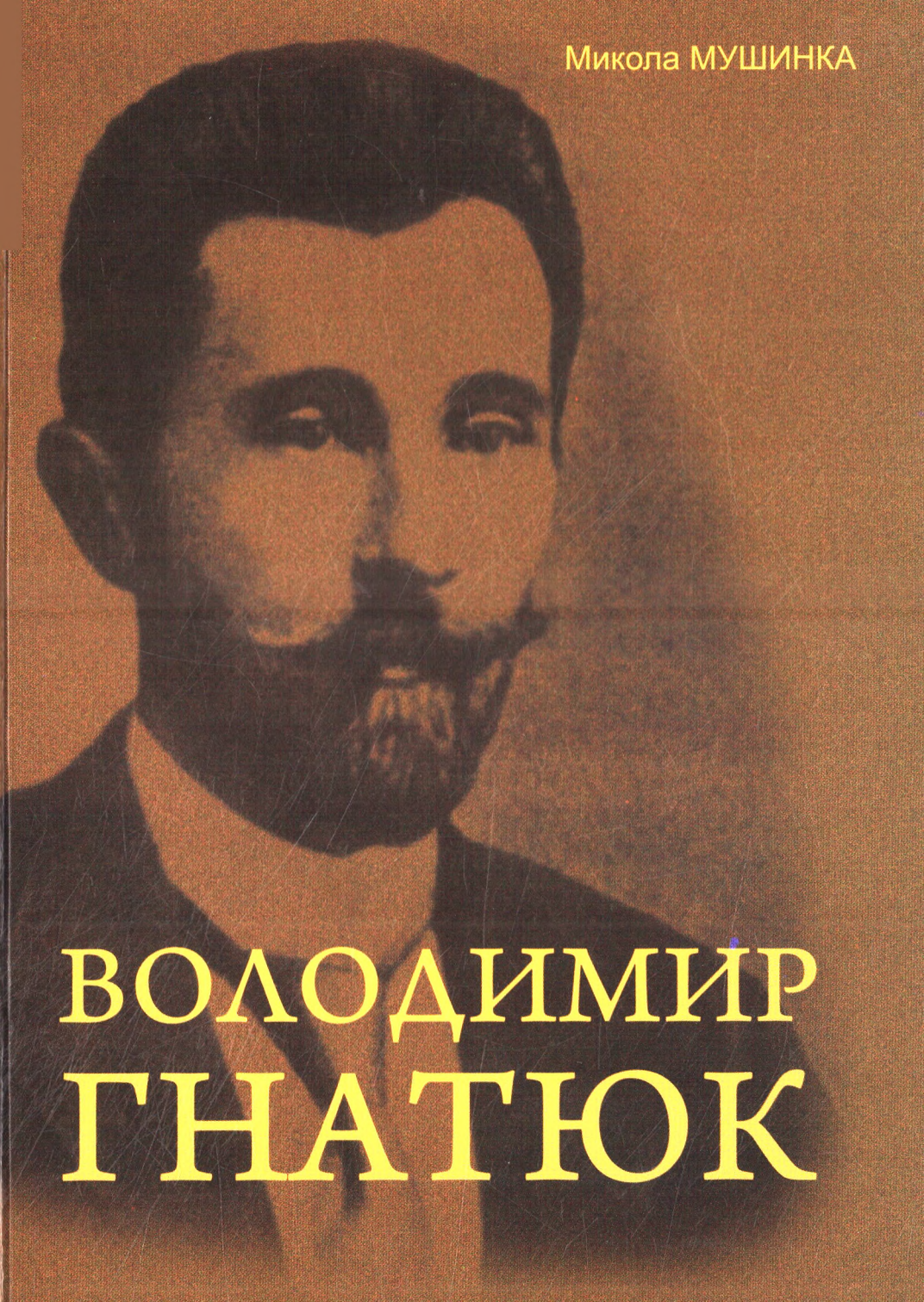

Микола МУШИНКА

ВОЛОДИМИР
ГНАТЮК

Микола Мушинка

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

Життя та його діяльність в галузі
фольклористики, літературознавства
та мовознавства

Видання друге, доповнене та перероблене

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 82-312.6
ББК 82.3(4Укр)
М93

Мушинка Микола

М93 Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / М. Мушинка. — Вид. 2-ге, доп. та переробл. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 384 с.

ISBN 978-966-10-2216-3

У пропонованому виданні розглянуто життя та наукову діяльність В.М. Гнатюка — українського етнографа, фольклориста, мовознавця, літературознавця, мистецтвознавця, перекладача та громадського діяча, уродженця Тернопільщини.

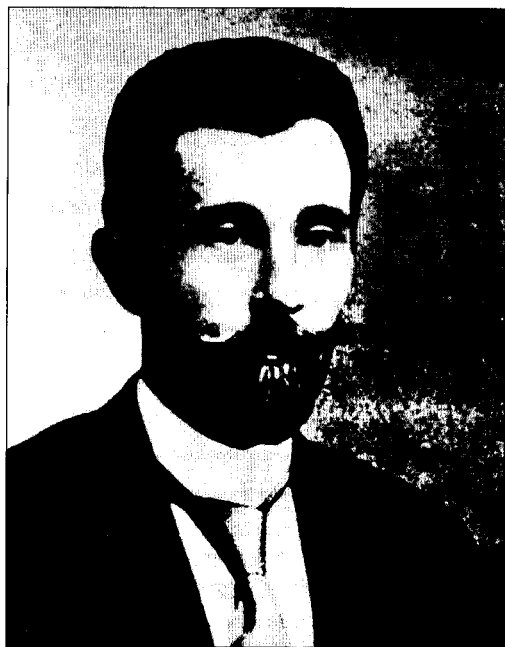
Для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів, викладачів, учителів-словесників, науковців.

УДК 82-312.6
ББК 82.3(4Укр)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2216-3

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2012

Володимир Гнатюк

Передмова

Книжка, яку читач тримає в руках, родилася в дуже складних і «нетрадиційних» умовах. Почав я її писати в пастушій колибі рідного села Курова у східній Словаччині, де я, будучи кандидатом наук та доктором філософії, змушений був працювати пастухом колгоспної худоби. Писати монографію я почав з ініціативи дочки Володимира Гнатюка Олександри, що жила в Парижі, котра підказала мені цю думку після виходу першої моєї книжки про її батька — *«Володимир Гнатюк і Закарпаття»* (Париж, 1975). Та коли після п'яти років (1978) райком компарії в Бардієві заборонив мені пасти худобу (мовляв, у моїй пастушій колибі в горах часто перебувають «підозрілі» люди, навіть з-за кордону, за якими органам державної безпеки важко стежити), я повернувся до сім'ї в Пряшів, де умови для наукової праці були сприятливіші, ніж у селі.

Працюючи кочегаром у котельні новопобудованого кварталу, я продовжував роботу над монографією про В. Гнатюка, користуючись понад 700 томами видань Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, які я в 1964-65 роках офіційно спровадив із обмінного фонду Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника в бібліотеку Дослідного кабінету україністики при кафедрі української мови і літератури Університету ім. П.Й. Шафарика у Пряшеві. Та коли про це довідався шеф кафедри М.Р., він заборонив бібліотекарці М.Б. позичати мені будь-яку книгу. Для мене це була справжня катастрофа. По книжки, які знаходилися в кілька десятків метрів від моєї квартири, я змушений був їздити в

Слов'янську бібліотеку в Прагу, там вивчати й робити з них виписки на місці (бо старші видання додому не позичали), а потім виписки опрацьовувати на кочегарці під гучну «музику» черпалок, вентиляторів та іншої техніки.

Та працю я завершив і машинопис вислав до видавництва НТШ в Сарселі біля Парижа, а його гарно переплетену копію — замовниці Олександрі Гнатюк в Париж, котра тоді була вже важко хворою (манія переслідування). Вона категорично відмовилася фінансувати видання книжки, вимагаючи її скорочення бодай на половину. Не допомогли ні переконування голови НТШ Володимира Кубійовича та генерального секретаря Аркадія Жуковського, що скорочення праці було би збідненням публікації і не представило би батька в повній величі. Вона стояла на своєму, мовляв, таке об'ємне видання її фінансово зруйнує (що не було правдою, бо грошей у неї було досить). Врешті-решт видавництво звернулося до найавторитетнішої інституції — єпископа Української греко-католицької церкви та Секретаря Синоду ієрархів УГКЦ Михайла Гринчишина, який переконав пані Олександрю, і вона погодилася профінансувати видання без скорочень¹.

332-сторінкова книжка вийшла друком 1987 року як 207-й том «Записок Наукового товариства ім. Шевченка». Згідно з договором, я мав одержати 20 авторських примірників. В. Кубійович листовно запитав мене, на яку адресу НТШ має вислати ці примірники, підкресливши, що видавництво безкоштовно може вислати мені для власного розпорядження 50, 100 або й більше примірників.

Мені стало зрозуміло, що книжку, видану чотирма центрами «українського буржуазного націоналізму» (Париж, Нью-Йорк, Сідней, Торонто) політична цензура не пропустить ні в Україну, ні в Чехословаччину, тому я попросив НТШ вислати назначених мені 20 примірників на адреси наукових бібліотек України. Будучи обізнаним із системою радянських бібліотек, я надіявся, що там вони потраплять у засекречені «спецфонди», які колись буде розсекречено, і моя книжка стане доступною і читачам в Україні. Видавництво так і зробило. Та жодна книжка в Україну

¹Пишу про це тому, щоб читач зрозумів, у чому полягали «делікатні обов'язки посередника між фундаторкою й редакцією», за які редактор книжки А. Жуковський дякує владі Гринчишину у передмові.

не потрапила. Всіх 20 примірників було затримано... в Москві її призначено на фізичну ліквідацію².

Оскільки мені відомо, в Україну навіть до наукових бібліотек не потрапив жоден примірник моєї монографії про В. Гнатюка. Та й примірники, вислані на мою адресу поштою, цензура не пропустила. Єдиний примірник своєї книжки я одержав через рік після її виходу через... Африку³.

Про своє зацікавлення життям і діяльністю українського вче-

²Про це я довідався від правнучки Володимира Гнатюка Марини Лисициної (1954 року народження), яка в 1979 році розповіла мені таку історію. До її матері Раді Юріївни Гнатюк (1928 р. народження), яка жила і працювала в Москві, підійшов хтось із її знайомих і показав їй мою книжку: «Не буде це хтось із твоїх родичів?». Вона ознайомилась із змістом та з великим здивуванням з'ясувала, що це монографія про її діда, в якій є біографія її батька і навіть його фотографія. Для неї це викликало нервові потрясіння. Справа в тому, що після арешту батька в 1935 році мати Ганна Снурцина (1906–1976), щоб не стати «членом сім'ї ворога народу» (існував такий офіційний термін), відреклася від нього і переселилася із Харкова в Москву, а дитині, коли ця підросла і питала, де батько, відповіла: «Загинув на фронті». Рада так і писала в усіх анкетах й автобіографіях: «Батько загинув у Великій Вітчизняній війні», і як дочка загиблого героя, закінчила технічний вуз, стала кандидатом наук і працювала в одному з інститутів АН СРСР. Слідами матері пішла і її єдина дочка Марина, що працювала інженером-математиком конструкторського бюро «Салют» у Москві. Довідавшись із моєї книжки, що її дід Юрій Володимирович був у 30-х роках репресований, вона почала шукати його сліди і встановила, що після відбуття терміну покарання в ГУЛАГу, він жив у засланні в селі Маршанськ Тамбовської області в подружньому зв'язку з жінкою-переселенкою Євгенією Швейкіною (1926–1976), на 26 років молодшою за нього, і мав з нею трьох синів — Гнатюків: Володимира (1946), Леоніда (1947) та Віктора (1949). Батьки померли, а сини там живуть по сей день. З дочкою Радою, внучкою Мариною та сином Віктором я в 1991 році зустрівся на конференції до 120-ліття з дня народження В. Гнатюка у Львові. Коли я про цю історію написав дочці Володимира Гнатюка Олександрі в Париж, вона не повірила: «Мій брат не був одружений. Це хтось на прізвище «Гнатюк» видає себе за нащадка мого батька і брата. Щоб переконатись у цьому, вона вислала в Москву свою племінницю Лолу Гардесман (дочку сестри Ірини). Ця, зустрівшись із нащадками, підтвердила достовірність моїх досліджень. *Детальніше про це див.: Мушинка М. Доля нащадків Володимира Гнатюка. Народна творчість та етнографія, 1972, № 5–6. — С. 16–19; його ж: Вімки з дискусії. В кн. «Від НТШ до УВУ». — Київ, 1992. — С. 390–394.*

³Мій син Олесь вчився у Празі зі сином журналістки Павли Джазайрі, яка летіла задля репортажу до Африки через Париж. На летовище привезли їй мою книжку, вона взяла її до Африки і, повернувшись у Прагу, передала її моему синові через свого сина.

Влітку 1989 року чехословацькі державні органи дозволили мені відвідати стрія Петра в Канаді. В Торонто я летів через Париж, де мені дали кілька примірників моєї книжки, які згодом подарував науковим бібліотекам України.

ного до 1986 року я написав у післямові до першого видання своєї книжки «*Стежками життя з Володимиром Гнатюком*». Там само я подав і бібліографію своїх праць про В. Гнатюка, опублікованих з 1963 по 1987 рік. Обидва матеріали передруковані і тут.

* * *

У наступних рядках я би хотів розповісти про свій внесок у гнатюкознавство після виходу цієї книжки в Парижі.

У тому ж 1989 році в Новому Саді (Сербія) вийшла моя монографія «*Фольклор русинів Вайводини*», а в ній — окремий розділ про внесок В. Гнатюка в дослідження фольклору цього регіону. Дані про внесок В. Гнатюка в дослідження культури русинів-українців Словаччини містить і моя монографія «*Народна культура південних лемків*», опублікована у другому томі збірника «*Лемківщина*» (Нью-Йорк, 1988, т. 2. — С. 22, 345, 391-392, 396, 404-405 та ін.).

У вищенаведеній післямові до першого видання я розповів, як органи влади в останній момент скасували підготовлену мною конференцію до 100-ліття з дня народження В. Гнатюка 1971 року. Я очікував, що мене — як дослідника життя і діяльності В. Гнатюка, що про нього захистив кандидатську дисертацію в празькому Карловому університеті, видав про В. Гнатюка дві книжки та кільканадцять наукових статей, зберіг значну частину його рукописної спадщини, спричинився до побудови меморіального музею В. Гнатюка у Велесневі та пам'ятника на його запусненій могилі у Львові в 1971 році — запросять на святкування століття від дня народження В. Гнатюка до Ужгорода, Львова, Тернополя або Києва. Не запросили, хоча в кожному з цих міст проходили міжнародні наукові конференції, приурочені до цього ювілею.

В Ужгороді тричленну делегацію «гнатюкологів» Словаччини очолював директор Інституту марксизму-ленінізму Університету ім. П.Й. Шафарика в Пряшеві Іван Байцура, а її членом був голова партійної організації цього університету Михайло Роман. Жоден із них про В. Гнатюка не написав ні рядка.

На тернопільську конференцію я обіцяв привезти оригінал портрета Володимира Гнатюка пензля їхнього земляка Михайла Бойчука й подарувати його Меморіальному музеєві В. Гнатюка у Велесневі, де знаходилася (і досі знаходиться) первісна рамка цього портрета з його репродукцією. Про це було повідомлення

навіть у київській «Літературній Україні». Не допомогло. І туди мене не запросили.

Найповажніша конференція до 100-ліття з дня народження В. Гнатюка проходила у Львові. Збірник документів і матеріалів, підготований до цієї конференції групою львівських вчених під керівництвом Олега Купчинського, тодішня цензура забракувала. Він появився друком лише через 28 років⁴.

Ці три випадки красномовно ілюструють атмосферу, в якій проходило святкування століття найвизначнішого фольклориста України.

Будучи 1990 року реабілітованим, я вирішив урочисто відзначити 120-річчя з дня народження цього вченого на міжнародній конференції. Цей ювілей ми об'єднали з наступаючим століттям заснування Наукового товариства ім. Шевченка (незмінним секретарем якого був В. Гнатюк) та 70-річчям Українського вільного університету в Празі та назвали конференцію «Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету».

Чотириденна конференція величаво пройшла у Пряшеві (12-13 червня) та Свиднику (14-15 червня) 1991 року. Її організаторами, крім пряшівського університету ім. П.Й. Шафарика, були: Український вільний університет у Мюнхені, Наукові товариства ім. Шевченка в Європі, США та Канаді, Асоціація українців Словаччини, Рада Союзу русинів-українців Чехословаччини та Музей української культури у Свиднику. Організаційно забезпечував її Науково-дослідний відділ україністики філософського факультету. В конференції взяло участь понад 80 науковців, з яких понад 50 — з-за кордону, переважно з України, та понад двісті гостей. Тернопільщину на конференції представляли: Ігор Герета з дочкою Наталкою, Зиновій Матусякевич та Остап Черемшинський. Матеріали конференції було опубліковано в 420-сторінковому збірнику, надрукованому в Києві⁵.

⁴Володимир Гнатюк. *Документи і матеріали* / Упорядники: Я. Шашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сиценський; відп. ред. О. Купчинський. — Львів, 1998. — 466 с.

⁵Мушинка М. (упорядник): *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету. Матеріали міжнародної наукової конференції*. — Київ—Львів—Пряшів—Мюнхен—Париж—Нью-Йорк—Торонто—Сідней, 1992. — 420 с.

Наукові конференції до 120-ліття з дня народження відбулися в Ужгороді, Львові, Тернополі та Новому Саді. На кожній з них мені доводилося виступати з доповідями здебільшого на пленарних засіданнях. До ужгородської Гнатюківської конференції я видав окремою брошурою бібліографічний покажчик праць В. Гнатюка про Закарпаття⁶.

У Тернополі для учасників конференції була влаштована екскурсія по слідах В. Гнатюка, в рамках якої ми відвідали Меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі, Бучацьку середню школу, де навчався В. Гнатюк, та інші місцини. На заключному засіданні я запропонував назвати іменем В. Гнатюка тодішній педагогічний інститут, нині Тернопільський національний університет ім. В. Гнатюка. Про тернопільську Гнатюківську конференцію я опублікував прихильну статтю в американському журналі «Українське православне слово», що його редагував митрополит Мстислав⁷. В Новому Саді я опублікував першу статтю В. Гнатюка про Закарпаття⁸ та невідомий лист В. Гнатюка до свого учителя Михайла Грушевського, в якому він інформує про хід і результати своєї експедиції до русинів Воєводини 1897 року⁹. Цей самий лист я опублікував і в Києві¹⁰.

На сторінках київського журналу «Народна творчість та етнологія» я розповів про складну долю дітей В. Гнатюка — Ірини, Олександри та Юрія — після смерті батька¹¹. Скорочена версія цієї статті появилася і на сторінках львівської газети «За віль-

⁶Мушинка М. (упорядник). Слово колиски нашої. Володимир Гнатюк про Карпатську Русь-Україну. Бібліографічний покажчик. Вступне слово П. Федака. — Ужгород, 1991. — 32 с.

⁷Мушинка М. Тернопільщина гідно вшанувала пам'ять свого славного земляка. Наукова конференція до 120-річчя з дня народження В. Гнатюка. Українське православне слово. — Бавнд-Брук (США), 1991, № 8-9. — С. 16-17.

⁸Мушинка М. Перша стаття Володимира Гнатюка про Закарпаття. *Studia Ruthenica*. — Нови Сад, 1990-1991, № 2. — С. 115-118.

⁹Мушинка М. Листи В. Гнатюка до М. Грушевського. *Шветлосц*. — Новий Сад, 1992. — с. 11.

¹⁰Мушинка М. Невідомий лист Володимира Гнатюка. *Народна творчість та етнологія*. — 1992, № 1. — С. 24-25.

¹¹Мушинка М. Доля нашадків Володимира Гнатюка. *Там само*. — № 5-6. — С. 16-19.

ну України»¹². У Львові передрукували і мою едмонтонську бібліографію публікованих праць В. Гнатюка, доповнену кількома позиціями та покажчиками одним із кращих українських бібліографів Мирославом Морозом¹³.

У 1991 році, році проголошення незалежності України, мені часто доводилося виступати в пресі та по телебаченні України, причому я ніколи не забував підкреслити, що основним об'єктом мого зацікавлення є Володимир Гнатюк.

Після серії Гнатюківських конференцій 1991 року та моїх виступів у пресі, мій друг і земляк професор Олекса Мишанич сказав мені: «Миколо, ти стільки зробив для увіковічення пам'яті Володимира Гнатюка як ніхто інший. Подавай заяву та документи на захист звання доктора наук на основі своїх опублікованих праць». Така пропозиція для мене була значною несподіванкою, бо після майже двадцятирічної перерви в науковій кар'єрі мені і в голову не приходило таке високе звання. Та після численних консультацій я подав заяву з документами, опублікував¹⁴ автореферат та 21 квітня 1992 року я успішно захистив докторантуру перед Спеціалізованою радою Інституту мистецтвознавства, фольклористи та етнології ім. М. Рильського того ж інституту, в якому було скасовано моє аспірантське стажування 28 років тому¹⁵.

Читаючи рішення ради про успішний захист, її учений секретар О. Микитенко зауважив: «Наше рішення повинна ще затвердити Всесоюзна атестаційна комісія в Москві, бо в нас ще всеукраїнська атестаційна комісія не сформована». Я обурився: «Як так? Я майже ціле життя боровся за самостійну Україну, а тепер, коли вона стала реальною дійсністю, маю одержати диплом із серпом та молотом?!» «На жаль, це так. Інакше доведеться Вам чекати доволі довго». «Я чекав на цю хвилину років двадцять-

¹²Мушинка М. Розсіяні вітром долі. Рід Володимира Гнатюка живе. *За вільну Україну*. — Львів, 1992, № 164. — С. 4.

¹³Володимир Гнатюк. Бібліографічний покажчик / Упорядники: М. Мороз та М. Мушинка. НТШ, Науково-довідникові видання — Серія 1. Бібліографія, Львів, 1992, Т. 3. — 152 с.

¹⁴Мушинка М. Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі. Автореферат на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук у формі наукової доповіді. — Київ, АНУ, 1992.— 33 с.

¹⁵Детальніше про це див.: Мушинка М.: Колеса крутяться. — Кн. 1. *Спогади*. — Праців, 1998. — С. 56-65.

тридцять. Почекаю ще два-три». І через рік я одержав диплом доктора філологічних наук № 1 — з тризубом¹⁶.

Кращим інформатором, якого В. Гнатюк зустрів на «Угорській Русі» під час своїх п'яти експедицій у цей край (1895-1903), він вважав Михайла Пустая зі Збоя на Пряшівщині, від якого у 1896 році протягом шести днів записав 42 казки, легенди та народні оповідання виняткової художньої вартості. Сам В. Гнатюк вважав цього інформатора кращим казкарем, з яким він у житті зустрівся. На жаль, він подав про нього лише найосновніші дані. Хоча казки Пустая було опубліковано вже 1898 року¹⁷, ніхто з дослідників не займався дослідженням подальшого життя цього казкаря. Я вирішив заповнити цю прогалину. Відвідавши село Збій, я знайшов людей, які добре знали Пустая, не підозрюючи, що йдеться про виняткову людину. В архівних метриках мені вдалося встановити дати його народження (5 вересня 1857), хрещення (6 вересня 1857) та смерті (22 березня 1944). На підставі зібраних матеріалів я на-

¹⁶З моїм захистом пов'язана ще одна цікава і весела пригода. Після успішного захисту я хотів, як годиться, запросити членів комісії та інших гостей на урочистий обід (фуршет) в ресторан. Та Олекса Мишанич (один із трьох опонентів) каже мені: «Нічого з цього не вийде, бо після короткої обідньої перерви в нас ще є два захисти. Якщо хочеш нас погостити, збігай на ринок, купи якусь закуски і пиття; наші дівчата в сусідній кімнаті накриють столи — фуршет буде готовий. Зручно і дешево!». Я так і зробив. На Басарабському ринку накупив сала, ковбаси, шинки, банку оселедців, сира, помідорів, огірок, перцю. Обвішаний торбами, ледве рухаюся Хрещатиком, шукаючи горілки і вина. Бо який же фуршет без випивки! Заходжу в один магазин з напоями — нема, в другий, третій — немає ні краплі. Сухий закон. 1992 рік. Що тут робити? Катастрофа! Крокую далі Хрещатиком, обвішаний торбами, і раптом в невеличкому кіоску бачу за склом... Коньяк... Вірменський... П'ятизірковий... Одягаю окуляри, щоб зблизька подивитися на етикетку, а продавець — молодий парубок, каже: «Дяденька, не смотрите, это не для вас — колхозников! Он стоит...» — і назвав суму, яка, мабуть, у десять разів перевищувала вартість горілки. «Будь ласка, синок, дай мені п'ять пляшок!». Продавець засміявся та одразу перейшов на українську: «Ви, дядечку, спочатку гроші покажіть!». Ідучи по покупки, я поміняв, здається, двісті доларів, і мені за них дали повну сумку купонів. Відкриваю сумку, а продавець аж очі витрішив: «Як бачу, прийняв я вас не за того, ким ви є! На жаль, в мене є лише ця одна півлітрова пляшка; її ніхто не купує, бо дорога!». «Тоді дай хоча би цю одну!». Фуршет вийшов знаменитий. Дівчата з моїх продуктів зробили «шведський стіл», нічим не гірший за ресторанський. А коли я розповідав пригоду з коньяком, учасники заливалися сміхом, а голова комісії зауважив: «У своїй автобіографічній довідці ви подали, що після звільнення з університету працювали пастухом колгоспної худоби. Бачите, цю вашу професію навіть на Хрещатику розпізнали».

¹⁷В. Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. *Етнографічний збірник НТШ*, т. 4. — Львів, 1898.

писав статтю для прямиївської «Дуклі»¹⁸, присвятивши їй 130-літтю з дня народження і 75-літтю з дня смерті В. Гнатюка. На четвертій сторінці журналу, де цю статтю поміщено, я опублікував кольорову репродукцію портрета В. Гнатюка, намальованого М. Бойчуком. У Словаччині це була єдина публікація, присвячена круглому ювілею В. Гнатюка.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка до 130-річчя народження свого патрона у 2001 році видав 514-сторінковий науковий збірник¹⁹, що містить 76 статей, з яких 25 безпосередньо пов'язані з особою В. Гнатюка та його фольклорним доробком. Інші є продовженням фольклористичних досліджень В. Гнатюка на ділянці історії та теорії фольклору, міфології, фольклорно-літературних зв'язків, етнопедagogіки тощо.

Із наукових розвідок на увагу заслуговують, зокрема: вступна стаття Ольги Куцої про В. Гнатюка як творця нового українства, Романа Гром'яка — про історико-порівняльний метод у працях Гнатюка, Оксани Дербаль — про Гнатюка як дослідника пам'яток Закарпаття XVII-XVIII ст., Сніжани Новак — про листування В. Гнатюка з В. Бірчаком, Олесі Шутак — про колядки і щедрівки в дослідженнях Гнатюка, Орисі Шутак — про колядки і щедрівки в дослідженнях Гнатюка, Орисі Голубець — про Гнатюка як дослідника гаївок, Оксани Кузьменко — про стрілецькі пісні в архівах і дослідженнях Гнатюка тощо. Декан філологічного факультету ТНПУ Микола Ткачук вважає цей збірник «новим етапом у вивченні творчого доробку академіка В. Гнатюка, новим прочитанням й новим осмисленням його як фольклориста, народознавця, літературознавця»²⁰.

У 2005 році редакція «Енциклопедії сучасної України» надіслала мені для «внутрішньої рецензії» коротку статейку про В. Гнатюка. Я її не рекомендував до друку, обґрунтовуючи відмову фактом, що вона занадто стисла і зовсім не відповідає багатогранній діяльності найвизначнішого українського фольклориста й громад-

¹⁸Дукля, 2001. — Ч. 2. — С. 35.

¹⁹Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство 2 (10) 2001. Вип. X. До 130-річчя народження Володимира Гнатюка. Науковий редактор Микола Ткачук. — Тернопіль, 2001. — 514 с.

²⁰Лист М. Ткачука до М. Мушинки від 2 липня 2011 року.

ського діяча кінця XIX — першої чверті XX століття. Відповідальний секретар ЕУС М. Железняк за дорученням співголови І. Дзюби попросив мене опрацювати статтю про В. Гнатюка довільного розміру, з чим я охоче погодився. Моя стаття появилася на шістьох полосах ЕУС²¹. Там само я вперше подав статті про дочку Володимира Гнатюка Олександру Гнатюк-Піснячевську (1898-1991) та сина Юрія (1900-1961) з їхніми фотографіями²².

Невеличку біо-бібліографічну статтю про В. Гнатюка я опублікував у найвизначнішій словацькій енциклопедії — «*Encyklopaedia Beliana*»²³. Нею я, по суті, привітав 140-річчя з дня народження В. Гнатюка.

Наприкінці передмови до другого видання моєї книжки розповім ще про один випадок, пов'язаний із В. Гнатюком.

Після виходу монографії в Парижі я там кілька разів відвідав дочку В. Гнатюка Олександру. Мені дуже хотілося роздобути від неї листування В. Гнатюка з дружиною та дітьми, яке вона мені показала ще при першому візиті 1968 року, однак на моє прохання подарувати це листування в Україну, наприклад, у Велеснівський музей В. Гнатюка, відповіла: «Передам, як приїдете наступного разу, бо я ще не встигла все прочитати». А наступного разу історія повторювалась.

Доля Олександри Володимирівни була трагічною. Навчаючись у Празі, вона закохалась у свого земляка Олександра Бадана-Яворенка (1894-1937), студента юридичного факультету Карлового університету в Празі. Пізніше, працюючи на Закарпатті, він став чільним представником тамтешньої Комуністичної партії, від якої 1925 року був делегатом 9 з'їзду КПУ(б) у Харкові. В тому ж році Олександра стала його нареченою. Їхньому шлюбу перешкодила смерть батька Олександри та вимушений виїзд Бадана в Радянський Союз 1926 року. Там його після успішної політичної кар'єри аретували, а в 1937 році розстріляли. В 1927 році Олександра Гнатюк після закінчення медичного факультету Карлового університету в Празі переселилась у Францію. Диплом не нострифікувала і працювала на парфумерній фірмі. Вийшла заміж

²¹Мушинка М. Гнатюк Володимир Михайлович. *Енциклопедія сучасної України*, т. 5. — Київ, 2006. — С. 706-707.

²²*Там само*. — С. 711.

²³Hnaňuk Volodymyr Mychajlovyč. *Encyklopaedia Beliana*. — Zv. VI. — Bratislava, 2001. — S. 60.

за економіста Дмитра Піснячевського (1898-1966), який трагічно загинув — замерз на вулиці в центрі Парижа²⁴. Після смерті чоловіка її недуга (яка проявлялася і раніше) пульсувала все більше й більше. Останні роки вона провела в приватній психіатричній лікарні, де й померла 27 лютого 1991 року²⁵. Поховали її у спільній могилі членів НТШ на міському цвинтарі в Сарселі. Всі її фінансові заощадження забрала психлікарня. Залишки архіву²⁶ разом з особистими речами успадкувала племінниця Лола Годерсман, з якою я був особисто знайомий ще з 60-х років. До неї я також звернувся з проханням передати листування В. Гнатюка з сім'єю в Україну. І тут повторилася давня історія: «Я не можу цього зробити, поки не ознайомлюся зі змістом цих листів. Що, коли там буде щось, що дискредитуватиме нашу сім'ю? На жаль, української письмової мови я не знаю (живучи в німецькому середовищі, я ніколи не ходила в українську школу) і мушу знайти когось, хто мені ці листи прочитає». Я послав до неї в Гамбург редактора «Християнського голосу» Павла Головчука. Він прочитав їй листи, вона мені прислала їх разом із напівзнищеним альбомом вирізок статей про В. Гнатюка з преси та деякими дрібними речами з квартири тітки (вишивки, кераміка). Все це вона дала в моє особисте розпорядження: «Робіть з цими матеріалами що хочете — залишайте в себе або передайте туди, де їх буде надійно збережено і використано». Найціннішу частину спадщини — 180 листів В. Гнатюка та його дружини Олени до дітей — я негайно передав обласному архіву в Тернополі (директору Богдану Ховарівському). Там із них дуже скоро зробили машинописні копії, одну з яких прислали мені, другу (разом із ксерокопіями оригіналів) — в Меморіальний музей В. Гнатюка

²⁴Згідно з розповіддю Олександри Володимирівни, у 1966 році у переповненому автобусі в центрі Парижа в її чоловіка стався серцевий напад, він почав хитатися. Пасажири вважали його п'яним і виштовхали з автобуса. Він зробив кілька кроків та упав на краю тротуару. Люди проходили повз нього, але ніхто не надав допомоги. Посмертний розтин встановив, що помер він не від серцевого нападу, а від переохолодження.

²⁵Мушинка М. Рід Володимира Гнатюка живе. З приводу смерті Олександри Гнатюк-Піснячевської. *Нове життя*. — Пряшів, 1991, № 15. — С. 3.

²⁶Основну частину свого особистого архіву Олександра Володимирівна в стані душевної депресії знищила.

у Велесневі²⁷. Альбом та інші речі я передав у велеснівський музей лише у 2010 році.

У значній мірі за праці про В. Гнатюка і його внесок у культуру Закарпаття мене було обрано Почесним доктором Ужгородського національного університету, а праці про В. Гнатюка грали вирішальну роль і при обранні мене іноземним членом НАН України та нагородженням мене Почесною відзнакою Президента України «За заслуги».

Я радий, що моя монографія, видана майже чверть століття тому у Франції, нарешті потрапляє і до читачів в Україні. Я переконаний, що за 24 роки вона не зістаріла та має що сказати і сучасному читачеві. Ще з 1991 року я пропонував свою книжку для перевидання кільком видавництвам України. Безрезультатно. З порозумінням я зустрівся лише 2011 року в тернопільському видавництві «Богдан». Мене тішить, що книга виходить саме на вузькій батьківщині Володимира Гнатюка — Тернопільщині, яка дала українській культурі багато славних імен. Між ними одне з перших місць займає постать Володимиря Гнатюка.

За перевидання книжки висловлюю щирю подяку директорів видавництва Богдану Будному, «посередникові» Ігорю Дітчуку та іншим людям, причетним до цієї справи.

Насамкінець я хочу згадати тих людей в Україні, які допомагали мені, але подяку яким я не смів висловити в передмові до першого видання монографії, щоб не нашкодити їм... В першу чергу це старший науковий працівник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР Михайло Яценко, який першим заохотив мене до написання кандидатської монографії про Володимира Гнатюка, дав у моє розпорядження свою рукописну бібліографію праць Гнатюка про Закарпаття і був моїм частим консультантом. Далі — це директор Велеснівського

²⁷У зв'язку з тим виникло непорозуміння між мною і директором Велеснівського етнографічно-меморіального музею Остапом Черемшинським, який був образений, що я передав листування в архів, а не в його музей, як було домовлено ще з покійною пані Олександрю Гнатюк. Справа в тому, що, ведучи затяжні переговори з пані Олександрю про листування, я обіцяв передати його у Велеснівській музей В. Гнатюка (до державного архіву, керованого КДБ вона довір'я не мала). Та за десятки років ситуація змінилася. У сільському музеї немає надійної охорони цінних документів, а в державному архіві така охорона є. Та й доступ до них дослідникам в Тернополі буде легшим, ніж у Велесневі. Мої аргументи О. Черемшинський не визнав. «Помирились» ми лише влітку 2010 року.

етнографічно-меморіального музею В. Гнатюка Остап Черемшинський — перший рецензент моєї монографії (публікуємо її в «Додатках»), хто регулярно надсилав мені вирізки статей про Гнатюка з преси України, головним чином, своїх власних статей. Науковий працівник Тернопільського краєзнавчого музею Ігор Герета, який супроводжував мене по гнатюківських місцях на Тернопільщині. Художник Григорій Смольський, його дружина Оксана та тесть Іван Боднар зі Львова, які часто приймали мене у своїй гостинній хаті та знайомили з гнатюкіаною в їхньому помешканні. Директор Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника Євген Іванців та працівники її рукописного відділу Заклинський, Томашівський, Лучук, Баб'юк та інші, які всебічно йшли мені назустріч. Із українських вчених Чехії — це науковий працівник Інституту чеської та світової літератури ЧСАН у Празі Орест Зілинський, з яким я обговорював майже кожен розділ праці. Марта Дольницька-Панькевич, котра дала в моє розпорядження гнатюкіану з архіву свого батька. Зі Словаччини — мій колега по роботі Йосиф Шелепець, кращий знавець мовознавчої спадщини В. Гнатюка. Їм та багатьом іншим я висловлюю подяку. На жаль, більшості помертно.

Пряшів, 7-го квітня 2011 р.

*Професор Микола Мушинка, доктор
філологічних наук, академік НАН України*

Передмова

Останнім часом у діаспорі появилася низка видань про Володимира Гнатюка, а також його праць, що є доказом актуальності та потреби подібних публікацій. У «Записках НТШ» появилися: «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття» Миколи Мушинки (т. 190, Париж-Мюнхен, 1975); «Володимир Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість» (т. 201, Нью-Йорк, 1981). Український Вільний університет у серії «Монографії» (ч. 36) перевидав працю В. Гнатюка «Наукове товариство імені Шевченка у Львові» (Мюнхен-Париж, 1984). В останніх двох публікаціях є докладні довідки про Володимира Гнатюка, укладені Богданом Романенчуком і Володимиром Яновим, упорядниками цих видань. На Україні появилася праця М. Яценка — «Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність» (Київ, 1964). Проте дотепер бракувало всеохопної, суцільної праці-монографії про визначного українського вченого і про його многогранну діяльність. Цю справу виконав Микола Мушинка, відданий прихильник свого великого вчителя.

Володимир Гнатюк — визначний фольклорист-етнограф, організатор наукової праці в рамках НТШ: з 1899 — секретар НТШ у Львові, з 1901 — секретар, а з 1916 — голова Етнографічної комісії НТШ. З 1900 при співпраці Ф. Вовка й І. Франка — редактор усіх видань Комісії, «Етнографічного збірника» і «Матеріалів для української етнології» (близько 60 томів). У висліді при тісній співпраці М. Грушевського, голови НТШ, І. Франка, директора Філологічної секції, і В. Гнатюка Наукове товариство ім. Шевченка розбудувалося на фактичну Академію наук і здобуло визнання як серед українського, так і чужинного культурного та наукового світу. Ця трійця: Грушевський, Фран-

ко, Гнатюк — видавала також «Літературно-науковий вісник», журнал-місячник НТШ. У нових обставинах української державності В. Гнатюка як одного з перших обрано дійсним членом Української Академії наук (1918).

Філологічна секція НТШ, публікуючи в серії «Записок НТШ» працю Миколи Мушинки, хотіла віддати пошану довголітньому і плідотворному працівникові НТШ, а рівночасно тим самим намагалася актуалізувати ділянку фольклористично-етнографічну, яка сьогодні не має багато визнаців-дослідників ні тут, у діаспорі, ні навіть на Україні. Не забуваймо, що ще недавно майже кожний учений-україніст починав з цієї ділянки, уважаючи за свій обов'язок докласти свою цеглину до многогранної ділянки, загально окресленої етнографією, яка включала і фольклористику. Вже сам перелік найголовніших працівників у цій царині унагляднить вагу, яку вона мала в минулому: З. Доленга-Ходаковський, М. Максимович, О. Бодяньський, Я. Головацький, М. Костомаров, П. Куліш, М. Номис, П. Чубинський, В. Антонович, М. Драгоманов, Ф. Вовк, О. Потебня, О. Русов, П. Житецький, М. Лисенко, І. Рудченко, М. Сумцов, Б. Грінченко, І. Манжура, Д. Яворницький, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, А. Лобода, В. Петров, К. Грушевська, Ф. Колесса, І. Свеніцький, С. Людкевич, К. Квітка, В. Щербаківський, З. Кузеля, М. Рильський і багато інших.

* * *

Монографія Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка складена з чотирьох частин: трьох основних ділянок його творчості — фольклористика-етнографія, літературознаство і мовознавство — та його детальна, перевірена за джерелами біографія. Крім цього, на початку подано огляд найголовнішої літератури про В. Гнатюка, а вкінці — бібліографію основних його праць.

Біографію Володимира Гнатюка (1871-1926) викладено систематично від наймолодших літ до кінця його трудолюбивого, але короткочасного життя, що тривало заледве 55 років. Його життя і діяльність представлено на фоні тогочасних історичних та громадсько-політичних подій. Основну увагу присвячено його праці у Науковому товаристві ім. Шевченка за доби, коли зіграний тріумфірат Грушевський-Франко-Гнатюк перетворив НТШ на мо-

дерну науково-академічну установу, яка згодом стала взірцем для Українського наукового товариства в Києві (з 1907) й Української Академії наук (з 1918). У біографії докладно показано наукові експедиції В. Гнатюка, а також після кожного досліду в терені здобутки і пізніше опубліковані висліди праці. Особливу увагу приділив автор науковим зв'язкам В. Гнатюка з чужинецькими вченими: О. Шахматовим, І. Полівкою, А. Черним, Ф. Тіхим, Ф. Главачком, І. Горакком, Я. Бодуеном де Куртене, А. Арне та іншими.

Другий розділ присвячений найважливішій ділянці праці В. Гнатюка — фольклористиці-етнографії, українській народній творчості, що стояла в центрі його дослідів і праці як науковця. Автор класифікує багатющий матеріал, зібраний, опрацьований і коментований В. Гнатюком за такими розділами: народні пісні, звичаї та вірування, народна демонологія, народна проза (казки про тварин, фантастично-пригодницькі казки, соціально-побутові казки, анекдоти, перекази, легенди, прислів'я та приказки, сороміцький фольклор), методика збирання і класифікація фольклору, текстологічні принципи записування й видавання фольклорних матеріалів, історія української фольклористики та етнографії, фольклор та етнографія окремих регіонів української території та фольклор й етнографія слов'янських та інших народів. Прийнята класифікація відповідає сучасній фольклористичній науці, вона допомагає орієнтуватися у величезній кількості простудійованого матеріалу у різних збірниках, статтях, рецензіях, кожночасно подаючи характеристику кожного твору. Хоча фольклористиці дотепер присвячено найбільше досліджень гнатюкознавства, М. Мушинка збагатив і цей розділ новими науковими обґрунтуваннями і висновками.

Третій розділ монографії «Діяльність на літературному полі» подає детальний розгляд діяльності Гнатюка в галузі літературознавства. Цю ділянку дотепер висвітлено лише фрагментарно. Мушинка подає загальний перелік з докладною оцінкою найважливіших розвідок з різних ділянок літератури. В особі Гнатюка українське літературознавство мало тонкого аналітика і плідного рецензента найрізномірніших тодішніх літературних творів.

Останній розділ — «Мовознавча діяльність», присвячений ділянці, дотепер дуже слабо дослідженій, тому авторові доводилося робити піонерські кроки в цій галузі діяльності українського вче-

ного. Завдяки дослідям М. Мушинки розкривається ще один аспект діяльності В. Гнатюка як вченого-мовознавця, який жваво відгукувався на різні реформи в мовознавстві, подавав свої зауваження до проєктованих УАН словників тощо.

У висновках автор подав загальну характеристику і підсумок праці Володимира Гнатюка.

У всіх чотирьох розділах М. Мушинка користувався великим науковим апаратом, він проаналізував пребагаті джерела, які йому допомогли вперше написати всеосяжну об'єктивну працю про Володимира Гнатюка. Монографія має цінний науково-бібліографічний і довідковий апарат, збагачений рідкісною фотодокументацією і фотоліюстративним матеріалом, який підкреслює велику роль, яку відіграв у кінці XIX — на початку XX століття визначний український учений Володимир Гнатюк.

* * *

Вважаємо за потрібне коротко представити автора Миколу Мушинку, котрий живе і працює у Словаччині й відомий тільки вузькому колу дослідників.

Микола Мушинка народився 20 лютого 1936 року в селі Курів Бардіївської округи на Пряшівщині, в селянській родині. Середню освіту здобув у Пряшівській російській гімназії (1947), Бардіївській середній школі (1948) з російською мовою навчання, а тоді (1951-54 рр.) — у Пряшівській одинадцятирічній середній школі, у якій із 1953 року запроваджено вивчення української мови. Під впливом української літератури, перш за все творів Т. Шевченка, І. Франка та інших, М. Мушинка закінчив у 1954 році одинадцятирічку як свідомий українець.

Вищу освіту він розпочав записом на заочне навчання української мови у Пряшівській вищій педагогічній школі, де україністика була на низькому рівні, тому 1954 року Мушинка переїхав до Праги, де відвідував лекції на філологічному факультеті, на якому викладав українську мову професор І. Панькевич. Паралельно він відвідував лекції у Празькому інституті російської мови і літератури, де фольклор викладала Ева Врабцова. З того часу він почав цікавитися фольклором українців Пряшівщини, часто їздив з професорами І. Панькевичем та Е. Врабцовою у фольклористичні та діалектологічні експедиції на Пряшівщину. Згодом на-

писав праці: «Замовляння і календарна обрядовість села Курів» та дипломну «Сімейно-побутові обряди села Курів».

У 1958 році Мушинка закінчив навчання на перекладацькому відділі Інституту російської мови і літератури в Празі, почав учителювати в середній школі на Пряшівщині, одночасно вчився заочно і 1960 року закінчив педагогічний відділ Празького інституту російської мови й літератури. 1960 року Мушинка став асистентом Пряшівського філософського факультету Університету ім. Шафарика, там викладав український фольклор та вступ до українського мистецтвознавства.

Попри педагогічну роботу, Мушинка продовжував фольклористичні дослідження на Пряшівщині та брав участь у культурно-освітній праці серед місцевих українців. У 1963 році він вступив до аспірантури при кафедрі фольклору і етнографії Празького університету, маючи за керівника визначного чехо-словацького фольклориста професора К. Дворжака. За згодою керівника, М. Мушинка почав опрацьовувати кандидатську дисертацію про фольклор пряшівських реемігрантів з Канади, ЗДА й Аргентини. Через те, що в Чехо-Словаччині не було фахівців з українського фольклору, Мушинку командировано на трирічний стаж до Радянського Союзу (1964-66 рр.). У програмі серед іншого було також фольклористичне дослідження серед післявоєнних переселенців (т. зв. оптантів) з Пряшівщини у Рівненській та Волинській областях УРСР, здійснене ним у 1964-65 роках.

У СРСР Мушинка був аспірантом Київського університету (керівник — професор М. Грицай) та їздив на консультації до професора П. Богатирьова (Московський університет), який між двома світовими війнами жив у Чехо-Словаччині і знав український фольклор Закарпаття. Коли тему дисертації «Відображення еміграції у фольклорі Пряшівщини» було відкинено у Києві, аспірант обрав нову тему: «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття», за опрацювання якої Празький Карлів університет 1967 року надав йому звання кандидата мистецтвознавчих наук. Скорочений варіант цієї праці вийшов пізніше (1975 р.) у «Записках НТШ». Тоді ж таки Кошицький університет ім. Шафарика надав М. Мушинці звання доктора філософії.

Після закінчення аспірантури Мушинку було прийнято на роботу в Дослідний кабінет україністики при кафедрі української мови й літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. Шафарика. Бувши у 1967-72 рр. секретарем кабінету, Мушинка працював над розбудовою україністики в Пряшівському університеті. Він налагодив співпрацю з навчально-науковими установами Чехо-Словаччини, а також СРСР, Польщі, Югославії, країн Європи й Америки. Його заходами поповнено бібліотечний фонд, для якого здобуто майже всі видання НТШ (понад 700 томів), посилено видавничу діяльність. Сам М. Мушинка під час праці в Пряшівському університеті (1960-72 рр.) опублікував понад 200 наукових праць, науково-популярних статей і рецензій. Серед них — розвідки про В. Гнатюка, М. Врабеля, Ф. Колессу, І. Панькевича, Ф. Заплетала, Ф. Тішого, Ф. Главачка й інших. Особливої уваги заслуговують більші видання, які вийшли заходами М. Мушинки: «З глибини віків» (1967), антологія фольклору українців Чехо-Словаччини; «З українського фольклору Східної Словаччини» (1963); чотири томи «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» (1965-70 рр.). Запланований і підготований Дослідним кабінетом україністики енциклопедичний довідник «Українці Чехо-Словаччини» не побачив світу через припинення діяльності М. Мушинки у названому кабінеті.

1972 року М. Мушинку звільнено з роботи в університеті (докладніше про це див. статтю М. Мушинки, додану до цієї монографії). Його позбавлено не тільки роботи, але й права публікувати статті в пресі. Щоб з чогось жити, йому довелося спочатку працювати в колгоспі «Одбой» («Опір») у с. Кружлів Бардіївського району, а з 1976 року — кочегаром в округовому квартирному підприємстві у Пряшеві.

Навіть у такій ситуації він не переставав збирати та досліджувати матеріали з українського фольклору не лише на Пряшівщині, але й у Чехії, Моравії, Румунії, Польщі. Згодом чеські фахові журнали почали друкувати його статті й рецензії, він опублікував кільканадцять статей у Польщі, Югославії, Канаді (в «Антології української лірики» О. Зілінського, 1978), та в ЗДА (про Ореста Зілінського).

У рукописах М. Мушинка має десятки наукових праць, серед яких — синтетичні розвідки «Народна культура південних

лемків», «Народні пісні та обряди русинів Войводини» та низка інших. З 1967 року й досі М. Мушинка є членом Міжнародної комісії дослідження культури Карпат і Балканів; до 1972 року був членом Центрального комітету Словацького етнографічного товариства при Словацькій Академії наук.

Доповненням до цієї біографічної нотатки про автора є його стаття «Стежками життя з Володимиром Гнатюком», яку подано в додатку до монографії.

* * *

Як дійшло до видання цієї монографії? Професор В. Кубійович, довідавшись про існування рукопису монографії й зважаючи на те, скільки Гнатюк зробив для НТШ, гаряче підтримував проект появи її у виданнях НТШ. Він бажав навіть сам зредагувати працю, але не встиг... Далі почалися шукання за видавцем і редактором. НТШ наполягало на тому, щоб працю видати інтегрально, без скорочень, не зважаючи на кошти. Та якщо справу доведено до кінця і праця врешті видана, то це завдяки клопотам і наполегливості дочки визначного українського вченого — Олександри Гнатюк-Піснячевської. Вона домовилася з автором про характер і обсяг праці, в особі НТШ знайшла видавця і покрила видатки видання.

Редакція вважає за прийнятний обов'язок подякувати владі ці Михайлові Гринчишину, який виконував делікатні обов'язки «посередника» між фундаторкою й редакцією.

Наукове товариство ім. Шевченка та його Філологічна секція задоволені, що виданням цієї монографії вони могли бодай частинно сплатити свій борг супроти свого великого працівника і сподвижника, яким був Володимир Гнатюк.

Аркадій Жуковський

ВСТУП

У другій половині XIX ст. на Україні під впливом політичних подій у Європі та Росії значно поживавися національно-визвольний та культурно-освітній рух, що знайшло яскраве відображення в літературі, образотворчому мистецтві, науці тощо. Російський уряд однак і надалі ставився до України як до колонії своєї «єдиної й неділимої імперії», вважаючи українців складовою частиною російського народу, а їхню мову — південним діалектом російської мови. З таких позицій уряд гостро переслідував усякий прояв українського національного руху: наказами 1863 та 1876 років було заборонено друкувати книжки та журнали українською мовою, засновувати українські товариства тощо.

Спроби перенесення центру українського політичного руху в Західну Європу (Женева, Відень) хоч і принесли деякі позитивні моменти, все ж не могли дати бажаних результатів через ізоляцію цього руху від широких кіл українського суспільства.

В останній чверті XIX ст. центром українського політичного і культурно-освітнього руху стала Галичина, що від 1772 року входила до складу Австрії. В Галичині жило понад три мільйони українців (русинів), до яких австрійський уряд, зокрема після введення конституції 1861 р., ставився з певною толерантністю, формально респектуючи їхню національність на рівні з іншими національностями Австро-Угорщини. Тут почали формуватися групи українських (руських) політичних діячів, були засновані українські політичні партії, діяли економічні, торгові, культурні та національно-освітні товариства, рідна мова була викладовою

мовою в школах, нею видавалися книги, газети та журнали тощо. Процес національного усвідомлення широких мас населення і тут не був легким, однак протягом короткого часу він приніс визначні успіхи.

В 1873 році у Львові при фінансовій підтримці меценатів зі Східної України було засновано Літературне товариство імені Шевченка, перетворене в 1892 році на Наукове товариство ім. Шевченка (далі НТШ).

Це товариство розгорнуло широку наукову й видавничу діяльність, зокрема від 1897 року, коли на його чолі став відомий український вчений Михайло Грушевський. Навколо НТШ, яке фактично виконувало роль Академії наук, згуртовалися кращі наукові сили України. Його членами були і визначні вчені інших національностей, навіть такі величини, як А. Айнштайн, А. Рауль, А. Йоффе, А. Мазон, М. Фасмер, Д. Сімпсон, Г. Кох, О. Шахматов, О. Брюкнер, Я. Бодуен де Куртене, Т.Г. Масарик, К. Маср, Л. Нідерле, В. Ягіч, Л. Стоянович, А. Штекль та багато інших¹.

Наприкінці 1898 року секретарем Наукового Товариства ім. Шевченка став молодий абсолювент Львівського університету (учень М. Грушевського) Володимир Гнатюк. Цю посаду (з певними перервами, викликаними хворобою) він займав аж до своєї смерті 1926 року, віддавши їй усі свої сили та здібності.

В. Гнатюк був душею НТШ. На його плечах лежала вся організаційна діяльність Товариства, інколи назовні не дуже помітна: він організовував його збори, писав протоколи, вів хроніку (що згодом регулярно виходила друком), забезпечував фонди, редагував видання Товариства, вів кореспонденцію зі сотнями його співробітників тощо. Крім посади генерального секретаря, у різні періоди він посідав ряд інших функцій у Товаристві: був секретарем, пізніше — головою Етнографічної комісії НТШ, редактором «Етнографічного збірника», «Матеріалів до української етнології», «Літературно-наукового вісника», секретарем та директором Українсько-руської видавничої спілки. Майже усі ці функції він виконував у тісній співпраці з І. Франком і М. Грушевський.

Основним предметом наукових зацікавлень В. Гнатюка була фольклористика (за тодішньою термінологією «етнографія»),

¹Історія Наукового товариства ім. Шевченка. — Нью-Йорк-Мюнхен, 1949, С. 42.

в якій він проявив себе перш за все як неперевершений збирач та видавець фольклорних матеріалів. Недарма учитель і друг В. Гнатюка, І. Франко назвав його «феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один»².

Ще будучи студентом, він звернув увагу на найменш досліджену українську територію — Закарпаття. Матеріали, зібрані ним на цій території протягом п'яти експедицій, лягли в основу його шеститомного збірника *«Етнографічні матеріали з Угорської Русі»*. Подібні томи зібраних ним фольклорних матеріалів він видав і з території Галичини. Коли хвороба не дозволила В. Гнатюку особисто їздити в наукові експедиції, він став записувати фольклор за допомогою широкої мережі кореспондентів з різних куточків України, перш за все західної, упорядковуючи зібрані матеріали формою жанрово-тематичних збірників, що є золотим фондом української фольклористики (*«Гаївки»*, *«Коломийки»*, *«Колядки і щедрівки»*, *«Народні оповідання про опришків»*, *«Знадоби до української демонології»*, *«Українські народні байки»*, *«Народні казки»*, *«Похоронні звичаї й обряди»*, *«Народні оповідання про тютюнарів»*, *«Народні новели»*, *«Das Geschlechtsleben des ukrainischen Banernvolkes in Österreich-Ungarn»* та інші). В. Гнатюк збагатив українську фольклористику і цілим рядом теоретичних праць: *«Пісенні новотвори в українсько-руській народній поезії»*, *«Легенда про три жіночі вдачі»*, *«Словацький опришок Яношик в народній поезії»*, *«Пісня про покритку, що втопила дитину»*, *«Пісня про неплідну матір і ненароджені діти»* та ряд інших.

Фольклористичні праці В. Гнатюка ще за його життя знайшли прихильну оцінку з боку найвизначніших діячів української і світової науки. Завдяки ним він став членом кількох європейських наукових товариств та установ. Його ім'я знаходимо і в списку кандидатів у перші академіки Всеукраїнської академії наук (ВУАН) у Києві 1918 року, однак у зв'язку з тим, що він не міг переселитися до Києва, дійсним членом ВУАН став лише 1924 року.

Заслужують на увагу і його праці з етнографії, мовознавства, літературознавства, з питань релігії, численні публіцистичні статті, сотні рецензій на українські, слов'янські та європейські наукові видання, дрібні замітки та повідомлення тощо.

² *Літературно-науковий вісник* (далі ЛНВ), т. XXXV, 1906, кн. IX. — С. 502. У публікаціях, виданих НТШ до 1945 р., місце видання не вказуємо. Всі вони видані у Львові.

Життя і наукова спадщина В. Гнатюка досі ще не дочекалися комплексної оцінки, хоча про окремі ділянки його наукового до-робку існує кілька солідних наукових праць.

Про В. Гнатюка багато було писано ще за його життя, зокре-ма в рецензіях на його друковані праці. Авторські передмови до його фольклорних збірників містять чимало автобіографіч-них даних. Наприклад, у передмові до «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» він детально розповідає про свої фольклористичні експедиції, у «*Передньому слові*» до «*Українських народних байок*» — про своє дитинство та початки фольклористичної діяльності, у статтях про Наукове товариство ім. Шевченка — про свою діяль-ність у ньому тощо.

Коротка біографічна довідка про В. Гнатюка була опублікована у «*Хроніці НТШ*». Найґрунтовнішу автобіографію В. Гнатюк напи-сав незадовго до своєї смерті для львівського товариства Просвіта, яке обрало його своїм почесним членом³.

Чимало біографічних даних містить його листування, частина якого була опублікована ще за життя вченого⁴.

Першими спробами глибокої оцінки життя і творчості В. Гна-тюка можна вважати некрологи, написані безпосередньо по його смерті такими визначними вченими, як М. Грушевський⁵, Л. Шевченко⁶, М. Тарасенко⁷, В. Дорошенко⁸, А. Крушельницький⁹, І. Панькевич¹⁰, І. Полівка¹¹, Г. Бочковський¹².

³Опублікована в «*ЛНВ*», 1926, кн. XI, С. 268-272. Рукопис зберіга-ється в Рукописному архіві АН УРСР у Києві.

⁴М. Коцюбинський. *Листи до В. Гнатюка*. — Львів, 1914.

⁵М. Грушевський. Академік Володимир Гнатюк (1971-1926), Україна. — Київ, 1926, кн. VI. — С. 182-190.

⁶Л. Шевченко. Спомини про академіка В.М. Гнатюка. *Первісне Грома-дянство*. — Київ, 1926, вип. 3. — С. 122-124.

⁷Пам'яті академіка Володимира Гнатюка. *Етнографічний вісник УАН*. — Київ, 1926, кн. III. — С. 3-5. Некролог зачитано на засіданні Етнографічної комісії УАН 20 жовтня 1926 (*там само*. — С. 180).

⁸Пам'яті Володимира Гнатюка. *ЛНВ*, 1926, кн. XI. — С. 262-273.

⁹А. Крушельницький. Поклін пам'яті Володимира Гнатюка. *Діло*. — Львів, 12 жовтня 1926 р.

¹⁰І. Панькевич. Володимир Гнатюк. *Підкарпатська Русь*. — Ужгород, 1926, ч. 3. — С. 183.

¹¹J. Polivka. Volodymyr Hnatjuk. *Slavia*. — Praha, 1926, s. 820-822.

¹²Н. В., Volodymyr Hnatjuk. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1926, роč. XVIII. — s. 646-647.

У 1929 році НТШ у Львові присвятило пам'яті В. Гнатюка окремих збірник зі вступною статтею Ф. Колесси¹³, яка є першою спробою ширшого освітлення фольклористичної діяльності В. Гнатюка. Аналогічні збірники видали теж Історично-філологічний відділ¹⁴ та Етнографічна комісія¹⁵ Української Академії наук у Києві. Перший збірник містив серію статей видатних українських учених про різні аспекти діяльності В. Гнатюка¹⁶. У другому збірнику, що вийшов за редакцією А. Лободи та В. Петрова, подано стислу характеристику значення В. Гнатюка для української науки.

У 30-50-і роки ім'я В. Гнатюка і на Україні, в Галичині, та на еміграції майже забулося. Правда, з короткими згадками про його життя і діяльність зустрінемося в «Українській загальній енциклопедії», «Українській радянській енциклопедії», в «Енциклопедії українознавства», в «Наукових записках Ужгородського державного університету» (1958, т. 33), у підручнику «Українська народна поетична творчість», що вийшов за редакцією М. Рильського, та в ряді інших посібників. Опубліковано його листування з М. Коцюбинським, Лесею Українкою, М. Павликом та деякі інші матеріали. Характерно, що в підручнику «Українська народна поетична творчість» І.Г. Балушенка для студентів-заочників (Харків, 1951) ім'я В. Гнатюка навіть не згадано.

Перелом у ставленні до В. Гнатюка настав у 1964 році, коли в Києві появилася монографія М.Т. Яценка про життя і фольклористичну діяльність В. Гнатюка¹⁷. Майже одночасно з цією монографією появилася і обширна розвідка М.Т. Яценка про славіс-

¹³Матеріали до етнології й антропології, т. XX-XXII, ч. I. Збірник праць, присвячений пам'яті Володимира Гнатюка / Упорядкував Ф. Колесса. — Львів, 1929. Друга частина цього збірника, що мала охоплювати «огляд наукової діяльності В. Гнатюка, бібліографію його праць і матеріалів до його життєпису та спомини, листи й т. ін.» — не появилася друком.

¹⁴Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук. — Київ, 1927, кн. X.

¹⁵Етнографічний вісник, кн. 3. — Київ, 1926.

¹⁶В. Білий. До характеристики академіка В. Гнатюка як збирача й записувача. — С. 232-240; Д. Дем'янчук. До історії обрання В. Гнатюка в академіки. — С. 215-221; А. Лобода. Заклик В. Гнатюка записувати етнографічні матеріали. — С. 229-231; М. Могильницький. Спогади про В.М. Гнатюка та листування з ним. — С. 255-259; В. Петров. Академік В. Гнатюк у своїх фольклорних студіях. — С. 241-254; М. Тарасенко. Культурно-громадська праця академіка В.М. Гнатюка. — С. 224-231.

¹⁷М.Т. Яценко. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. — Київ, 1964.

тичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка¹⁸, в якій подано інформацію про його взаємини з росіянами, білорусами, чехами, словаками, поляками та південними слов'янами.

Під впливом вищезгаданих праць життям і творчістю В. Гнатюка почали цікавитися і на його малій батьківщині. У рідному селі В. Гнатюка Велесневі на Тернопільщині у 1965 р. засновано пам'ятну кімнату, а 1969 р. і Меморіальний музей В. Гнатюка¹⁹.

Слідом за вищеназваною монографією з ініціативи М.Т. Яценка (та з його передмовою) появився збірник вибраних статей В. Гнатюка про народну творчість²⁰, збірник пісень у записах В. Гнатюка²¹ та ряд статей в українській пресі²².

У 1962 році в журналі «Дукля» появилася стаття О. Зілинського про експедиції В. Гнатюка на територію Пряшівщини²³, а через три роки тут же перевидано його казки з цієї області²⁴.

У 1967 році з нагоди VI Міжнародного з'їзду славістів у Празі Свидницький музей української культури присвятив пам'яті

¹⁸М.Т. Яценко. Славістичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка. У зб. *Міжслов'янські фольклорні взаємини*. — Київ, 1963. — С. 79-123.

¹⁹Ініціатором заснування музею В. Гнатюка у Велесневі був місцевий культурно-освітній діяч Остап Черемшинський, котрий, працюючи піонервожатим у Велеснівській середній школі, заснував там куток В. Гнатюка, поширений згодом на меморіальну кімнату. В 1964-65 рр. автор цієї праці, тоді аспірант Київського університету, шукаючи матеріали для своєї кандидатської дисертації про В. Гнатюка, знайшов у Львові у пенсіонера І. Боднаря — свояка В. Гнатюка, частину невідомого до того часу архіву В. Гнатюка та майже все устаткування останньої його квартири. Про свою знахідку він повідомив О. Черемшинського, який подбав про перевезення цих речей у Велеснів, де для них місцевий колгосп побудував окремий музей з вісьмома кімнатами. *Детальніше про це див.:* І.П. Герета. Музей Володимира Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1969, № 4. — С. 87-90; його ж — Скарби з архіву В.М. Гнатюка, *там само*, 1973, № 6. — С. 61-65.

²⁰В.М. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість* / Упорядкування, вступна стаття та примітки М.Т. Яценка. — Київ, 1966.

²¹*Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка* / Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Яценка. — Київ, 1971.

²²М. Яценко. Наш дорогоцінний скарб. *Літературна Україна*. — Київ, 1969, № 52. — С. 2.

²³О. Зілинський. Володимир Гнатюк та збійський казкар. *Дукля*. — Пряшів, 1962, № 1. — С. 63-71.

²⁴*Українські народні казки Східної Словаччини*, т. I / Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка. — Пряшів, 1965. Авторства В. Гнатюка не наведено.

В. Гнатюка окремих збірник²⁵, що містить новознайдену працю В. Гнатюка про мовне питання на Закарпатті²⁶, його 78 листів до закарпатоукраїнського мовознавця І. Панькевича²⁷, повну бібліографію його праць про Закарпаття²⁸, аналіз його розвідок про мову і фольклор Пряшівщини²⁹, аналіз результатів фольклорних експедицій по слідах В. Гнатюка в Бачці, Срему³⁰ та Банаті³¹, спогади про В. Гнатюка його друзів Ф. Главачка³² та Ї. Горака³³ та кільканадцять статей чехословацьких українців з історії, мовознавства, фольклористики, етнографії та літературознавства.

У Празі опубліковано розвідку про зв'язки В. Гнатюка з чехами³⁴, а у Братиславі — про його зв'язки зі Словаччиною³⁵.

Двома книжками відзначено пам'ять В. Гнатюка в Югославії, а саме: збірником казок³⁶ та збірником пісень у його записах³⁷. Обидві публікації доповнені обширними розвідками про В. Гнатюка.

²⁵ Науковий збірник Музею української культури у Свиднику (далі — Науковий збірник МУК), № 3. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка / Упорядкував М. Мушинка. — Пряшів, 1967.

²⁶ В. Гнатюк. *В справі літературної мови підкарпатських русинів* (С. 19-27). Перевидання в зб.: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. ЗНТШ, т. 201. — Нью-Йорк, 1981. — С. 241-247.

²⁷ М. Мушинка. Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем. — С. 127-214; Зворотні листи В. Гнатюка до І. Панькевича, див. там само, т. 4, кн. I, 1969. — С. 62-106.

²⁸ М. Мушинка. *Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь*. — С. 215-220.

²⁹ Ї. Шелепеч. *Діалектологічні дослідження В. Гнатюка*. — С. 81-96; М. Мушинка. *В. Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини*. — С. 51-80.

³⁰ F. Tichý. *Po stopách V. Hnatjuka v Bačce a Srěmu*. — Str. 112-126.

³¹ І. Ребошарка. *Слідами В. Гнатюка в Банаті*. — С. 97-108.

³² F. Hlaváček. *Moje styky a spolupráce s V. Hnatjukem*. — Str. 31-50.

³³ І. Горак. *Слово в дорогу*. — С. 7-8.

³⁴ М. Mušinka. *Volodymyr Hnat'uk a Čechy. Český lid*. — Praha, 1968, С. 2-3 (str. 188-192).

³⁵ М. Mušinka. *Volodymyr Hnat'uk a Slovensko. Slavistika — Národopis*. Bratislava, 1970. — Str. 11-30.

³⁶ *Народні приповідки бачванських русинів*. По етнографічних матеріялах Володимира Гнатюка. Руски Керестур, 1967.

³⁷ *Руски народні пісні у записах В. Гнатюка* / Зредаговал и до друку пригетовел Дюра Латяк. — Нови Сад, 1972.

Добрим словом згадано ім'я В. Гнатюка також в українській пресі Польщі³⁸.

У процесі пошуків інтересу до життя і наукової діяльності В. Гнатюка було виявлено чимало невідомих матеріалів із його спадщини. Визначною знахідкою гнатюкознавства 60-х років було відкриття мною частини рукописного архіву В. Гнатюка, що зберігалася у його свояка Івана Боднаря у Львові³⁹.

Особливо урочисто відзначила Україна 100-річчя з дня народження В. Гнатюка у 1971 році. З нагоди цього ювілею було влаштовано гнатюківські наукові конференції в Ужгороді, Києві? Львові та Тернополі⁴⁰, на Личаківському кладовищі у Львові побудовано нагробний пам'ятник з погруддям В. Гнатюка (роботи скульптора Л. Біганича), аналогічний пам'ятник побудовано і в його рідному селі Велесневі. Іменем В. Гнатюка названо Бучацьку середню школу, в якій він вчився, та одну з львівських вулиць; випущено поштові конверти з портретом В. Гнатюка, влаштовано кілька виставок видань його творів тощо⁴¹.

Цілий ряд ґрунтовних розвідок про життя і наукову діяльність В. Гнатюка, приурочених до 100-річчя з дня його

³⁸І. Прокоп. Володимир Гнатюк. *Український Календар на р. 1965*. — Варшава. — С. 156-158.

³⁹Архів В. Гнатюка, що зберігався у його свояка І.А. Боднаря та художника Г. Смольського (зятя І. Боднаря) охоплював: рукопис праці В. Гнатюка «*Уваги про українську правопис і літературну мову*» (149 с.), рукопис збірника легенд в літературній обробці В. Гнатюка (50 творів), численні виписки В. Гнатюка з друкованої літератури, фольклорні записи В. Гнатюка, 23 карти угорських жуп із зазначенням маршрутів В. Гнатюка, частина листування В. Гнатюка, особисті документи та сімейні реліквії, олійний портрет В. Гнатюка, кілька десятків рідкісних фотографій, рукопис З. Доленги-Ходаковського «*Слов'янські співанки, зібрані під сільською стріхою*» (1019 пісень) та фрагменти рукопису збірника українських народних пісень О. Бодяньського (566 пісень). Цей архів, невідомий нікому з дослідників спадщини В. Гнатюка, я виявив 1965 року та згодом поінформував про свою знахідку О. Черемшинського, який саме тоді виношував ідею заснування музею В. Гнатюка у його рідному селі Велесневі. У 1968 р. всі ці матеріали було перевезено у Тернопільський краєзнавчий музей, а звітти вони потрапили у музей В. Гнатюка у Велесневі, що є філіалом цього музею. Їхній опис зробив І. Герета у статті «Скарби з архіву В.М. Гнатюка». *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1973, № 6. — С. 61-65.

⁴⁰Конференція, присвячена 100-річчю від народження В. Гнатюка, була підготовлена і у Пряшеві, однак з політичних причин кілька днів перед відкриттям її було відкликано.

⁴¹Детальніше про це див.: І. Березовський. Ювілей видатного вченого. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1971, № 5. — С. 106-111.

народження, було опубліковано в центральних наукових та літературних журналах України: «Народна творчість та етнографія»⁴², «Мовознавство»⁴³, «Жовтень»⁴⁴, «Вітчизна»⁴⁵, «Радянське літературознавство»⁴⁶, «Українська мова і література в школі»⁴⁷, «Літературна Україна»⁴⁸ та в інших.

Крім М.Т. Яценка, який тепер є одним із кращих «гнатюкологів», життю і науковому доробку В. Гнатюка багато уваги присвятив О.І. Дей, востаннє в книзі «Сторінки з історії української фольклористики» (Київ, 1975), у якій Гнатюкові присвячено окремих розділ.

Чимало статей до ювілею В. Гнатюка було опубліковано і в українській регіональній пресі, зокрема на Тернопільщині («Вільне життя», «Ленінський промінь»), Львівщині («Вільна Україна») та Закарпатській Україні («Закарпатська правда»).

На батьківщині В. Гнатюка — Тернопільщині кращим популяризатором його спадщини є директор Меморіального музею В. Гнатюка у Велесневі О. Черемшинський, який присвятив своєму славному землякові десятки статей. Він є співавтором добре опрацьованого путівника по експозиції музею В. Гнатюка, виданого до 100-річчя з дня народження українського вченого⁴⁹.

⁴²М. Яценко. Видатний народознавець. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1971, № 2. — С. 32-39; Т. Франко. Приятелювання із Іваном Франком, *там само*. — С. 40-41; В. Сиваченко. Володимир Гнатюк і деякі питання фольклорної текстології, *там само*, № 4. — С. 29-44; В.А. Маланчук. Побут українців у дослідженнях В. Гнатюка, *там само*, 1973, № 2. — С. 28-34; А. Гарматій-Цегельська. Співпраця академіка і вчителя, *там само*. — С. 41-42.

⁴³Л.Л. Гумецька. Володимир Гнатюк і питання української мови. *Мовознавство*. — Київ, 1971, № 3. — С. 74-80.

⁴⁴О. Мацюк. Дві автобіографії. *Жовтень*. — Львів, 1970, № 12. — С. 110-112; М. Кравець — В. Васьків. Великий народознавець. *Жовтень*, 1971, № 5, С. 112-118; П. Ведмедик. У сузір'ї муз, *там само*. — С. 119-124.

⁴⁵М. Яценко. Академік народної словесності. *Вітчизна*. — Київ, 1971, № 4. — С. 83-189.

⁴⁶О. Мишанич. Визначний дослідник давньої української літератури. *Радянське літературознавство*. — Київ, 1971, № 5. — С. 73-82.

⁴⁷М. Яценко. Видатний учений і громадський діяч. *Українська мова і література в школі*. — Київ, 1971, № 5. — С. 27-36.

⁴⁸М. Яценко. Наш дорогоцінний скарб. *Літературна Україна*, 1969, № 52. — С. 2; В. Скрипка. Видатний вчений, *там само*, 1971, № 36. — С. 4.

⁴⁹І. Герета — О. Черемшинський. *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі. Нарис-путівник*. — Львів, 1971. — Друге, доповнене видання. — 1982, третє — 1988, четверте — 2006.

Відзначено 100-річчя від народження В. Гнатюка і за межами України, зокрема в Югославії⁵⁰ та Чехо-Словаччині⁵¹.

Наукове товариство ім. Шевченка у Парижі вшанувало 100-річчя від народження свого багаторічного секретаря урочистим засіданням з доповіддю В. Кубійовича про життя і наукову спадщину В. Гнатюка, яку було видано окремою брошурою⁵². Подібні засідання влаштували і НТШ у Нью-Йорку, Торонто та Сіднеї.

У 1975 році НТШ у Парижі видало монографію про закарпатську спадщину В. Гнатюка⁵³, а в 1981 році НТШ у Нью-Йорку — збірник його праць про народну творчість⁵⁴. У виданні останніх двох праць має немалі заслуги дочка В. Гнатюка Олександра.

Кількома статтями відзначено 100-літній ювілей Гнатюка і на еміграції. З них на увагу заслуговує обширна розвідка Б. Романенчука, опублікована у маловідомому збірнику «Бучач і Бучаччина»⁵⁵, та його ж стаття у філадельфійській «Америці»⁵⁶. Б. Романенчукові належить і перша спроба укладення бібліографії праць про В. Гнатюка⁵⁷.

⁵⁰Д. Латяк. Вельки хранитель нашего народного скарбу. *Руске Слово*. — Нови Сад, 30.IV.1971. — С. 7; Д. Латяк. Перши човек, цо нас указал швету, *Шветлосц*. — Нови Сад, 1971, № 2. — С. 137-140; Д. Латяк. Володимир Гнатюк и ми нешка, Народи календар, 1971. — Нови Сад. — С. 87-94; М. Мушинка. Зв'язки В. Гнатюка з югославськими русинами. *Шветлосц*, 1971, № 3. — С. 221-239.

⁵¹І. Герета. Из спадщини мовознавця. *Дукля*. — Пряшів, 1971, № 3. — С. 60-63; М. Мушинка. Володимир Гнатюк і Пряшівщина. *Дружно вперед*. — Пряшів, 1971, № 4. — С. 9; Й.О. Дзензелівський. Володимир Гнатюк як мовознавець. *Науковий збірник МУК*. — Пряшів, 1976, т. 7. — С. 207-250.

⁵²В. Кубійович. Життя і творчість Володимира Гнатюка. — Париж, 1971.

⁵³М. Мушинка. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. — *ЗНТШ*, т. 190. Праці історично-філософської секції. — Париж-Мюнхен, 1975.

⁵⁴В. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. На 110-річчя народження, 1871-1981 / Упорядкування, редакція і вступна стаття Б. Романенчука / Англійська передмова Л. Рудницького, *ЗНТШ*, т. 201. Філологічна секція. — Нью-Йорк, 1981.

⁵⁵Б. Романенчук. Володимир Гнатюк (1871-1926). В кн.: *Бучач і Бучаччина*. — Нью-Йорк, 1972. — С. 128-146.

⁵⁶Б. Романенчук. Рік сторічників (Володимир Гнатюк, 1871-1926): *Америка*. — Філадельфія, 1972, чч. 33-40.

⁵⁷Б. Романенчук. Матеріали до бібліографії про В. Гнатюка, *ЗНТШ*, т. 201. Філологічна секція. — Нью-Йорк, 1981. — С. 283-287.

Крім згадуваного нью-йоркського збірника вибраних статей В. Гнатюка про народну творчість, 110-річчя від його народження було відзначено і кількома статтями в періодичній пресі. З них на увагу заслуговує розвідка П.І. Арсенича про етнографічну діяльність В. Гнатюка⁵⁸ та опублікування невідомих листів В. Гнатюка до українського мовознавця І. Зілинського⁵⁹.

Багато з вищезгаданих праць побудовано на архівних матеріалах, листуванні, спогадах сучасників та аналізі публікованого доробку видатного вченого. Правда, є серед них і статті еkleктичного характеру, написані без глибшого проникнення у спадщину В. Гнатюка; в деяких з них подано явно перевернуто або й зовсім вигадану інформацію.

Як бачимо, писали про В. Гнатюка немало. Та все це або короткі журнальні оглядові статті, або праці, присвячені окремим ділянкам його наукових зацікавлень (фольклористика, етнографія, текстологія, мовознавство, діалектологія, літературознавство, славістика). Немає праці, яка би розглянула внесок В. Гнатюка в українську науку в повному комплексі. Написання такої праці утруднено і тим, що досі нема повної бібліографії друкованих робіт вченого. Дотеперішні бібліографії (Заглада, Яценко, Мушинка) подають лише найосновніші його праці або праці, присвячені одній темі, що значно звужує його діяльність.

Ця праця є спробою подати вичерпну характеристику життя і діяльності В. Гнатюка в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. Її написанню передувало кілька часткових праць про В. Гнатюка, публікованих у Радянському Союзі, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії, Франції⁶⁰ та укладення повної бібліографії його друкованих праць, що обіймає 1337 позицій⁶¹. Пишучи дисертацію про В. Гнатюка як дослід-

⁵⁸П.І. Арсенич. Етнографічна діяльність В. Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*, 1982, кн. 2. — С. 69-72.

⁵⁹М. Мушинка. Листи В. Гнатюка до І. Зілинського. *Український календар УСКТ на 1981 р.* — Варшава. — С. 88-92.

⁶⁰Див.: Б. Романенчук. Матеріали до бібліографії про В. Гнатюка, *ЗНТШ*, т. 201. — Нью-Йорк, 1981. С. 284-286.

⁶¹Бібліографія охоплює і дрібні журнальні статті В. Гнатюка, публіковані під псевдонімами, криптонімами або без підпису. Її рукопис зберігається в Канадському інституті українських студій в Едмонтоні. Видання: Володимир Гнатюк. *Бібліографія друкованих праць / Укладач М. Мушинка.* — Едмонтон, 1987. Поширене й доповнене видання: М. Мороз-М. Мушинка. *Володимир Гнатюк (1871-1991). Бібліографічний покажчик.* — Львів, 1992 (1442 позиції).

ника фольклору Закарпаття, я, як науковий аспірант Київського університету (1964-65), мав доступ до рукописних архівів В. Гнатюка на Україні і в великій мірі використав цю можливість⁶². Чимало матеріалів про В. Гнатюка я знайшов і поза «совєтськими» архівами, зокрема у свояка В. Гнатюка І. Боднаря, в посмертній спадщині мого празького професора І. Панькевича, у дочки В. Гнатюка Олександри в Парижі тощо. Важливим джерелом до біографії В. Гнатюка були для мене й спогади його родичів, друзів та знайомих: Олександри Гнатюк, Івана Боднаря, Франтішка Главачка, Франтішка Тіхого, Їржі Горака, Тараса Франка, Миколи Колесси, Марти Дольницької тощо. В бібліотеках Києва, Львова, Москви, Праги та в Меморіальному музеї В. Гнатюка у Велесневі я мав змогу ознайомитися і з менш доступними працями В. Гнатюка та матеріалами про нього.

Цінні поради при збиранні матеріалів про життя і діяльність В. Гнатюка та його оцінці подали мені М.Т. Яценко, науковий працівник Інституту літератури АН УРСР в Києві, О.І. Дей, науковий працівник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у Києві, покійний О.І. Зілінський, працівник Інституту світових літератур ЧСАН у Празі, К. Дворжак, професор Карлового університету у Празі, та Данило Струк, професор Торонтського університету. Всім їм висловлюю щире подяку. Дякую теж моїй дружині Магді, яка допомагала мені при ексцерпції джерел та переписала цілий рукопис праці на машинці. Та найщиріша моя подяка належить дочці В. Гнатюка Олександрі, яка під час мого перебування у Парижі 1981 року спонукала мене до написання цієї праці.

Праця про В. Гнатюка складається з чотирьох розділів.

У *першому розділі* я намагався на підставі доступних мені матеріалів розповісти життєпис видатного вченого. Цього не можна було зробити без вказання на умови, в яких він жив і працював. Тому я часто торкаюся також історичного фону та звертаюся до його приватного листування, в якому ці умови розкрито найкраще. Його біографія склалася так, що з одного боку він належав до найбільш поважних діячів Західної України, з другого боку він часто жив у матеріальних клопотах. Прав-

⁶²На жаль, тоді я не збирався писати працю про *всю* діяльність В. Гнатюка, тому вивчив не всі документи його архівів, а пізніше вже не мав можливості працювати в цих архівах.

да, так або й ще гірше жила більшість національно свідомих діячів його генерації, і в цьому би не було нічого особливого. Особливість біографії В. Гнатюка полягає в тому, що він на самому початку своєї наукової кар'єри захворів, і хвороба мучила його до останніх днів життя. Та наперекір важкій хворобі, він ніколи не випускав пера зі своїх рук, а в цьому вже було справжнє геройство.

Дуже важливою була і його громадська діяльність. Працюючи в Науковому товаристві ім. Шевченка, він випускав книжку за книжкою, і, пишучи його біографію, я не міг оминати хоча би найосновніших його видань. У першому розділі я розглядаю його праці лише в загальному плані. Детальніше я повертаюся до них у наступних розділах. У такому ж плані я розглядаю і його діяльність в Русько-українській видавничій спілці, його взаємини з визначними людьми, його організаційну діяльність тощо.

Другий розділ я присвятив **фольклористичній діяльності** В. Гнатюка. Цю ділянку в дотеперішній науці розглянуто найкраще. Про внесок В. Гнатюка в українську фольклористику існують окремі монографії та багато журнальних розвідок. З ними я обізнаний досить добре, однак свій аналіз та оцінку фольклористичної спадщини В. Гнатюка я подав на основі першоджерел.

У третьому розділі я в такому ж плані подав аналіз та оцінку діяльності В. Гнатюка **на літературній ниві**, перш за все як редактора, видавця та організатора літературного життя. Цей бік його діяльності в дотеперішній науці досліджено найменше, тому він завдав мені найбільше праці. Сам В. Гнатюк констатує (а слідом за ним і дослідники його спадщини), що під час своєї діяльності в Українсько-руській видавничій спілці він підготував до друку і видав понад 140 книжок, головним чином художніх творів української та світової літератури. Та досі немає навіть списку цих книжок. Укладення такого списку ускладнюється ще й тим, що на більшості своїх видань В. Гнатюк, через вроджену йому скромність, навіть не підписувався, тому його участь у виданні цілого ряду книжок довелося мені встановлювати на підставі листування, вступних статей тощо.

З іншого боку, якби характеристиці кожної з 140 книжок присвятити хоча півсторінки, вийшла би обширна розвідка, яка би

приголомшила читача кількістю видань, але в ній загубилася би якість праці В. Гнатюка. Тому конкретніше я розглянув лише деякі з книжок, редагованих В. Гнатюком, та його взаємини з І. Франком, М. Коцюбинським, Лесею Українкою, А. Кримським, Олександром Олесем, М. Горьким та деякими іншими письменниками. Решту його книжок я лише перерахував або й зовсім не згадав.

Це стосується і його численних рецензій, дрібних статей та біо-бібліографічних заміток, друківаних у «Літературно-науковому віснику» та «Хроніці НТШ». Ім'я В. Гнатюка як відповідального редактора було згадано на обкладинці кожного числа цих періодичних видань, і він не вважав потрібним підписувати свої дрібні статті та замітки, друківані в цих виданнях. А саме в них часто є дуже важливі думки про літературу. Через брак місця я зміг втягнути у свою працю лише найголовніші з них.

Четвертий розділ цієї праці присвячено **мовознавчій діяльності** В. Гнатюка. З цієї ділянки він опублікував чи не найменше своїх праць, та незважаючи на те, він завоював собі репутацію одного з кращих знавців українських діалектів та літературної мови.

Праця закінчується бібліографією основних праць В. Гнатюка. І тут я стояв перед питанням, які праці з надзвичайно багатого доробку В. Гнатюка вважати основними. Щоб вказати на багатогранність публікованої спадщини В. Гнатюка, я включив у бібліографію всі його наукові праці, фольклорні збірники та окремі статті. Не додав я туди редаговані ним книги наукової та художньої літератури, рецензії, огляди журналів, дрібні замітки та переклади. Я свідомий того, що такий принцип селекції не зовсім вдалий, бо, наприклад, деякі його рецензії (про які йде мова і у цій праці) є куди важливішими, ніж його дрібні публіцистичні статті. Однак включення у бібліографію рецензій та редагованих ним книг кількаразово перевершило б її розмір.

На перший погляд може здаватися, що деякі речі у моїй праці повторюються. Я і справді розглядаю одні і ті ж факти та праці у кількох розділах, однак уважний читач, напевно, замітить, що завжди з іншого погляду і під іншим кутом зору⁶³.

⁶³Детальніший перелік літератури про В. Гнатюка та святкування його ювілеїв до 1991 року див.: М. Мороз-М. Мушинка. Володимир Гнатюк (1871-1991). — Львів, 1992. — С. 91-124. Після 1991 року: М. Mušinka. Volodymyr Hnat'uk — priekopník ukrajinského národopisu. Etnologia Europae Centralis. — Brno, 2011. — č. 4

Розділ перший

БІОГРАФІЯ В. ГНАТЮКА

Володимир Михайлович Гнатюк народився 9 травня 1871 р. в селі Велесневі нинішнього Монастириського району Тернопільської області як найстарший син багатодітної селянської родини. Його батько був власником невеликого клаптика землі (один гектар) в недалекому польському селі Пужники, який аж ніяк не міг прогодувати 7-членну сім'ю, тому він поряд із сільським господарством займався ще й ткацтвом, привчаючи цьому ремеслу й своїх дітей. Він був освіченою людиною: любив читати книжки, замовляв газети, за що користувався повагою односельчан. Як людина глибоко релігійна, своїм знанням Біблії та церковних книг він дивувався навіть священика, який запропонував йому посаду дяка при місцевій парафіяльній церкві. Кілька років він із родиною жив та дякував і у недалекому селі Григорів.

Вже 5-річним хлопчиком Володимир під керівництвом батька навчився грамоти. Початкову школу він відвідував у Велесневі, однак більше ніж навчання його цікавили народні пісні, казки, легенди, перекази, анекдоти та інші фольклорні жанри, на які Тернопільщина була дуже багатою. Хата Гнатюків була ніби кузню плекання народних традицій: і батько, і мати знали безліч фольклорних творів, що їх засвоїли в основному від своїх батьків, насамперед від діда по матері Іллі Савицького та його дружини Марії. «Крім того, — згадує В. Гнатюк вже наприкінці свого життя, — двері нашої хати майже не замикалися перед різними людьми, що пересиджували в нас, немов у сільським казині цілими годинами, особливо в неділі та свята або в довгі

зимові вечори, та забавлялися або різними оповіданнями, якими я залюбки заслухувався та переймав їх, або прочитуванням усяких новинок із газетки, яка все в нас була, та книжок»⁶⁴.

Хлопець дивував дорослих феноменальною пам'яттю: раз почути пісню чи казку він міг навіть через кілька місяців повторити слово в слово. Так само він запам'ятовував цілі сторінки з Біблії, яку батько часто читав вголос, привчаючи до того й свого сина. «Для господарства ти заслабий, у ткачі теж не годишся, зате піп був би з тебе непоганий, бо вмієш добре співати й промовляти», — сказав йому батько восени 1883 року та сільською фірою повіз його в науку у м. Бучач⁶⁵.

Відповідно до свого віку (12 років) і знань, він мав право поступити у гімназію як інші його ровесники, однак, не маючи жодних знайомств, він змушений був пройти курс навчання у так званій «нормальній» народній школі м. Бучача (в монастирі чину Василіянців), і лише у 1895 році його було прийнято у перший клас Бучацької нижчої гімназії⁶⁶.

Від природи жвавий і темпераментний, хлопець ніяк не міг примиритися зі схоластичними порядками гімназії, що вело до його частих конфліктів з викладачами⁶⁷. Щодо успішності навчання, він належав до середніх учнів. Найліпші оцінки в нього були з української мови та співу⁶⁸.

Вже в народній школі у нього виявився потяг до записування улюблених творів у окремий зошит. Велике враження справила на нього антологія поезії, яку видало студентське товариство «Академічне братство», з якої він переписав у свій зошит цілий ряд віршів. Згодом він записав туди назви усіх казок, що їх пам'ятав з батьківського дому, а була їх рівно сотня. Далі В. Гнатюк почав записувати туди тексти народних пісень, що їх пам'ятав з дому. «Я не мав ніякої тоді означеної

⁶⁴В. Гнатюк. Українські народні байки. *Етнографічний збірник* (далі *ЕЗ*), т. XXXVII-XXXVIII. — Львів, 1916. — С. 3.

⁶⁵Інформація А. Боднаря зі Львова.

⁶⁶Сьогодні — Бучацька гімназія ім. В.М. Гнатюка.

⁶⁷За весь час навчання у Бучацькій гімназії у В. Гнатюка не було відмінної оцінки з поведінки, а була лише «mniej odpowiednia» (4) або «dostateczna» (3). *Центральний державний історичний архів УРСР у Львові* (далі *ЛЦДІА*), ф. 309, оп. I, од. зб. 2186. — С. 16-19.

⁶⁸Там само.

мети, — згадує він в автобіографічних нотатках, — і записував пісні лише тому, що вони мені подобалися. Але збірка все збільшувалася, особливо в часі вакацій. До 1889 року, коли я закінчив нижчу гімназію, в ній було вже коло п'ятсот пісень»⁶⁹.

На час навчання у Бучацькій гімназії припадає і початок його публіцистичної діяльності: у 1888 році він опублікував кілька дрібних заміток у бережанській газеті «Посланник», а в 1889 році — статтю «Рукомиш» (назва села під Бучачем)⁷⁰. Улюбленим заняттям В. Гнатюка у вільний час було читання книжок. Зокрема його приваблювала фантастично-пригодницька література та описи далеких країн.

У 1889 році В. Гнатюк закінчив 4 клас нижчої гімназії і записався у 5 клас вищої гімназії в Станіславі (нині Івано-Франківськ)⁷¹, однак під час вакацій григорівський священик М. Бачинський⁷² та його брат, що був капеляном станіславського єпископа Ю. Пелеша, намовили його продовжувати навчання у Колегії святого Атанасія у Римі, яка готувала місіонерів для малорозвинених країн. В. Гнатюка приваблювала місія першовідкривача життя, побуту та звичаїв «диких» народів, і він подав відповідну заяву на руки єпископа та був прийнятий. Однак через якусь епідемію його виїзд до Риму кілька разів відкладався, аж нарешті на його місце було прийнято іншого кандидата. Єпископ Пелеш запропонував Гнатюкові почекати до наступного року, однак той категорично відмовився, «давши собі слово ніколи не бути духовним, хоча родичі були би се радо бачили»⁷³. В Станіславську гімназію в середині другого півріччя його теж не захотіли прийняти, і Гнатюк змушений був цілий рік жити в батьків у селі. Щоб не гаяти марно часу, він вирішив інтенсивно записувати народні пісні та інші фольклорні жанри. Збірка Гнатюка значно збільшилася, і, як згадує він у своїй автобіографії, її матеріали дали би цілий том фольклорних записів⁷⁴. Доповнював він її і будучи учнем Станіславської гімназії.

⁶⁹В. Гнатюк. Українські народні байки, *ЕЗ*, т. XXXVII-XXXVIII. — Львів, 1916. — С. 3.

⁷⁰Автобіографія В. Гнатюка, *ЛНВ*. — Львів, 1926, кн. 11. — С. 271. — Рукомиш. Посланник, 1899, №12. — С. 3-4.

⁷¹У Бучачі вищих класів гімназії не було.

⁷²Тоді вже родина Гнатюків жила у Григорові.

⁷³*ЛНВ*, 1926, кн. 11. — С. 269.

⁷⁴*ЕЗ*, т. 37-38. — Львів, 1916. — С. 3.

Переважно більшість пісень він записав у батьківській хаті від рідних і сусідів. Щоб заохотити своїх інформаторів до співу, він часто і сам їм співав пісні, вивчені в школі, або з друкованих співаників⁷⁵.

На паспортизацію пісень тоді він ще не звертав жодної уваги: не зазначував ні місця, ні часу запису, ні імен інформаторів⁷⁶, зате вже тоді дбав про мовну точність запису.

Десь наприкінці 1890 року у львівській москвофільській газеті «Новый Галичанин», що її видавав П. Полянський, було опубліковано заклик до записування народних пісень, які редакція обіцяла регулярно друкувати на сторінках своєї газети. В. Гнатюк вислав туди свою велику збірку, однак редакція опублікувала з неї лише сім текстів⁷⁷. У 1891 році газета перестала виходити, а збірка Гнатюка безслідно пропала.

У Станіславській гімназії під час навчання там В. Гнатюка панував дуже суворий режим. Директор І. Керек'ярт забороняв учням будь-яку позашкільну діяльність: вони не сміли приймати участі в організаціях молоді, читати «нецензурну» літературу та навіть публікувати статті у пресі.

Таким чином, публіцистична діяльність В. Гнатюка, успішно розпочата ще у Бучачі, припинилася на цілі чотири роки.

У гімназії В. Гнатюк вчився у важких матеріальних умовах, бо батьки через зменшення попиту на домотканий текстиль попали у важке економічне становище і не спроможні були задовольнити навіть найелементарніші потреби свого сина⁷⁸.

⁷⁵Свідчить про те, наприклад, лист батька від квітня 1891р.: «Кланяються і повздоровляють тебе твої співаки і співачки та просять, щобись прибув додому на вакації і щобись призбирав якнайбільше пісень світських і також набожних кавалків, щобись научив їх співати. Просять мене, бись купив збірник пісней розмаїтих. Тепер приходять дуже радо на спів». (ЛЦДІА УРСР. — Львів, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288. — С. 11).

⁷⁶У цитованому листі батька збереглися імена перших григорівських інформаторів В. Гнатюка: Грицько Крамар, Кирило Кашуба, Петро Гулька, Тинис Барин, Варвара Гриневиц, Дорка Мирника, Магда Пилична та сестра Гнатюка Ганя (Там само).

⁷⁷Из новозаписанных народных песней / Записал В. Гнатюк. *Новый Галичанин*, 1890, №6. — С. 75; №13. — С. 162; №15. — С. 187-188; №17. — С. 214; № 20. — С. 247; 1891. — №1. — С. 11-12.

⁷⁸Наприклад, в листі до сина від 29 травня 1894 р. батько скаржився: «Так довго я тобі не писав з причини тої: мислив ем, що де вистараю для тебе пару злоти, тай годі, ані позичити, ані не мож корову продати». (ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288. — С. 30).

До того, він був «переростком»: його однокласники були на 4-5 років молодшими від нього, що спричиняло йому ще й труднощі психологічного характеру.

У 1891 році Гнатюка призвали на військову службу, однак прийомна комісія визнала його нездатним до війська, тому він без перерви міг продовжувати навчання⁷⁹. Щоб закінчити школу, В. Гнатюк змушений був заробляти на науку принагідною фізичною працею або давати приватні лекції учням молодших класів із заможніших родин⁸⁰.

У сьомому класі він познайомився з дочкою тоді вже покійного греко-католицького пароха у Хом'яківці Павла Майківського Оленою Майківською, яку після смерті батька виховував брат матері Палагеї Тит Бурачинський, греко-католицький парох у Оліві біля Городна⁸¹. 23-річного Гнатюка притягала до Олени не лише її гарна врода, але насамперед душевне споріднення, що увінчалось шлюбом 15 листопада 1894 року⁸². Через місяць після одруження — 15 грудня 1894 року — Володимир Гнатюк отримав атестат зрілості та записався на філософський факультет Львівського університету. Предметом свого навчання в університеті він обрав класичну філологію, слухаючи лекції з грецької мови та літератури професора Цвіклінського, латинської мови та римської літератури — професора Крушкієвича, давньослов'янську мову та слов'янську філологію — професора Каліни тощо⁸³. Із другого курсу він почав відвідувати лек-

⁷⁹Див. Лист батька від 22 червня 1891 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288. — С. 15.

⁸⁰В листі до Ф. Вовка від 3 січня 1898 р. він писав: «Мої життєві обставини склалися все так, що поза годинами шкільними мусив я заробляти на життя вже від першого класу в гімназії». (М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 23).

⁸¹Див. Свідectво моральності від 1 листопада 1893 р. (*ЦДІА УРСР*. — Львів, фонд 309, оп. 1, од. зб. 2186. — С. 10).

⁸²Після одруження Володимир продовжував навчання в університеті, а Олена жила у своїх родичів у Станіславі, згодом переселилася до тестя у Пужники, де 29 лютого 1896 р. у неї народилася дочка Ірина. Навесні 1897 р. вона з дитиною переселилася до сестри В. Гнатюка Ганни у Великий Ходачків, а в березні 1898 р. — у Львів, де в неї 17 червня 1898 р. народилася дочка Олександра, а 28 вересня 1900 р. — син Юрко.

Прегарну картину сімейного життя В. Гнатюка дає його листування з дружиною, батьком, родичами та дітьми, що зберігається у *Львівському Центральному державному архіві*, ф. 3 с-309, оп. 1, зв. 154,155, од. зб. 2266.

⁸³Absolutorium. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186. — С. 39.

ції й семінари з історії України М. Грушевського та української мови й літератури О. Колесси⁸⁴. Україністика згодом стала основним предметом його навчання. На другому курсі на семінарі О. Колесси «Читання українсько-руських пам'яток XVII-XVIII ст.» В. Гнатюк виголосив доповідь «Українсько-руська вертепна драма», написану на підставі власних фольклорних записів⁸⁵. Це була перша фольклористична праця молодого дослідника, за якою йшла серія подальших семінарських праць⁸⁶.

У 1894 році проф. А. Каліна заснував у Львові *Towarzystwo ludoznawsze*, завданням якого було інтенсивне дослідження польського та українського фольклору. Друкованим органом товариства був журнал «*Lud*», в редакції якого працював й І. Франко. Ставши членом Товариства навесні 1895 року, В. Гнатюк передав І. Франкові свою другу фольклорну збірку, що містила понад 800 пісень та кілька десятків казок, в надії, що хоча би частину з них буде опубліковано на сторінках журналу «*Lud*». Познайомившись із цією цінною збіркою, І. Франко віддав її секретареві товариства А. Стшелецькому, котрий десь запропастив її. Так безслідно пропала й друга збірка В. Гнатюка, яку він укладав протягом кількох років⁸⁷.

Однак і ця невдача не знеохотила молодого любителя фольклору. І. Франко подав йому не лише методичні вказівки для записування, але й дозволив користуватися своєю багатою бібліотекою⁸⁸. Зрозумівши важливість наукового підходу до записування фольклору, В. Гнатюк вже на початку свого навчання в університеті вирішив стати професійним фольклористом і витривало й послідовно прагнув до досягнення своєї мети.

У журналі «*Lud*» В. Гнатюк опублікував кілька дрібних статей на фольклорно-етнографічні теми, які свідчать про його серйозний підхід до цієї справи⁸⁹.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ ЛЦДА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186. — С. 39.

⁸⁶ Про релігійні обряди в «Одіссей» Гомера. Вплив українсько-руської народної поезії на Шевченкову поему «Гайдамаки». Апокрифічні староруські і сучасні народні елементи у «Світових байках» С. Руданського. Апокрифічні мотиви в поезії С. Руданського (Там само).

⁸⁷ Автобіографія В. Гнатюка. ЛНВ, 1926, кн. XI. — С. 271.

⁸⁸ ЕЗ, 1897, т. III. — С. 20.

⁸⁹ Наприклад: Wl. Hnatiuk. *Plug. Lud*, 1895. — Zesz. 4-5. — S. 142-143.

Кілька фольклорних статей В. Гнатюк опублікував і у журналі І. Франка «*Житє і Слово*», заснованому майже одночасно з журналом «*Lud*» — 1894 року⁹⁰. Він активно ввійшов у співпрацю з Етнографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка, заснованою 1895 року під керівництвом І. Франка.

Щоб краще засвоїти методику записування фольклору, В. Гнатюк за посередництва І. Франка вступив у листування з одним із найвизначніших українських етнографів Ф. Вовком, який у той час тісно співпрацював з НТШ.

Листи Ф. Вовка до початківця-фольклориста з часом переросли у широкі програмні інструкції⁹¹.

У той час за порадою Ф. Вовка та В. Стефаника В. Гнатюк перейшов від принагідних записів до вичерпного опису якоїсь етнографічної теми або запису всього репертуару якогось визначнішого носія фольклору. Наприклад, у січні 1895 року він записав від батька детальну розповідь про ткацький промисел, яка згодом стала основою його праці «*Ткацтво у Східній Галичині*»⁹².

У липні 1895 року разом із дружиною Оленою він записав легенди, пісні, коломийки, казки, загадки від О. Прохвати, П. Якимова та Ю. Розоського⁹³. У тому ж році вони обоє записували анекдоти та інші фольклорні твори в Пужниках від батька Михайла, братів Філька й Гілярка, сестри Гані та інших оповідачів⁹⁴.

У вересні 1895 року В. Гнатюк від лірника Якова Златарського-Москвина із села Житномира Бучацького повіту записав майже чотири десятки так званих «лірницьких» пісень та молитов, детальний опис життя й побуту цих мандрівних співаків, словник їхнього аргю та ряд інших матеріалів. Додавши до них лірницькі пісні своєї мами («*Сон Богородиці*», «*Про сирітку*») та де-

⁹⁰В. Гнатюк: чому у жінок довге волосся? — *Житє і Слово*, 1895. — Т. 3, кн. 3. — С. 373; Про царя, що ходив красти. *Там само*, кн. 5. — С. 172-173; Про Довбуша. *Там само*. — С. 187; Адам і Єва; Сатана; Адамів контракт; Христос в пеклі і премудрий Соломон. *Там само*. — Т. 4, кн. 6. — С. 346-353.

⁹¹ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, зв. 154, од. зб. 2266. Основна частина листів В. Гнатюка до Ф. Вовка зберігається в Інституті археології АН УРСР (ФА, В/1629-1737). Див. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упоряд. та коментарі В. Наука, Н. Руденко, О. Франко. — Львів-Київ, 2001. — 216 с.

⁹²*Матеріали до українсько-руської етнології* (далі — МУЕ), т. III. — Львів, 1900. — С. 12-26.

⁹³М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 87.

⁹⁴В. Гнатюк. Галицько-руські анекдоти. *ЕЗ*, т. VI, 1899.

яких інших співаків, він підготував їх до друку разом з детальною вступною розвідкою про лірників та їхній репертуар. І цю працю він дав прочитати І. Франкові, котрий, доповнивши її рядом паралелей із друкованих джерел, 5 лютого 1896 року дав її на обговорення на засіданні Філологічної комісії НТШ. Після обговорення працю молодого студента було вирішено опублікувати в «Етнографічному збірнику», де вона й появилася ще того ж року⁹⁵. Оцінюючи значення цієї праці для української фольклористики, Ф. Колесса 1929 року писав: «В. Гнатюк... виступив на полі української етнографії з солідною підготовкою — се показує вже його перша збірка «Лірники», що й досі застається одиноким записом повного репертуару галицького лірника»⁹⁶.

Навесні 1895 року В. Гнатюк прочитав у журналі «Народ», який видавали І. Франко і М. Павлик, статтю М. Драгоманова про Закарпатську Україну (Угорську Русь), у якій корифей української науки й політики закликав галицьку інтелігенцію подати руку допомоги своїм братам з того боку кордону, де в умовах угорського гноблення були засуджені на повільну загибель.

У липні 1895 року В. Гнатюк разом зі своїм другом О. Роздольським «на свій власний кошт і ризик» здійснив свою першу експедицію на Закарпаття, записуючи фольклорні матеріали за маршрутом: Лавочне — Ляхівець — Старий і Новий Голятин — Майданка — Сейми — Волове — Вучково — Долишня Бистра — Березово — Горінчево — Іза — Хуст⁹⁷. Весь цей маршрут, починаючи від Ляхівця, В. Гнатюк та О. Роздольський пройшли пішки. Найбільше матеріалів записано ними від селянина Андрія Бряника в Голятині.

Повернувшись до Львова, В. Гнатюк ознайомив із зібраними матеріалами голову НТШ М. Грушевського (свого професора) та голову новозаснованої Етнографічної комісії НТШ І. Франка. Обоє вони широ підтримали його ініціативу й заохотили до продовжування цієї справи, обіцяючи фінансово підтримати її та зібрані матеріали опублікувати на сторінках періодичних видань НТШ. На замовлення І. Франка В. Гнатюк написав об-

⁹⁵Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки, і т. п. про лірників повіту Бучацького / Зібрав у вересні 1895 р. В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. II, 1896. — С. 1-76.

⁹⁶*Матеріали до етнології й антропології*, т. XXI-XXII, ч. I. — С. 4.

⁹⁷*ЕЗ*, т. III. — Львів, 1897. — С. 9.

ширну розвідку про свої враження від подорожі по Закарпатті для журналу «Радикал»⁹⁸. Це був перший виступ В. Гнатюка у пресі про закарпатські справи, які не перестали цікавити його до кінця життя⁹⁹.

У березні 1896 року В. Гнатюк вирушив у свою другу експедицію на Закарпаття, на цей раз за маршрутом: Лавочне — Сольва — Стройна — Дусино — Керецьке — Кушниця — Бронька — Довге — Задня — Лукова — Імстичеко — Великий Раковець — Севлюш — Мукачево — Лавочне¹⁰⁰. Результати цієї експедиції були значно більшими від попередньої. Найбільше матеріалів він записав від селянина Михайла Фотула зі Стройної. В тому ж селі він особисто познайомився з письменником та громадським діячем Ю. Жатковичем, якого запросив до співробітництва з галицькими друкованими органами¹⁰¹.

Після повернення до Львова (у 2-й половині квітня 1896 року) В. Гнатюк склав необхідні іспити в університеті, а під час літніх вакацій того ж року (у липні та серпні) здійснив свою третю подорож на Закарпаття. На цей раз він відвідав і деякі села нинішньої Пряшівщини, ідучи за маршрутом: Сольва — Солочин — Плоске — Оленево — Порошків — Туря-Ремети — Ворочів — Ужгород — Великий Березний — Убля — Кленова — Розтоки — Улич — Збій — Новоселиця — Стара і Нова Стужниця — Ставна — Луг — Гусна — Буковець — Сербовець — Горішня — Мала Бистра — Верецьке — Волівець¹⁰². У селі Збій нинішньої Снинської округи на цей раз він знайшов найліпшого свого оповідача Михайла Пустая, від якого протягом п'яти днів записав понад сорок казок та легенд виняткової художньої вартості¹⁰³.

⁹⁸В. Гнатюк. Дещо про Русь Угорську. *Радикал*. — Львів, 1895, № 2. — С. 14-19; № 3. — С. 26-30.

⁹⁹Далеко не повна бібліографія праць В. Гнатюка про Закарпаття становить 115 позицій (Див. М. Мушинка. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *ЗНТШ*, т. 190. — Париж-Мюнхен, 1975. — С. 101-106)

¹⁰⁰*ЕЗ*, т. III, 1897. С. IX.

¹⁰¹Див. Листи Ю. Жатковича до В. Гнатюка (1896-1914) у *ЛЦДА*, ф. 309, оп. 1, од. зб. 208, п. 2.

¹⁰²*ЕЗ*, т. III. — Львів, 1897. — С. IX. Карти подорожей В. Гнатюка по Закарпаттю зберігаються в Музеї В. Гнатюка у Велесневі. Див. І. Герета, О. Черемшинський. *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі*. — Львів, 1971. — С. 37-39.

¹⁰³Див. О. Зілінський, В. Гнатюк і збійський казкар. — *Дукля*. — Пряшів, 1969, № 1. С. 63-69.

Під час своїх експедицій на Закарпаття В. Гнатюк не обмежувався лише записуванням фольклору, але також стежив за національним, культурним, економічним, соціальним та політичним станом закарпатських українців. На кожному кроці він переконувався у неймовірному утиску українського населення з боку угорської панівної верхівки, яка вживала всіх заходів, щоб якомога скоріше зденационалізувати неугорські національності Угорщини. В. Гнатюк не міг залишитися байдужим до такого поневолення своїх земляків. Він закликав закарпатську інтелігенцію до боротьби за свої національні та політичні права, до співпраці з галицькими українцями. В селах, де українське друковане слово було невідомим поняттям, він поширював твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших українських письменників, і, як згадує у пізніших працях, ніколи він не зустрівся з випадком, щоб населення не розуміло цих творів. Навпаки, попит на них був настільки великий, що він змушений був висилати на Закарпаття українські книжки і після повернення до Львова¹⁰⁴.

Усе це викликало занепокоєння угорських властей до діяльності В. Гнатюка: йому перешкождали у спілкуванні з населенням, однак він не дав застрашити себе, доводячи, що його діяльність аж ніяк не суперечить законам Австро-Угорської держави, громадянином якої був і В. Гнатюк.

Більше того: після повернення у Галичину зі своєї першої подорожі він розгорнув широку кампанію, спрямовану на критику угорського уряду за його національний, економічний та політичний утиск закарпатських українців. На цю тему він опублікував у галицькій пресі цілу серію публіцистичних статей¹⁰⁵, кульмінацією яких був маніфест «*І ми в Європі*», який підписали визначні прогресивні діячі Галичини, в тому числі І. Франко, В. Охримович, Ю. Романчук, Н. Кобринська, М. Павлик та інші¹⁰⁶.

¹⁰⁴М. Мушинка. В. Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *ЗНТШ*, т. 190. — Париж-Мюнхен, 1975. С. 20.

¹⁰⁵В. Гнатюк. Угро-руські новини. *Житє і Слово*, 1897, т. VI, кн. 11. — С. 124-130; Угро-руська мізерія, *там само*. — С. 46-62; Темні духи на Угорській Русі. — *Буковина*. — Чернівці, 1897, ч. 81; Світлі духи на Угорській Русі, *там само*, ч. 87-88.

¹⁰⁶І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття. *Житє і Слово*. — Львів, 1896, т. V, кн. 1. — С. 1-9. Передрук: *Нова думка*, № 13. Вуковар (Югославія), 1977. — С. 130-133. З уваги на свої подорожі на Закарпаття В. Гнатюк запропонований протест не підписав. Є лише підпис (на першому місці) «Русько-українська молодіж академічна». Зате у змісті ж. «*Житє і Слово*» за 1896 р. І. Франко подає В. Гнатюка як свого співавтора цієї заяви.

У справі національного відродження закарпатських українців головну надію Гнатюк поклав на молоду інтелігенцію Закарпаття, тому доклав багато зусиль, щоби втягнути її у національно-визвольний рух. З його ініціативи на Закарпаття виїхав студентський хор, який там дав кілька концертів¹⁰⁷. На запрошення Володимира Гнатюка до Львова приїхав закарпатець Гядор Стрипський і разом з ним прослухав курс лекцій з україністики у Львівському університеті. Інтенсивні стосунки він налагодив із письменником та громадським діячем Ю. Жатковичем, студентом богословської семінарії в Ужгороді В. Ляховичем та кількома іншими¹⁰⁸.

Закарпатськими справами йому вдалося зацікавити і кількох молодих чехів, наприклад, Ф. Главачка, котрий за вказаним ним маршрутом відвідав Закарпаття вже у 1896 році¹⁰⁹, а згодом приїхав до нього до Львова, де прогостював шість тижнів¹¹⁰.

Тоді ж він приступив до підготовки закарпатських фольклорних матеріалів для друку. В. Гнатюк не обмежився лише класифікацією та упорядкуванням матеріалів трьох своїх експедицій на Закарпаття, але до кожного тексту знаходив паралелі у загальнослов'янському та європейському порівняльному матеріалі, використавши для цього сто вісім об'ємних томів фольклорних видань. Коли врахувати факт, що у той час не було ще жодного каталога сюжетів народної прози, а щоб відшукати відповідний сюжет, йому доводилося перечитувати сотні сторінок друку, то неможливо не дивуватися справді титанічній працездатності молодого дослідника¹¹¹. Однак ця «чорна» робота по відшукуванню паралелей дозволила йому глибше проникнути у фольклорний матеріал і ознайомитися з найвизначнішими збірниками тогочасної фольклористики.

¹⁰⁷НТШ дотував поїздки сумою 100 злотих (*Справозданє НТШ за 1896 р.* — Львів, 1899. — С. 16).

¹⁰⁸Див. кореспонденцію у *ЛЦДІА*, ф. 146, оп. 1, од. зб. 2286.

¹⁰⁹Ф. Главачек. *Моя подорож по Закарпатській Україні в 1896 році.* Дукля. — Пряшів, 1957, № 4. — С. 53-66.

¹¹⁰Ф. Hlavaček, *Moje styky a spolupráce s V. Hnatjukem.* *Науковий збірник МУК у Свиднику*, № 3. — Пряшів, 1967. — С. 31-50.

¹¹¹Частину паралелей допоміг йому відшукати І. Франко. У збірнику вони зазначені ініціалами І. Ф. Крім того, І. Франко дозволив йому користуватися численними фольклорними матеріалами своєї бібліотеки.

У 1897 році появилася перший том його «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», що містив легенди і соціально-побутові казки (новели)¹¹². Свою першу книжку він присвятив М. Грушевському та І. Франкові — «подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжі»¹¹³, висловлюючи таким чином подяку за їхню допомогу і увагу до початківця-дослідника. Ця «трійця» — Грушевський, Франко, Гнатюк — пізніше відіграла дуже важливу роль в українській культурі. В наступному 1898 році з'явився і другий том «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» з фантастично-пригодницькими казками, казками про тварин (байками), переказами та анекдотами¹¹⁴.

Ці два томи — це вже праці зрілого фольклориста, вони знайшли прихильну оцінку не лише на Україні, але й далеко за її межами¹¹⁵.

Під час літніх вакансій 1897 року В. Гнатюк вирушив у свою четверту експедицію на Закарпаття. Без жодних рекомендацій і без будь-якої матеріальної допомоги¹¹⁶. На цей раз він відвідав також українські поселення у Бачці, на території нинішньої Сербії. З усіх угро-руських місцевостей ця етнічна група з фольклорно-етнографічного боку була найменш дослідженою. В літературі існували суперечні погляди навіть на походження бачванських русинів. Одні автори вважали їх нащадками запорозьких козаків, другі — нащадками дружинників київського князя Святополка Предславою, інші — пізнішими переселенцями з північних комітатів Угорщини¹¹⁷.

¹¹²ЕЗ, т. III, 1897. — С. 236.

¹¹³Там само. — С. 111.

¹¹⁴ЕЗ, т. IV, 1898. — С. 254.

¹¹⁵Детальніше про це дивись: В. Камінський. Угорська Україна в етнографічних працях В. Гнатюка. *Записки історично-філологічного відділу УАН*. — Київ, 1929, кн. XXV. — С. 149-174; М. Ясько. Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *Наукові записки Ужгородського державного університету*. — Ужгород, 1958, т. XXXIII. — С. 101-114; М. Мушинка. В. Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. — *ЗНТШ*, т. 195. — Париж-Мюнхен, 1975.

¹¹⁶Лише після закінчення експедиції В. Гнатюк одержав від Відділу НТШ фінансову підтримку в сумі 60 зол. на покриття подорожніх витрат (*ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII. — С. 2, 3 Товариства).

¹¹⁷Ближче про історію русинів Бачки див.: Ф. Лабощ. *История Русиних Бачкей, Сриму и Славони 1745-1918*. Вуковар, 1979; М. Жирош. *Бачванско — сримски Руснаци дома и у швецe*, 1745. — 2006. Т. 1-7. — Нови Сад, 1997-2008.

В. Гнатюк планував відвідати всі поселення Бачки, де живуть русини, однак у двох місцевостях — Руському Керестурі та Коцурі — він знайшов чудових інформаторів (казкарів і співачок), від яких зміг записувати цілих два з половиною місяці¹¹⁸. За цей час він тут записав 430 пісень, 220 прозових творів, зробив опис весілля, зберіг від загибелі кілька рукописних збірників, керестурську хроніку, налагодив контакт із такими представниками бачваноруської інтелігенції, як Г. Костельник, Ю. Біндас, М. Врabelь та ряд інших.

З фольклорних інформаторів цієї експедиції на увагу заслуговують зокрема коцурські казкарі Осиф Кулич, Імро Фаркаш та Митро Паланчаній: «Кожний, хто прочитає уважно оповідання сих трьох оповідачів, — писав він пізніше, — а особливо двох перших, мусить признати, що стиль у них такий гарний, такий викінчений, що його не посоромив би ся найбільший артист слова»¹¹⁹. Зі співачок перше місце належить Юлії Мольнар із Керестура, від якої записано 126 пісень¹²⁰.

Негайно після повернення до Львова з ініціативи М. Грушевського В. Гнатюк на підставі зібраного матеріалу написав працю «Руські оселі в Полудневій Угорщині», яку прочитав на семінарі з історії¹²¹. 9 лютого 1898 року цю ж роботу він прочитав на засіданні Філологічної секції НТШ¹²². Вона і справді незабаром появилася на сторінках «Записок НТШ»¹²³ поряд із науковими працями І. Франка та М. Грушевського, що було для початківця-дослідника неабиякою честю та зобов'язанням.

¹¹⁸Крім цих двох поселень він відвідав ще Новий Сад та Старий Вербас, однак ніяких записів там не робив.

¹¹⁹ЕЗ, 1910, т. 29. — С. IV. Казки цих трьох казкарів часто перевидавалися.

¹²⁰Детальніше про подорож В. Гнатюка в Бачку та її результати див.: М. Мушинка. Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. В кн. В. Гнатюк. Народни приповедки бачванських Русинох. Руски Керестур, 1967. — С. 7-69.

¹²¹Свідчить про це власноручна посвідка М. Грушевського: «Тим посвідчаю, що слухач Володимир Гнатюк на історичних вправах предложив мені реферат під титулом *Руські оселі в Полудневій Угорщині*, написаний старанно на основі нових, в значній частині самим добутих дат». (ЛЦДА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186. — С. 51).

¹²²ЗНТШ, т. XXIII-XXIV, 1898. — С. 3. З Товариства.

¹²³В. Гнатюк. Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині). ЗНТШ, т. XXII, 1898. — С. 1-58.

У студентські роки В. Гнатюк виявив інтерес до рукописних пам'яток української літератури, які знаходив під час своїх фольклористичних досліджень в Галичині¹²⁴. Цілий ряд подібних рукописів він знайшов і під час подорожей на Закарпатську Україну, Пряшівщину та Сербську Войовину¹²⁵.

Крім збирання й упорядкування фольклорних матеріалів В. Гнатюк уже в студентські роки уважно стежив за науковими працями з ділянки народознавства, які часто рецензував на сторінках «Записок НТШ». Наприклад, уже в 1896 році він рецензував працю Б. Грінченка «*Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях*»¹²⁶, вказавши на цілий ряд її фахових недоліків: неточність запису, невідповідний правопис, відсутність наголосів тощо. Рецензія на 2-й том Грінченка переросла у солідну наукову розвідку про характер народної пісні¹²⁷. Дуже прихильну рецензію він написав на журнал І. Франка «*Житє і Слово*»¹²⁸, зупинившись на фольклорно-етнографічних матеріалах цього журналу. Детально він проаналізував і працю Х. Ящуржінського «*Свадьба малорусская как религиозно-бытовая драма*»¹²⁹, розвідку А. Балова «*К вопросу о характере и значении древних купальских обрядов и игрищ*»¹³⁰, звіт А. Кухарського про його наукову подорож на Спиш¹³¹, наукові праці Р.Ф. Кайндля¹³², О. Броха¹³³, Н. Коробки¹³⁴, Д.А. Маланки¹³⁵, М. Довнара-Запольського¹³⁶ та цілий ряд інших.

¹²⁴В. Гнатюк. Інтересний збірник з с. Хітар (пов. Стрийський). Тимчасові відомості. *ЗНТШ*, т. X, 1896. — С. 7-9; В. Гнатюк. Легенди з Хітарського збірника з першої пол. XVIII в. *ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II. — С. 1-38.

¹²⁵О. Мишанич. Визначний дослідник давньої української літератури. *Радянське літературознавство*, 1971, № 5. — С. 73-82.

¹²⁶*ЗНТШ*, т. X, 1896, кн. II. — С. 45-49.

¹²⁷*Там само*, 1897, XVIII, кн. IV. — С. 48-50.

¹²⁸*Там само*, 1896, т. XIII. — С. 35-42.

¹²⁹*Там само*, т. XVI, 1897. — С. 29-32, Бібл.

¹³⁰*Там само*, т. XX, 1897. — С. 38-41.

¹³¹*ЗНТШ*, т. XX, 1897, кн. VI. — С. 35-38.

¹³²*ЗНТШ*, т. XXV, 1898, кн. V. — С. 45-51.

¹³³*Там само*, т. XIV, 1896, кн. VI. — С. 37; XXVI, 1898, кн. V. — С. 132-140.

¹³⁴*Там само*, 1896, кн. VI. — С. 30-33.

¹³⁵*Там само*, т. XXV, 1898, кн. V. — С. 21.

¹³⁶*ЗНТШ*, т. XI, 1896, кн. III. — С. 42-48.

В. Гнатюк не обмежувався лише збиранням фольклору на Угорській Русі, але інтенсивно записував його і в Галичині, використовуючи для того кожні відвідини родини в Пужниках, Григорові, Великому Ходачкові тощо. В його листах до дружини цього періоду часто можна читати такі заяви: «Як приїду на свято, то зберу такі матеріали в Ходачкові, що за них дістану, напевно, похвалу від компетентних людей¹³⁷». Цими «компетентними людьми» були: І. Франко, О. Колесса, Ф. Вовк та М. Грушевський, а похвала від них була для нього найвищою нагородою. А похвалити і справді було за що: лише в одному селі Великий Ходачків В. Гнатюк зібрав на п'ятдесят друкованих аркушів зразків народної творчості¹³⁸. Ряд прислів'їв та приказок, записаних В. Гнатюком у Пужниках, опублікував І. Франко у своїх «*Галицько-руських народних приповідках*»¹³⁹.

Виникає питання, як міг В. Гнатюк, тоді ще студент вищого навчального закладу, заклопотаний турботами про своє власне прожиття і прогодування родини, паралельно з успішним навчанням зібрати, науково опрацювати і на професійному рівні видати такі докладні матеріали та написати такі ґрунтовні наукові праці. Помагала йому здійснити це неймовірна працездатність, витримка й самодисципліна, винесені з батьківського дому. В. Гнатюк, як і його батько, не міг ні хвилини сидіти без діла: він працював за суворо встановленим режимом, розрахованим на хвилини, часто не спав і ночами¹⁴⁰. При всьому він був зразковим сім'янином: знаходив час допомагати дружині, погратися з дітьми, відвідати батьків у селі тощо. Немалі заслуги на науковій продуктивності В. Гнатюка мали і його учителі — М. Грушевський, О. Колесса, І. Франко, а також дружина, котра підтримувала його ініціативу та допомагала йому при збиранні та упорядковуванні фольклорних матеріалів. Здавалося, що навчання й інтенсивна науково-дослідна

¹³⁷Лист до дружини від 30 жовтня 1897 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288. — С. 36.

¹³⁸І. Герета. — О. Черемшинський. *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі*. — Львів, 1971. — С. 34.

¹³⁹*ЕЗ*, т. X, 1901. — С. 200.

¹⁴⁰Ще коли В. Гнатюк вчився у Бучацькій гімназії, батько серед інших настанов давав йому і таку пораду: «Любезний сину, спати не потреба долго, бо то гріх на спання час марнувати» (Лист від 10 жовтня 1888. *ЛЦДІА*, ф. 3, оп. 309, зв. 155, од. зб. 2299).

праця, поєднана з турботами побутового характеру, могла би повністю вичерпати фізичні сили В. Гнатюка. Та це не так. Як згадують його сучасники, серед студентської молоді Львова, що в останньому десятилітті ХІХ ст. жила дуже активним і напруженим громадським життям, В. Гнатюк був фігурою номер один. Він умів не лише сам запалити себе за справедливу ідею, але мав рідкісний дар запалювати й інших. За все це львівська студентська молодь восени 1897 року обрала його головою свого товариства «Академічна громада». Саме під його керівництвом «Академічна громада» перетворилася на одну з найбільш прогресивних і революційних українських організацій Галичини. Описуючи вибори В. Гнатюка головою «Академічної громади», М. Мочульський згадує: «В. Гнатюк, двадцятишестилітня людина, широкоплечий, гарний з обличчя, блідий, з короткою стриженою білявою бородою, вийшов після вибору на ступінь, на якому стояла професорська кафедра (вибір відбувся в університетському залі), а звідти сказав зараз свою програмову промову. Він, як звичайно, говорив тихим голосом, але палко, свою промову пересипав поезією «проскрибованого» Франка й закликав товаришів здійснювати Франкові ідеали»¹⁴¹.

Саме в цю пору І. Франко опинився чи не в найбільшій матеріальній та духовній кризі у своєму житті. В 1895 році керівництво Львівського університету, наперекір успішній габілітації, не дозволило йому зайнятися педагогічною діяльністю, до якої він роками інтенсивно готувався. Навесні 1897 року він був кандидатом від Української радикальної партії до Австрійського парламенту, однак реакційні сили Галичини при активній підтримці уряду різними махінаціями сфальшували результати виборів, і Франка у парламент не допустили. У травні 1897 року І. Франка було звільнено з роботи в редакції щоденника «*Kurier Lwowski*», в результаті чого він лишився без постійного заробітку. Майже одночасно «збанкрутував» і його журнал «*Житє і Слово*», на який він покладав великі надії¹⁴², а польська преса підняла шалену атаку, спрямовану проти Франка і його радикальної партії. До галасу польської преси приєднався й україн-

¹⁴¹ М. Мочульський. З останніх десятиліть життя Івана Франка. Зб. *Іван Франко у спогадах сучасників*. — Львів, 1956. — С. 424-425.

¹⁴² «*Житє і Слово*» формально виходило за редакцією дружини І. Франка Ольги.

ський щоденник «Діло», закидаючи І. Франкові провини, яких він ніколи не допустився. Така травля й нервові напруження не могли не відбитися на здоров'ї І. Франка. Він майже повністю осліп і, здавалося, що вже ніколи не зможе продовжувати свою літературу, наукову та громадську діяльність¹⁴³.

У цій на перший погляд безнадійній ситуації, коли від найвищого живого українського письменника відвернулися навіть великі українські «патріоти» та його вчорашні «меценати», прийшов йому на допомогу його учень... Володимир Гнатюк, котрий більше ніж хто інший міг зрозуміти становище І. Франка, бо і сам у той час жив у крайніх злиднях.

«Ані чоботи, ані убрання, ані футро — ніщо не можу тепер полагодити тому, що не маю грошей, навіть на борг буду їсти», — скаржився він у листі до дружини від 30 жовтня 1897 року¹⁴⁴. І майже у той самий день він розіслав серію листів прогресивним діячам української культури з проханням допомогти І. Франкові у його незavidному матеріальному становищі та взяти участь у відзначенні 25-річчя його письменницької діяльності. Знаючи погані житлові умови І. Франка, В. Гнатюк висловив пропозицію, щоб українська громадськість з нагоди цього ювілею зібрала кошти на купівлю для нього будинку.

Ця пропозиція зустрілася з позитивним відгуком, зокрема серед української інтелігенції в царській Росії. В Києві на заклик В. Гнатюка почала збирати кошти для цієї мети мати Лесі Українки О. Пчілка, а у Петрограді — К. Білиловський¹⁴⁵. До підготовки франківського ювілею В. Гнатюк приєднав Б. Грінченка, Ф. Вовка, І. Труша, С. Людкевича, С. Крушельницьку, М. Менцинського та багатьох інших.

У зв'язку з ювілеєм І. Франка розпочалось і листування В. Гнатюка з М. Коцюбинським, яке переросло у щирі дружбу¹⁴⁶, з Лесею Українкою¹⁴⁷ та іншими.

¹⁴³Детальніше про це дивись: М. Возняк. *Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка*. — Київ, 1958.

¹⁴⁴ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2228. — С. 36.

¹⁴⁵М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 19-20.

¹⁴⁶М. Коцюбинський. *Листи до Володимира Гнатюка*. З передмовою і поясненнями В. Гнатюка. — Львів, 1914.

¹⁴⁷Листи до В. Гнатюка (В статті М. Возняка «Першодруки Лесі Українки»). *Наукові записки Львівського університету. Літературно-критичний збірник*, вип. 1, 1951. — С. 45-51.

Довідавшись, що у Франка є нова збірка віршів, яку ніхто не хоче друкувати, В. Гнатюк як голова Академічної громади звернувся до нього з пропозицією, що студентське товариство готове видати його збірку і навіть виплатити йому відповідний гонорар¹⁴⁸. Важкохворого (з різних боків битого) І. Франка така пропозиція до душі схвилювала, і він охоче погодився. 17 листопада 1897 року В. Гнатюк скликав засідання Академічної громади, на якому накреслив план видання збірки, який був одностайно ухвалений. Тут було також вирішено з фондів Академічної громади виплатити І. Франкові 100 злотих в рахунок гонорару¹⁴⁹. У грудні 1897 року збірка І. Франка «*Мій Измарагд*» появилася друком тиражем 1000 примірників¹⁵⁰.

Серед молоді збірка І. Франка мала неочікуваний успіх. Деякі її вірші перекладено також на чеську мову¹⁵¹. Все це заохотило В. Гнатюка до дальших заходів, спрямованих на допомогу І. Франкові.

17 грудня 1897 року він поставив на повістку чергового засідання управи Академічної громади питання про участь товариства у святкуванні 25-літнього ювілею письменницької діяльності І. Франка.

Для відзначення цього ювілею було створено підготовчий комітет, головою якого було обрано В. Гнатюка. Комітет за ініціативою В. Гнатюка розгорнув широку діяльність: постановив видати брошуру про життя і діяльність І. Франка, альманах, присвячений Франкові, збірку музичних творів на слова І. Франка, надрукувати його портрет, зібрати гроші на фонд купівлі для І. Франка будинку¹⁵². Щоб заохотити до святкування ювілею І. Франка наддніпрянських українців, В. Гнатюк наприкінці грудня 1897 року

¹⁴⁸В. Гнатюк. Про ювілей І. Франка в 1898 р. *ЛНВ*, т. LXXXVI, 1925. — С. 176-178.

¹⁴⁹Львівський обласний державний архів (далі — ЛОДА), ф. 297, арк. 55 а. (М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 18).

¹⁵⁰У зв'язку з тодішньою практикою на обкладинці книжки подано рік видання — 1898 (М. Мочульський. З останніх десятиліть життя Івана Франка, 36. *І. Франко у спогадах сучасників*. — Львів, 1956. — С. 425).

¹⁵¹*Sto padesat let česko-ukrajinských literárních styků*. — Praha, 1968, str. 124-125; M. Mušínska. Z korespondence Čechů s V. Hnatjukem. *Slovanský Přehled*, 1971, č. 4, str. 307.

¹⁵²М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 19.

виїхав до Києва, де нав'язав контакти з цілим рядом діячів культури¹⁵³. Спочатку члени підготовчого комітету та управи Академічної громади активно приєдналися до роботи, але, як часто буває в таких випадках, конкретне виконання наміченої програми залишилося на плечах одного В. Гнатюка.

Все це вело до того, що на надзвичайних загальних зборах Академічної громади 20 березня 1898 року він попросив звільнити його з посади голови товариства, посилаючись на надзвичайну завантаженість. Збори прийняли резигнацію і новим головою Академічної громади було обрано його друга Луку Гарматія¹⁵⁴.

Звільнившись від головування в Академічній громаді, В. Гнатюк вирішив справу відзначення 25-річчя письменницької діяльності І. Франка довести до кінця. І справився він з цим завданням більш ніж успішно.

З його ініціативи було видано альманах «Привіт Д-ру Івану Франкові»¹⁵⁵, бібліографію творів І. Франка за 25 років¹⁵⁶, збірник музичних творів на слова І. Франка¹⁵⁷ тощо.

Частково здійснилася й ідея В. Гнатюка купити для І. Франка будинок.

Урочисте святкування 25-річчя письменницької діяльності І. Франка відбулося 30 жовтня 1898 року, тобто точно через рік, коли В. Гнатюк розпочав справу його підготовки. У ньому взяла участь не лише молодь, але й уся прогресивна українська інтелігенція Львова. Сам В. Гнатюк прочитав на ньому головну доповідь, у якій охарактеризував І. Франка не лише як письменника, але і як громадського та політичного діяча, який «від наймолодших літ стояв в ряду перших борців за волю думки, слова, за свободу совісті... любив правду і терпів за неї, ...а своїми творами вказав шлях до широкої європейської культури»¹⁵⁸.

¹⁵³Ф. Главачек. *Спогади про мої зв'язки з Іваном Франком*. Зб. З історії чехословацько-українських зв'язків. — Братіслава, 1959. — С. 632.

¹⁵⁴ЛОДА, ф. 297, арк. 65 а.

¹⁵⁵*Привіт Д-ру Івану Франкові в 25-літній ювілей літературної його діяльності*. Накладом Академічної громади. — Львів, 1898.

¹⁵⁶М. Павлик. *Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності — 1874-1898*. — Львів, 1898.

¹⁵⁷Зб. «Зів'яле листя». — Львів, 1898.

¹⁵⁸ЛНВ, 1898, т. IV, кн. XI. — С. 118.

Справа нужденного становища І. Франка висунула перед українською громадськістю питання, над яким раніше ніхто серйозно не задумувався: якщо у таких матеріальних злиднях живе найвизначніший український письменник, гордість української літератури, то як живуть інші, менш визначні письменники? Відповідь на це питання була ясною для кожного: нема в українській літературі письменника, який зміг би вижити з гонорарів за літературну діяльність. Отже, соціальне становище українських письменників як на Східній Україні, так і у Галичині чи Буковині було гіршим, ніж будь-якої іншої професії. Якщо письменник не мав іншого джерела прибутку, він не міг існувати. І дійсно, переважна більшість українських письменників жила у постійних злиднях.

Усвідомивши собі цю істину, В. Гнатюк вирішив заснувати письменницьку організацію, яка би керувала видавничими справами та давала матеріальну допомогу письменникам. На початку 1898 року він порушив цю справу на одному із засідань управи Академічної громади, яка підтримала ініціативу В. Гнатюка.

Після її обговорення в пресі¹⁵⁹ було створено Фонд підмоги незасібних літераторів, головою якого став знов-таки В. Гнатюк¹⁶⁰. Згідно з проектом В. Гнатюка, Товариство руських письменників мало би за завдання не тільки видавничі цілі, але й згуртувало би по можливості всіх наших письменників в одну спільну організацію та забезпечувало би їм і матеріальну допомогу на випадок безробіття, хвороби або старості¹⁶¹. В. Гнатюкові вдалося зібрати у Фонд підмоги чималі кошти, на підставі яких згодом було засновано Українсько-руську видавничу спілку.

Під час навчання в університеті Гнатюк інтенсивно готувався до наукової роботи: одержав солідні основи з латинської та давньогрецької мов та літератур, досконало вивчив польську та німецьку мови, активно засвоїв усі слов'янські мови, частково також французьку та угорську. В українській мові та літературі він вважався фахівцем, з яким не рівнявся ніхто з його товаришів-студентів.

¹⁵⁹Див., наприклад, статтю В. Гнатюка. *В справі Товариства руських письменників. Діло.* — Львів, 1898, № 183.

¹⁶⁰Там само.

¹⁶¹ М. Коцюбинський. *Листи до В. Гнатюка.* — Львів, 1914. — С. 5-6. Цитовано за Яценком. — С. 51.

Самотужки він здобув солідні теоретичні знання в області фольклористики та етнографії. Ще будучи студентом, він займався солідною публіцистичною діяльністю, що далеко перевищувала звичайні рамки.

Та наукова праця, як і літературна, у той час не вважалася професією, і ніхто з українських науковців на ній не міг будувати своє життя. Навіть такі визначні тогочасні українські вчені, як І. Франко, М. Грушевський, О. Колесса, Ф. Вовк, Б. Грінченко заробляли на хліб насущний іншою працею — редакторською, педагогічною, службовою тощо.

Тому і В. Гнатюк єдиною можливістю займатися наукою бачив у її поєднанні з заняттям, яке би давало йому постійний заробіток. У його випадку таким заняттям могла бути педагогічна робота.

Уже на останньому курсі університетського навчання в березні 1898 року професор Г. Огоновський запропонував йому посаду заступника («суплента») учителя у Львівській академічній гімназії з умовою, що після закінчення університету і здачі учительського іспиту він стане постійним учителем цієї гімназії. Можливість залишитися у Львові та під керівництвом І. Франка, М. Грушевського та інших учителів продовжувати успішно розпочату наукову працю була для В. Гнатюка дуже привабливою, і він охоче прийняв пропозицію Г. Огоновського; тим більше, що посада заступника вчителя була пов'язана з досить солідним заробітком.

Здавши відповідні іспити з педагогічних дисциплін і одержавши т. зв. «абсолюторію», В. Гнатюк подав заяву про його затвердження постійним учителем у Львівській академічній гімназії, однак Шкільна крайова рада на підставі його активної діяльності в прогресивному молодіжному русі, перш за все в Академічній громаді та НТШ, вирішила вигнати його зі Львова на периферію і рішенням від 14 вересня 1898 року направила його на посаду заступника учителя у Самбірську гімназію. Це рішення значно утруднювало життєві плани В. Гнатюка, бо Самбір тоді був провінційним містом, «де хіба афіші прийдесться читати, а більше нічого», як скаржився В. Гнатюк в листі до Ф. Вовка¹⁶².

¹⁶²Рукописний архів Інституту археології АН УРСР у Києві, № ФА, В/1631. Цитовано за М. Яценком. — С. 27.

Дізнавшись про таке свавілля шкільних органів, М. Грушевський, якого незадовго перед тим було обрано головою Наукового товариства ім. Шевченка, запропонував йому посаду секретаря товариства. В. Гнатюк погодився з цією пропозицією, хоча з матеріального боку вона зовсім не була привабливою. Таким чином В. Гнатюк восени 1898 року став першим професійним науковцем-україністом на Західній Україні. Згадуючи про це його рішення, В. Дорошенко писав: «Був це на той час великий героїзм і самопожертва пуститися виключно на науковий шлях без ніякої урядової посади. Взяти хоча би матеріальну сторону справи: як суплент, Гнатюк одержував 120 корон у місяць, а в Науковому товаристві після двохмісячної безоплатної практики почав від 30 корон місячної платні»¹⁶³.

В. Гнатюк з притаманною йому сумлінністю виконував секретарські обов'язки в Товаристві, яке за немалою його заслугою від 1898 року значно пожвавило свою діяльність в усіх ділянках і перетворилося на солідну наукову установу: наприкінці 1898 року Товариство купило окремих будинок (на вул. Чарнецького, номер 26) за 240 000 корон, в якому окреме приміщення було виділено під бібліотеку, засновано книгарню, кількакратно збільшило видавничу діяльність тощо¹⁶⁴. Пізніше у будинку НТШ одержав квартиру й В. Гнатюк з родиною, що його ще більше прив'язало до Товариства. З ініціативи В. Гнатюка у будинок (кам'яницю) НТШ вже 1899 року було проведено телефон¹⁶⁵. Від 1899 року вся адміністрація Товариства лежала на плечах В. Гнатюка. Не маючи жодної адміністративної сили, він сам вів колосальну кореспонденцію, пов'язану з діяльністю Товариства: писав протоколи численних засідань Товариства та його комісій, укладав плани, подавав звіти про діяльність тощо. Чимало енергії він потратив на здобуття коштів на наукову працю Товариства.

Про діяльність НТШ В. Гнатюк систематично інформував членів та громадськість на сторінках «*Записок НТШ*» та «*Літературно-наукового вісника*», а в 1900 році почав видавати

¹⁶³В. Дорошенко. Пам'яті Володимира Гнатюка. *ЛНВ*, 1926, т. ХСІ, р. XXV, кн. XI. — С. 264.

¹⁶⁴В. Гнатюк. *Наукове товариство ім. Шевченка. Загоди 50-ліття його заснування (1873-1923)*. — Львів, 1923.

¹⁶⁵*ЗНТШ*, 1899, т. 31-32. — С. 1-2. З Товариства.

окремий кварталник «Хроніка НТШ», що паралельно виходив українською (64 випуски) і німецькою (59 випусків) мовами¹⁶⁶.

Та праця В. Гнатюка в НТШ не обмежувалася лише на виконанні секретарських обов'язків.

Уже в 1898 році він став секретарем новоутвореної Етнографічної комісії НТШ (яку очолював І. Франко, заступником голови був Ф. Вовк)¹⁶⁷. Цю посаду він займав аж до 27 вересня 1913 року, коли його було обрано головою Етнографічної комісії¹⁶⁸. 7 червня 1899 року він став дійсним членом Філологічної секції НТШ¹⁶⁹, а 21 червня того ж року — її секретарем (головою було обрано І. Франка, заступником голови — О. Колессу)¹⁷⁰.

Тоді ж 1899 року він став редактором «Літературно-наукового вісника»¹⁷¹. На цій посаді він був аж до переведення редакції журналу в Київ 1907 р., видавши тридцять об'ємних томів. «Літературно-науковий вісник» за редакцією В. Гнатюка став найвизначнішим українським літературно-громадським журналом. Сам В. Гнатюк опублікував у ньому майже п'ятдесят власних наукових розвідок та понад шістьсот рецензій, оглядів та дрібних статей та заміток; отже, він був до певної міри і його власною трибуною. За гострі викривальні статті, опубліковані на сторінках журналу, йому кілька разів довелося стояти перед судом¹⁷². Великою популярністю журнал користувався на Східній Україні, де наперекір його переслідуванню з боку царського уряду вже на початку свого існування мав понад сто п'ятдесят постійних передплатників. Боячись поширення

¹⁶⁶ *Chronik der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.*

¹⁶⁷ *Справозданє з діяльності НТШ за 1898 р.* — Львів, 1899. — С. 7.

¹⁶⁸ *Хроніка НТШ*, вип. IV, 1913, ч. 56. — С. 23.

¹⁶⁹ *ЛЦДА*, ф. 309, од. зб. 749-754.

¹⁷⁰ *ЗНТШ*, 1899, т. 31-32. — С. 1-3. З Товариства.

¹⁷¹ Про призначення В. Гнатюка на цю посаду в Хроніці ЛНВ читаємо: «Член редакційного комітету ЛНВ д. Осип Маковей одержав з Міністерства освіти літературну стипендію і виїхав на довший час до Відня для наукових студій... Редакційні обов'язки О. Маковея перейняв д. В. Гнатюк» (*ЛНВ*, 1899, кн. IV. — С. 61-70). Починаючи з VI тому, на обкладинці журналу подано: «Редакційний комітет: В. Гнатюк, М. Грушевський, Др. І. Франко. За редакцію відповідає В. Гнатюк».

¹⁷² Один із таких судових процесів проти В. Гнатюка, що відбувся 11 вересня 1905 р., описав І. Франко у статті «По процесі М. Губчака». *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 40-46.

його ідей, царська цензура у 1901 році заборонила його ввіз у Росію¹⁷³.

Хоча В. Гнатюк був одним із наймолодших членів НТШ, своєю невтомною працею він здобув серед його членів загальний авторитет.

Його заходами на роботу в НТШ було прийнято й І. Франка¹⁷⁴. Від 1899 року В. Гнатюк з І. Франком майже десять років працювали разом в одному приміщенні, редагуючи «Літературно-науковий вісник», «Літературно-наукову бібліотеку» та фольклорні видання.

Про принциповість та безкомпромісність В. Гнатюка свідчить його боротьба за допущення української мови на археологічні з'їзди в Росії.

На початку 1899 року, тобто на початку секретарювання у ньому В. Гнатюка, НТШ одержало запрошення на Міжнародний археологічний з'їзд у Києві, який мав відбутися у серпні того ж року. Члени Товариства із Західної України заявили на цей з'їзд тридцять доповідей¹⁷⁵. Згідно з вказівками організаційного комітету, доповіді на з'їзді, який мав відбутися в давній столиці України-Русі, могли бути прочитані всіма слов'янськими мовами, крім... української. В. Гнатюк від імені НТШ написав гострий протест проти такого рішення, заявивши, що у випадку недопущення української мови на з'їзді делегація НТШ відмовляється від участі в ньому. В результаті цієї заяви підготовчий комітет вирішив, що доповіді можуть бути прочитані на з'їзді українською мовою, однак не сміють бути публіковані у «Трудах» з'їзду.

У тих умовах і це була велика перемога української справи. Рішення московського організаційного комітету викликало значну

¹⁷³І. Франко. Заборона Літературно-наукового вісника в Росії. *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X. — С. 35-39.

¹⁷⁴Згадує про це син І. Франка Тарас: «Саме тоді (1898 р. — М. М.) батько був усунутий з «Кур'єра Львовського». Пам'ятаю, як мама журилася, що тато легкодушно покидає певний заробіток у зичливих йому і досить прогресивних поляків... Несподівано посада для Франка, саме завдяки Гнатюкові, знайшлася в Науковім товаристві ім. Шевченка (Т. Франко. Приятелювання з Іваном Франком. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1971, № 2. — С. 40).

¹⁷⁵Сам В. Гнатюк підготував на Київський археологічний з'їзд дві доповіді: «Словацький опришок Яношик в народній поезії» та «Русини Пряшівської спархії і їх говори».

полеміку на сторінках російської преси, в результаті чого Міністерство внутрішніх справ Росії на підставі т. зв. Емського указу 1876 року заборонило вживання української мови на з'їзді. В результаті дальшого протестного листа В. Гнатюка Міністерство освіти Росії дозволило прочитати доповіді українською мовою, однак лише на закритих засіданнях за участю не більше двадцяти п'яти людей. НТШ із такою дискримінацією української мови не погодилося і відмовилося від участі на з'їзді¹⁷⁶. З'їздивські доповіді було опубліковано окремим виданням у «Записках НТШ», що вийшли за редакцією В. Гнатюка¹⁷⁷.

Подібна історія повторилася і на подальших археологічних з'їздах — у Харкові (1902) та Катеринославі (1905)¹⁷⁸. У кількох своїх статтях В. Гнатюк вказав на жаклиний політичний та національний утиск українців у Російській імперії¹⁷⁹. У розвідці «Російська цензура й українська мова», опублікованій у Празі¹⁸⁰, він навів конкретні приклади дискримінації української мови в Росії, про які слов'янська громадськість не мала найменшого уявлення.

З іншого боку В. Гнатюк привітав ініціативу чеських славістів скликати міжнародний з'їзд славістів у Празі без будь-яких мовних обмежень. «Щиро вітаючи сей план чеських учених і признаючи повну його реальність, ми рівночасно мусимо вказати на розумне і справді гідне вчених людей поставлене в ньому питання про язикові відносини на з'їзді», — писав він, а одночасно поставив запитання: «Коли то на тих основах міг би відбутися перший з'їзд у Росії?»¹⁸¹. В. Гнатюк був глибоко обурений, коли австрійський уряд заборонив скликання славістичного з'їзду¹⁸².

¹⁷⁶Детальніше про це див. у статтях В. Гнатюка: *Українська мова на Археологічному з'їзді в Києві*, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 118, Хр. і бібл.; *З київського Археологічного з'їзду, там само*, кн. X. — С. 38-39; *В справі XII археологічного з'їзду, там само*, т. IX, 1900, кн. III. — С. 210.

¹⁷⁷*ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI.

¹⁷⁸В., *Україна мовчить...* *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 261-167.

¹⁷⁹Російський Святійший Синод і українська мова. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 180; Заходи коло знесення Указу з 1876 р, *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. II. — С. 138.

¹⁸⁰В. Hnatjuk. Ruská censura a ukrajinský jazyk. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1903, str. 128-132.

¹⁸¹В. Гнатюк. З'їзд славістів. *ЛНВ*, 1899, кн. IX. — С. 198-199.

¹⁸²В. Гнатюк. З'їзд слов'янських філологів і правительство. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 121.

Майже одночасно з боротьбою за національні права українців Росії В. Гнатюк розпочав боротьбу за національні права українців Австро-Угорщини, насамперед за широке запровадження української мови у Львівський та Чернівецький університети. На цю тему він написав серію статей з наведенням переконливих аргументів, головним чином статистичних даних про дискримінацію українців¹⁸³.

Закордонних читачів про студентські заворушення у Львівському університеті В. Гнатюк інформував у двох статтях, опублікованих на сторінках празького журналу «*Slovanský Přehled*»¹⁸⁴. Він підкреслив, що на Україні існує п'ять університетів (Київ, Харків, Одеса, Львів, Чернівці), однак жоден із них не є українським: в Росії йде посиленна русифікація, в Галичині — полонізація, а на Буковині — германізація вищих навчальних закладів. Найбільший опір проти національної дискримінації українських студентів та професорів виник у Львівському університеті, де в 1901 році вчилася 610 українців. В. Гнатюк закликав до заснування самостійного Українського університету, доводячи, що для такого університету тут є всі передумови. Немає сумніву, що статті В. Гнатюка мали значний вплив на студентські заворушення у Львові 1901 року, які закінчилися т. зв. «сецесією», тобто масовим відходом українських студентів з Львівського університету на протест проти відхилення їхніх вимог адміністрацією університету та урядом.

У липні 1899 року В. Гнатюк здійснив свою п'яту експедицію на Закарпаття, на цей раз у найзахіднішу область — Пряшівщину. За чотири тижні він відвідав майже всі області Пряшівщини, їдучи від Меджилабірців через Свидник, Бардіїв на Спиш. Хоча середина літа була несприятливим часом для записування фольклору, йому в одинадцятьох селах вдалося записати 62 прозові твори і 152 пісні. Ці матеріали увійшли в

¹⁸³В. Гнатюк. Справа українсько-руського університету у Львові. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 111-114; т. XVI, кн. XI. — С. 95-100; кн. XII. — С. 159-175; т. XVII. — С. 49-72; 3 Львівського університету. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 132-133; Руські катедри в Черновецькім університеті. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 195-196; 3 Черновецького університету. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 133.

¹⁸⁴Universita Iovská a požadavky Rusínů. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1902, с. 2, str. 91-96; Záležitosti rusínské university ve Lvově, detto, str. 227-232.

першу частину третього тому «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»¹⁸⁵.

На відміну від попередніх томів, вони упорядковані не за жанрово-тематичним, а за територіальним принципом, тобто за окремими селами, починаючи від Чертіжного в північному Земпліні і закінчуючи Кремною на Спиші. Таким чином йому за посередництва фольклорних творів вдалося наочно продемонструвати процес словаччення українських територій¹⁸⁶.

Працьовитість В. Гнатюка у цей період була неймовірною. Попри свої службові обов'язки та вичерпну редакторську роботу він на підставі власних досліджень написав цілий ряд поважних наукових праць, які перед опублікуванням пройшли сувору опонентуру на засіданнях Філологічної секції НТШ.

На засіданні Філологічної секції НТШ 9 лютого 1898 року було обговорено його розвідку «Руські оселі в Бачці»¹⁸⁷. 1 листопада було обговорено його розвідку «Русини Пряшівської єпархії і їх говори»¹⁸⁸; 29 листопада 1899 року — «Словацький опришок Яношик в народній поезії»¹⁸⁹; 20 лютого 1901 року — полемічну розвідку «Словаки чи русини?»¹⁹⁰; 9 жовтня 1902 року — «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності»¹⁹¹. Всі ці праці після обговорення було ухвалено до друку і надруковано у «Записках НТШ».

Крім того, він інтенсивно продовжував записувати фольклор у селах Галичини, готуючи до друку наступні томи.

На переломі XIX-XX ст. дослідники при записуванні фольклорних та етнографічних матеріалів почали застосовувати звукозаписувальну апаратуру, якій В. Гнатюк пророкував велике майбутнє. За його пропозицією Етнографічна комісія НТШ на своєму засіданні 7 травня 1900 року ухвалила «закупити два фонографи для збирання взірців бесіди і пісень нашо-

¹⁸⁵ *ЕЗ*, 1900, т. IX. — С. 1-116.

¹⁸⁶ Детальніше про це див.: М. Мушинка. В. Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. III. — Пряшів, 1967. — С. 61-62.

¹⁸⁷ *ЗНТШ*, 1898, т. XXIII-XXIV. — С. 3. 3 Товариства.

¹⁸⁸ *ЛНВ*, 1900, т. IX, кн. I. — С. 75.

¹⁸⁹ *Хроніка НТШ за 1899 р.* — Львів, 1900, № I. — С. 35.

¹⁹⁰ *Там само*, 1901, ч. 6. — С. 15; *ЛНВ*, 1901, т. XIV, кн. IV. — С. 17-19.

¹⁹¹ *Хроніка НТШ за 1902.* — Львів, 1903, вип. 4, ч. 12. — С. 13-15.

го народа»¹⁹². За допомогою цих фонографів записували пісні О. Роздольський, Ф. Колесса та інші. Вони дуже допомогли, зокрема Ф. Колессі, при розшифруванні мелодій українських дум. Сам В. Гнатюк залишився вірним традиційному ручному записуванню фольклору.

Як ми вже згадували, в 1898 році з ініціативи В. Гнатюка було засновано Українсько-руську видавничу спілку (згодом була перейменована на Українську видавничу спілку). На установчих зборах спілки 26 листопада 1898 року було обрано її дирекцію, «надзірну раду» та секретаря, яким протягом чотирнадцяти років був В. Гнатюк.

Одночасно він був редактором більшості видань. Як секретар Українсько-руської видавничої спілки та редактор її видань, В. Гнатюк разом із М. Грушевським та І. Франком опрацювали її статут, уклали її плани, вели широку кореспонденцію з авторами, редагували рукописи, робили коректуру тощо.

Про мету і завдання спілки В. Гнатюк писав: «Українсько-руська видавнича спілка поставила собі за ціль зорганізувати наших письменників, упорядкувати нашу літературну продукцію, довести до того, щоби письменники за свою працю отримували відповідну нагороду, а не так як досі, що нераз хтось, написавши книгу, мусив ще до неї доплатити і то грубо, щоби її випустити в світ. Розуміється, коли спілка буде мати відповідне майно»¹⁹³.

На жаль, «відповідного майна» спілка ніколи не мала, але й у вкрай несприятливих умовах її діяльність була і є гідною подиву і пошани. Основну діяльність спілки становила «Літературно-наукова бібліотека», що виходила спочатку у двох, пізніше — у трьох серіях. У цьому виданні до першої світової війни появилися 323 книжки, з яких майже половину підготував до друку сам В. Гнатюк.

Це були невеликі й дешеві книжки (1-3 аркуші), розраховані на найширші кола читачів, які охоплювали майже всю тогочасну українську літературу (І. Франко, М. Коцюбинський, М. Вовчок, А. Кримський, І. Нечуй-Левицький, В. Стефаник, О. Кобилянська, Л. Мартович, Леся Українка, О. Маковей та десятки інших) та кращі художні твори світової літератури: грецької (Гомер,

¹⁹²ЛНВ, т. XI, 1900, кн. IX. — С. 211-214.

¹⁹³ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V. — С. 124.

Лукіян), латинської (Курцій Руф), італійської (Данте), французької (Мопассан, Золя, Гюго, Масперо, Флобер та ін.), англійської (Шекспір, Інгрем, Байрон, Байт, Купер), німецької (Гавптман, Гайне та ін.), російської (Толстой, Короленко, Чехов, Гоголь, Тургенєв, Достоевський, Гаршин, Карєєв, Горький тощо) та цілий ряд інших літератур. Більшість вищеназваних письменників була представлена кількома книжками.

Українсько-руська видавнича спілка велику вагу приділяла популяризації наукової літератури. Інформуючи читачів про видавничий план спілки, В. Гнатюк писав: «Здобувши місце для 6-и більших (у більшій серії) і 7-8-и менших (у малій серії) наукових книжок на рік, будемо старатися протягом кількох років дати по можливості повний систематичний цикл підручників, уложених у приступній формі, але вповні науково зроблених (розуміється, перекладами), із таких наук: геології, антропології, експериментальної психології, соціології, історії філософії й сучасних її проблем, філософії права, права політичного, суспільно-економічного, історії культури, історії важніших літератур, історії політичної й суспільної з особливим оглядом на важніші епохи нової історії та її головні чинники»¹⁹⁴. Плани УВС не залишилися лише на папері, але завдяки В. Гнатюкові та І. Франкові послідовно реалізувалися.

У *«Літературно-науковій бібліотеці»* завдяки В. Гнатюкові знайшли місце піонерські праці українських вчених: І. Пулюя з ділянки фізики¹⁹⁵ та астрономії¹⁹⁶, В. Наумовича з астрономії¹⁹⁷, І. Раковського з геології¹⁹⁸, В. Барвінського зі статистики¹⁹⁹, М. Коса із сексології²⁰⁰, С. Єфремова зі світової історії²⁰¹ тощо.

Зі світової науки український читач за посередництвом *«Літературно-наукової бібліотеки»* мав змогу ознайомитися із тво-

¹⁹⁴Плян видань Видавничої спілки. ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 218-219.

¹⁹⁵І. Пулюй. *Непропаща сила*, 1900.

¹⁹⁶І. Пулюй. *Нові і перемінні звізди*, 1901.

¹⁹⁷В. Наумович. *Величина звіздного світа*, 1899.

¹⁹⁸І. Раковський. *Вік нашої землі*, 1901; *Вулкани*, 1902.

¹⁹⁹В. Барвінський. *Досліди з поля статистики*, 1901.

²⁰⁰М. Кос. *Про полові справи*, 1905.

²⁰¹С. Єфремов. *Національне питання в Норвегії*, 1902.

рами З. Гінтера з географії²⁰², Е. Фраса з геології²⁰³, Ю. Візнера з морської ботаніки²⁰⁴, А. Діксона Вайта та К. Флямаріона з астрономії²⁰⁵, Дж. Інгрема, К. Біхера та Й. Конрада з політичної економії²⁰⁶, Е. Шерера, І. Тена та Гастона-Каміля Маспера з античної історії²⁰⁷, Ш. Сеньобоса з новітньої історії²⁰⁸, Ф. Енгельса, К. Кавтського, Ф. Лассалья, Т.Г. Масарика, І. Тена з філософії²⁰⁹ та десятки інших²¹⁰.

На жаль, видання Українсько-руської видавничої спілки могли розповсюджуватися лише на Західній Україні. Їхнє висилання у Східну Україну було суворо заборонено російським урядом, що було причиною їхніх невисоких тиражів та постійного фінансового дефіциту²¹¹.

Від травня 1905 року Українсько-руська видавничка спілка перебрала від НТШ також видання «Літературно-наукового вісника», і до того часу редагованого В. Гнатюком. Хоча редакторській праці В. Гнатюк приділяв багато часу, основним полем своєї діяльності він весь час вважав фольклористику, перш за все збирання і видавання нових фольклорних матеріалів.

²⁰²З. Гінтер. *Історія географічних відкриттів у XV-XVI ст.*, 1905.

²⁰³Ебергард Фрас. *Нариси геології*, 1905.

²⁰⁴Ю. Візнер. *Житє рослини у морі*, 1904.

²⁰⁵А. Діксон Вайт. *Розвій поглядів на вселенну*, 1906; К. Флямаріон. *Про небо*, 1904.

²⁰⁶Дж. Інгрем. *Історія політичної економії*, 1904; К. Біхер. *Початки народного господарства*, 1906; Й. Конрад. *Національна економія*, 1905.

²⁰⁷Е. Шерер. *Політична історія Палестини*, 1906; І. Тен. *Нариси із старинного світа*. 1905; Г.-К. Масперо. *Старинна історія східних народів*, 1905.

²⁰⁸Ш. Сеньобос. *Австрія в XIX ст.*, 1904; *Міжнародні революційні партії*, 1904.

²⁰⁹Ф. Енгельс. *Початок родини, приватної власности і держави*, 1899; його ж Людвік Фосрбах і кінець класичної німецької філософії, 1899; К. Кауцький. *Народність і її початок*, 1904; Т.Г. Масарик. *Ідеали гуманности*, 1902; І. Тен. *Філософія штуки*, 1905.

²¹⁰Ми подали лише книжки, у виданні яких брав безпосередню участь В. Гнатюк. Детальніше про роботу В. Гнатюка в Українській видавничій спілці див. у розділі «Діяльність на літературному полі» цієї праці.

²¹¹В одному з листів до М. Коцюбинського В. Гнатюк скаржився: «Наші видання розходяться в Галичині лише у 250 примірниках... На Україну їх не пускають, і, наскільки я знаю, досі може троє українців мають їхні комплекти (36. *М. Коцюбинський і Західна Україна*, т. II. — С. 95).

У 1900 році В. Гнатюк став відповідальним редактором «Етнографічного збірника», з яким співпрацював і раніше. За його редакцією збірник перетворився на найважливіший фольклорно-етнографічний орган на Україні. Очолював він його до осені 1912 року, випустивши у світ понад двадцять об'ємних томів, перш за все своїх власних монотематичних збірників, опрацьованих за найновішими вимогами тогочасної науки.

Паралельно з «Етнографічним збірником» він редагував й іншу серію фольклорно-етнографічних видань — «Матеріяли до української етнології», засновану у 1899 році. У цій серії за життя В. Гнатюка вийшло двадцять томів.

Кілька коротких експедицій він здійснив і в деякі села Галичини, насамперед на Гуцульщину, одержавши на це стипендію від НТШ — двісті злотих²¹². Лише у двох селах Буцацького повіту — Пужниках та Коропці — в липні 1902 року він записав двісті сорок казок, легенд та народних оповідань (переважно демонологічного характеру)²¹³.

При всьому цьому В. Гнатюк знаходив час регулярно стежити за фаховою літературою, систематично публікуючи на сторінках «Записок НТШ», «Літературно-наукового вісника» та інших видань вичерпні огляди цілих річників наукових журналів та збірників («Киевская старина», «Живая старина», «Русский филологический вестник», «Филологический вестник», «Этнографическое обозрение», «Wisła», «Lud», «Materialy antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne», «Narodopisný věstník Československý», «Časopis Muzea Království Českého» й десятки інших) та сотні рецензій окремих творів наукової та художньої літератури.

Як збирач-фольклорист, редактор та секретар НТШ, В. Гнатюк зав'язав стосунки з сотнями людей, з котрими інтенсивно листувався протягом усього життя²¹⁴.

Хоча В. Гнатюк не був «політиком» у прямому розумінні цього слова, все ж таки має заслуги і в політичному житті Західної України. Він був палким прихильником революційно-демократичного напрямку І. Франка. На сторінках галицької пре-

²¹²ЛНВ, т. XI, 1900, кн. VII. — С. 77.

²¹³Справозданє з етнографічної експедиції. Хроніка НТШ, 1902, вип. III, ч. 10. — С. 16-17.

²¹⁴Лише у львівських та київських архівах зберігаються листи понад 800 кореспондентів В. Гнатюка.

си, зокрема «Літературно-наукового вісника», він опублікував цілу серію статей на громадські та політичні теми²¹⁵. Із них на окрему увагу заслуговує його стаття «Дещо про наші домашні болячки»²¹⁶, в якій гостро критикував такі недуги західно-українських «вождів народу», як кар'єризм, політиканство, необ'єктивний критицизм, лицемірство тощо. Характеризуючи галицьких «політиків», В. Гнатюк писав: «Наші політики надзвичайно короткозорі, не вміють орієнтуватися в найпростіших справах, постійно роблять елементарні помилки, які відбиваються опісля сильно і шкідливо на цілій суспільності, змінюють свої переконання як рукавиці, вважають нині білим те, що вчора вважали чорним, вагаються всюди, де треба рішучого виступу, не вміють використовувати ситуації, переходять з одного табору до другого»²¹⁷. Ці спостереження В. Гнатюка понад сторічної давності немов «шиті» і для сучасних українських політиків.

В статті «Добрі ради для страйкуючих»²¹⁸ він з ідкою сатирою висміяв наївне звернення т. зв. «Хлопського комітету» у Львові до страйкуючих селян, у якому представники польської шляхти радять селянам не виступати проти панів, а всі проблеми вирішувати мирним шляхом.

Цілий ряд статей він присвятив політичному життю закарпатських українців, викриваючи антинародну спрямованість духовної і світської інтелігенції та лицемірство уряду, який на словах проголошує свободу й демократизм, а на практиці запроваджує середньовічне рабство. У статті «Мадьярська свобода» В. Гнатюк писав: «На цілій землі нема ні більше шляхетського, ні більше аристократичного, ні більше шовіністичного сойму, як угорський (навіть галицький мусить уступити йому першенство). Там, мабуть, що другий посол — то або граф, або барон... І отакий сойм делегує своїх репрезентантів до переговорів з королем як репрезентантів народа... Чи ж се не сміх?»²¹⁹. І свою статтю закінчує висновком: «Так, в Угорщині дійсно є свобода: для панів — ро-

²¹⁵ *Австрійська конституція в числах*. ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 74-75; *Статистика народностей в Угорщині*. ЛНВ, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 45-46; *Мадьярська свобода*. ЛНВ, т. XXXI, 1905, кн. XI. С. 143-145; *Хто піддержує москвофільство?* ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. II. — С. 138-140 тощо.

²¹⁶ ЛНВ, т. XVII, 1902, кн. II. — С. 126-134.

²¹⁷ Там само. — С. 129-130.

²¹⁸ ЛНВ, 1902, кн. XI. — С. 21-22.

²¹⁹ ЛНВ, т. XXXII, 1905. — С. 147.

бити, що їм подобається, для мужиків — слухати панських розпорядників, платити величезні податки, давати рекрута і — вмирати з голоду»²²⁰.

Він уважно стежив і за політичним життям українців на еміграції, перш за все на підставі їхніх друкованих органів, які часто рецензував на сторінках *«Літературно-наукового вісника»*.

Його рецензії часто переростали у гострі сатиричні фейлетони. В одній із таких рецензій 1902 року він писав: «Я інтересуюся всею нашою колонізацією, а тим більше русинами Злучених держав, яких там є тепер дуже значне число. Перечитую всякі видання, що появляються в Америці, і жалкую не раз, що тамтешні наші переселенці мусять кормитися такою пустою половою, як тамошні тижневики *«Світ»*, *«Американско-руський вестник»* та їх календарі...»²²¹.

Про брошуру Г. Боруха *«Попики-радикали в Америці»*, в якій автор оголосив боротьбу з «соціалізмом» Шевченка, Франка, Драгоманова та Павлика, Гнатюк писав, що вона «може придатися на підпал у печі, але ніколи на лектуру для чоловіка, хоч трошечки розумного... *«Господине»* Борух! — з обуренням звертається він до автора брошури. — Ви повинні зрозуміти, що не кожний, що вміє складати букви докупи, може бути навіть «писакою». Ви ліпше зробили б, якби співали «ярмолая» і не пхалися до того, чого не розумієте. Своєю брошурою ви виставили собі свідцтво цілковитого дурня»²²².

Досліджуючи причини національної і культурної відсталості українських переселенців в Америці, Гнатюк приходить до сумного висновку, що винувате в цьому... духовенство. «Поверх тридцять священиків тамошніх походять із Угорської Русі; се люди, що гоняться тільки за наживою, безідейні і завзяті мадярони. Національного почуття в них ні крихітки»²²³. Єдиний вихід із такого несприятливого положення В. Гнатюк бачить у зміцненні національно-виховної роботи серед заробітчанської еміграції в Америці: «Коли проте до Америки не дістанеться живіша струя національна, коли там не піде більше число свідомих і інтелігент-

²²⁰ Там само. — С. 150.

²²¹ ЛНВ, 1902, кн. XI. — С. 20.

²²² Там само. — С. 21.

²²³ Число русинів в Америці. ЛНВ, 1902, кн. IX. — С. 30.

них українських націоналів, тоді з американськими русинами станеться те, що з угорськими: живійші зденационалізуються, а решта пропаде у тьмі кромішній»²²⁴.

В. Гнатюк брав активну участь у підготовці святкування 35-річчя діяльності М. Лисенка, яке відбулося на початку грудня 1903 року у Львові. Про ювілей славного українського композитора він написав окрему статтю²²⁵.

В. Гнатюк брав активну участь у підготовці курсів української мови, що відбулися під час літніх вакацій 1904 року у Львові за участі визначних діячів зі Східної і Західної України²²⁶.

Деякі автори, пишучи про діяльність В. Гнатюка в Науковому товаристві ім. Шевченка, намагалися протиставити цю діяльність «буржуазно-націоналістичній» діяльності голови НТШ М. Грушевського. Таке протиставлення не зовсім виправдане.

В. Гнатюк ставився до М. Грушевського з великою пошаною, хоч і не завжди погоджувався з його поглядами. В рукописному архіві В. Гнатюка і справді можна знайти чимало документів, насамперед приватних листів до найближчих друзів, у яких він скаржився на «шефа» за його не завжди чуйне ставлення до своїх підлеглих працівників. Зате він високо поважав сумлінність, наукову ерудицію та незаперечні організаційні здібності М. Грушевського.

Наприкінці 1904 року група прихильників професора М. Грушевського, до якої належав і В. Гнатюк, вирішила відзначити 10-річчя приходу М. Грушевського до Львова виданням окремого збірника наукових праць різних авторів. Для реалізації задуму було обрано п'ятичленний підготовчий комітет, який доручив цю справу В. Гнатюкові²²⁷. В. Гнатюк, використовуючи свій досвід від вшанування 25-річчя літературної діяльності І. Франка, розіслав листи-запрошення різним науковцям і протягом першого півріччя 1905 року підготував ювілейний збірник до друку²²⁸. Він сам взяв у ньому участь розвідкою «*Народна пожива на Бойківщині*»²²⁹.

²²⁴ Там само.

²²⁵ В.: Ювілей Миколи Лисенка. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 243.

²²⁶ Наукові вакаційні курси. *ЛНВ*, т. XXVII, 1904. — С. 52-56.

²²⁷ Крім В. Гнатюка до підготовчого комітету входили: І. Франко, С. Томашівський, І. Кривецький, Д. Коренєць.

²²⁸ *Науковий збірник, присвячений Михайлові Грушевському*. Вид. НТШ у Львові, 1906.

²²⁹ Там само. — С. 576-594.

На урочистому святкуванні цього ювілею, що відбулося 25 лютого 1906 року, доповідь про життя і наукову діяльність М. Грушевського виголосив І. Франко, а В. Гнатюк зачитав вітальні телеграми з Києва, Відня, Праги, Кракова, Перемишля, Станіслава, Бережан та інших міст. У статті про 10-річне перебування М. Грушевського у Львові він дав йому таку оцінку й характеристику: «До перелому і звороту в наших національних відносинах коли не найбільше, то в дуже значній мірі причинився російський українець професор Михайло Грушевський, що прийшов до нас восени 1894 року на катедру всесвітньої історії, і то не лише своєю організаторською та науковою діяльністю, але й своїм непохитним та чистим характером, від якого, як від вітру, відлітала вся полова, все низьке й мерзке, все безхарактерне й хитке, а коло якого скуплювалося здорове зерно, що вже й принесло, а в будуччині певно принесе багаті і гарні плоди»²³⁰.

Напружена наукова й суспільно-громадська діяльність В. Гнатюка не могла не відбитися на його здоров'ї.

У 1902 році в нього появилися ознаки туберкульозу, і лікарі порекомендували йому інтенсивне лікування у якомусь південному санаторії. У грудні 1902 року В. Гнатюк вирушив на лікування на острів Корфу в Греції. Тримісячне лікування дало позитивні наслідки, і В. Гнатюк вирішив на зворотньому шляху зупинитися в південних комітатах Угорської Русі (територія сучасної північної Румунії та південної Угорщини) для продовжування записування фольклорних матеріалів.

Одержавши на експедицію від НТШ одномісячну відпустку та фінансову підтримку, в кінці березня 1903 року він приїхав до Будапешта, де кілька днів працював у тамошніх архівах та бібліотеках. Обговоривши детальний план своєї експедиції з редактором «Неділі» Михайлом Врабелем, він вирушив у подорож по маршруту: Маков — Батоня — Надьялак — Семлак — Німецький Перег — Великий Варадин — Нодьлет — Ейр — Шелінд — Пенейсек — Нір-Ачад — Лугош — Дебрецин²³¹.

На жаль, ця шоста по черзі експедиція В. Гнатюка на Угорську Русь стала для нього фатальною.

²³⁰В. Гнатюк. Честь праці! — *ЛНВ*, т. XXXIII, 1906. — С. 551.

²³¹Справозданє з етнографічної експедиції. *Хроніка НТШ*, 1903, вип. III, ч. 15. — С. 22-24.

Наприкінці січня 1903 року в угорській газеті «*Magyar-ország*» появилася стаття, у якій анонімний автор твердив, що В. Гнатюк є «московським емісаром», який ходить по Угорській Русі і робить тут московську пропаганду, а навіть підтримує її грішми»²³². Приводом до такого обвинувачення був такий «факт».

У 1902 році В. Гнатюк опублікував статтю до сторіччя від народження уродженця Закарпаття — Юрія Венеліна (Гуци) — основоположника болгарської історії²³³, в якій згадав про його 84-річного брата-селянина Івана Гуцу, зауваживши, що той веде злиденне життя у Великій Тибаві на Закарпатті. На підставі цієї статті болгарські колоністи в Одесі зібрали 80 карбованців (200 австрійських корон) і за посередництвом М. Грушевського (Гнатюк саме тоді лікувався на Корфу) та Ю. Жатковича вислали їх Іванові Гуці. Достеживши цю справу кількома допитами у І. Гуци та Ю. Жатковича, угорська поліція прийшла до висновку, що В. Гнатюк є російським шпигуном, і дала наказ не допустити його до спілкування з селянами. Після вимушеного виїзду з села Нір-Ачад в Соболчанському комітаті він, «промочений до сорочки», сильно простудився і, не знайшовши протягом кількох днів ні відповідного нічлігу, ні лікарської допомоги, змушений був припинити свою експедицію. «Ні поміщення не знайшов, ні де пожитися, а гарячка не уставала, не було що робити — і я вибрався до Галичини, утративши швидко все, що придбав на здоров'я в Корфу», — з болям згадує він сумний кінець своєї подорожі²³⁴.

Згадуючи цей фатальний кінець так успішно розпочатої збирацької діяльності В. Гнатюка, М. Грушевський писав: «В 1903 році він (В. Гнатюк — *М. М.*) вибрався на кількомісячну експедицію на Закарпаття. Але тут виявилось, що угорська адміністрація одержала секретний наказ не допускати його до ніяких зносин з місцевою людністю... Факт, що якийсь селянин, брат Венеліна, дістав якусь підмогу з Росії, був підхоплений угорською адміністрацією...

²³²Лист Жатковича до В. Гнатюка від 14 липня 1903 р. *Львівська наукова бібліотека АН УРСР*, № Гнат - 208, п. 2.

²³³В. Гнатюк. Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венеліна) з нагоди століття його уродин. *ЗНТШ*, т. XLVII, 1902, кн. III. — С. 4-6. Misc.

²³⁴В. Гнатюк. Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. IV. *ЕЗ*, т. XXV, 1909. — С. XI.

Отак в результаті різних доходжень був установлений «факт» московської пропаганди, котру вів між українським селянством московський агент Гнатюк, ходячи по селах і роздаючи гроші — як то свідчить грошева сума, одержана Іваном Гуцою. Коли Гнатюк, нічого не підозрюючи, в квітні 1903 року²³⁵ почав свою експедицію, поліція почала його тягати по канцеляріях, перелякані люди зачиняли перед ним двері, серед сих митарств він небезпечно застудився і, перервавши подорож, вернувся до Львова повним інвалідом»²³⁶.

Та й у цих несприятливих умовах В. Гнатюк у селах Семлак, Німецький Перег (зараз Перегул-Маре), Нір-Ачад, Ейр, Шелінд та Надьяк записав двадцять п'ять казок, сім новел, три легенди, чотири історичні оповідання та зібрав значну кількість статистичних даних, які спростували тенденційні й фальшиві дані з офіційних урядових статистик. Всі ці записи становлять окремих (IV-й) том його «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*»²³⁷.

Переважає більшість матеріалів цієї експедиції записана від українських переселенців із Шариської жупи (Пряшівщини). З них на увагу заслуговують казкарі Ілько Галайка із Семлака та Осиф Гій із Німецького Перега²³⁸.

Матеріали цієї експедиції мають величезне значення не лише для фольклористики, але й для історії та діалектології, тому що після експедиції В. Гнатюка значна частина русинів-українців із згаданих сіл або повністю зазнала асиміляції з румунським та угорським населенням, або переселилася в Болгарію та Америку²³⁹, а Гнатюкові записи є єдиним документом про наявність українського населення в цих селах²⁴⁰.

²³⁵Тут М. Грушевський допустив помилку: В. Гнатюк розпочав свою експедицію в березні 1903 р.

²³⁶М. Грушевський. Володимир Гнатюк. *Україна*. — Київ, 1926, кн. 6. — С. 183-184.

²³⁷*ЕЗ*, т. XXV, 1909. — С. XXI + 249.

²³⁸Детальніше про це див.: М. Мушинка. В. Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975. — С. 91-100.

²³⁹І. Ребошапка. Слідами В. Гнатюка в Банаті. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, № 3. — Пряшів, 1967. — С. 97.

²⁴⁰Під час моїх експедицій по слідах В. Гнатюка в румунському Банаті в 1971-82 роках я знайшов українців лише в с. Перегул-Маре (Німецький Перег) та в кількох поселеннях, у яких В. Гнатюкові не довелося побувати (Скенюш, Лугош, Решиця). Всі вони вважають себе словаками. Матеріали з цих експедицій досі не опубліковано.

Експедицією 1903 року закінчилися подорожі В. Гнатюка на Закарпаття. З підірваним здоров'ям В. Гнатюк продовжував опрацьовувати зібрані матеріали, які повністю вийшли лише 1911 року.

Шеститомник «*Етнографічні матеріали з Угорської Русі*»²⁴¹ є і досі неперевершеним джерелом для пізнання фольклору Закарпаття. Вони містять 505 зразків народної прози (казки, легенди, перекази, анекдоти) та 583 пісні, разом 2.190 сторінок друку — всі вони записані з філологічною точністю, паспортизацією, проведенням численних паралелей майже до кожного твору, словником діалектних слів тощо. Та ними аж ніяк не вичерпується інтерес В. Гнатюка до Закарпаття, якому він присвятив 115 наукових праць, статей та рецензій²⁴².

Уже в 1899 році В. Гнатюк опублікував у чеському журналі «*Slovanský Přehled*» ґрунтовну розвідку «*Русини в Угорщині*»²⁴³, в якій виявив себе як тонкий знавець історії, культури та побуту цієї найзахіднішої групи українського народу. Розповівши про історію закарпатських русинів-українців від XVI ст., він розглянув мадяризаторські тенденції в XIX ст., які вели до загальної культурної відсталості населення та його економічного й соціального зубожіння. Гальмом розвитку було й штучне москвофільство та ізоляція національного руху угорських русинів від Галичини та Східної України. У другій частині В. Гнатюк подав коротку характеристику закарпатських літературних стремлень в XIX ст. (А. Добрянський, О. Духнович, І. Раковський, В. Терлецький, А. Кралицький, О. Павлович, І. Сильвай, К. Сабов, О. Митрак, Є. Фенцик, Є. Сабов, Ю. Чучка, М. Врабель та Л. Чопей), підкреслюючи відірваність цих стремлень від народу і реального життя. Свою статтю він закінчив словами: «Багато русинів-українців махнуло вже рукою над угорськими русинами, вважаючи їх вповні втраченими. Ні, я не надаю великої ваги нинішній інтелігенції, однак я твердо переконаний, вірячи в народ, що коли він ще досі не пропав, не пропаде і в майбутньому. І коли там настануть зміни соціально-економічних відносин, ви-

²⁴¹ЕЗ, т. III, 1897; т. IV, 1898; т. IX, 1900; т. XXV, 1909; т. XXIX, 1910; т. XXX, 1911.

²⁴²М. Мушинка. Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь. *ЗНТШ*, т. 190. — С. 101-106.

²⁴³V. Hnatjuk. Rusíni v Uhrách. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1899, с. 5, str. 216-220; с. 9, str. 418-427.

никнуть нові напрямки в Угорщині, потім і він підійметься до нового майбутнього»²⁴⁴.

Чимало енергії В. Гнатюк присвятив подоланню закарпато-українського ізоляціонізму, заохочуючи, зокрема, тамошню інтелігенцію до пожвавлення її стосунків з культурним, політичним і національним рухом в Галичині й навпаки — галицьку інтелігенцію він закликав, щоб вона більше цікавилася проблемами знедолених закарпатських братів. У цілому ряді статей Гнатюк підкреслював історичну обумовленість взаємних стосунків між галицькими та закарпатськими русинами.

У розвідці «*Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів*»²⁴⁵ він доводить, що стосунки між цими двома групами існували вже з XIII ст., пожвавилися у XVIII та першій половині XIX ст. (обмін церковними книжками, спільне навчання студентів у Відні, Львові, Будапешті; Духнович, Павлович). Після дуалізму 1867 року ці стосунки зменшилися, однак повністю припинилися аж в 80-х роках. Поразкою закінчилася й ініціатива М. Драгоманова пожвавити ці стосунки.

В. Гнатюк не обмежився лише констатуванням незадовільного стану, але намалював широкий план відродження стосунків між галицькими та угорськими русинами: особисті контакти, взаємні відвідини, обмін пресою й літературою, навчання угро-руських студентів у Львові, а галицьких — в Ужгороді, Мукачеві та Пряшеві тощо. Певні надії він покладав на молоду інтелігенцію. «Я думаю, — писав він у статті «*Угровуська мізерія*», — що нічого кращого не зробимо, як коли зложимо два інтернати, в яких будуть могли безплатно або за маленькими доплатами проживати сини і дочки угорських русинів, а рівночасно учащати до наших руських шкіл. Се може зробити такий перелом в житті Угорської Руси, якого досі не було, це може викликати цілковите відродження угорських русинів. А задатки для такого відродження є вже тепер. В Угорській Руси видять свою біду... та не знають, як і за що братись»²⁴⁶.

²⁴⁴ Там само. — С. 427. Переклад з чеської — М. М. Детальніший аналіз змісту цієї розвідки див. у розділі III (Діяльність на літературному полі) цієї праці.

²⁴⁵ ЛНВ, 1899, кн. IX. — С. 162-178.

²⁴⁶ Житє і Слово, 1897, кн. VI. — С. 46-62.

Сам він і під час своїх подорожей по Закарпатті, і пізніше інтенсивно поширював твори Шевченка, Франка, Драгоманова, які відіграли там немалу роль.

І у приватних листах, і у статтях він закликав закарпатську інтелігенцію закінчити з штучним «язичієм» та писати твори для народу його ж мовою.

Першими на Угорській Русі відгукнулися на заклик В. Гнатюка Ю. Жаткович та І. Стрипський, які й справді опублікували у галицькій пресі кілька статей українською мовою. Однак на Закарпатті ці статті були майже невідомі. Обидва вони згодом відмовилися від своїх поглядів і порвали зв'язки з Гнатюком та Галичиною.

Більше щастило йому в стосунках із сербськими та хорватськими русинами. Вже у 1900 році В. Гнатюк допоміг кільком студентам із Руського Керестура та Коцура попасти на навчання у львівські середні школи²⁴⁷.

Студент загребської гімназії Гавриїл Костельник під безпосереднім впливом В. Гнатюка 1904 року видав народною мовою ідилічну поему «*З мойого валала*». 1904 року поема появилася друком і в тому ж році заходами В. Гнатюка та О. Шахматова одержала фінансову нагороду Російської академії наук у Петербурзі²⁴⁸. В. Гнатюк привітав її обширною статтею-рецензією «*Поетичний талант між бачванськими русинами*»²⁴⁹. Після закінчення гімназії Костельник за порадою В. Гнатюка приїхав вчитися у Львівський університет²⁵⁰, а згодом став найвизначнішим представником бачваноруської літератури²⁵¹.

Після шостої експедиції В. Гнатюка на Закарпаття у 1903 році до первісної його хвороби туберкульозу приєдналася ще грудна недуга — астма.

²⁴⁷М. Мушинка. *В. Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців в Югославії*. Руський Керестур, 1967. — С. 66.

²⁴⁸*Там само.* — С. 53-54.

²⁴⁹*ЛНВ*, 1904, кн. VI. — С. 175-188.

²⁵⁰Детальніше про їхні взаємини див.: М. Мушинка. Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. *Шветлосц.* — Нови Сад, 1967, № 3. С. 161-177.

²⁵¹Див.: Д. Папгаргаї. Гавриїл Костельник зачатнік уметніцкей літератури югославянских руснацох. В кн.: Г. Костельник. *Поезия.* — Нови Сад, 1970. — С. 7-87; Ю. Тамаш. *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу.* — Нови Сад, 1986. Детальніше про це див. у III та IV розділах цієї праці.

На відміну від державних службовців, В. Гнатюк як працівник НТШ не мав лікарського забезпечення і видатки за лікування мусив покривати зі свого більш ніж скромного заробітку.

Восени 1903 р. стан його здоров'я значно погіршився, і 19 жовтня 1903 року він звернувся до Крайової управи у Львові з проханням надати йому безоплатне місце для лікування в державному санаторії грудних хвороб в Алланді біля Відня²⁵². До заяви крім лікарського посвідчення було додано й «Свідoctво убожества» від парафіального уряду та комісаріату, в якому зазначалося, що «В. Гнатюк, жонатий, батько трьох дітей»²⁵³, не має ніякого рухомого ні нерухомого маєтку, чому не може понести коштів лічення»²⁵⁴, однак відповідь Крайової управи від 17 листопада 1903 року була негативною²⁵⁵.

Наприкінці 1903 року В. Гнатюк вирушив на лікування в державний санаторій грудних хвороб у Алланді біля Відня на власні кошти, одержавши невеличку фінансову підтримку від НТШ. У санаторії він пробув три місяці, однак його здоров'я не дуже поправилося, і він передчасно повернувся додому.

Набагато ліпше В. Гнатюк почував себе в Карпатах, куди виїжджав майже щороку. Найчастішим місцем його відпочинку було село Криворівня на Гуцульщині, де він сам або з родиною, зокрема під час літніх вакацій, провів багато місяців, живучи у своїх Волянських або в хаті місцевого дядка Мойчейчука, яку той побудував, але не користувався нею²⁵⁶. Правда, він тут ніколи не відпочивав, а завжди інтенсивно працював. Саме тут, у Криворівні, В. Гнатюк написав свої кращі наукові праці. Кілька літніх вакацій родина Гнатюків провела тут разом із родинами Франків та Грушевських.

Частими гостями В. Гнатюка в Криворівні були такі визначні діячі української культури, як М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Леся Українка, Ольга Кобилянська, К. Квітка, Ф. Красицький,

²⁵²ЦДІА, зв. 309, оп. I, од. зб. 2186. — С. 57.

²⁵³Третя дитина — син Юрко — народилася 28 вересня 1900 р.

²⁵⁴ЦДІА, зв. 309, оп. I, од. зб. 2186. — С. 56.

²⁵⁵Там само. — С. 58.

²⁵⁶Лист Олександри Гнатюк до автора від 17 лютого 1967 р.

Олександр Олесь і багато інших²⁵⁷. Немалі заслуги має В. Гнатюк у справі створення таких шедеврів української літератури, як «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського та «Камінна душа» і «Довбуш» Г. Хоткевича, та у заснуванні «Гуцульського театру» Г. Хоткевича.

Після 1903 року В. Гнатюк через поганий стан здоров'я вже не виїжджав у експедиції, навіть у близькі околиці Львова, але організував збирання фольклорних матеріалів за допомогою широкої мережі кореспондентів з рядів сільської інтелігенції — учителів, студентів та освічених селян. Для них він укладав і публікував у пресі програми збирання фольклору з методичними вказівками, як і що записувати.

У статті «До збирачів етнографічних матеріалів» з 1904 р.²⁵⁸ він писав: «Дуже часто звертаються до нас різні люди, особливо молоді, з запитом, як і що належить записувати від народу, аби опісля це могло бути надруковано. Не маючи можливості відповісти всім зокрема, ми подаємо тут короткі вказівки, а коли б хто хотів зайнятися виключно одним відділом записів, просимо звернутися до нас по подрібні інформації, яких ми уділимо радо чи приватно, чи друком»²⁵⁹. Як свідчить листування В. Гнатюка, збережене у львівських та київських архівах, він утримував листовні стосунки майже з трьома сотнями збирачів фольклору, заохочуючи їх до записування. Багатьом із них він вислав фахову літературу, часто зі своєї приватної бібліотеки.

У тому ж 1904 році В. Гнатюк опублікував спеціальну програму для записування колядок та коломиїнок, за якою йшла програма для збирання загадок, матеріалів про рибальство, переказів, похоронних звичаїв та голосінь тощо²⁶⁰.

Публікуючи фольклорні матеріали, одержані від сільських дописувачів, В. Гнатюк завжди подавав їхні прізвища, а замість гонорару кожний записувач одержав від Етнографічної комісії відповідний том зі своїми записами. Це мало неабияке значення для моральної підтримки записувачів, котрі охоче надсилали Гнатю-

²⁵⁷І. Герета, О. Черемшинський. *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі. Нарис-путівник*. — Львів, 1971. — С. 55.

²⁵⁸*ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 214-217.

²⁵⁹*Там само*. — С. 214.

²⁶⁰Просьба від Етнографічної комісії НТШ. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 106; Див. розділ II цієї праці.

кові свої матеріали, без яких він не міг би видавати фольклорних збірників. Наприклад, у збірнику «*Колядки і щедрівки*» подано список 118 дописувачів В. Гнатюка²⁶¹.

В. Гнатюк був свідомий безнадійності стану свого здоров'я. В одній зі своїх рецензій на науково-популярну працю про туберкульоз він писав: «Туберкульоза або сухоти — се найстрашнійша хвороба не лише тому, що забирає найбільше число жертв, але й тому, що забирає їх переважно в самім розцвіті життя»²⁶². Ніби відганяючи від себе неминучу смерть, він весь час працював, боячись, що не встигне виконати всіх своїх планів та задумів.

Своїм першочерговим завданням він вважав укладення та видання фольклорних збірників із новозаписаних матеріалів і з притаманною йому послідовністю він виконував це завдання.

Крім згадуваних уже «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» він видав «*Галицько-руські анекдоти*»²⁶³ — збірник, що охоплює 700 текстів; двотомні «*Галицько-руські легенди*»²⁶⁴ — 412 текстів; тритомні «*Коломийки*»²⁶⁵ — 8622 пісні; «*Гаївки*»²⁶⁶ — 184 тексти та 180 мелодій; «*Народні оповідання про опришків*»²⁶⁷ — 258 текстів; «*Народні оповідання про тютюнарів*»²⁶⁸ — 77 текстів; тритомні «*Знадоби до української демонології*»²⁶⁹ — 1346 текстів; «*Похоронні звичаї й обряди*»²⁷⁰ — 20 детальних описів похоронів; двотомні «*Колядки і щедрівки*»²⁷¹ — 322 зразки;

²⁶¹ В. Гнатюк. Колядки і щедрівки. т. I. ЕЗ, т. XXXV, 1914. — С. VII-XIV.

²⁶² ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. II. — С. 143-144.

²⁶³ ЕЗ, 1899, т. VI.

²⁶⁴ ЕЗ, т. XII, XIII, 1902.

²⁶⁵ ЕЗ, т. XVII, 1905; т. XVIII, 1906; т. XIX, 1907.

²⁶⁶ МУЕ, т. XII, 1909.

²⁶⁷ ЕЗ, 1910, т. XXVI, XXVII.

²⁶⁸ ЗНТШ, т. СХХІІ, 1915. — С. 167-211.

²⁶⁹ ЕЗ, 1904, т. XV; 1912, т. XXXIII, XXXIV.

²⁷⁰ ЕЗ, 1912, т. XXXI-XXXII. — С. 131-224.

²⁷¹ ЕЗ, т. XXXV, XXXVI, 1914.

двотомні «Українські народні байки»²⁷² — 400 текстів; два томи еротичного фольклору²⁷³ — 319 текстів²⁷⁴.

Якщо взяти до уваги, що ці збірники В. Гнатюк видав, будучи важкохворим, часто цілими місяцями не виходячи з кімнати або не підіймаючись з ліжка, то це був справжній подвиг, який в українській науці не має аналогії. Та це не всі фольклорні матеріали В. Гнатюка. Багато з них залишилося в рукописах. Про його неймовірну працездатність свідчить факт, що лише в його архіві, який зберігається у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у Києві, нараховується понад двадцять п'ять тисяч аркушів фольклорних записів²⁷⁵. Крім того, його рукописи зберігаються в ряді інших архівів України, музеях та приватних збірках.

Та збиранням і видаванням фольклорних матеріалів не обмежувалася його наукова діяльність. Паралельно з тим він написав цілу серію наукових розвідок з фольклористики, таких як: «Словацький опришок Яношик в народній поезії»²⁷⁶, «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності»²⁷⁷, «Зносини українців із сербами»²⁷⁸, «Народна пожива на Бойківщині»²⁷⁹, «Віршована легенда про рицаря і смерть»²⁸⁰, «Легенди про три жіночі вдачі»²⁸¹, «Хоценський співанник Левицьких»²⁸² та цілий ряд інших. Кожна з цих праць перед опублікуванням була обговорена на засіданні Історично-філософічної секції

²⁷² ЕЗ, т. XXXVII-XXXVIII, 1916.

²⁷³ *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes. Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia.* — Leipzig, 1909-1912.

²⁷⁴ Детальніший аналіз цих збірників див. у II розділі цієї праці.

²⁷⁵ В. Яценко. *В. Гнатюк.* — Київ, 1964. — С. 128-129.

²⁷⁶ ЗНТШ, т. XXXI-XXXII, 1899. — С. 1-50.

²⁷⁷ ЗНТШ, т. L, 1902. — С. 1-37; т. LII. — С. 38-67.

²⁷⁸ Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. — Львів, 1906. — С. 373-408.

²⁷⁹ Там само. — С. 576-594.

²⁸⁰ ЗНТШ, т. XXXV, 1908, кн. III. — С. 140-158.

²⁸¹ ЗНТШ, т. ХСVII, 1910, кн. III. — С. 74-85.

²⁸² ЗНТШ, т. ХСІ, 1909. — С. 95-125.

НТШ²⁸³. Дуже важливе місце в науковому доробку В. Гнатюка займає його ґрунтовна розвідка «*Останки передхристиянського світогляду наших предків*»²⁸⁴, побудована на новому першоджерельному матеріалі. У той же час на сторінках «*ЗНТШ*» та «*ЛНВ*» він опублікував сотні дрібних статей та рецензій²⁸⁵.

У тогочасній фольклористиці ім'я В. Гнатюка користувалося заслуженою повагою. Вже в 1902 році він став членом Російської академії наук у Петербурзі. Згодом його обрано членом Чехословацького етнографічного товариства у Празі. *Národopisná společnost Československá*, товариства *Verein für Österreichische Volkskunde* у Відні, Міжнародного союзу фольклористів — *Folklore Fellows* в Гельсінках та ряду інших наукових установ²⁸⁶. За працю «*Народні оповідання про опришків*» його було нагороджено премією ім. А. Котляревського.

Багато його праць було прихильно рецензовано на сторінках європейської фахової преси: «*Archiv für slavische Philologie*», «*Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft*», «*Národopisný sborník Československý*», «*Národopisný Věstník Československý*», «*Listy filologické*», «*Slovanský Přehled*», «*Zeitschrift für Österreichische Volkskunde*», «*Przegled Powszechny*», «*Wisla*», «*Известия Русской Академии Наук*», «*Киевская старина*» та інших.

Навесні 1907 року В. Гнатюк вдруге виїхав лікуватися в Аландський санаторій грудних хвороб. Після двох місяців стан його здоров'я значно покращав, однак до завершення лікування йому потрібно було залишитися там ще три місяці, на що знову ж таки бракувало коштів²⁸⁷.

28 червня 1908 року на засіданні Етнографічної комісії НТШ В. Гнатюк висунув пропозицію видати кількатомний корпус українських народних пісень, який би охоплював перш за все архівні матеріали — записи З. Доленги-Ходаковського, М. Максимовича, В. Антоновича, М. Драгоманова, І. Манжури,

²⁸³ *Хроніка НТШ*, 1906, вип. II, ч. 26. — С. 4,7; 1909, вип. IV, ч. 40. — С. 12; 1913, вип. II, ч. 54. — С. 8, 10.

²⁸⁴ *ЕЗ*, т. XXXIII, 1912. — С. I-XLII; т. XXXIV. — С. I-XXIV.

²⁸⁵ *ЗНТШ*, т. СІХ, 1912. — С. 204.

²⁸⁶ Автобіографія В. Гнатюка. *ЛНВ*, 1926, кн. XI. — С. 272.

²⁸⁷ Лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 25 квітня 1907 р. *ЛЦДА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

Ф. Вовка та інших²⁸⁸. Оскільки записи майже всіх вищеназваних збирачів зберігалися в офіційних та приватних архівах поза Галичиною, В. Гнатюк вступив у листування з цими архівами і протягом чотирьох років роздобув майже всі потрібні матеріали²⁸⁹. У 1912 році він запропонував Етнографічній комісії конкретний план видання корпусу українських народних пісень²⁹⁰, та оскільки Етнографічна комісія НТШ не одержала від австрійського міністерства культури потрібних фінансових засобів, це цінне видання не вдалося реалізувати. Значна частина підготовлених до друку матеріалів пропала на початку першої світової війни²⁹¹.

Коли стан здоров'я В. Гнатюка не поліпшувався, він уже не зміг з такою інтенсивністю працювати як раніше. Управа (виділ) НТШ восени 1912 року проти його волі відібрала від нього редагування «*Етнографічного збірника*». На початку 1913 року його було позбавлено й редагування «*Літературно-наукового вісника*»²⁹². Майже одночасно його було звільнено з посади секретаря НТШ, а на його місце призначено спочатку О. Роздольського, потім Ф. Колесу²⁹³.

В. Гнатюк віддав Товариству всі свої сили, бездоганно виконуючи усі обов'язки, але до кінця життя був лише тимчасовим працівником Товариства. У листі до виділу Товариства від 17.II.1912 року він скаржився: «Я сиджу в Товаристві вже чотирнадцятий рік і все лише провізорно, без ніяких зобов'язань з боку Товариства супроти мене. Я бажав би, одначе, щоби моя провізорія бодай перед смертю скінчилася, а в її місце наступили взаємні зобов'язання між мною і Товариством»²⁹⁴. На жаль, такої угоди між Гнатюком і Товариством ніколи не було укладено, навіть часткові угоди з ним порушувалися не на його користь.

У 1910 році стан його здоров'я погіршився настільки, що він не те що з хати не міг виходити, але й з ліжка не підіймав-

²⁸⁸ Хроніка НТШ, 1908, ч. 34. — С. 19-20.

²⁸⁹ Хроніка НТШ, 1911, вип. II, ч. 46. — С. 12; 1912, вип. II, ч. 50. — С. 14; вип. III, ч. 51. — С. 18.

²⁹⁰ Хроніка НТШ, 1912, вип. III, ч. 51. — С. 18.

²⁹¹ Див. прим. ч. 308.

²⁹² Див. лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 26 червня 1916 р. ЛЦДА, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

²⁹³ Хроніка НТШ, 1913.

²⁹⁴ ЛЦДА, ф. 309, оп. I, зв. II, од. зб. 234.

ся. Та й у цих крайнє несприятливих умовах В. Гнатюк не перестав науково працювати, про що М. Грушевський писав: «Цілими місяцями пролежуючи на ліжку, стративши голос, мучений страшними атаками кашлю, Гнатюк продовжував свою працю, читав, писав лежучи і вів далі свою етнографічну роботу. Замість особистого екскурсування він організував збирацьку роботу через численних кореспондентів, даючи їм відповідні інструкції листами»²⁹⁵.

У 1913 році В. Гнатюк вирушив на лікування у Високі Татри (Закопане), але й тут повторилася алландська історія: після шести тижнів перебування в горах лікарі встановили, що для успішного завершення лікування йому потрібно бути там не менше 12-18 місяців. «Ну, але розуміється, я цього не годен зробити, — писав він з гіркою іронією своєму другові І. Кревецькому, — бо на те грошей нізвідки не добуду, отже, най чорт хоробу бере»²⁹⁶.

Та незважаючи на хворобу, він і в цей час вів організаційну діяльність. Йому, наприклад, належить ініціатива скликання першого з'їзду дослідників на полі українознавства, який мав відбутися з нагоди 100-річчя від народження Т. Шевченка у Львові в грудні 1914 р. Організацію з'їзду взяло на себе Наукове товариство ім. Шевченка. Згідно з програмою, запропонованою Гнатюком, з'їзд мав зробити підсумки роботи в галузі українознавства та накреслити перспективи дальшого розвитку цієї наукової дисципліни.

Програму з'їзду було поділено на три секції: 1) історичну, що обіймала археологію, історію політики, культури, церкви та суспільного життя, етнологію, історіографію тощо; 2) філологічну, спрямовану на історію літератури, історію мови, сучасну літературну мову, діалектологію, фольклор і т. п.; 3) математично-природознавчу, що попри ці дві ділянки охоплювала би біологію, медицину та фізіологію.

У червні 1914 р. В. Гнатюк від імені НТШ розіслав запрошення на з'їзд багатьом видатним українознавцям на Україні та за її межами, однак війна перешкодила реалізації цього важливого задуму²⁹⁷.

²⁹⁵М. Грушевський. Володимир Гнатюк. *Україна*. — Київ, 1926, кн. 6. — С. 184.

²⁹⁶Лист від 21 липня 1913 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

²⁹⁷Лист В. Гнатюка (друкований) з червня 1914 р. Архів НТШ у Сарселі. Фотокопію надіслала мені О. Гнатюк.

У тому ж 1914 р. В. Гнатюк запропонував реформу «*Записок Наукового товариства ім. Шевченка*», згідно з якою цей орган мав містити виключно наукові статті, а рецензії мали бути перенесені до окремого щорічника «*Огляд праць і видань про Україну*». В. Гнатюк від імені НТШ розіслав листи співробітникам ЗНТШ, запрошуючи їх до участі в новозаснованому органі, однак через війну і цей його задум не можна було реалізувати²⁹⁸.

Своє лікування Гнатюк продовжував у Криворівні, де у 1914 році його застала перша світова війна. Військові події на цілих 15 місяців відрізали його від Львова²⁹⁹. Вимушене перебування в центрі Гуцульщини він як і раніше використав для записування творів народної словесності. Записував не лише традиційний фольклор від селян, але й сучасні військові новотвори від українських та російських солдатів, які побували у цьому краї. Ці новотвори послужили йому матеріалом для розвідки «*Війна і народна поезія*»³⁰⁰ та інших статей.

Восени 1915 року сім'я Гнатюків повернулася із Криворівні до Львова у дуже несприятливі воєнні умови. В. Гнатюка знову призначено на посаду секретаря НТШ та редактора його періодичних видань («*Етнографічного збірника*», «*Матеріалів до української етнології*» та «*Хроніки НТШ*»). Його життєві умови під час війни були дуже несприятливі. Він був змушений цілими тижнями жити в нетопленій хаті, бо «у Львові було забракло зовсім угля і дров так, що ніде не можна купити ні за які гроші»³⁰¹.

1-го січня 1916 року він повідомив виділ НТШ, що не може платити готівкою за квартиру і пропонує замість грошей свої недруковані наукові праці та фольклорні збірники. «Моя платня на теперішні умови така мала, що не вистачає на самий харч»³⁰², — скаржився він у своєму листі. Крім того, у Львові

²⁹⁸ Там само.

²⁹⁹ ЗНТШ, т. СХХVIII, 1919. — С. 220.

³⁰⁰ В. Гнатюк. Війна і народна поезія. *Календарик для Українських Січових Стрільців на 1917 р.* — Відень, 1916. — С. 68-85.

³⁰¹ Лист В. Гнатюка І. Кривецькому від 1 січня 1915 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. І, зв. 68, од. зб. 987.

³⁰² *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. І, зв. II, од. зб. 234.

під час війни не вистачало газу, і йому доводилося по вечорах сидіти без світла³⁰³.

У таких несприятливих умовах Гнатюк написав одну з кращих своїх фольклористичних праць — методично-бібліографічний довідник «Українська народна словесність»³⁰⁴, якою користалися сотні збирачів фольклору.

Як згадує дочка В. Гнатюка Олександра, В. Гнатюк був «кристально чистою і надзвичайно чесною людиною»³⁰⁵. Він героїчно переносив свою хворобу, матеріальні нестачі та інші труднощі. За свідченням М. Могилянського, «він ніколи не скаржився, усі життєві недуги перемагаючи легким гумором, що виявлявся і на останніх днях, коли вже не спроможний написати листа — диктував... Володимир Михайлович завжди жартував»³⁰⁶. Гумор не покидав його навіть на смертному ліжку.

Так, наприклад, коли його друг І. Кревецький у своєму листі жартома порадив йому поламати ліжко і повернутися на роботу, В. Гнатюк відповів: «Даруйте, що кінцевої Вашої ради не послухаю і ліжка не поламлю, бо за нове зацабив би столяр стільки, що я не міг би вив'язатися з прийнятих зобов'язань і мусив би опісля спати на підлозі, а це ледве причинило би ся до скоршого вставання»³⁰⁷.

У Львові В. Гнатюк мав багато друзів. Як секретар Наукового товариства, він був душею галицької інтелігенції, але коли він захворів і найбільше потребував дружнього слова, тепло погляду та братнього потиску руки, коло його друзів значно зменшилося. Інколи цілими тижнями до нього ніхто не заходив, і він лише за посередництвом газет та листів підтримував зв'язок із навколишнім світом. У його листах цього періоду все частіше звучать нотки песимізму, безпорадності та на-

³⁰³В листі до виділу Товариства від 26. X. 1916 р. він скаржився на погані житлові умови та вимагав запровадження у будинок НТШ електричного освітлення: «В разі конечної потреби я готовий якусь частину коштів взяти на себе. Най будуть найпростіші і найдешевші лампи, аби лише було світло, аби не довлось в потемках сидіти» (ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. II, од. зб. 234).

³⁰⁴В. Гнатюк. *Українська народна словесність. В справі записів українського етнографічного матеріалу*. Накладом Союзу визволення України. Відень, 1916.

³⁰⁵Лист Олександри Гнатюк до М. Мушинки від 15. XI. 1965 р.

³⁰⁶Михайло Могилянський. Спогади про Володимира Гнатюка. *Записки історично-філологічного відділу УАН*, кн. X, 1927. — С. 255-256.

³⁰⁷ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

віть думки про самогубство. Так, наприклад, у листі до Теклі Боднар від 13.X.1911 року ми читаємо: «Сиджу сам уже туй-туй дві неділі і крім канцелярії³⁰⁸ не ходжу ніде, ані до мене, крім Роздольського, ніхто не приходить. Сиджу, гризуюся, загибаю живцем і кінця тому не бачу. І не маю ні одної душі, з якою міг би побалакати, порадитися, забути свою тяжку біду хоч на хвилю... Голова лупає в мене, мало не розскочиться, думки літають, не тримаючись одна другої, насилу можу написати листа, складаючи його кілька разів. По голові шмигають різні думки, не раз такі, що я не знаю, чи не сипеться на мене яке божевілля або що. Думаю, чи не ліпше було би скінчити муку і лупнути собі в лоб. Зраджує мене жаль до дітей! Що вони — такі маленькі — будуть робити?»³⁰⁹.

Щоб відігнати від себе такі песимістичні думки, він весь віддався науковій роботі. Писав безперервно, немов би намагався викрасти кілька днів життя від смерті. Йому все здавалося, що зробив мало, весь час намагався залишити після себе тривалий пам'ятник у вигляді своїх збірників, наукових та публіцистичних праць. Деякі його праці довгі роки лежали в рукописі, а значна частина з них ніколи не побачила світла.

В. Гнатюк і після війни продовжував займатися організацією фольклористичного дослідження, однак у зв'язку із занепадом видавничої діяльності НТШ він зміг видати лише незначну долю зібраних матеріалів. Значна частина матеріалів, зібраних ним до Першої світової війни, була знищена царськими солдатами, які з канцелярії В. Гнатюка зробили військовий пункт, а

³⁰⁸Канцелярія В. Гнатюка була в тому ж будинку, де і його квартира.

³⁰⁹Лист В. Гнатюка до Теклі Боднар від 13.X.1911. *ЛЦДІА*, ф. 309. Так само він писав пізніше до свого близького друга І. Кривецького, але тут він конкретніше вказує і на причини свого песимізму: «За чотири дні буде вже п'ять місяців як лежу, а як довго те лежання ще протягнеться, та й загалом, чи я ще вивольюся від нього, один аллах відає. Страшно надоїло таке вегетування, та що робити? Може, швидше встав би, якби мав засоби до порядного лічення, та про це й шкода говорити...» (Лист В. Гнатюка до І. Кривецького, від 11.III.1916 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987).

його матеріалами топили в печі³¹⁰. Серед загублених матеріалів була кількатомна збірка історичних пісень М. Драгоманова, підготована Гнатюком до друку, великі збірки М. Дикарева, П. Тарасевського, Ю. Федьковича, В. Степаненка та сотень інших збирачів. Тоді ж пропала і значна частина кореспонденції В. Гнатюка, між іншим, листи І. Франка, Лесі Українки, Ф. Вовка, О. Кобилянської, В. Стефаника, Л. Мартовича та багатьох інших³¹¹.

Після війни Галичина опинилася в рамках Польщі, і видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка занепала у зв'язку з припиненням надання державної допомоги. В. Гнатюк на деякий час втратив інтерес до наукової та організаторської праці. «Пощо я маю даремно витратити сили на складення збірників і писання праць, коли нема вигляду на їх видання?» — з жалем скаржився він Ф. Колессі³¹². І стан здоров'я та матеріальні умови життя В. Гнатюка після війни погіршилися. Його діти виростили, дочки вчилися на медичному факультеті Львівського університету, син — в гімназії. Навчання вимагало значних коштів, і Гнатюкові нелегко було зводити кінці з кінцями.

Після війни настала небувала інфляція валюти: курс польської марки сильно хитався, тому виділ НТШ постановив щомісяця платити Гнатюкові 90 процентів платні бібліотекаря Товариства Івана Кривецького, але й цієї постанови не було дотримано. Не зважаючи на те, В. Гнатюк і під час хвороби вів майже всю кореспонденцію Товариства, робив коректуру його видань та виконував іншу роботу.

³¹⁰У 1917р. він так писав про цю трагічну подію: «Етнографічній комісії удалося призбирати за довгі літа стільки матеріалів, що вони займали цілу велику шафу, та в разі опублікування були б дали найменше двадцять об'ємистих томів друку. На жаль, усі ті матеріали знищені, тепер із купи сміття ледве можна буде більше вибрати їх ніж 0,01 проц». (В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 48).

³¹¹Лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 7.XI.1915 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987. Частина матеріалів, які В. Гнатюк вважав загубленими, пізніше була знайдена в інших місцях.

³¹²*МУЕА*, т. XXI-XXII, част. I, 1929. — С. XI. В листі до М. Могилянського від 28.X.1925 р. В. Гнатюк з притаманним йому гумором зауважує: «Та й, зрештою, добре, що не можна друкувати, бо якби я повидавав всі матеріали, то що лишилось би наслідникам, коли такі появляться, бо досі їх також не видно». (М. Могилянський. Спогади про В. Гнатюка. *Записки історично-філологічного відділу УАН*, кн. X, 1927. — С. 257).

У 1920 році В. Гнатюк зав'язав тісну співпрацю з Закарпатською Україною, в якій після її приєднання до Чехо-Словацької республіки 1919 року були значно сприятливіші умови для наукової та культурно-освітньої праці, ніж у Галичині.

У січні 1920 р. колишні друзі В. Гнатюка Г. Стрипський та І. Панькевич запросили його підлікувати своє здоров'я на Закарпатті. «Добре було би, якби Ви могли на літо сюди приїхати відпочити та, осівши в яким селі, продовжати свою ідею молодих літ»³¹³. В. Гнатюк щиро привітав таку пропозицію, збираючись приїхати на Закарпаття разом із дружиною³¹⁴, однак погіршення здоров'я не дозволило йому здійснити цей намір.

У травні 1921 р. його обрано почесним членом новозаснованого товариства «Просвіта» в Ужгороді. Висловлюючи «щирю подяку за таке почесне відзначення моєї скромної праці», В. Гнатюк писав: «Жалую дуже, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовжування праці над Угорською Україною та не дозволила мені здійснити того пляну, який я колись уклав собі, будучи здоровим. Надіюся, одначе, що мої пляни, доповнені й розширені, виконають уже тамошні уродженці. Невмірно тішуся, що для Угорської України минув довгий період вегетовання та настав новий, що вілле в неї правдиво національну струю життя»³¹⁵. Свою подяку він закінчив оптимістичним прогнозом: «Я тепер вже не боюся за її (Закарпатської України — М.М.) будуччину, бо вона вже не згине для нашої нації»³¹⁶.

Восени 1919 року дочка В. Гнатюка Олександра поступила на медичний факультет Празького Карлового університету, а син Юрій 1920 року — у Гірничу академію в Пржібрамі (Чехія). До 1921 року їх фінансово підтримував зять В. Гнатюка (чоловік старшої дочки Ірини), однак, опинившись на еміграції (у Берліні) без праці, він не міг підтримувати їх, і весь тягар утримування дітей у їх навчанні ліг на плечі батька.

Восени 1921 р. В. Гнатюк підписав угоду з Шкільним рефератом цивільної управи Підкарпатської Русі в Ужгороді про укладення «Словника закарпатських говірок», над яким працював понад

³¹³Лист І. Панькевича до В. Гнатюка від 20 січня 1920 р. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, 1969, т. IV, кн. I.

³¹⁴Лист В. Гнатюка до І. Панькевича від 12 квітня 1920 р., *там само*, т. 3, 1967. — С. 158.

³¹⁵Лист В. Гнатюка до І. Панькевича від 17 червня 1921 р., *там само*. — С. 159.

³¹⁶*Там само*.

три роки, виписавши зі своїх фольклорних матеріалів та всієї закарпатськоукраїнської літератури XVII-XX століть понад двадцять тисяч діалектних слів (з контекстом, паспортизацією, поясненнями тощо).

У вересні 1924 р. В. Гнатюк вислав свій словник до Ужгорода, де І. Панькевич мав доповнити його своїми матеріалами та чеськими еквівалентами і здати до друку. На жаль, саме тоді на Закарпатті настали дуже несприятливі зміни в національній політиці, в результаті яких І. Панькевича було звільнено з роботи у Шкільному рефераті, а «*Словник закарпатських говірок*» викреслено з видавничого плану³¹⁷. За працю над словником Гнатюк одержував невеличку місячну платню (600 чехо-словацьких корон), якої, однак, не вистачало для покриття коштів навчання і проживання дітей³¹⁸. Тоді він змушений був продавати свої книжки.

За час від 1920 по 1926 р. В. Гнатюк вислав до Ужгорода понад тисячу книжок зі своєї бібліотеки, серед яких, окрім видань Наукового товариства ім. Шевченка, були «*Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук*» (50 томів), «*Сборник русского филологического общества*» (20 томів), «*Известия АН СССР*» (19 томів), «*Энциклопедия славянской филологии*» та сотні інших наукових видань. Ці видання, з якими він нерадо розлучався³¹⁹, стали основою солідної наукової бібліотеки товариства «Просвіта», пізніше — Державної наукової бібліотеки в Ужгороді і становлять золотий фонд нинішньої Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету³²⁰.

³¹⁷І. Панькевич працював над ним аж до своєї смерті у 1958 р., довівши число діалектних слів до 120-130 тисяч. Після його смерті над словником працювали О. Зілінський та О. Куримський, однак, не маючи перспективи його видання, і вони припинили працю над ним. Детальніше про це див. у розділі IV цієї праці.

³¹⁸Детальніше про це див.: М. Мушинка. Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем (розділ: Праця В. Гнатюка над словником закарпатських говірок. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. III. — Пряшів, 1969. — С. 144-148.

³¹⁹«Я загалом не продавав би книжок, якби не мусив, — писав він Панькевичу 22.XII.1922 р. — Я від війни нічого не справляв до хати, не маю ні одежі, ні білля, все старе, понищене, а нового нема за що набути. Крім того маю довги, бо платні не вистачає мені на життя, хоч яке воно не вибагливе. Коли, отже, продам книжки, то мушу всі ці прогалини заповнити».

³²⁰Детальніше про це див.: М. Мушинка. Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем (розділ: Обмін літературою). *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. III. — Пряшів, 1967. — С. 148-150.

Стан його здоров'я і на цей раз вимагав довшого перебування в горах, який рекомендували йому всі лікарі. 1-го червня 1925 р. В. Гнатюк звернувся до Управи НТШ з проханням виплатити йому для лікування хоча б аванс його гонорару за ненадруковані праці, а як ні, пише Гнатюк, «прошу признати мені на виїзд і побут в гори позичку в можливій висоті, яку я або відробив би, або звернув би ратами в готівці»³²¹. Та бажаної допомоги В. Гнатюк все ж таки не одержав.

У 1922 році Українська видавнича спілка відновила видавання «Літературно-наукового вісника» у Львові. Головним редактором журналу був Д. Донцов, однак вся відповідальність за його видавання лежала на плечах відповідального редактора, яким знов-таки став В. Гнатюк. Редагування «Вісника» вимагало від нього багато сил і енергії. Гнатюкові приносили матеріали на квартиру, і він у ліжку виправляв рукописи, робив коректуру, вів листування з дописувачами і щомісячно випускав книжку за книжкою. Цю механічну працю він не любив, вважав її «вправді непродуктивною і мало поплатною», не погоджувався також з ідейним і політичним спрямуванням журналу, але ця праця була його основним заробітком, він виконував її дуже сумлінно³²². Треба, однак, сказати, що Д. Донцов некоректно ставився до визначного українського вченого, змушуючи його виконувати редакторські праці навіть у час найважчої його хвороби. В грудні 1925 р., коли В. Гнатюк, прикований до ліжка, не міг навіть перо утримати в руках, він продиктував листа Донцову, в якому заявив, що не зможе далі редагувати журнал і з боєм у серці просить звільнити його від цього обов'язку. Донцов на цього зворушливого листа холодно відповів: «Ваше бажання вийти з редакції я не можу прийняти до відома, бо се належить Видавничій спілці, до якої й прошу удатися. Відповідальність за спізнений вихід чергової книжки «ЛНВ-ка» і шкоду, яку се принесе видавництву, складаю на Вас»³²³. З редакції його звільнено не було, він ще два дні перед смертю змушений був робити коректуру журналу³²⁴.

³²¹ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, зв. II. од. зб. 234.

³²²Детальніше про це див. у розділі III цієї праці.

³²³Лист В. Донцова В. Гнатюкові від 20 XII цієї праці. 1925 р. ЛДБ, ф. Гнат, 203, п. 9.

³²⁴Див. лист Олени Гнатюк до Івана Панькевича від 6. XI. 1926 р. Науковий збірник МУК у Свиднику, т. III. — Пряшів, 1967.

Та і в тих дуже складних і несприятливих обставинах В. Гнатюк не перестав цікавитися своєю улюбленою справою — фольклористикою. Після війни він приступив до видання популярної фольклорної серії, в якій вийшли його «Народні новели», «Народні байки», «Народні легенди», «Баронський син в Америці» та написав ряд теоретичних фольклорних праць. Крім того, він видав брошуру про Наукове товариство ім. Шевченка, працю «Кубанщина й кубанці», підготував до друку «Українську мітологію», брошурку про Закарпатську Україну та інші.

Дуже активно він приєднався і до національно-визвольних змагань українського народу, борючись за об'єднання українських земель в одній самостійній державі.

У 1918 році заходами уряду Української народної республіки, а згодом Української держави засновано і Українську академію наук, а В. Гнатюка було запропоновано у перші її академіки.

Наприкінці жовтня міністр народної освіти Української держави П. Стебницький повідомив В. Гнатюка про те, що у зв'язку з ідеєю об'єднання наукових сил Східної й Західної України його ім'я занесено в список перших кандидатів в академіки. Єдиною умовою обрання В. Гнатюка дійсним членом УАН є його негайний переїзд до Києва.

У відповіді міністрові від 11 листопада 1918 року В. Гнатюк подякував за високе визнання його наукової діяльності та висунув ряд цікавих зауважень до Статуту УАН. У своїй відповіді він наголосив на потребі влаштування фольклорно-етнографічних експедицій. «Багато старинних пережитків гине на наших очах, нова традиціональна література витискає стару... Етнографічні матеріали, які я призбирував довгі літа для тутешньої Етнографічної комісії, знищили російські війська...»³²⁵. З галицьких збирачів він пропонує в члени експедиції Онищука, Колцуняка, Роздольського й Шекерика. Тут же він пропонує заснувати науковий журнал, присвячений культурі української мови, бо «теперішня мова, особливо часописна, засипана такою силою усяких варваризмів, що аж тяжко читати... Особливо українська синтакса аж стогне під тягарем російської, не менше й лексика»³²⁶. У листі до міністра він порушив і важливі політичні питання: радить укра-

³²⁵ *Записки Історично-філологічного відділу УАН.* — Київ, 1927, кн. X. — С. 219.

³²⁶ *Там само.* — С. 219.

їнському урядові провести негайну земельну реформу, «щоб запобігти катастрофі». Він застерігає уряд, що його нерішучістю «може скористатися будь-яка чужа, зорганізована, хоч би й невелика сила та загорнути знов Україну на довгі віки під свою опіку»³²⁷.

У тому ж плані він писав і до академіка А. Кримського, висловлюючи готовість редагувати академічне видання українських народних казок³²⁸.

У 1920 році він зав'язав ділові стосунки з правлінням Книгоспілки, яке надіслало йому докладні відомості про свій статут та замовило в нього для друку збірники легенд та казок³²⁹.

Щодо переїзду до Києва, В. Гнатюк заявив міністрові П. Стебницькому, що він зможе переселитися туди не раніше травня 1919 року³³⁰. У зв'язку з тим на його місце було обрано С. Смаль-Стоцького, а його кандидатуру в академіки було висунуто лише через п'ять років — 21.ІІ.1924 року.

У 1924 році президія УАН офіційно повідомила В. Гнатюка, що його обрано позаштатним академіком на кафедру народної словесності з тим, що після переїзду до Києва він стане штатним академіком³³¹. Ця звістка дуже потішила В. Гнатюка, тому що нарешті офіційно було визнано його наукові заслуги, а саме з боку найвищої української наукової установи, в якій перед ним розкривалися гарні перспективи.

У відповідь на це повідомлення Гнатюк писав: «Колись моєю молодечею мрією було дожити хвили, в якій на українській землі став би Український університет та Українська академія наук, дві інституції, що ввели би український народ у ряд загальнопризнаних культурних націй. Ця мрія тепер здійснилася. Я вважав би великим щастям, коли би зміг наприкінці свого життя хоч здалека докинути свою цеголку до тої величезної будівлі, яку здвигає УАН для української науки»³³².

Та, на жаль, йому не довелося вже докласти свою цеглину до спільної будівлі.

³²⁷ Там само. — С. 220.

³²⁸ Там само. — С. 221.

³²⁹ М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 85.

³³⁰ В. Дем'янчук. До історії обрання В. Гнатюка в академіки. *Записки І-ФВ УАН*. — Київ, 1927, кн. X. — С. 215-221.

³³¹ ЛЦДА, ф. 309, оп. I, зв. 154, од. зб. 2275.

³³² Там само, чернетка листа УАН від 22.V.1924 р., од. зб. 2290.

За останні роки життя він чимало уваги приділив справі популяризації українського фольклору серед широкої громадськості. Він розробив план видання цілої серії науково-популярних книжок з фольклору, однак несприятливі видавничі умови дозволили йому реалізувати лише незначну частину свого задуму.

Ще в 1917 році Гнатюк видав збірник соціально-побутових казок (новел) у власній літературній обробці³³³, що містив кращі матеріали з його закарпатських експедицій. В такому ж плані 1918 року він видав і книжечку народних казок про тварин (байок)³³⁴, яка містила кращі твори з його двотомника «Українські народні байки», та «Народні байки для дітей» з ілюстраціями О. Кульчицької³³⁵.

У 1922 році він видав кращі фантастично-пригодницькі казки зі своїх закарпатоукраїнських записів³³⁶.

Ці видання відіграли важливу роль у справі популяризації фольклору, зокрема серед шкільної молоді.

Від 1925 року стан здоров'я В. Гнатюка був майже безнадійним. Навіть його близькі друзі змирилися з думкою, що його смерть неминуча. І. Свенціцький на запитання М. Могилянського про здоров'я Гнатюка лаконічно відповідав: «Вже кілька місяців помирає та ніяк померти не може»³³⁷.

6-го жовтня 1926 року о шостій годині вечора Володимира Михайловича не стало. Його дружина так описує останні години життя В. Гнатюка: «До послідньої хвилі життя не жалівся на ніякі болі, хоча й мусів їх мати, та до послідньої хвилі живо цікавився всім, що діялося поза домом і в домі. Ще два дні перед смертю робив коректуру «Літературно-наукового вісника». В послідній день життя, хоча й часто уже тратив притомність, давав ще різні розпорядження. Помер спокійно, так якби заснув»³³⁸.

Звістка про смерть В. Гнатюка швидко рознеслася по всьому світі. На адресу Наукового товариства ім. Шевченка та роди-

³³³В. Гнатюк. *Народні новелі*. — Львів, 1917.

³³⁴В. Гнатюк. *Народні байки*. — З образками Микити Вихора. — Львів, 1918.

³³⁵В. Гнатюк. *Народні байки для дітей*. — Львів: Світ дитини. — 1925.

³³⁶В. Гнатюк. *Баронський син в Америці*. — Львів-Київ, 1922.

³³⁷М. Могилянський. Спогади про В. Гнатюка. *Записки історично-філологічного відділу УАН*, кн. 10, 1927. — С. 258-259.

³³⁸Лист Олени Гнатюк Іванові Панькевичу від 6.XI.1926 р. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. III. — Пряшів, 1967. — С. 206.

ни покійного надійшли сотні листів та телеграм зі зворушливими словами співчуття над втратою великого вченого. Наприклад, Народний комісаріат освіти УРСР за підписами Ряппо (заст. Наркомосвіти), Яворського (зав. Укрнаукою) і Кобзей-Сіяка (секретар) з приводу смерті В. Гнатюка писав: «Зібрані й видані ним численні етнографічні і фольклорні матеріали... назавжди залишаються фундаментальними джерелами української етнографії і фольклору, а майбутні покоління вчених усєї України будуть користуватися ними як основними»³³⁹.

Серед співчутливих листів і телеграм, які надійшли на адресу Наукового товариства, були десятки із Чехо-Словаччини: від ректорів Празького, Братиславського та Брненського університетів, від наукових товариств, редакцій журналів та окремих учених. Найкращу оцінку заслугам В. Гнатюка в науці дав професор Празького університету Їржі Горак: «Volodymyr Hnatjuk si svými díly dobyl v dějinách národopisu slovanského zásluh nehynoucích. Budoucnost s úžasem stane před jeho dílem tak rozsáhlým a mnohostanným. Jako sběratel a vydavatel kritické skribie a bohaté sčtetlosti stojí Volodymyr Hnatjuk na jednom z nejpřednějších míst nejen v soudobém Slovanstvu, ale i mezi európskými sběrateli vůbec»³⁴⁰.

В. Гнатюка похоронено на Личаківському кладовищі недалеко могили його друга і учителя Івана Франка. Пізніше на його могилі сім'я поставила скромну мармурову плиту з простим написом: Володимир Гнатюк, етнограф, 21.V.1871—6.X.1926³⁴¹. У 1971 році цей надгробник було замінено монументальним пам'ятником з кам'яним бюстом В. Гнатюка роботи скульптора Л. Біганича.

³³⁹Лист Наркомосу УРСР Науковому товариству ім. Шевченка від 12.XI. 1926 р. *Записки історично-філологічного відділу УАН*, 1927, кн. X. — С. 222-223.

³⁴⁰Лист Їржі Горака голові Наукового товариства ім. Шевченка К. Студинському від 19.X.1926 р. *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 19, од. зб. 4217.

³⁴¹Первісна плита з могили В. Гнатюка зберігається в Музеї В. Гнатюка у Велесневі.

Розділ другий

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНО–ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Основною ділянкою наукового зацікавлення В. Гнатюка була фольклористика¹. Цій науковій ділянці він присвятив найбільше своїх праць. На відміну від сучасних фольклористів, він не обмежував свою діяльність на якусь вузько спеціалізовану галузь, а досліджував майже всі фольклорні жанри: казки, легенди, перекази, народні оповідання, пісні, прислів'я, приказки, звичаї, вірування, демонологію, історію фольклористики, методику збирання фольклору тощо. В кожній із цих ділянок він залишив помітний слід. В. Гнатюк був і етнографом у сучасному розумінні цього слова, працюючи у таких ділянках цієї науки, як сільське господарство, кулінарія, ремесла й промисли, одяг, архітектура тощо.

Своєю науковою діяльністю він намагався охопити всі українські етнографічні території — Східну Україну, Галичину, Буковину, Закарпаття, українські поселення на території Сербії та Хорватії, Румунії, Угорщини, частинно теж Сполучених Штатів Америки, Канади, Бразилії тощо.

Можна без застережень погодитися з твердженням М.Т. Яценка, який на підставі глибокого вивчення спадщини визначного українського вченого дійшов до висновку: «В.М. Гнатюк був

¹Наприкінці XIX і на початку XX ст. у науці про народну творчість ще не було усталеної термінології. Термін «етнографія» охоплював усі ділянки народної матеріальної й духовної культури: народну прозу, пісні, музику, звичаї, обряди, вірування, побут тощо. Отже, В. Гнатюк вважав себе етнографом, хоч основним предметом його дослідження був фольклор (в сучасному розумінні). Виходячи з сучасної термінології, ми вважаємо Гнатюка перш за все фольклористом.

першим українським професіональним фольклористом, який підніс фольклористику до рангу самостійної наукової дисципліни, тісно зв'язаної з етнографією, літературознавством і мовознавством»².

Поняття «народ» В. Гнатюк ототожнював з поняттям «селянство», в якому вбачав зародок майбутнього прогресу. Правда, селянство він не вважав суцільною масою, звертаючи увагу і на його соціальну диференціацію. Цікаво, що краших своїх співаків та оповідачів він знаходив серед найбідніших селян. Саме селянство він вважав творцем фольклору.

У його розумінні народна творчість була відображенням історії народу, тому він закликав збирачів записувати всі жанри фольклору як історичні документи, і сам послідовно виконував цей заклики. Процес творення фольклорних творів Гнатюк вважав безперервним процесом. На його думку, «поезія не може виказувати застою. Застій у народній поезії показував би, що й сам народ загибає, та сього ми не добачуємо в себе; навпаки, можна зазначити, що наш народ поступає щораз вище і розвивається чимраз сильніше»³.

В. Гнатюк був прихильником порівняльного методу у фольклористиці, однак, на відміну від інших, зокрема західно-європейських прихильників цієї методи (Бенфей, Кловстон), Гнатюк не відкидав й інші школи: історичну, антропологічну, мітологічну. В кожній з них він знаходив раціональне ядро. «Народна творчість, — писав він — се не щось абстрактне, відірване від землі; вона має аналогію в писаній літературі, а навіть дуже часто має там свої початки... Народні твори можуть повстати незалежно від себе в кількох місцях... Однакова ситуація викликає однакову розумову працю, а наслідки її можуть бути однакові твори. На них також можна найліпше відрізнити національні верстви, що наростили на загальнолюдським тлі»⁴.

І. Народні пісні

Любов до народної пісні В. Гнатюк виніс з батьківської хати, зокрема від матері Василяни. Як ми вже згадували, уже в шкільному віці він уклав два солідні пісенні збірники — один

²М. Яценко. Фольклористична спадщина В.М. Гнатюка. В кн.: М.В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 7.

³ЕЗ, т. XVII, 1905. — С. XVII.

⁴ЗНТШ, т. LXXV, 1907. — С. 205.

на п'ятсот, другий на вісімсот народних пісень зі своїх записів, здійснених в рідному селі та його околиці. Але з тих великих збірників було опубліковано всього п'ять пісень у газеті «Новий Галичанин»⁵. Решта записів безслідно пропала⁶.

Велику кількість пісень він записав під час своїх подорожей на Закарпаття наприкінці XIX та на початку XX ст. З них на увагу заслуговує, зокрема, збірник народних пісень русинів сербської Войводини (Бачки), опублікований у другій частині третього тому «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»⁷. Цей збірник був першим науковим і найбільшим самостійним збірником закарпатоукраїнських пісень не лише у Бачці, але й на Закарпатті взагалі. В основу класифікації пісень В. Гнатюк поклав жанрово-тематичний принцип, розподіливши їх на 12 груп: 1. Духовні пісні і колядки. 2. Балади й романси. 3. Історичні пісні. 4. Різні долі. 5. Дівочькі пісні. 6. Утрата вінка. 7. Парубоцькі пісні. 8. Вояцькі пісні. 9. Пісні про подружнє життя. 10. Місцеві пісні. 11. Жарти і дотинки. 12. Пісні про звірів. Біля кожної пісні він подав дату і місце запису, ім'я та прізвище співачки⁸. Велику увагу Гнатюк приділяв точності запису, передаючи найтонші нюанси народної мови. У багатьох піснях подано паралелі з інших збірників.

За генетичним принципом пісенні записи В. Гнатюка можна розподілити на три групи: 1) пісні, принесені із первісної батьківщини — Закарпаття (75%); 2) пісні, запозичені в сусідніх народів (15%); 3) пісні, створені в Бачці (10%).

Наукова критика прихильно привітала пісенний збірник В. Гнатюка. Чеський фольклорист Й. Полівка назвав його «знаменитим зразком», який повинні наслідувати слов'янські, зокрема словацькі, фольклористи, записуючи пісні в досі недосліджених областях⁹. Високу оцінку дав йому і сучасний український

⁵В. Гнатюк. Из новозаписанных песней. *Новый галичанин*, 1890, ч. 6, 13, 15, 17, 20.

⁶Детальніше про це див. розділ I цієї праці.

⁷ЕЗ, т. IX, 1909. — С. 117-277. Передрук: *Руски народни писни у записох В.М. Гнатюка*. Зредаговал и до друку приготавал Д. Лятак. — Нови Сад, 1972. — С. 276.

⁸Всі пісні записано від жінок: Юлії Мольнар (126 пісень), Марії Бесермені (74), Марії Стрібер (70), Ганни Рамач (41), Юлі Левинської (40), Меланії Фіндрік (30) та деяких інших.

⁹*Národopisný Věstník Československý*. — Praha, 1901, sv.VII, s. 211-217.

фольклорист М. Яценко в розвідці «Володимир Гнатюк и бачвански Руснаци»¹⁰.

Важливі думки про українські народні пісні В. Гнатюк висловив і у численних рецензіях на пісенні збірники: Б. Арсеня¹¹, М. Врабеля¹², В. Данилова¹³, К. Квітки¹⁴, Ф. Колесси¹⁵, А. Коношенка¹⁶, Д. Січинського¹⁷, М. Сперанського¹⁸, Д. Яворського¹⁹ та цілого ряду інших. Ці рецензії інколи переростали у методичні вказівки про те, як треба, а ще частіше — як не треба видавати пісенні збірники.

Вказавши на ряд недоліків при упорядкуванні збірника «Угро-руські народні співанки» М. Врабеля, В. Гнатюк високо оцінив перш за все громадське значення цього збірника: «Се перша книжка на Угорській Русі, в якій зібрано частину багатого фольклору тої країни, се перша книжка, в якій приходиться усюди чиста народня мова, ... се перша книжка, яка завдає удар усім москвофільським теоріям із минулого віку про єдність угорських діалектів із російською мовою, про один літературний «русский» язик..., се книжка, з якої слід усім помадьярщеним русинам учитися народної мови і старатися писати нею, а не тим варварським жаргоном, який у них загніздився і якого не можна було досі знищити»²⁰.

Про процес виникнення народної пісні він писав: «Взагалі кожний факт, що має більший вплив на зміну відносин у народі, переходить в пісню. Очевидно, що пісень тих тоді більше, чим більшу масу народу огорне якась зміна. Тим дасться пояснити велике число пісень козацького циклу, пісень вояцьких, про панщину і т. д.»²¹.

¹⁰ Руски народни писні у записох В.М. Гнатюка. — Нови Сад, 1972. — С. 239-265.

¹¹ ЛНВ, т. XXVII, 1904. — С. 182.

¹² ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I. — С. 35-39.

¹³ ЗНТШ, т. С, 1910, кн. I. — С. 192-193.

¹⁴ ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 18.

¹⁵ ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 7.

¹⁶ ЛНВ, т. XXI, 1903. — С. 139-140.

¹⁷ ЛНВ, т. XXXII, 1905. — С. 172.

¹⁸ ЗНТШ, т. CI, 1911, кн. I. — С. 190-192.

¹⁹ ЗНТШ, т. LXXV, 1907, кн. I. — С. 205-211.

²⁰ ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VII. — С. 10.

²¹ ЗНТШ, т. XXVI. — С. 20.

Теоретичні положення про видання народних пісень він застосував при видаванні своїх власних жанрово-тематичних збірників.

Найпоширенішим пісенним жанром в українському фольклорі є **коломийки**. Це короткі 14-складові пісеньки, що складаються переважно з одного або двох куплетів (хоч трапляються і більшкуплетні коломийки). Їм Гнатюк присвятив чи не найбільше уваги. У 1905-1907 рр. він опублікував три об'ємні томи коломийок²², що містять 8622 зразки цього жанру. Це була найбільша збірка в українській фольклористиці. Значну частину записів здійснив В. Гнатюк сам, інші за його вказівками записували численні його кореспонденти. В. Гнатюк підготував до друку і четвертий том коломийок, однак через брак фондів не зміг його видати, його доля досі невідома.

У вступі до першого тому²³ В. Гнатюк подав ґрунтовну характеристику коломийок, висловивши цілий ряд критичних зауважень до теорій М. Сумцова, В. Залеського та інших дослідників про виникнення і розвиток коломийок.

На думку В. Гнатюка, коломийка не є жанром нижчої художньої вартості, а «така форма поезії, в якій проявлялися відгуки народного життя так само, як у інших формах народної поезії». Він вважає коломийки «зовсім самостійним витвором народного генія, паралельним до інших самостійних родів поезії; подекуди можна їх ставити навіть вище». «Коломийки — се наскрізь оригінальні пісні», — заключає В. Гнатюк і закликає письменників вивчати їх як зразок художньої досконалості: «Незвичайне багатство і різnorodність мови, висловів, образів, порівнянь, римів, короткий і ядерний стиль — се такі прикмети, яких не можна ігнорувати. Хто хоче писати гарно, хто хоче навчитися вислову, з якого не можна ні слова випустити і до якого не треба ні слова додавати, той мусить учитися коломийок напам'ять».

Як твердять сучасники В. Гнатюка, сам він знав напам'ять сотні коломийок і, незважаючи на поганий стан свого здоров'я, співав їх дуже часто.

²²Коломийки. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XVII, 1905; т. XVIII, 1906; т. XIX, 1907.

²³Див. скорочений передрук: В.М. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 151-172; Нью-Йорк, 1981. — С. 67-84. Дальші посилання на ці видання.

Щодо генези коломийок, В. Гнатюк на відміну від інших дослідників (М. Сумцова) не погоджувався з думкою, що вони є продуктом XIX ст., однак, не маючи доказів про їхнє давніше існування, висловив лише гіпотезу: «Ми не знаємо, як довго вони існували перед XIX ст., та в кожному разі мусіли існувати довгий час, поки на них звернено увагу та поки вони попали записувачеві в руки». Стежачи за цим питанням далі, він знаходив у старих рукописах вірші чи пісні коломийкового розміру, датовані вже XVII та першою половиною XVIII ст., а друг і співробітник В. Гнатюка на Закарпатті Ю. Жаткович засвідчив цей розмір вже у рукописі XVI ст. На підставі цих найновіших даних В. Гнатюк уже в 1905 р. написав статтю «*Старинність коломийки*»²⁴, в якій довів середньовічне походження цього жанру.

Збірники коломийок, упорядковані В. Гнатюком, знайшли прихильну оцінку у тогочасній науковій літературі. Іван Франко (який сам збагатив цей збірник 304 своїми записами) про перші два томи писав: «Гнатюкова збірка уперве викликає те нове для нас враження колосальної єдності, що таїться на дні тих розрізаних краплин; зведені до купи в систему, що гуртує їх відповідно до змісту, вони складаються на широкий образ нашого сучасного народного життя, безмірно багатий деталями і кольорами, де бачимо сльози й радощі, працю і спочинки, турботи і забави, серйозні мислі і жарти нашого народу в різних його розверстуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традиції й вірування, його громадські й етичні ідеали»²⁵.

Саме на підставі цього збірника він назвав В. Гнатюка «феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших, мабуть, не дорівнював ніхто»²⁶.

Коломийки зі збірників В. Гнатюка багато разів передруковували. Вони становлять основу академічного видання «*Коломийки*»²⁷, упорядкованого Н.С. Шумадою, яка вважає збірник В. Гнатюка «найбільшим науковим виданням коломийок»²⁸.

²⁴ ЛНВ, т. XXXII, 1905, кн. XII. — С. 235-236.

²⁵ ЛНВ, т. XVIII, 1906, кн. VII. — С. 502-503.

²⁶ Там само. — С. 503.

²⁷ Коломийки / Упорядкування, передмова і примітки Н.С. Шумади. Нотний матеріал упорядкувала З.І. Василенко. — Київ, 1969.

²⁸ Там само. — С. 6.

Ще одним пісенним жанром, що стояв у центрі уваги В. Гнатюка, були **колядки і щедрівки**. Їх він почав записувати ще будучи учнем гімназії, однак справжню наукову вагу колядок і щедрівок він зрозумів лише тоді, коли став студентом університету і вивчив великі збірки Я. Головацького, П. Чубинського та наукові праці О. Пипіна, О. Огоновського, М. Сумцова та інших. Вже тоді він поставив собі за мету зібрати і видати якомога повніший корпус колядок і щедрівок та з притаманною йому послідовністю виконував цю постанову, паралельно стежачи за всім, що було опубліковано про цей жанр народної поезії.

У 1902 році він в основному привітав появу збірника Н. Коробки *«Колядки і щедровки, записання в Волинском Полесьи»* (Київ 1901)²⁹, однак висловив цілий ряд серйозних зауважень до його теоретичної праці *«К изучению малорусских колядок»*³⁰, закидаючи авторові захоплення т. зв. «мітологічною школою» у фольклористиці. «Автор добачує майже всюди якусь мітологію, якусь обрядовість, хоч її там не було, нема й не може бути ніколи»³¹.

Дуже високо він оцінив збірник О. Пчілки (матері Лесі Українки) *«Українські колядки»*³². Зате до збірника *«Колядки або пісні на Рождество Христове»* він поставився критично³³.

Напередодні Першої світової війни В. Гнатюк видав двотомник *«Колядки і щедрівки»*³⁴, над упорядкуванням якого він працював майже п'ятнадцять років. Цей до сьогодні неперевершений збірник величальних обрядових пісень містить записи колядок і щедрівок з усіх українських областей (крім Закарпаття). В його основу покладено записи з ХІХ ст.: З.Д. Ходаковського та І. Вагилевича з 30-х років, О. Бодяньського з 40-х років, Марка Вовчка, І. Ляторовського і О. Савчука з 60-х років та десятки рукописних збірок кінця ХІХ та початку ХХ ст. Маючи колосальний запас матеріалів (інколи і шістдесят ва-

²⁹ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI. — С. 43-45.

³⁰Там само, т. LI, 1903, кн. I. — С. 57-60. Передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 218-221.

³¹Там само.

³²ЗНТШ, т. LX, 1904, кн. IV. — С. 25-30.

³³ЛНВ, т. XXXIII, 1906. — С. 193-194.

³⁴ЕЗ, т. XXXV, XXXV, 1914.

ріантів однієї колядки) він зміг подати до свого збірника справді найкращі зразки з художнього і наукового боку, причому він старанно дбав про те, щоб у його наукове видання не попали сумнівні матеріали, зокрема церковні колядки та колядки літературного походження, які часто публікувалися як народні. На його думку, «колядки є витвором простонародним і походять усі з передтатарської доби, а церковні колядки є витвором духовних письменників і походять із XVII-XVIII ст.»³⁵.

На суттєву різницю між народними й літературними колядками він вказав вже 1902 року в рецензії на збірник О. Малинки³⁶.

На відміну від попередніх дослідників, котрі колядки і щедрівки вважали двома самостійними пісенними жанрами, В. Гнатюк уперше об'єднав їх у одну групу, вважаючи ці дві назви синонімами — першу чужого, другу місцевого походження. Хоча деякі майбутні дослідники вказали на різницю між колядками і щедрівками, погляд В. Гнатюка зберіг свою силу й досі.

Видаючи збірник колядок і щедрівок, В. Гнатюк уперше подав їх науково обґрунтовану класифікацію, розподіливши їх не за темами, а за адресатами: колядки господареві, господині, синам, дочкам тощо. Таким чином, йому вдалося краще висунути перед читачем окремі картини патріархального побуту українського народу, відображені у колядках.

До другого тому він хотів додати ґрунтовну оглядову статтю про колядки і щедрівки, однак розмір книжки перевершив плановані аркуші, тому він вирішив «розвідку відложити до іншого видавництва, а тут обмежитися на кількох увагах, що послужать поясненням методи, вжитої при сім виданню»³⁷.

На жаль, війна перешкодила його планам видати розвідку про колядки і щедрівки, яка й досі зберігається в рукописі³⁸. В ній він на підставі конкретних даних в колядках намагається встановити початок їхнього виникнення та вказати на пізніші нашарування. На його думку, колядки зародилися ще в період Київської Русі. На підставі лексики Гнатюк встановлює дані

³⁵ Там само.

³⁶ ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. 2. — С. 37-43.

³⁷ ЕЗ, т. XXXVI, 1914. — С. III.

³⁸ У фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР в Києві, ф. 28-2, од. зб. 25.

про домашній побут патріархальної сім'ї, сільське господарство, мисливство, рибальство, житло, будівлі, хатніх і диких тварин, кулінарію, музичні інструменти тощо. В колядках він знаходить сліди по давно вимерлих тваринах (тур, зубр тощо). Зародження народних колядок із християнською тематикою В. Гнатюк відносить до початку християнства на Русі і доводить це їхньою апокрифічною основою. Бог, Богородиця та святі виступають у цих колядках як звичайні люди. «Бог не виступає ніде тою суворою, грізною істотою, якою виробили його середні віки у християнстві. Бог і святі колядок — се такі самі істоти, як люди, лише обдаровані надприродною силою, якої людям бракує»³⁹.

І цей збірник В. Гнатюка знайшов дуже прихильну оцінку в пресі. Чеський фольклорист Їржі Горак назвав збірку В. Гнатюка «*Колядки та щедрівки*» «епохальним твором, що становить новий визначний період в історії слов'янської фольклористики». «Нова праця В. Гнатюка, — писав він у своїй рецензії, — займає почесне місце серед численних публікацій, якими дивовижна працездатність видатного етнографа зберегла українцям справжні скарби народної традиції. Критика вважає його одним із найвизначніших слов'янських збирачів, та немає сумніву, що його праця може йти в порівняння з найбільшими величинами світової літератури»⁴⁰. На основі двотомника В. Гнатюка видано цілий ряд пізніших збірників, у тому числі київське академічне видання «*Колядки та щедрівки*»⁴¹ та нью-йоркське видання тієї ж назви⁴².

Третім пісенним жанром, що стояв у центрі уваги В. Гнатюка, були календарні пісні весняного циклу — **веснянки, або гаївки**. В 1909 році В. Гнатюк видав їх окремою книжкою⁴³, яка містить 184 тексти гаївок (без варіантів) та 108 мелодій. Мелодії були записані за допомогою фонографа О. Роздольським та розшифровані Ф. Колесою. Збірник відкривається вступною

³⁹Там само, арк. 31. Детальний зміст пропонованого рукопису В. Гнатюка див.: М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 190-191.

⁴⁰*Národopisný Věstník Československý*. — Praha, 1916, роč. XI, s. 346.

⁴¹*Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року*. Упорядкування, передмова та примітки О.І. Дея. Нотний матеріал упорядкував А.І. Гуменюк. Відповідальний редактор М.Т. Рильський. — Київ, 1965.

⁴²*Колядки та щедрівки. Антологія української пісні*, т. I. Зредагував і впорядкував Василь Завітневич. Видання УПЦ в США. — Нью-Йорк, 1967.

⁴³В. Гнатюк. *Гаївки. Матеріали до української етнології*, т. XII. — Львів, 1909. — С. 267.

статтею В. Гнатюка⁴⁴, в якій він подав характеристику цього пісенного жанру та вичерпну історію їх збирання і публікування. В. Гнатюк розрізняє два типи гаївок — з окремими іграми (старшого походження і менші числом) та без ігор (молодшого походження, однак численніші). Гнатюк наводить численні терміни цих пісень: *ягівка, гаїлка, гагілка, ягілка, магілка, галалівка, лаголойка*. Етимології цих назв він виводить від слов'янського «гай» — не погоджуючись із думкою О. Партицького, що ці назви походять від назви індійського весняного свята «*голі*» або «*гулі*». Пізніші дослідження довели, що назви жанру гаївок пов'язані з їхніми колишніми рефренами⁴⁵.

Збірник гаївок В. Гнатюка став основою академічного видання цього жанру календарної обрядової поезії⁴⁶. На думку М. Яценка, книга В. Гнатюка — «це найповніша збірка гаївок в українській фольклористиці, що містить не тільки найкращі їх варіанти, друковані раніше, а й дає багато доти не відомих текстів»⁴⁷.

З ліро-епічних пісень найбільше уваги В. Гнатюк приділив баладам. Балади він вважав міграційним пісенним жанром, які різними шляхами мандрували від одного народу до іншого, піддаючись більшому або меншому шліфуванню. При дослідженні балад В. Гнатюк застосував порівняльну методику, побудовану на придбанні якнайбільшої кількості варіантів. Вперше він застосував цю методику в розвідці «*Пісня про покритку, що втопила дитину*»⁴⁸. В ній на підставі кількох десятків варіантів балади про матір-дітогубницю різних слов'янських і неслов'янських народів він простежив історичний розвиток цього сюжету, вказавши на час і місце виникнення та реальні основи виникнення цієї балади. На його думку, балада про мати-дітогубницю виникла наприкінці XVI або на початку XVII ст. в гірських районах Карпат, а звідти вона поширилася на схід і захід.

⁴⁴Див. передрук: *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 138-150; Нью-Йорк, 1981. — С. 85-96.

⁴⁵О. Zilinskyj. O názvu jarních písní v ukrajinské Haliči. *Československá rusistika*, гоđ. I. — Praha, 1956, s. 403-409.

⁴⁶*Гри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року* / Упоряд. передмова і примітки О.І. Дея. — Київ, 1963.

⁴⁷М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 194.

⁴⁸*МУЕ*, т. XIX-XX, 1918. — С. 249-389.

В іншій своїй розвідці «*Пісня про неплідну матір і ненароджені діти*»⁴⁹ він вказав на тісні взаємини між баладою та легендою. Подавши кілька народних оповідань про причину неплідности та двадцять п'ять легенд про неплідну матір, В. Гнатюк простежив процес перетворення цих легенд у пісенні твори.

Гнатюк був далекий від того, щоб вважати балади космополітичним жанром. На його думку, кожен народ, перебираючи чужий твір, пристосовує його до власних обставин. Бувають випадки, що балада від одного народу перейде до іншого, а потім у змінній формі знову повернеться на свою батьківщину.

Типовим зразком балади, що виникла на українському ґрунті, він вважав «*Бондарівну*». Свої погляди на цю баладу він подав у рецензії на працю В. Доманицького «*Балада о Бондаривне и пане Каневском*», опублікованій на сторінках «*ЗНТШ*»⁵⁰.

Про домінуючий жанр українських ліро-епічних пісень — думи — В. Гнатюк не залишив окремого дослідження, однак свої погляди на цей жанр він висловив у кількох рецензіях на окремі видання дум.

Вже у 1901 році в рецензії на «*Народні думи*» М. Пачовського він заперечив погляд упорядника, що всі думи були створені українськими козаками, покаліченими в турецькій неволі⁵¹. На його думку, це був лише один зі способів виникнення дум. Основна їхня маса виникла вже на Україні як відгук на боротьбу українського народу з ворогом.

Дуже високу оцінку Гнатюк дав праці О. Сластіона про думи кобзаря М. Кравченка⁵² та аналізу думи про Байду М. Халанського⁵³.

Однак найвизначнішою працею про українські думи Гнатюк вважав збірник Ф. Колесси «*Українські народні думи*» (Львів, 1920), про який він писав: «Книжка д-ра Ф. Колесси повинна стати в наших середніх школах помічним підручником та ширити любов до нашої минувшини й народної поезії. Народ, що ви-

⁴⁹ЗНТШ, т. СXXXIII, 1922. — С. 173-224. Ця праця знайшла дуже прихильну оцінку і в українській радянській пресі. Див. рецензію В. Білецької в ж. *Червоний шлях*. — Київ, 1925, кн. 3. — С. 282.

⁵⁰ЗНТШ, т. LXXIII, 1906, кн. V. — С. 212-214.

⁵¹ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. 3. — С. 216.

⁵²ЗНТШ, т. LV, 1903, кн. V. — С. 37-38.

⁵³М. Халанський. Малорусская дума про Байду, *там само*, т. LXXXVI, 1908, кн. VI. — С. 226-228.

дав із своїх найнижчих верств таку високу поезію, має сильні задатки вродженої й глибоко вкоріненої культурності й талановитості. Він мусить вибитися наверх і зрівнятися з іншими культурними націями»⁵⁴.

Слід нагадати, що В. Гнатюк має безпосередні заслуги в справі видання збірника Ф. Колесси «Мелодії українських народніх дум» (Львів, 1910-1913), ініціатором якого була Леся Українка. Вона разом зі своїм чоловіком Климентом Квіткою вирішила влаштувати й фінансувати спеціальну фольклорну експедицію, спрямовану виключно на записування дум від найвідоміших кобзарів Східної України, і звернулася до В. Гнатюка як секретаря НТШ, щоб він порекомендував їй якогось галицького етномузиколога, здібного записувати складні мелодії дум. В. Гнатюк зв'язав її із Ф. Колесою, якого вважав кращим музичним фольклористом Західної України. Експедиція, в якій крім Лесі Українки, К. Квітки та Ф. Колесси взяв участь також визначний знавець українських дум О. Сластіон, була дуже вдалою. Її членам вдалося записати на фонографічні валики думи від найкращих кобзарів України. Головна проблема полягала в переписі зібраного матеріалу, для чого був потрібний фонограф, якого на той час у Львові не було. Роздобувши потрібні кошти, В. Гнатюк добився того, що НТШ закупило два фонографи, за допомогою яких Ф. Колеса зразково розшифрував мелодії дум. Згодом на прохання Лесі Українки В. Гнатюк подбав про їхнє видання у Львові⁵⁵.

Із дум на перше місце він ставив «Думу про втечу трьох братів з Азова», яку, на його думку, «можна ставити побіч найкращих літературних творів світової літератури»⁵⁶.

Кілька рецензій присвятив В. Гнатюк історичним пісням, високо оцінивши насамперед збірник В. Доманицького «Песни о Нечае»⁵⁷ та Я. Новицького «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине»⁵⁸.

⁵⁴ЛНВ, т. LXXVII, 1922, кн. V. — С. 81-182.

⁵⁵Листи Л. Українки до В. Гнатюка та Ф. Колесси в кн.: Леся Українка. Твори в десяти томах, т. X — Листи 1901-1903. — Київ, 1965.

⁵⁶ЗНТШ, т. ХСVII. — С. 75.

⁵⁷ЗНТШ, т. LXXII, 1906, кн. V. — С. 211-212.

⁵⁸Там само, т. LXXXV, 1908, кн. V. — С. 221-223.

Близькими до дум та історичних пісень Гнатюк вважав **лірницькі пісні**, яким він присвятив окреме дослідження ще на початку своєї наукової діяльності⁵⁹. В розвідці «*Жебрацькі благальниці*»⁶⁰ він звернув увагу на своєрідні **пісні калік-жебраків**, які, на його думку, своїм змістом та художньою вартістю дорівнюють репертуарові кобзарів та лірників.

В. Гнатюк не вважав пісенну творчість завершеним процесом, а протягом цілого життя стежив за виникненням нових пісень, які уважно записував.

Уже 1898 року І. Франко на сторінках «*Етнографічного збірника*» опублікував дві новоутворені пісні про еміграцію галицьких селян до Америки, записані В. Гнатюком на Тернопільщині⁶¹. Позитивне ставлення до пісенних новотворів В. Гнатюк висловив у рецензії на збірник А. Хатемкіна «*Песни молодёжи в современной деревне*»⁶². Кілька пісенних новотворів, між іншим і новоутворену пісню про себе самого, він записав під час своїх експедицій на Угорську Русь. В статті «*Нові народні пісні*»⁶³ В. Гнатюк уперше дав високу оцінку українським пісням про еміграцію та опублікував дві такі пісні, записані П. Гуменюком.

У 1902 році В. Гнатюк опублікував уже цілий цикл пісень про еміграцію українців до З'єднаних Держав Америки (31 пісня), Бразилії (6 пісень) та Канади (8 пісень)⁶⁴.

У вступній статті до цього циклу⁶⁵ під назвою «*Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності*» він розглянув процес виникнення нових пісень і їхнє місце у фольклористиці. Відповідаючи на питання про вимирання українських пісень, він писав: «... пісні взагалі гинуть так само, як і виникають, та що вони не можуть бути вічні, се певне, і про се не може ніхто сумніватися... Та зовсім неоправдані нарікання на загальний загин народної творчості, які ми бачили у де-

⁵⁹ЕЗ, т. II, 1896. Детальніше про це див. розділ I цієї праці.

⁶⁰ЗНТШ, т. CX, 1912, кн. V. — С. 158-163.

⁶¹ЕЗ, т. V, 1898. — С. 73-75.

⁶²ЗНТШ, т. XXV, 1898, кн. V. — С. 39-40.

⁶³ЛНВ, 1901, кн. IV. — С. 3-5.

⁶⁴ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI. — С. 1-37; т. LII, 1903, кн. II. — С. 38-67.

⁶⁵Передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 78-95; Нью-Йорк, 1981. — С. 41-56.

яких авторів, процитованих вище. Не можна навіть представити, щоби така хвиля у мільйонного народу могла коли прийти. Доки народ живе, доти його життя мусить мати конкретні форми на зверху, які мусять об'являтися між іншим і в його народній поезії. Цілковитий загин народної поезії означав би й загин народа»⁶⁶.

Це своє твердження він довів на конкретному аналізі тематики й художнього рівня українських емігрантських пісень, які, на його думку, щодо змісту зовсім не поступаються перед традиційними жанрами фольклору, наприклад, перед думами, хоча з художнього боку вони не завжди досконалі, оскільки не встигли ще пройти процес народного шліфування.

До циклу емігрантських В. Гнатюк долучив і п'ятнадцять гуцульських пісень про найновіший побут населення: прикрі економічні відносини, військову службу, наймитування тощо.

Процес виникнення конкретної пісні В. Гнатюк подав у статті «Новоутворена народна пісня»⁶⁷ — про заснування «Січі» в с. Горішне Довгополе на Гуцульщині.

Під час Першої світової війни В. Гнатюк, живучи в Криворівні, уважно стежив за виникненням нових військових пісень. Ще під час війни 1916 року він опублікував цікаву статтю «Народні воєнні пісні»⁶⁸, в якій поряд із традиційними військовими піснями він торкнув і справи створення нових військових пісень.

На ширшому матеріалі він розглянув це питання у розвідці «Війна і народна поезія»⁶⁹, в якій подав зразки найновіших військових пісень та інших фольклорних жанрів та закликав солдатів записувати ці новотвори. Тут же він опублікував питання та методичні вказівки для записування цих новотворів.

У статті «З російської воєнної поезії»⁷⁰ він опублікував два варіанти «Солдатського отченаша» та одну пісню, підкресливши соціальну загостреність цих фольклорних творів.

На сторінках «ЗНТШ» та «ЛНВ» Гнатюк присвятив кілька ре-

⁶⁶ Там само. — Нью-Йорк, 1981. — С. 47-48.

⁶⁷ ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 194.

⁶⁸ Свобода, 21.X.1916, ч. 43.

⁶⁹ Календарик для Українських Січових Стрільців і жовнів українців на 1917 рік. — Відень, 1916. — С. 68-85.

⁷⁰ ЗНТШ, т. СХХVIII, 1919. — С. 220-226.

цензій збірникам пісень літературного походження, рекрутських та військових пісень.

В архіві вченого збереглося і кілька «фабричних пісень», які він не встиг опублікувати⁷¹.

II. Звичаї та вірування

Досліджуючи обрядові пісні, В. Гнатюк чимало уваги присвячував народним звичаям та віруванням календарного та сімейно-побутового циклу.

Ще будучи студентом університету, він опублікував у журналі «*Lud*» опис цікавого звичаю приймання парубка в гурт косарів, званий «фрицівка»⁷². В кількох рецензіях він подав свої погляди на різдвяні обряди⁷³, купальські звичаї⁷⁴, лемківську собітку⁷⁵, великодні звичаї⁷⁶. Йому належить теж упорядкування та підготовка до друку статей та збірок Ф. Коломийченка «*Різдвяні обряди в Чернігівщині*»⁷⁷, збірника П. Шекерика-Доникова «*Родини і христини на Гуцульщині*»⁷⁸, історичного дослідження Л. Маягання (Ореста Левицького) «*Про шлюб на Україні-Русі в XVI-XVII столітті*»⁷⁹ та соціологічно-етнографічної розвідки Д. Дикарева «*Збірка сільської молодіжі на Україні*»⁸⁰.

Крім того, з-під його пера вийшов детальний опис весілля у Мшанці⁸¹ та Руському Керестурі⁸². Обидва описи подані зі слів активних учасниць весільної драми — К. Семінської та Г. Рамач.

Та найбільшим внеском у дослідження весільних обрядів є упорядкований ним збірник «*Українські весільні обряди і звичаї*»⁸³,

⁷¹М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 144.

⁷²V. Hnatjuk. *Frysówka, Lud*, 1897, rocz. 3.

⁷³*ЗНТШ*, т. ХС, 1909, кн. IV. — С. 236-237.

⁷⁴*ЗНТШ*, т. XX, 1897. — С. 38-41.

⁷⁵*ЗНТШ*, т. XXXIX, 1901, кн. I. — С. 75.

⁷⁶*ЗНТШ*, т. LXXIX, 1907, кн. V. — С. 230-231.

⁷⁷*МУЕ*, т. XVIII, 1918. — С. 142-154.

⁷⁸*Там само*. — С. 85-122.

⁷⁹*Літературно-наукова бібліотека (далі ЛНБ)*, 1906, сер. II, ч. 130.

⁸⁰*МУЕ*, т. XVIII, 1918. — С. 170.

⁸¹*МУЕ*, т. X, 1908, част. II. — С. 1-29.

⁸²*Там само*. — С. 30-78.

⁸³*МУЕ*, т. XIX-XX, 1919.

що, крім вступної статті В. Гнатюка, містить кільканадцять описів весілля з різних сіл України, насамперед Західної.

Подібний збірник він присвятив і українським похоронним звичаям та обрядам⁸⁴. Цей збірник містить двадцять описів з різних місцевостей Західної України. До збірника «*Угороруські духовні вірші*» він додав опис одинадцяти похоронних ігор із Закарпаття⁸⁵.

Правда, все це були лише часткові описи календарних та сімейно-побутових звичаїв регіонального характеру. Він збирався видати цілі корпуси цих звичаїв подібно до того, як видав збірники колядок, гаївок, коломийок та інших фольклорних жанрів. Однак видавничі можливості не дозволили йому здійснити цей намір⁸⁶.

У ряді статей та рецензій Гнатюк подав свій погляд на питання еволюції народних обрядів, причому питання походження обряду ніколи не стояло в центрі його уваги. Значно більшого значення він приділяв питанням історичного розвитку та поширення обрядів на певній конкретній території. В одній зі своїх рецензій він писав: «Не в тім річ, на наш погляд, звідки взявся який обряд; його початок може бути дуже різнородний, а наслідком довгого протягу часу він може стратити зовсім подобу свого первозору; ми й не повинні так розпинатися за тим, щоби конечно ви-найти початок обряду; нам повинно більше залежати на розсліди, як він розширений, які в ньому постали зміни під час мандрівки по різних околицях, які місцеві елементи та додатки, яке його значення, література і т. п. При сьому й віддасть нам завсіди великі услуги порівняльний метод, який одинокий має реальне значення у дослідах над нинішнім фольклором»⁸⁷.

III. Народна демонологія

Тісно з народними звичаями пов'язаний інтерес В. Гнатюка до народної демонології. Вже у своїх студентських працях він звертав увагу на цю ділянку народної культури. В рецензії на дві праці демонологічного характеру Ф. Рже-

⁸⁴Похоронні звичаї й обряди. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXI-XXXII, 1912. — С. 131-424.

⁸⁵Забави при мерці. *ЗНТШ*, т. XLIX, 1902, кн. 5. — С. 112-118.

⁸⁶*МУЕ*, т. XIX-XX, 1912. — С. 2.

⁸⁷*ЗНТШ*, т. XX, 1897. — С. 20.

горжа В. Гнатюк вже у 1896 році дав їм високу оцінку, підкресливши: «Обробив автор обі статті дуже старанно; показується добре обізнаний з нашою етнографією, як мало хто з інших слов'янських народностей. Проте повинні ми бажати собі, щоби автор якнайбільше подібних праць оголошував і тим способом знайомив недалеких наших братів з нашим народом»⁸⁸.

Під впливом праць Ф. Ржегоржа і сам він почав інтенсивно цікавитися оповіданнями демонологічного характеру, на які була багата Гуцульщина.

У 1904 році він опублікував перший том своїх «Знадобів до українсько-руської демонології»⁸⁹. Це був перший в українській фольклористиці самостійний збірник матеріалів цього жанру; збірник, що охоплював 398 до того часу ніде не публікованих народних оповідань демонологічного характеру. Дальший том цього капітального видання вийшов уже в двох книжках і містив 1167 демонологічних оповідань⁹⁰. Отже, разом у трьох книжках цього видання опубліковано 1575 оповідань про 53 демонологічні істоти. Це і досі неперевершена збірка демонологічних оповідань у слов'янській фольклористиці.

У другому томі «Знадобів» опубліковано ґрунтовну вступну статтю «Останки передхристиянського світогляду наших предків»⁹¹. Здавалось би, що, маючи під руками такий багатющий матеріал, В. Гнатюк створить нарис української мітології, в якому розгляне питання походження окремих демонічних постатей, їхнього зв'язку з аналогічними посталями інших народів тощо. В. Гнатюк пішов іншим шляхом. Про мету своєї наукової праці він писав: «Я поставив собі за задачу відтворити образ демонічних постатей на підставі матеріалів, записаних з уст народа, але не вдаватися при тім у ніякі інтерпретації, пояснювання та здогади, яких повно у мітологів та з яких мало що устоялось. Найвірніший образ вийде тоді, коли буде чисто описовий, і я

⁸⁸ЗНТШ, т. IX, 1896, кн. I. С. 45.

⁸⁹ЕЗ, т. XV, 1904. — С. 272.

⁹⁰ЕЗ, т. XXXIII та XXXIV, 1912.

⁹¹Скорочену версію дивись: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Нью-Йорк, 1981. С. 213-247.

сього тримаюся»⁹². Отже, В. Гнатюк і на цей раз не прихилився до жадної з існуючих «шкіл», а пішов своїм власним шляхом. Таким чином, його праця і досі має тривалу наукову вартість. В ній подано вичерпну характеристику таких маловідомих істот української демонології, як *дідько, щезник, домовник, лісовик, чугайстер, водяник, блуд, лісниця, мамуна, мавка, русалка, покутник, опир, волкулак*.

Тритомний збірник В. Гнатюка «*Знадоби до української демонології*» зустрівся з позитивною оцінкою в колах українських та закордонних спеціалістів. І. Полівка вважав його найповнішим і найвизначнішим збірником у слов'янській фольклористиці⁹³.

Найвизначнішою працею В. Гнатюка про українські народні вірування є його монографія «*Нарис української міфології*», завершена 1918 р. Друком вона появилася лише через 82 роки заслугою Романа Кирчіва, який виявив її в рукописній спадщині вченого і написав до неї обширну передмову⁹⁴. По суті це — енциклопедія української міфології, над якою вчений працював усе життя. Вона охоплює вичерпні довідки про 108 надприродних істот, розділених до восьми тематичних груп. Найбільше уваги автор присвятив поганським богам (15 статей), духам (28) та людям з надприродною силою (13). Кожна стаття підкріплена багатими документальними матеріалами. Редактор Р. Кирчів дає їй таку характеристику: «Праця В. Гнатюка не втратила інтересу своїми науково-пізнавальними якостями, своїм змістом, який у багатьох моментах несе нову інформацію, оригінальні аналітичні дані і дослідницькі судження, що не тільки не повторюють того, що вже надруковане, а розвивають, поглиблюють студії попередників, освітлюють досліджувані явища з таких сторін, з яких вони ще не розглядалися чи простежені недостатньо»⁹⁵.

У 1905 році В. Гнатюк переклав з російської мови та видав окремою книжкою працю В. Антоновича «*Чари на Україні*»⁹⁶,

⁹²Там само. — С. 215.

⁹³*Národopisný Věstník Československý*. — Praha, 1914. — s. 79-82.

⁹⁴В. Гнатюк. *Нарис української міфології*. — Львів, 2000. — 264 с.

⁹⁵Там само. — С. 36-37.

⁹⁶В. Антонович. *Чари на Україні*. ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 114.

яка до значної міри поживила інтерес любителів фольклору до народної демонології.

З ініціативи В. Гнатюка появилися теж «*Матеріали до гуцульської демонології*»⁹⁷ зі вступною статтею А. Онищука.

IV. Народна проза

Хоча шкала фольклористичних інтересів В. Гнатюка була дуже широкою, все одно в центрі його уваги були прозові жанри — казки, легенди, перекази, анекдоти. Саме з народної прози розпочалася його фольклористична діяльність. Лише у шістьох томах «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» В. Гнатюк опублікував 470 творів народної прози, записаних ним самим. Отже, це була найбільша тогочасна регіональна збірка народної прози у слов'янській фольклористиці і як така знайшла прихильну оцінку у світовій фольклористиці. В. Гнатюкові належить перша спроба класифікації жанрів народної прози. Виходячи з конкретного матеріалу, він розподілив народну прозу українців на сім груп: 1. казки, 2. байки, 3. міти, 4. легенди, 5. перекази, 6. новели, 7. анекдоти⁹⁸. У своїй основі ця класифікація збереглася до наших днів, неважаючи на те, що сучасна українська фольклористика вживає трохи відмінну термінологію: замість «байки» — «казки про тварин», замість «новела» — «соціально-побутова казка», замість «казка» — «фантастично-пригодницька казка».

Свій погляд на народну прозу В. Гнатюк подав у численних рецензіях та у передмовах до своїх збірників. Коли в 1907 році було засновано міжнародний союз дослідників народної прози — *Folklore Fellows* (FF) В. Гнатюка обрано одним із перших його членів.

Хоча В. Гнатюк не створив власної системи каталогізації казок⁹⁹, він уважно стежив за цим питанням. В рецензії на «*Систематический указатель тем и вариантов русских народных сказок*» Л. М. Смирнова¹⁰⁰ він запропонував за зразком цього каталога

⁹⁷ МУЕ, т. XI, 1909.

⁹⁸ В. Гнатюк. *Українська народна словесність*. — Відень, 1917.

⁹⁹ Термін «казка» навіть у науці інколи вживається і в ширшому розумінні як синонім терміну «народна проза». В такому розумінні вживаю його і я.

¹⁰⁰ ЗНТШ, т. СХІІ, 1912, кн. VI. — С. 228-229.

укласти покажчик казок інших слов'янських народів. Він дав високу оцінку праці чеського фольклориста Й. Полівки, присвяченій каталогізації казок¹⁰¹.

Та найбільше сподобався йому міжнародний каталог казкових сюжетів фінського дослідника А. Арне «*Verzeichnis der Märchentypen mit Hilfe von Fachgenossen ausgearbeitet*»¹⁰², який він вважав основою для укладення національних каталогів казкових сюжетів. У рецензії на цей каталог він, між іншим, зауважив: «Розуміється, що з часом можуть у сім каталозі позаходити різні зміни і прийдуть численні доповнення, але головна основа його полишиться все-таки і буде дуже добре служити для всякої орієнтації»¹⁰³. На цю добу це були пророчі слова, бо каталог Арне в наукових колах не був прийнятий так однозначно. Дослідники казок і після видання міжнародного каталога Арне творили власні каталоги — кожен на свій спосіб і лише значно пізніше повернулися до системи Арне (доповненої Томпсоном).

У тій же рецензії В. Гнатюк висунув пропозицію укласти за системою Арне каталог українських казок. На жаль, ця пропозиція, підтримана Міжнародним союзом фольклористів, одразу на початку наштовхувалася на різні перешкоди, перш за все матеріального характеру, а Перша світова війна остаточно скасувала її. Після війни пропозиція В. Гнатюка укласти за зразком системи Арне каталог українських казок не знайшла підтримки, а після його смерті система Арне-Томпсона офіційною радянською фольклористикою була визнана реакційною та декадентською. Спроби укладення «вітчизняних» каталогів виявилися невдалими. Лише в 70-х роках ХХ ст. на основі каталогу Арне-Томпсона було укладено й видано каталог білоруських, російських та українських казок¹⁰⁴. Цей факт зайвий раз доводить глибоку обгрунтованість і далекосяжність наукових поглядів В. Гнатюка.

¹⁰¹Детальніше про це див.: М. Mušinka. Volodymyr Hnat'uk a Čechy, *Český lid*. — Praha, 1968, с. 2-3, str. 188-192.

¹⁰²*ЗНТШ*, т. СІХ, 1912. — С. 203-205.

¹⁰³*Там само*. — С. 205.

¹⁰⁴*Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка*. Составители: Л.Г. Баран, И.П. Березовский, К.П. Кабашников, Н.В. Новиков. — Ленинград, 1979.

Розглянемо далі погляд Гнатюка на окремі жанри народної прози та його внесок у дослідження цих жанрів.

1. Казки про тварин (байки).

Уже 1912 року, рецензуючи працю В. Боброва «*Русскія народныя сказки о животных*» (Варшава, 1909)¹⁰⁵, В. Гнатюк підкреслив, що у жодного слов'янського народу немає такої кількості байок, як у українців, і пропонував випустити корпус українських байок окремим виданням. З подібною пропозицією він неодноразово звертався до президії НТШ, однак його пропозиції завжди наштотувалися на вічну проблему Товариства — брак коштів.

Без будь-якої фінансової допомоги він перед Першою світовою війною приступив до укладення збірника казок про тварин, який згодом розрісся на два томи, що вийшли друком 1916 року під назвою «*Українські народні байки (звірний епос)*»¹⁰⁶. І ця праця В. Гнатюка викликала захоплені відгуки спеціалістів. Згадуваний уже професор чеського Карлового університету в Празі І. Полівка назвав її «найвизначнішим збірником казок про тварин, яким не може похвалитися жадна слов'янська література, та навряд чи в інших народів знайдеться щось подібне»¹⁰⁷.

В укладенні збірника брало участь кілька десятків кореспондентів В. Гнатюка. Про його значення для фольклористики говорить такий факт: коли в 1912 році Арне видав свій каталог казкових сюжетів, в усій європейській фольклористиці було відомо лише кілька десятків сюжетів казок про тварин. Арне передбачав, що з часом можуть появитися нові записи, тому відвів казкам про тварин 299 номерів. Збірник В. Гнатюка лише з території Західної України приніс понад 400 сюжетів казок про тварин, з яких 361 є цілком оригінальними, отже він перевершив усі сподівання фольклористів.

У вступі до збірника «*Деякі уваги над байкою*»¹⁰⁸ В. Гнатюк подав теоретичний аналіз казок про тварин, підкресливши давність їхнього походження. На його думку, казки про тварин виникли «тоді, коли чоловік стояв на дуже примітивнім ступені

¹⁰⁵ *ЗНТШ*, т. СІХ, 1912. — С. 205-207.

¹⁰⁶ *ЕЗ*, т. XXXVII-XXXVIII, 1916.

¹⁰⁷ *Národopisný Věstník Československý*. — Praha, 1918, с. 1, s. 105.

¹⁰⁸ *ЕЗ*, т. XXXVII-XXXVIII. — С. XIII-LVI. Скорочена версія у зб. *Народні байки*. — Львів, 1918; В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 173-197; Нью-Йорк, 1981. — С. 185-205.

культури, а се посуває нас у дуже давні часи»¹⁰⁹. Це він доводить наявністю у казках про тварин таких пережитків дохристиянської релігії, як анімізм, тотемізм, фетишизм, метаморфоза тощо. За своїм характером він розподілив казки про тварин на три групи: 1) епічні, 2) дидактичні та 3) сатиричні. Гнатюк ретельно розглядає їхній безпосередній зв'язок із побутом людей та підкреслює відмінність українських казок про тварин від російських.

Кращі зразки казок про тварин зі згаданого вище двотомника В. Гнатюк видав 1918 року у популярному виданні «*Народні байки*»¹¹⁰ у власній літературній обробці.

2. Фантастично-пригодницькі казки (казки).

Казками В. Гнатюк вважав «фантастичні оповідання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом»¹¹¹. Його перу належать кілька самостійних збірників казок: «*Казки з Бачки*»¹¹², «*Народні казки*»¹¹³, «*Баронський син в Америці*»¹¹⁴. Кожний із цих збірників доповнений вступними статтями, в яких розкрито теоретичні погляди В. Гнатюка на жанр фантастично-пригодницької казки. Крім того, цей вид казок зустрічаємо в багатьох політематичних збірниках В. Гнатюка, насамперед в окремих томах «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*».

Казки, як і байки, В. Гнатюк уважав найстаршим видом фольклору. «Хто вміє читати казки, той знайде в них багато дуже старинних культурних пережитків, — писав він у передмові до збірника «*Баронський син в Америці*». — У них переховалися й останки мітів, і первісні погляди правні та воєнні, і погляди людей на природу та відносини до неї, і останки старинних уряджень публічних і приватних та інше»¹¹⁵. Казки він уважав міграційним жанром, який кожен народ пристосовує до своїх умов, надаючи їм національного колориту, однак він припускає, що один і той же мотив в окремих випадках міг виникнути самостійно в різних місцях.

¹⁰⁹Там само. — Нью-Йорк, 1981. — С. 195.

¹¹⁰В. Гнатюк. Народні байки. З образками М. Вихора. ЛНБ, серія І. — Львів, 1918.

¹¹¹В. Гнатюк. Українська народна словесність. — Львів, 1917. — С. 36.

¹¹²ЕЗ, т. XXIV, 1910.

¹¹³ЛНБ, 1913, серія І, ч. 136.

¹¹⁴Вибір народних казок з образками Ю. Панькевича. — Київ-Львів, 1922.

¹¹⁵В. Гнатюк. Вибрані статті. — Нью-Йорк, 1981.

Про художній рівень казок Гнатюк образно писав: «Поодинокі казки можна порівняти з перлами, що були нанизані на нитку, а хтось розірвав її та й порозсипував перли. Позбирані разом, вони творять дорогоцінний нашійник, якому ніхто не годен надивуватися. Не дивно, що ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казки, ані такого довгого життя»¹¹⁶. Він був прекрасно обізнаний з багатою європейською літературою про казки, однак не був беззастережним прихильником жодної теорії про їхнє походження та розвиток. Він мріяв про той час, коли на Україні існуватимуть окремі університетські кафедри для дослідження казок, які існували в інших європейських народів, і буде виданий повний їхній комплект. Та здійснення цієї мрії він не дочекався.

3. Соціально-побутові казки (новели).

Соціально-побутову казку В. Гнатюк вважав значно молодшим жанром, ніж фантастично-пригодницьку чи казку про тварин. Хоча виникнення деяких можна віднести до епохи перед Христом, все ж таки основна їхня маса виникла порівняно недавно. Цю тезу він доводить на конкретних прикладах у передмові до збірника «*Народні новели*»¹¹⁷. Соціально-побутові казки на відміну від інших він вважав активним жанром. Основну різницю між казкою і новелою В. Гнатюк формулював так: «...Новели творилися давно, творяться тепер і будуть творитися далі, натомість нові казки не творяться, а щонайбільше можуть поставати нові комбінації старих мотивів»¹¹⁸. Найістотнішою прикметою новел він вважав їхню реальність.

Значний вплив на поширення соціально-побутових казок, на його думку, мала художня література, яка зокрема в середньовіччі повною пригорщею черпала з фольклору («*Римські діяння*», «*Декамерон*»). Сам він знайшов в українському фольклорі п'ятнадцять казок, сюжети яких вважав запозиченими із «*Декамерона*» Боккаччо.

¹¹⁶Там само. — С. 167.

¹¹⁷В. Гнатюк. *Народні новели*. — Львів, 1917. Скорочений передрук вступної статті: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1960. — С. 198-203; Нью-Йорк, 1981. — С. 171-175.

¹¹⁸Там само. — С. 174.

4. Анекдоти (приказки).

Анекдотами В. Гнатюк вважав «короткі гумористичні оповідання, основані також на побутовім тлі, отже, реалістичні»¹¹⁹. Це жанр, який охоплює буквально всі сторони народного побуту. В. Гнатюкові належить і перший в українській фольклористиці самостійний збірник українських анекдотів — «Галицько-руські анекдоти»¹²⁰, а в ньому — перша спроба класифікації цього жанру народної прози. Понад сімсот анекдотів свого збірника він розподілив за тематичним принципом на три основні групи: 1. різні суспільні верстви, 2. різні народи, 3. історичні анекдоти, мінхгавзіяди і небилиці, дурні, в рамках яких виділив ряд тематичних підгруп. Таким чином, орієнтація в цьому багатющому матеріалі проста і зручна.

Класифікацію В. Гнатюка в основному застосували й даліші укладачі українських анекдотів.

5. Перекази.

Згідно з дефініцією В. Гнатюка, «перекази — це оповідання про історичні особи або події та місцевості»¹²¹. Їхня найбільша вартість полягає в тому, що в них висловлені погляди простого народу на конкретні історичні події. У зв'язку з цим у цьому жанрі рідко зустрічаємося з міжнародними мандрівними сюжетами. Дуже високо він ставив т. зв. «місцеві перекази».

Із переказів розпочалася публікація В. Гнатюком прозового фольклору. У 1896 році у львівському журналі «*Lud*» він опублікував кілька дрібних статей, одна з яких була присвячена народному переказу свого рідного села¹²². Двадцять три перекази із Закарпаття він опублікував у своїх «*Етнографічних матеріалах з Угорської Русі*»¹²³.

У 1907 році В. Гнатюк опублікував «*Квєстіонар для збирання місцевих переказів*»¹²⁴, у якому підкреслив велике значення цього фольклорного жанру для української історії та культу-

¹¹⁹В. Гнатюк. *Українська народня словесність*. — Відень, 1917, стор. 41.

¹²⁰*ЕЗ*, т. VI, 1899.

¹²¹В. Гнатюк. *Українська народня словесність*. — Відень, 1917. — С. 40.

¹²²В. Гнатюк. *Podanie o skale. Lud*, 1896, т. II. — С. 53-55.

¹²³*ЕЗ*, т. IV, 1898; т. XXX, 1912.

¹²⁴*Хроніка*, 1907, вип. IV, ч. 32. — С. 16-25.

ри. «Збирайте ті традиції і перекази, — писав він у своєму заклику, — не дайте загинути їм у завірюсі нашого часу! Інші народи назбирали їх велику силу або й тепер заходяться коло їх збирання. Невже ж ми одні лишимося позаду і опинимося колись бездомними сиротами, яких ніщо не в'яже з їх родом і рідним гніздом?»¹²⁵.

Запитання, доповнені методичними вказівками, як і що записувати та зразками переказів, він розіслав численним своїм дописувачам. На жаль, на його заклик відгукнулися лише два-три проценти адресатів, але, на щастя, були серед них такі дописувачі з Гуцульщини, як Петро Шекерик-Доників із Голів, Антін Онищук із Зелениці, учитель Олекса Іванчук та кілька інших, які прислали йому надзвичайно цікаві матеріали, що стали основою двох його збірників: «*Народні оповідання про опришків*»¹²⁶ та «*Народні оповідання про тютюнарів*»¹²⁷. Перший збірник містить 258 переказів про народних месників карпатського регіону, перш за все про Олексу Довбуша¹²⁸. Отже, це й досі неперевершений збірник переказів цього жанру. Сучасні фольклористи вважають його «унікальною збіркою народних оповідань»¹²⁹.

У другому збірнику опубліковано 77 народних оповідань з Гуцульщини про нелегальну торгівлю тютюном і боротьбу місцевої влади з нею. Цей жанр оповідальної творчості був на Гуцульщині більше поширений. На жаль, крім В. Гнатюка майже ніхто більше не звернув на нього уваги¹³⁰.

6. Легенди.

Легендами В. Гнатюк вважав «фантастичні оповідання, оперті на основах християнської віри»¹³¹. Отже, його розуміння цього жанру було вужчим, ніж розуміння сучасної фольклористики, яка також додає до легенд фантастичні оповідання про історичні особи та події, мітологічні оповідання тощо.

¹²⁵Там само. — С. 17.

¹²⁶ЕЗ, т. XXIV, 1910.

¹²⁷ЗНТШ, т. СХХІІ, 1915. — С. 167-211.

¹²⁸До того часу було опубліковано не цілих два десятки переказів про опришків.

¹²⁹С.В. Мишанич. *Народні оповідання*. — Київ, 1983. — С. 8.

¹³⁰У вищезгаданому академічному збірнику «*Народні оповідання*» (Київ, 1983) цьому жанрові присвячено окремий розділ «*Пригоди гуцулів у походах за тютюном*» С. 198-213. 21 із 24 оповідань цього розділу взято зі збірника В. Гнатюка.

¹³¹В. Гнатюк. *Українська народня словесність*. — Відень, 1917. — С. 39.

Перші власні записи народних легенд В. Гнатюк здійснив 1895 року на Закарпатті, і 47 із них він опублікував у першому томі *«Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»*¹³². Цей жанр був там значно поширений і у рукописних списках XVII-XIX ст. Придбавши кілька таких рукописів, він передав їх І. Франкові, який додав їх до своєї капітальної праці *«Апокрифи і легенди»*¹³³. Один із таких рукописів при активній допомозі І. Франка опрацював сам В. Гнатюк у праці *«Легенди з Хітарського збірника»*¹³⁴. Йдеться про збірник 9 легенд із першої половини XVIII ст. (до 1743 р.), частину з яких В. Гнатюк знайшов і в усній традиції кінця XIX ст.

Закарпатські легенди спонукали В. Гнатюка до глибшого вивчення цього фольклорного жанру на більш широкій території. В 1899 році він у співавторстві з І. Франком опублікував відозву *«В справі збирання народних легенд»*¹³⁵, яка принесла неочікувані результати, що лягли в основу його двотомної праці *«Галицько-руські народні легенди»*¹³⁶. Цей збірник містить 412 легенд, з яких 148 записав сам В. Гнатюк. Отже, це був найповніший і до сьогодні неперевершений збірник легенд у слов'янській фольклористиці.

Цей колосальний матеріал В. Гнатюк розподілив на 8 тематичних груп, підкресливши, що його класифікація є лише тимчасовою.

У 1908 році В. Гнатюк у праці *«Віршована легенда про рицаря і смерть»*¹³⁷ здійснив детальний аналіз цієї літературної легенди з рукописного збірника Симеона Возняка, подавши до неї численні паралелі з усної традиції та встановивши шляхи її міграції. На його думку, основою цієї легенди був прозовий літературний твір, який згодом перейшов в усну традицію і до значної міри вплинув на розвиток вертепної драми.

На ширшому матеріалі Гнатюк опрацював цю проблематику в розвідці *«Легенда про три жіночі вдачі»*¹³⁸. На підставі чотирьох варіантів цієї легенди (дві із Закарпаття, одна із Сербії та одна з Ара-

¹³²ЕЗ, т. III, 1897.

¹³³І. Франко. *Апокрифи і легенди*, т. I-III. — Львів, 1899.

¹³⁴ЗНТШ, 1897, т. XVI, кн. II. — С. 1-38.

¹³⁵ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 176-178.

¹³⁶ЕЗ, т. XII та XIII, 1902.

¹³⁷ЗНТШ, т. LXXXV, 1908, кн. V. — С. 140-158.

¹³⁸ЗНТШ, т. ХСVII, 1910, кн. V. — С. 74-85.

бії) він висловив гіпотезу про генезу та імовірний шлях міграції цієї легенди. На його думку, вона зародилася в Арабії, звідки потрапила у Турцію, а звідти через Сербію на Закарпаття. У цій розвідці він розглянув й інші теоретичні проблеми, пов'язані з розвитком легенд.

До цієї проблематики він висловився і в своїх рецензіях на збірники легенд та теоретичні праці про них В. Данилова¹³⁹, А. Сівінського¹⁴⁰, Н. Макаренка¹⁴¹, Л. Малиновського¹⁴² та С. Чебана¹⁴³.

Востаннє він зайнявся дослідженням цього фольклорного жанру незадовго до своєї смерті, готуючи до друку популярний збірник легенд «*Як повстав світ?*»¹⁴⁴, що містить двісті зразків легенд в літературній обробці В. Гнатюка та його вступну статтю.

7. Прислів'я та приказки.

Цьому фольклорному жанру В. Гнатюк не приділяв окремої уваги, залишивши його повністю в сфері дослідження І. Франка. Однак в рецензіях на окремі томи його «*Галицько-руських народних приповідок*» він висловив кілька цікавих думок про прислів'я і приказки. Збірник І. Франка, що містить понад тридцять тисяч прислів'їв, Гнатюк вважав «монументальним твором, який може бути прикрасою кожної найбільшої літератури»¹⁴⁵, однак і в цьому «монументальному творі» він знайшов кілька недоліків. Наприклад, він закидає Франкові на вставлення до збірника непареміологічних матеріалів: «прокляття, мудрування, передражнювання та вірування»¹⁴⁶.

8. Сороміцький фольклор.

В. Гнатюк досліджував фольклор у всій його комплексності. Для нього не існувало жодної теми, яка би мала бути табу для фольклориста. Отже, на його думку, предметом дослідження фольклористики повинен бути і т. зв. «сороміцький фольклор», який існує в певних шарах сільського населення і виконується

¹³⁹ЗНТШ, т. CIV, 1911, кн. IV. — С. 223.

¹⁴⁰Там само, т. LV, 1903, кн. V. — С. 40-42.

¹⁴¹Там само, т. LXXXVI, 1908, кн. VI. — С. 24.

¹⁴²Там само, LIII, 1903, кн. III. — С. 45-47.

¹⁴³Там само, СІХ, 1912. — С. 207-209.

¹⁴⁴В. Гнатюк. *Як повстав світ? Народні легенди з історії природи й людського побуту.* — Львів, 1916.

¹⁴⁵ЛНВ, 1909, кн. XI. — С. 407-409.

¹⁴⁶Там, само. — С. 568.

лише при певних обставинах. Ці оповідання та пісні, «хоч вони сороміцькі, але для ученого-фольклориста й етнолога мають таку саму вартість, що інші пісні»¹⁴⁷.

Сам він інтенсивно збирав сороміцькі пісні й оповідання, але, не маючи можливості опублікувати їх на Україні, де не було спеціального наукового органу для таких матеріалів, він опублікував їх у двох томах, що появилися в Ляйпцігу як додаток до журналу «*Anthropophyteia — Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia*» під назвою «*Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes*» (т. I — 1909, т. II — 1912) в українському оригіналі (латинським шрифтом) та перекладі німецькою мовою, здійсненим І. Франком під час лікування в Ляйпцігу¹⁴⁸.

Незважаючи на те, що збірник В. Гнатюка, який охоплював 319 еротичних оповідань, був призначений виключно для наукових потреб, він викликав обурення в певних колах німецької громадськості. Німецька прокуратура у Берліні конфіскувала весь тираж цього видання і лише через кілька років, після судового процесу, звільнила його з-під арешту.

Еротичному фольклору В. Гнатюк присвятив і кілька статей, публікованих на сторінках журналу «*Anthropophyteia*». Він прорецензував цей журнал в «*Записках НТШ*»¹⁴⁹, в тому ж органі ще раніше опублікував позитивну рецензію на перший збірник українських сороміцьких звичаїв, казок, пісень, загадок та лайок «*Folklore de l'Ukraine*», що появился у Парижі 1898 р.¹⁵⁰

V. Методика збирання та класифікація фольклору

Як підкреслив І. Франко, В. Гнатюк був «феноменально щасливим збирачем всякого етнографічного матеріалу»¹⁵¹. У записуванні фольклору в нього був неабиякий досвід з власної практики, який він використав при укладенні численних програм та методичних вказівок для записування окремих жанрів або фольклору взагалі. Кілька цих програм та закликів до запи-

¹⁴⁷В. Гнатюк. *Українська народня словесність*. — Відень, 1917. — С. 33.

¹⁴⁸В. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 217.

¹⁴⁹*ЗНТШ*, т. СХІІ, 1912, кн. VI. — С. 227-228.

¹⁵⁰*ЗНТШ*, т. XXXIII, 1900, кн. I. — С. 32-33.

¹⁵¹*ЛНВ*, т. XVIII, 1906, кн. VII. — С. 503.

сування було укладено у співавторстві з І. Франком та опубліковано на сторінках періодичних видань Наукового товариства ім. Шевченка: «В справі збирання народних легенд»¹⁵², «Програма для збирання диточих забавок і матеріалів до диточих забав»¹⁵³, «Відозва в справі збирання загадок»¹⁵⁴, «Квестіонар для збирання місцевих переказів»¹⁵⁵, «Квестіонар у справі записування похоронних звичаїв і голосінь»¹⁵⁶ тощо.

У 1917 році В. Гнатюк опублікував спеціальний методичний довідник, призначений для записувачів фольклору — «Українська народня словесність»¹⁵⁷.

У першій його частині подано загальну характеристику фольклористики (в розумінні Гнатюка «етнографії»). Цю науку він ставить дуже високо: «Етнографія, — пише він у вступі, — наука ще недавня... але її значіння дуже велике, бо вона не тільки викликала перевороти у життю цілого ряду менших і більших народів, спонукуючи їх національне відродження, але й мала рішучий вплив на літератури в цілій Європі, давши основу романтичному напрямку, з якого розвився реалістичний напрямок»¹⁵⁸. Та основну увагу він зосередив на методиці збирання фольклору. На питання «Що треба записувати?» він відповідає коротко: «Все, що попадає під руки» (підкреслення — В. Г.). Питання «Як записувати?» він описує детально, ставлячи основний наголос на точність та вичерпність запису й паспортизацію зібраного матеріалу.

У другій частині він подав чітку класифікацію та основну бібліографію українського фольклору.

¹⁵²ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 176-178.

¹⁵³ЛНВ, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 38.

¹⁵⁴Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21. — С. 12-14.

¹⁵⁵Хроніка, 1907, вип. IV, ч. 32. — С. 16-25.

¹⁵⁶Хроніка, 1909, вип. III, ч. 39. — С. 37-38.

¹⁵⁷В. Гнатюк. *Українська народня словесність. В справі записів українського етнографічного матеріалу.* — Відень, 1917. Скорочений передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість.* — Київ, 1964. — С. 37-77; Нью-Йорк, 1981. — С. 29-40.

¹⁵⁸Коли я ще як студент у 1956-57 рр. відвідував лекції проф. І. Панькевича у Празькому Карловому університеті, він подарував мені один примірник методичного посібника В. Гнатюка «Українська народня словесність», з якого я почерпнув перші відомості про записування українського фольклору і застосував їх при всіх своїх польових дослідженнях. До нього я часто звертаюся і тепер. — М. М.

Весь український фольклор (народну словесність) він розподілив на дві основні частини: пісні та прозу, виділивши в окрему групу замовляння, драматичні представлення та ігри.

Пісні Гнатюк розподілив на сім груп та цілий ряд підгруп:

I. Календарно-обрядові: 1. колядки й щедрівки; 2. веснянки — а) гаївки й риндзівки, б) русальні, в) троїцькі; 3. купальні; 4. пісні при різних роботах; 5. обжинкові.

II. Сімейно-обрядові: 1. хрестинні; 2. весільні; 3. похоронні.

III. Побутові: 1. колискові; 2. дитячі; 3. сирітські; 4. наймитські й бурлацькі; 5. п'яницькі; 6. жартівливі й глузливі; 7. любовні; 8. родинні; 9. балади.

IV. Дрібні: 1. коломийки; 2. козачки; 3. сабадашки; 4. чабарашки.

V. Духовні пісні та пісні ненародного походження: 1. псалми й канти; 2. жебрацькі благальниці; 3. різдвяні й великодні вірші; 4. спопуляризовані пісні; 5. пісні з давніх рукописів (збірників).

VI. Сороміцькі пісні.

VII. Чужі пісні.

Прозу в свою чергу він розподілив на дев'ять груп: 1. казки, 2. байки, 3. міти, 4. легенди, 5. перекази (Sagen), 6. новели, 7. анекдоти (приказки), 8. приповідки (пословиці), 9. загадки, 10. ліки, 11. вірування.

Тут він подав стисло характеристику кожної групи. Класифікація В. Гнатюка в деталях відрізняється від сучасної класифікації українського фольклору. Вона виходить із конкретного матеріалу і спрямована на охоплення всіх фольклорних жанрів, і в цьому відношенні вона не втратила свого значення і тепер.

Ще більш актуальні методичні вказівки В. Гнатюка щодо техніки записування фольклору, основані на його великому досвіді у цій галузі.

Основний наголос він ставить на обізнаність записувача з предметом запису. На це спрямована його обширна бібліографія друкованих праць до кожного розділу та вичерпна бібліографія запитань і програм для збирачів.

Далі він підкреслює, що кожен записувач, вибираючись на дослідження, повинен мати хоча б одну публікацію тих матеріалів, які він хоче записувати. Хто хоче записувати казки, повинен мати з собою збірник казок, хто пісні — збірник пісень. Після приходу в хату «по привітанню і звичайних чемностях» записувач повинен

розпочати розмову, відповідну до обставин, і поступово перейти до мети свого візиту. Тут же він мав би прочитати одну-дві казки або кілька пісень та пояснити значення цих матеріалів. Коли між присутніми знайдуться оповідачі чи співаки, треба їх попросити розповісти щось або заспівати «на пробу».

Чи не найбільше вміння записувача полягає в тому, щоб «вирити все доброго оповідача, з гарним стилем і навчити його диктувати оповідання по кілька слів так, як учитель диктує в школі дітям задачу». Під час диктанту треба записувати кожне слово, не оминати й сороміцьких виразів. Пісні слід записувати зі співу (хоча б по одній строфі, щоб співак не захрип, решту строф можна записати під диктант). Важливо записувати й мелодії пісень, а при обрядових піснях також і обряди, при яких вони виконуються.

В. Гнатюк вже тоді (у 1917 р.) підкреслив велике значення фонографічних записів фольклору, хоча одразу ж відзначив: «Се, одначе, коштовна річ, тому мало хто може собі дозволити на неї. Дуже важливою є точна передача місцевої говірки при записуванні фольклорних творів. Незрозумілі слова завжди потрібно пояснити, відокремлюючи пояснення інформатора від пояснень записувача. Літературною мовою можна подавати лише описи етнографічних явищ, вірувань та народного лікування».

Кожен запис мав би бути на окремому аркуші паперу і лише з одного боку. Під кожним твором повинні бути дані: хто записував, від кого, коли і де. Про визначніших оповідачів та співаків слід подати їхні біографії та інші відомості, характеристики, а по можливості й фотографії. Дуже важливо від доброго записувача чи співака записати весь його репертуар і подати відомості про те, звідки він знає твір, як довго ці твори відомі в тій чи іншій місцевості, як до них відносяться різні генерації, чи є для них спеціальні назви тощо. Якщо фольклорні твори згадуються у кількох варіантах, потрібно записувати усі.

У наш час, коли записувальна техніка стала загальнодоступною, деякі настанови В. Гнатюка (наприклад, запис під диктант, запис мелодій лише на підставі першої строфи) можуть здаватися анахронізмом, однак у цілому його методичні вказівки не втратили свого значення і зараз; їх з успіхом можна застосувати і в сучасній фольклорно-етнографічній практиці.

VI. Текстологічні принципи записування й видання фольклорних матеріалів

Хоча цій проблемі В. Гнатюк не присвятив окремої праці, все ж таки вона все життя була в центрі його уваги. Звертався він до неї у вступних до редактованих ним фольклорних збірників та в рецензіях на фольклорні видання. Він послідовно захищав принцип наукового підходу до фольклорних матеріалів, тобто максимальної точності при їхньому записуванні та друку. Сам, записуючи фольклорні твори, послідовно відмежовувався від псевдофольклору і у своїх рецензіях нещадно критикував тих записувачів, котрі порушували цей принцип і за народні видавали штучні пісні, створені бездарними віршописцями. «Коли збираються тексти народні, то хай же вони будуть правдиво народні, а не лише видавані за такі», — писав він у рецензії на збірник «*Lud bialoruski*»¹⁵⁹.

У В. Гнатюка була чудова інтуїція, тонке «фольклорне» чуття та глибокі теоретичні знання. Завдяки цим рисам він умів спостерігати і найменшу фальш у фольклорному тексті — рукописному або друкованому. Так із циклу народних пісень про еміграцію він вилучив пісню про банкрутство львівської шадниці — «Галичино, Галичино, ти мій краю милий», вважаючи її піснею літературного походження, створеною «письменним чоловіком»¹⁶⁰. Із народних коломийок Гнатюк вилучив тексти, які суперечать духові цього жанру, хоча були складені за зразком народних коломийок.

Серйозні застереження щодо текстологічних принципів видання народних пісень В. Гнатюк подав навіть у таких загальновизнаних видавців фольклору, як Я. Головацький, Ю. Яворський, О. Кольберг, Б. Грінченко та ряд інших. На його думку, видавці ХІХ ст. «поводилися з ними (фольклорними творами — М. М.) досить вільно: що видавалося їм негарне або противилося їхнім поглядам на певну річ, вони самі доробляли і вставляли»¹⁶¹. Оцінюючи 4-томний збірник Я. Головацького «*Народные песни Галицкой и Угорской Руси*» В. Гнатюк досить скептично поставився до достовірності його текстів та закликав до їх-

¹⁵⁹ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I. — С. 44-48.

¹⁶⁰ЗНТШ, т. I, 1902, кн. VI. — С. 3.

¹⁶¹ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I. — С. 39-40.

нього критичного перевидання на підставі рукописів. І дійсно: через більш ніж сто років пряшівська дослідниця О. Рудловчак на підставі знайдених рукописів перевидала закарпатські пісні зі збірника Головацького¹⁶². Це її видання повністю стверджує висновок В. Гнатюка.

З іншого боку, для В. Гнатюка фольклорний текст не був фетишем. Виходячи з власної практики, він був свідомий того, що носії фольклору часто репродукують народні пісні у спотвореній формі; інколи навіть самі не розуміють їхнього змісту. В такому разі він вважав необхідним виправлення помилок на підставі інших варіантів, однак такі втручання в текст мали би бути завжди зазначені. Сам він це зразково зробив при публікації лірницьких, жебрацьких та переселенських пісень.

Із застереженням Гнатюк ставився і до т. зв. «контамінації» народних пісень, зокрема до штучного об'єднання кількох текстів в одне ціле, однак творче й осмислене об'єднання окремих мотивів він допускав і ставився до нього з респектом.

Публікуючи капітальні збірники фольклорних творів різних жанрів, В. Гнатюк тим самим подав текстологічні принципи видання фольклору. І тут основний наголос він ставив на якнайбільшій точності передачі публікації тексту. Велике значення він приписував публікації варіантів, причому був категорично проти створювання «повного» чи «найкращого» тексту шляхом штучного об'єднання кількох варіантів. Майже біля кожного публікованого тексту він наводив посилання на численні паралелі цього твору в українському та європейському фольклорі, що значно полегшує дослідникам працю з матеріалами В. Гнатюка. Публікацію посилань на паралелі він вважав необхідною ознакою кожного наукового видання. «Із тої причини повинні поставити собі за задачу всі наукові інституції й редакції не випускати сирих етнографічних матеріалів, не вказавши при них бодай літератури дотичної нації»¹⁶³.

Подальшим необхідним принципом при виданні фольклорних творів він вважав систематизацію текстів. «Кожний видавець фольклорних матеріалів, — писав він у вступі до збірника *«Коломийки»*, — повинен при їх публікації звертати найбільшу увагу на

¹⁶² *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. 9, кн. I. — Пряшів, 1980. — С. 83-133; т. 11, 1983. — С. 183-493.

¹⁶³ *ЗНТШ*, т. LXXXVII. — С. 208.

систематику. Він не може, одначе, заводити її довільно, але мусить усе опиратися на твердій науковій підставі»¹⁶⁴. Текстологічні принципи В. Гнатюка не втратили свого значення й донині¹⁶⁵.

VII. Історія української фольклористики та етнографії

У згадуваній праці «Українська народна словесність» В. Гнатюк дав стислу картину історії української фольклористики від найдавніших часів Першої світової війни. Оцінюючи українську фольклористику, він підкреслив, що вона, незважаючи на несприятливі умови розвитку, не те, що не відстає від фольклористики інших народів, але у багатьох відношеннях випереджує їх. Далі він вказав на тісні взаємини між українською художньою літературою та фольклором, документуючи це творчістю Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка та інших письменників ХІХ ст. Чималу увагу він приділив голосам чужинців про український фольклор.

Крім того, він написав цілу низку статей (головним чином некрологів та біо-бібліографічних довідок) про визначних представників української фольклористики, таких як Федір Вовк¹⁶⁶, Павло Житецький¹⁶⁷, Михайло Зубрицький¹⁶⁸, Філарет Колесса¹⁶⁹, Зенон Кузеля¹⁷⁰, Микола Лисенко¹⁷¹, Іван Рудченко¹⁷², Олексій Маркович¹⁷³, Микола Петров¹⁷⁴, Володимир Шухевич¹⁷⁵ тощо. Дуже високо він оцінював фольклористичну діяльність Івана Франка. Сам він збагатив українську фольклористику виданням фольклорних записів цілого ряду записувачів ХІХ ст.

¹⁶⁴ЕЗ, т. XXXVI, 1914. — С. III.

¹⁶⁵Детальніше про це див.: М.Е. Сиваченко. Володимир Гнатюк і деякі питання фолкльорної текстології. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1971, ч. 4. — С. 29-45.

¹⁶⁶Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-63. — С. 120-125.

¹⁶⁷Хроніка, 1911, вип. II, ч. 46. — С. 14-16.

¹⁶⁸Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21. — С. 16-17; 1920, вип. II, ч. 63-64. — С. 56-59.

¹⁶⁹Хроніка, 1910, вип. I, ч. 41. — С. 20-21.

¹⁷⁰Хроніка, 1910, вип. I, ч. 41. — С. 24-25.

¹⁷¹ЛНВ, т. XXIV, 1903. — С. 243; Хроніка, 1912, вип. IV, ч. 52. — С. 18-23.

¹⁷²ЛНВ, т. XXXII, 1905. — С. 176.

¹⁷³ЛНВ, т. XXIII, 1903. — С. 146-147; Хроніка, 1904, вип. I, ч. 17. — С. 22-25.

¹⁷⁴Хроніка, 1912, вип. I, ч. 49. — С. 21-24.

¹⁷⁵Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 107-109.

VIII. Фольклор та етнографія окремих регіонів української території

У центрі уваги В. Гнатюка був фольклор західноукраїнської території.

Про його внесок у справу дослідження фольклору Закарпаття (Угорської Русі) я вже згадував, розглядаючи результати його експедицій у цей регіон (1896–1903), насамперед його шість томів «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*». Крім цього капітального корпусу він присвятив Закарпаттю і цілий ряд інших праць¹⁷⁶.

Найбільше дискусій у наукових колах викликала його розвідка «*Руські оселі в Бачці*»¹⁷⁷, яка була найвичерпнішим історико-етнографічним нарисом про невеличку етнічну групу русинів-українців на території сучасної Войводини в Сербії. Позитивно оцінили її такі спеціалісти, як М. Грушевський, С. Цамбель, Л. Нідерле, Н. Зібрт, О. Соболевський, Ф. Пастрнек та інші. Правда, деякі рецензенти (Соболевський, Пастрнек) заперечували українську національність згаданої групи, вважаючи бачванських русинів словаками. Ці погляди В. Гнатюк переконливо спростував у розвідці «*Словаки чи русини? (Причинок до вияснення спору про національність західних русинів)*»¹⁷⁸. У ній він дав широкий простір поглядам самих бачванських русинів, які одногolosно заперечили свою приналежність до словаків¹⁷⁹.

У вступі до четвертого тому «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*»¹⁸⁰ В. Гнатюк подав етнографічно-статистичний опис українських поселень в Банаті, на території нинішньої Румунії¹⁸¹.

Кілька праць він присвятив і українцям Пряшівщини. З них на увагу заслуговує насамперед розвідка «*Русини Пряшівської єпархії і*

¹⁷⁶Детальніше про це див.: М. Мушинка. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *ЗНТШ*, т. 190. — Париж-Мюнхен, 1975.

¹⁷⁷*ЗНТШ*, т. XXII, 1898, кн. II. — С. 1-58.

¹⁷⁸*ЗНТШ*, т. XLII, 1901, кн. IV. — С. 1-81.

¹⁷⁹Детальніше про це див.: М. Мушинка. Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. В кн.: *Народни приповедки бачванских русинох*. По етнографічних материялох В. Гнатюка. Руски Керестур, 1967. — С. 7-69. А теж в IV розділі цієї праці.

¹⁸⁰*ЕЗ*, т. XXV, 1909, стор. III-XX.

¹⁸¹Детальніше про це див.: І. Ребошакпа. Слідами В. Гнатюка в Банаті. *Науковий збірник МУК*, т. 3. — Пряшів, 1967, стор. 97-108.

їх *говори*¹⁸², побудована на багатих історичних, етнографічних, статистичних та діалектологічних матеріалах¹⁸³.

Чимало уваги В. Гнатюк присвятив у своїх працях гуцульському фольклору. Гуцули, серед яких він прожив довший час, були особливо близькі серцю В. Гнатюка. Саме тут він зібрав найбільше фольклорних творів: колядок, коломийок, демонологічних оповідань, легенд, переказів тощо. Майже в усіх його тематичних збірниках домінує гуцульський фольклор. Свої погляди на Гуцульщину він подав і в рецензіях на праці про цей край, насамперед на праці Р. Кайндля¹⁸⁴, Й. Шнайдера¹⁸⁵ та «*Гуцульщину*» В. Шухевича, яку він оцінив дуже критично, вказавши на цілий ряд її недоліків¹⁸⁶.

У 1917 році Гнатюк опублікував розвідку «*Причинки до пізнання Гуцульщини*»¹⁸⁷, в якій подав бібліографічний огляд цього регіону, три повідомлення про гуцулів з 1851 року та лекцію про гуцулів німецького етнографа Ф. Гельвольда з 1880 року.

Востаннє до гуцульської тематики він звернувся 1924 року в праці «*Гуцули*», опублікованій в Ужгороді¹⁸⁸. В ній автор подав вичерпну характеристику життя, побуту й фольклору галицьких та закарпатських гуцулів.

Кілька рецензій написав В. Гнатюк і на фольклорно-етнографічні праці про Бойківщину І. Франка¹⁸⁹ та Ф. Кайндля¹⁹⁰.

У статті «*Як австрійський уряд був зацікавлений бойками*»¹⁹¹ він опублікував циркуляр австрійського уряду, надісланий священни-

¹⁸²ЗНТШ, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV. — С. 1-70.

¹⁸³Детальніше про це див.: М. Мушинка. Володимир Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 51-80.

¹⁸⁴ЗНТШ, т. XXVII, 1898, кн. VI. — С. 45-51; XLI, 1901, кн. III. — С. 38-40.

¹⁸⁵ЗНТШ, т. XXXIX, 1901, кн. I. — С. 28; XLVI, 1902, кн. II. — С. 17-19; LXXIX, 1907, кн. V. — С. 230-231; LXXXIII, 1908, кн. III. — С. 232-233.

¹⁸⁶*Киевская старина*. — Київ, 1905, т. XXXVIII, кн. II. — С. 73.

¹⁸⁷ЗНТШ, т. CXXXIII-CXXXIV, 1917, кн. 7. — С. 1-58.

¹⁸⁸*Підкарпатська Русь*. — Ужгород, 1924, ч. 1-3; автограф праці зберігається у М.М.

¹⁸⁹ЗНТШ, т. LXXI, 1906, кн. III. — С. 228-229.

¹⁹⁰ЗНТШ, т. XXVI, 1898, кн. VI. — С. 45-51; т. XLVIII, 1902, кн. IV. — С. 36-40.

¹⁹¹ЗНТШ, т. XXXIII, 1900, кн. I. — С. 2-4.

кам, щоб ті стежили за прогресивним рухом на Бойківщині та звітували про нього урядові. Тут подано і огляд літератури про бойків.

Чимало уваги він приділяв фольклорно-етнографічним працям про Волинь Н. Коробки¹⁹², О. Кольберга¹⁹³ та І. Абрамова¹⁹⁴; Покуття: О. Кольберга¹⁹⁵ та Холмщину¹⁹⁶.

Не залишилися поза увагою В. Гнатюка і фольклорно-етнографічні праці про східні області України: Донеччину (Катеринославщину) В. Бобенка¹⁹⁷, Харківщину — П. Іванова¹⁹⁸, Херсонщину — В. Ястребова¹⁹⁹, Чернігівщину — І. Абрамова²⁰⁰ та Б. Грінченка²⁰¹.

Обширну розвідку присвятив В. Гнатюк Кубані²⁰².

ІХ. Фольклор та етнографія інших народів

В. Гнатюк уважно стежив за розвитком фольклористичної думки у цілому світі, однак найбільше уваги, крім українського фольклору, він приділив фольклору інших слов'ян. У першій чверті ХХ ст. не було в Європі вченого, який би слов'янському фольклору приділяв стільки уваги, як В. Гнатюк. Про його обізнаність з фольклором слов'ян свідчать порівняльні паралелі до фольклорних збірників та насамперед численні рецензії, друковані на сторінках «ЗНТШ» та «ЛНВ».

Майже десять рецензій він присвятив білоруському фольклору та етнографії. Це рецензії на праці М. Довнара-Запольського²⁰³,

¹⁹²ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI. — С. 30-33.

¹⁹³ЗНТШ, т. LXXXII, 1908, кн. II. — С. 228-233.

¹⁹⁴ЗНТШ, т. LXXIX, 1907, кн. V. — С. 232.

¹⁹⁵ЗНТШ, т. LXIV, 1905, кн. II. — С. 39-42.

¹⁹⁶ЗНТШ, т. ХСVIII, 1910, кн. V. — С. 215-216.

¹⁹⁷ЗНТШ, т. LXXXII, 1908, кн. II. — С. 233-234.

¹⁹⁸ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II. — С. 232-235.

¹⁹⁹ЗНТШ, т. VI, 1895, кн. II. — С. 48-60.

²⁰⁰ЗНТШ, т. LXXIV, 1906, кн. VI. — С. 230-232.

²⁰¹ЗНТШ, т. X, 1896, кн. II. — С. 45-49; т. XVIII, 1897, кн. IV. — С. 48-50; т. XXXIII, 1900, кн. I. — С. 28-31.

²⁰²В. Гнатюк. Кубанщина і кубанські українці. *Вперед*, 1920. — С. 230-234. Вишло й окремо: *Народна бібліотека Просвіти*, ч. 3. — Львів, 1920. — С. 50.

²⁰³ЗНТШ, т. XI, 1896, кн. III. — С. 42-48.

Е. Карського²⁰⁴, М. Косич²⁰⁵, А. Лободи²⁰⁶, М. Нікіфоровського²⁰⁷, М. Федоровського²⁰⁸ та деякі інші. Рецензії В. Гнатюка часто переростають у наукові розвідки, спрямовані на захист самобутності білоруської нації. В рецензії на працю Е. Карського «Белорусы» він підкреслив, що білоруси є найменш відомим слов'янським народом. Оскільки в них немає своєї держави, навіть поважні науковці їх зараховують або до росіян, або до поляків, або до українців, хоча «для кожного неупередженого дослідника немає сумнівів у справі признання білорусам національної окремішності й самостійності»²⁰⁹. Найвизначнішим твором білоруської фольклористики він вважав працю польського дослідника М. Федоровського «*Lud bialoruski na Rusi litewskiej*» (1897-1903). «Се незвичайно рідка поява у фольклористиці, — писав він у рецензії на один з її томів, — особливо коли взяти на увагу великість матеріялу»²¹⁰.

Деякі некритичні захисники народних традицій з жалем дивилися на те, що білоруські селяни «будують великі вікна в домах, ставлять підлогу, замість печі, що забирала півкімнати, вводять малі пічки, купують самовари» тощо. Це ніби руйнує давні традиції, а з ними й національну самобутність. Відповідаючи таким «горе-патріотам», В. Гнатюк писав: «Чи ліпше, щоби вони (білоруські селяни — М. М.) мешкали, як давно, по хатах, що скоріше подібні до стайнів, як до хат? Чи можна жадати, щоби одна стадія людського розвою вічно між людьми тривала? Коли б так було, то на світі не було би розвою, а нам треба б хіба ще в перепасках коло бедер ходити»²¹¹. Отже, як бачимо, В. Гнатюк не був прихильником консерватизму в народній культурі, а твердо стояв на прогресивних позиціях.

²⁰⁴ ЗНТШ, т. LXVII, 1905, кн. V. — С. 51-65.

²⁰⁵ ЗНТШ, т. LV, 1903, кн. V. — С. 42-44.

²⁰⁶ ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI. — С. 18-21.

²⁰⁷ ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I. — С. 40-44.

²⁰⁸ ЗНТШ, т. XXVI, 1899, кн. I. — С. 44-48; т. XLVII, 1902, кн. III. — С. 37-39; т. LIII, 1903, кн. III. — С. 41-45.

²⁰⁹ ЗНТШ, т. LXVII, 1905, кн. V. — С. 51

²¹⁰ ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III. — С. 38-39.

²¹¹ ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I. — С. 41.

Кілька рецензій В. Гнатюк присвятив і російській фольклористиці та етнографії. Почавши від 1897р., він на сторінках «ЗНТШ» систематично рецензував майже кожен випуск та цілі річники таких журналів, як «*Этнографическое обозрение*», «*Известия отделения русского языка и словесности*», «*Живая старина*», «*Киевская старина*». Цим чотирьом періодичним виданням В. Гнатюк присвятив майже сто рецензій. Особливу увагу він звертав на статті, присвячені українському фольклору та етнографії.

У ряді статей та рецензій він гостро виступив проти представників «мітологічної» школи в тогочасній російській фольклористиці (О. Афанасьєва, О. Веселовського-Балова)²¹², але й проти теорії запозичення, «праісторичного обміну»²¹³, теорії «згасання й псування» фольклору²¹⁴. Хоча сам він вважає себе прихильником порівняльного (міграційного) методу при дослідженні фольклорних творів, гостро виступав проти зловживання цього методу в російській фольклористиці, наприклад, у працях М. Коробки²¹⁵.

Прихильно Гнатюк віднісся до праць Бодуена-де-Куртене²¹⁶, В. Боброва²¹⁷, В. Данилова²¹⁸, Л. Смирнова²¹⁹, О. Серова, М. Сперанського, О. Міллера, М. Онучкова, К. Данилова тощо.

На сторінках редактованого ним «*Літературно-наукового вісника*» він часто друкував зразки російського фольклору, між іншим, російські биліни (у перекладі П. Грабовського).

Під час Першої світової війни (1914-1916 рр.) В. Гнатюк сам записував фольклорні твори від російських солдат; цінним для фольклористики є, зокрема, записаний ним «*Солдатський отчешаш*»²²⁰.

²¹² ЗНТШ, т. XX, 1898. — С. 38-41; т. LXXIX. — С. 155-159.

²¹³ ЗНТШ, т. XCI, 1909. — С. 185-186.

²¹⁴ ЗНТШ, т. LVI, 1903. — С. 38-40.

²¹⁵ ЗНТШ, т. LI, 1903, кн. I. — С. 57-60.

²¹⁶ ЗНТШ, т. CI, 1911, кн. I. — С. 185-186.

²¹⁷ ЗНТШ, т. XCI, 1909, кн. V. — С. 224-225; CIX, 1912. — С. 205-207.

²¹⁸ ЗНТШ, т. CIV, 1911, кн. IV. — С. 223.

²¹⁹ ЗНТШ, т. CXII, 1912, кн. VI. — С. 228-229.

²²⁰ ЗНТШ, т. CXXVIII, 1919. — С. 220-226.

У листовному зв'язку він був з багатьма російськими вченими (О. Шахматов, Ф. Корш, М. Горький, В. Розов, К. Арабажин, В. Андерсон, В. Данилов)²²¹.

Дуже високо він цинив фольклорні збірники Кирші Данилова, І. Сахарова, П. Рибникова, П. Безсонова тощо.

Немале значення мають і його праці, присвячені **польському фольклору та етнографії**, зокрема польсько-українським взаєминам у фольклористиці²²². Ще будучи студентом, він став членом польської спілки «Towarzystwo ludoznawcze», в органі якого «*Lud*» він опублікував цілу низку статей та рецензій. Згодом він систематично рецензував цей орган на сторінках періодичних видань, насамперед у «*Записках НТШ*».

Серед польських фольклористів він найвище ставив О. Кольберга. На його думку, цей збирач та дослідник фольклору «стоїть о ціле небо вище від інших його земляків-етнографів»²²³. Дуже позитивно В. Гнатюк оцінював внесок О. Кольберга в українську фольклористику, зокрема в рецензіях на його збірники «*Покуття*»²²⁴ та «*Волинь*»²²⁵.

Зі старших польських дослідників він з великою повагою ставився до збирацької діяльності З. Доленги-Ходаковського та Жеготи Паулі, збірку якого «*Piesni ludu ruskiego w Galicyi*» (1839-1840) вважав одним із найповажніших збірників українського фольклору, часто посилаючись на нього у своїх історично-порівняльних працях.

У наукових працях В. Гнатюка знаходимо численні посилення на записи таких польських збирачів українського фольклору, як Вацлав з Олеська, К. Войціцький, К. Туровський, Е. Руліковський, А. Новосельський, Т. Стецький, О. Кольберг, І. Коперницький, Й. Мошинський, Б. Поповський, С. Шабалевська, Ю. Талько-Гринцевич, З. Грінберг-Стшетельська, Й. Байгер, С. Сокальський, Ф. Равіта та інші. З працями цих фольклористів він був досконало ознайомлений. Правда, до наукової якос-

²²¹Див. про це листування у Львівській науковій бібліотеці та Центральному державному історичному архіві у Львові.

²²²Детальніше про це див.: В.А. Юзвенко. *Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст.* — Київ, 1961.

²²³*ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II. — С. 40.

²²⁴*Там само.* — С. 39-42.

²²⁵*ЗНТШ*, т. LXXXII, 1908, кн. II. — С. 228-233.

ті записів деяких із них він ставився досить критично. В своїх історично-порівняльних працях він часто пропонує зразки польського фольклору та посилання на наукові праці Ю. Мошинського, В. Лозинського, П. Домбровського та інших польських учених.

Прикладом для наслідування Гнатюк вважав експедиції А. Курхарського на Словаччину й Закарпаття²²⁶ та фольклорні записи Б. Здзярського з Тереховляни²²⁷.

На сторінках «ЗНТШ» він дав високу фахову оцінку працям С. Удзієлі «*Świat nadzmyslowy ludu Krakowskiego na prawym brzegu Wisły*», «*Gry i zabawy dzieci w Bośni*», «*Opis wsi polskich*»²²⁸, А. Фішера «*Bajka o kozie obdartej*»²²⁹, Г. Броніслава «*Kilka szczegółów ludoznawczych z powiatu Bobreckiego*»²³⁰, А. Добровольського «*Łud Hrubieszowski*»²³¹, З. Стшетельської «*Staromiejskie*», Я.А. Байгера «*Powiat Trembowielski*», Б. Сокальського «*Powiat Sokalski*»²³². Правда, не зі всіма положеннями згаданих вище праць він беззастережно погоджувався, до ряду з них мав серйозні застереження, що інколи викликало полеміку в пресі. З фольклористичної точки зору він оцінював і т. зв. «українську школу» в польській літературі, яка має чималі заслуги в справі популяризації українського фольклору в Західній Європі²³³. Цій темі він присвятив розвідку «*Український фольклор у польських переробках*», опубліковану в Києві²³⁴.

З другого боку, він гостро виступав проти великодержавного шовінізму деяких польських діячів, які «силкуються зобразити все польське в найгарніших барвах, а все інше, особливо що торкається українців (Австрія), москалів (Росія) та німців (Пруссія), представити в найпоганішій світлі»²³⁵.

²²⁶ ЗНТШ, т. XX, 1897, кн. VI. — С. 38-39.

²²⁷ ЗНТШ, т. LIII, 1903. — С. 42-45.

²²⁸ ЗНТШ, т. XXXIX. — С. 75-76; LIII. — С. 47.

²²⁹ ЗНТШ, т. CIX, 1912. — С. 212.

²³⁰ ЗНТШ, т. LVII, 1904, кн. I. — С. 50-51.

²³¹ ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. V. — С. 33-34.

²³² ЗНТШ, т. XXXIV, 1900, кн. II. — С. 38-54.

²³³ Бібліографію цього питання див.: В. Гнатюк. *Українська народня словесність*. — Відень, 1917. — С. 9.

²³⁴ *Етнографічний вісник*, кн. 7. — Київ, 1926. — С. 146-167.

²³⁵ В. Гнатюк. Переднє слово (до книги В. Антоновича «*Польсько-українські відносини XVII ст. в сучасній польській призмі*»). — Львів, 1904. — С. 3-4.

Польські дослідники високо цінували збирацьку, видавничу й наукову діяльність В. Гнатюка. Майже кожна його праця мала відгук на сторінках польської преси, зокрема в журналах «*Lud*», «*Wisla*», «*Zbiór wiadomości*», «*Ludoznawstwo*» та інших²³⁶. Найінтенсивнішим рецензентом його праць був відомий славіст О. Брюкнер²³⁷, який присвятив їм кілька десятків рецензій. Збірник В. Гнатюка «*Галицько-руські анекдоти*», О. Брюкнер назвав «збіркою, якої в такому багатстві і в таких докладних записках не подала досі жадна інша слов'янська література»²³⁸. Подібну оцінку він дав і його «*Угро-руським духовним віршам*»²³⁹ та «*Етнографічним матеріалам з Угорської Русі*»²⁴⁰. Прихильно поставився до праць В. Гнатюка і фольклорист С. Здзярський²⁴¹.

Повністю можна погодитися з висновком М. Яценка про те, що «в особі В. Гнатюка прогресивна польська фольклористика завжди мала свого ідейного спільника, об'єктивного і кваліфікованого критика та порадирика»²⁴².

Мабуть, найбільше В. Гнатюк стежив за розвитком чеської та словацької фольклористики. Будучи студентом Львівського університету, він вивчав чеську мову на семінарі професора Каліни²⁴³. Пізніше він удосконалився в знанні чеської мови читанням фахової та художньої літератури.

У 1902 році Гнатюк написав некролог про чеського етнографа Еміля Голуба, підкреслюючи факт, що цього найбільшого чеського мандрівника визнавав цілий світ, лише на батьківщині не дісталось йому належного визнання. Свій некролог він закінчив словами: «З Голубом зійшла в могилу людина, що при інших, прихильніших обставинах могла б зробити дуже багато для

²³⁶ Див.: В. Гнатюк. Польські рецензії на видання нашого Товариства. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 37-38.

²³⁷ В. Гнатюк. Професор Брюкнер про видання НТШ. *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. VII. — С. 61-62.

²³⁸ *Kwartalnik historyczny*, 1901.

²³⁹ *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. — Відень, 1903. — С. 237.

²⁴⁰ *Lud*, 1904, т. XI. — С. 359-363.

²⁴¹ *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 1899.

²⁴² М. Яценко. Славістичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка. В. зб. «*Міжслов'янські фольклористичні взаємини*». — Київ, 1963. — С. 101.

²⁴³ *ЦІАЛ*, ф. Зс 309, оп. I, зв. 154, ч. 2184.

науки, хоч і те, що зробив він, має велику вагу, ціну, значення»²⁴⁴.

У травні 1896 р. він почав листуватися зі студентом Празького університету Франтішком Главачком і в тому ж році запросив його на довше перебування до Львова²⁴⁵. За посередництвом Главачка В. Гнатюк познайомився з редактором Адольфом Черним і став активним дописувачем його новозаснованого (1899 р.) журналу «*Slovanský Přehled*». У 1901 році Гнатюк познайомився з А. Черним особисто, його співпраця з ним поживавилася.

У 1899 році він зав'язав стосунки з чеським етнографом Франтішком Ржегоржем, що довгі роки жив на Україні і написав багато праць про народну культуру і побут українців. Деякі з них він вже раніше прорецензував на сторінках галицької преси²⁴⁶, підкреслюючи, що вони заслуговують на окреме видання українською мовою²⁴⁷. У тому ж 1899 р. Ф. Ржегорж помер, В. Гнатюк присвятив йому посмертні статті²⁴⁸, в яких оцінив його не лише як науковця, але теж як піонера чесько-українських взаємин кінця ХІХ ст.

Найінтенсивніші зв'язки утримував В. Гнатюк із засновником порівняльної школи в чеській фольклористиці Їржі Полівкою, який уже 1898 року високо оцінив два перші томи «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» В. Гнатюка, вважаючи їх «найвизначнішою слов'янською етнографічною працею, виданою в останніх роках»²⁴⁹. У такому ж дусі він пізніше оцінив і дальші томи цієї капітальної праці²⁵⁰. На сторінках чеської фахової преси Ї. Полівка позитивно оцінив і десяток наступних наукових праць В. Гнатюка²⁵¹.

²⁴⁴ЛНВ, 1902, ч. 4. — С. 42.

²⁴⁵Докладніше про це див.: F. Hlaváček. Moje styky a spolupráce s Volodymyrem Hnat'ukem. *Науковий збірник МУК*, т. III, 1967. — С. 31-47.

²⁴⁶ЗНТШ, т. IX, 1896, кн. I. — С. 41-45.

²⁴⁷На жаль, заклик В. Гнатюка і досі не було реалізовано.

²⁴⁸ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XI. — С. 123-124; т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 14.

²⁴⁹*Národopisný Sborník Československý*, roč. III. — Praha, 1895. — S. 107-113, 130-138.

²⁵⁰*Там само*, roč. VII, 1901, s. 211-217; *Národopisný Věstník Československý*, roč. V — Praha, 1910. — S. 85-87; *Archiv für slavische Philologie*, Jhg. IV. — Wien, 1910. — S. 594-603.

²⁵¹М. Mušinka. Volodymyr Hnat'uk a Čechy. *Český lid*, roč. 55. — Praha, 1968, с. 2-3, pozn. 28-37.

В листі до Ї. Полівки від 28 лютого 1917 року В. Гнатюк писав: «Я наразі не бачу нікого, хто міг би Вас заступити в слов'янськiм фольклорі»²⁵². Ї. Полівка часто посилався на роботи В. Гнатюка в своїх порівняльних дослідженнях, а у свій п'ятитомний каталог «*Súpis slovenských rozprávok*» він залучив 114 казок із «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» В. Гнатюка в перекладі на словацьку мову.

З іншого боку, В. Гнатюк на сторінках редагованих ним видань прорецензував кільканадцять наукових праць Ї. Полівки²⁵³. Про наукову ерудицію цього вченого він писав: «Професор Ї. Полівка належить до найліпших знавців традиціоністичної літератури. Через те, хоч би його праці не приносили нічого більше, як бібліографію (а вона, можна сказати, дуже повна) і змісти різних варіантів, легенд і ін., поданих не раз з дуже рідких видань, мали би велику вартість для науки і були би конечно потрібні для кожного фольклориста. Та він дає далеко більше: аналізує оповідання, розбирає поодинокі мотиви, групує, порівнює всякі аналогії і відміни, визначає географічне розширення і ставить гіпотези про можливе походження тих народних творів та вказує дороги мандрівки поодиноких творів чи мотивів»²⁵⁴.

Співпраця В. Гнатюка з Ї. Полівкою час від часу приносила й конкретні результати. Наприклад, у 1912 році Полівка повідомив Гнатюка про те, що його друг — німецький професор Й. Вольте у спадщині літературознавця Р. Келлера знайшов список 32 казок невідомого походження з першої половини ХІХ ст. Порівнявши цей список із публікованими та рукописними записами казок, В. Гнатюк переконливо довів, що йдеться про найстарший збірник українських казок і подав навіть зміст окремих казок з території Закарпаття²⁵⁵.

За посередництва Полівки В. Гнатюк познайомився з його учнем Їржі Гораком. Інтуїтивно відчувши в ньому майбутнього вченого, В. Гнатюк уже 1911 р. вислав йому серію своїх праць, які

²⁵² *Památník Národního písemnictví v Praze*. Fond Polívka, 82, G 52, I-II — E 39.

²⁵³ *Там само*, прим. 39-46.

²⁵⁴ *ЗНТШ*, т. LXXI, 1906, кн. III. — С. 234.

²⁵⁵ В. Гнатюк. Запропащена збірка угороруських казок. *ЗНТШ*, т. CXVII-CXVIII, 1913. — С. 235-243.

на довгий час привернули його увагу до українського фольклору. Дякуючи за надіслані книжки, Ї. Горак писав: «Не можу навіть висловити, як мене потішила Ваша увага. Я є початківцем на широкому полі слов'янської етнографії й досі нічого не виконав; я лише виявив інтерес до народних традицій, зокрема пісень. Тому мене Ваша увага тішить двоекратно. Вона є для мене поштовхом до дальших студій і я б хотів якоюсь більшою роботою довести Вам, що мій інтерес до українського фольклору є тривалим»²⁵⁶. Через шістдесят років той же чеський учений (тоді вже академік ЧСАН) у вступі до наукового збірника, присвяченого пам'яті В. Гнатюка, ім'я В. Гнатюка поставив у один ряд з Караджічем, Бартошем і Кольбергом²⁵⁷.

У тісних стосунках був В. Гнатюк і з редактором журналу «*Český lid*» Ченьком Зібртом, котрий на сторінках свого журналу часто рецензував його праці²⁵⁸.

Як ми вже згадували, деякі праці В. Гнатюка стали приводом до жвавих дискусій. На сторінках чеської преси таку дискусію на початку ХХ ст. викликали праці В. Гнатюка про національність русинів Бачки та населення Східної Словаччини. В дискусії брали участь Франтішек Пастрнек, Лубор Нідерле та Йозеф Пата²⁵⁹.

Після Першої світової війни з В. Гнатюком зав'язали листовні стосунки чеські вчені Рудольф Гулька, Франтішек Тіхий, Франтішек Поспішіл, Їржі Краль, Алойз Мейснер та Карел Хотек. Усім їм В. Гнатюк надсилав свої праці, заохочуючи їх таким чином до вивчення українського фольклору та етнографії.

Однією з найвизначніших праць В. Гнатюка, що знайомила чехів з українцями, було гасло «*Українці (Малоруси)*» в чеській енциклопедії «*Ottův slovník naučný*» (у співпраці з С. Томашівським).

Про великий авторитет В. Гнатюка серед чеських етнографів свідчить факт, що його вже 1905 року було обрано дійсним

²⁵⁶М. Mušinka. Dopisy českých národopisců V. Hnat'ukovi. *Národopisny Věstník Československý*, roc. VII. — Praha, 1972, č. 1-2, s. 218.

²⁵⁷*Науковий збірник МУК в Свиднику*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 7.

²⁵⁸М. Mušinka. Volodymyr Hnat'uk a Čechy. *Český lid*, roc. 55, s. 2-3. s. 192, pozn. 52-56.

²⁵⁹Детальніше про це див.: М. Мушинка. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. *ЗНТШ*, т. 190. — Париж-Мюнхен, 1975.

членом Чехо-Словацького етнографічного товариства (Národopisná Společnost Československá)²⁶⁰.

В. Гнатюк інтенсивно цікавився і фольклором безпосередніх сусідів українців — словаків. Вже у студентські роки він самотужки вивчав словацьку мову за збірником казок П. Добшинського «*Prostonárodné slovenské rozprávky a povesti*»²⁶¹. У 1887 році на підставі статті з журналу «*Lud*» він подав коротку інформацію про фольклорно-діалектологічну подорож польського вченого А. Кухарського на Словаччину 1827 року²⁶². Під час своїх фольклорних експедицій на територію Східної Словаччини Гнатюк зустрічався зі словаками, вивчаючи їхній побут і народну культуру. Зібрані матеріали він використав у статті про словацько-український етнічний кордон та у розвідках «*Русини Пряшівської єпархії і їх говори*», «*Словаки чи русини?*», «*Русини в Угорщині*», «*Мадьярська свобода, Чи бачванський говір словацький?*» та в інших.

Зі словацьким фольклором пов'язана його ґрунтовна праця «*Словацький опришок Яношік в народній поезії*»²⁶³, що є однією з кращих історико-порівняльних праць В. Гнатюка. Її завданням було познайомити українського читача з легендарним месником словацького народу, однак Гнатюк зібрав такі багаті матеріали, що його розвідка далеко перевершила первісний задум і стала першою науковою працею в слов'янській фольклористиці, що з історичного аспекту досліджує виникнення опришківського руху й опришківського фольклору в Карпатах.

Праця побудована з чотирьох розділів. У першому Гнатюк подав загальну характеристику опришківського руху як соціального явища, в другому розглянув постать Яношіка з історич-

²⁶⁰Детальніше про взаємини В. Гнатюка з чехами див.: М. Mušinka. Volodymyr Hnat'uk a Čechy. Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům. *Český lid*, roč. 55. — Praha, 1968, č. 2-3, s. 188-192; М. Mušinka. Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnat'ukem. Příspěvek k dějinám česko-ukrajinských kulturních styků, *Slovanský Přehled*. — Praha, 1917, ч. 4, s. 304-310; М. Mušinka. Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnat'ukovi. Příspěvek k 100. výročí narození V. Hnat'uka. *Národopisný Věstník Československý*, roč. VII. — Praha, 1972, с. 1-2, s. 199-224.

²⁶¹Див. лист В. Гнатюка до Ф. Главачка від 25 жовтня 1896 р. *Науковий збірник МУК*, т. III. — Пряшів, 1967.

²⁶²*ЗНТШ*, т. XX, 1897, кн. VI. — С. 35-38.

²⁶³*ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI. — С. 1-50. Скорочений передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Київ, 1966. — С. 96-137; Нью-Йорк, 1981. — С. 131-162.

ного аспекту. Основним джерелом для нього були судові протоколи з процесу над Яношіком, оголошені П. Добшинським. Центральним розділом праці В. Гнатюка є третій — «Яношік в народній поезії». Тут він подав багато легенд, повістей та пісень про Яношіка та порівняв їх з аналогічними фольклорними творами про українських опришків У. Кармалюка та О. Довбуша. В останньому розділі В. Гнатюк проаналізував численні балади про Яношіка, що побутують і за межами Словаччини, зокрема на Україні і в Польщі.

Праця В. Гнатюка знайшла прихильний відгук у словацькій пресі. Про неї писали численні рецензенти. Й. Шкульте-ті, наприклад, закликав словацьких дослідників звернути увагу на ініціативу В. Гнатюка при дослідженні Яношіка²⁶⁴, однак цей заклик було здійснено лише через півстоліття А. Меліхер-чіком²⁶⁵ та П. Богатирьовим²⁶⁶.

В. Гнатюк повними пригорщами використовував словацький фольклор і в інших своїх історико-порівняльних працях: «*Віршована легенда про рицаря і смерть*», «*Легенда про три жіночі вдачі*», «*Пісня про покритку, що втопила дитину*» тощо. В останній праці він на підставі численних варіантів пісні про зведену дівчину довів, що на український ґрунт ця пісня потрапила із чеського фольклору за посередництвом словаків²⁶⁷. У рецензії на збірник «*Slovensko*» він із жалем констатував, що між українцями та словаками існує штучна ізоляція, спричинена насамперед тим, що більшість словацької інтелігенції не визнає українців за самостійну націю: «Словакам імпонує могутність Росії, — писав він, — тому прагнуть до неї, перекладають третьорядних письменників, але з української літератури, однак, досі я не подибав ні одного перекладу. Словаки не знають, отже, зовсім нас і то ні нашої минувшини, ні теперішності, а що більше, навіть не хочуть нас знати тому, між іншим, що ми не признаємо національної єдності з росіянами»²⁶⁸.

²⁶⁴ *Slovenské Pohl'ady*. — Bratislava, 1900, r. 1, s. 47-48.

²⁶⁵ А. Melicherčík. *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. — Bratislava, 1952.

²⁶⁶ П. Г. Богатирёв. *Словацкие эпические рассказы и лиро-эпические песни*. — Москва, 1963.

²⁶⁷ *Матеріяли до української етнології*, т. XIX-XX, 1919. — С. 249-389.

²⁶⁸ *ЗНТШ*, т. XLIX, 1902, кн. V. — С. 40.

З іншого боку, він стверджував, що й українці, «зайняті власною еманципацією, зовсім не цікавляться життям і культурою словаків»²⁶⁹. В іншій праці він підкреслив, що слов'янська громадськість про словаків знає не більше, ніж про «будь-який некультурний народець середньої Африки»²⁷⁰.

Багато цікавих спостережень над розвитком словацької культури він подав у рецензії на працю С. Цамбеля «*Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*»²⁷¹. З автором цієї праці, як і з Й. Шкультеті та деякими іншими словаками, В. Гнатюк листувався²⁷².

Цікавився В. Гнатюк і народною культурою **полудневих слов'ян**, зокрема **болгар**. У рецензії на «*Bългарски народни песни от Елена В. Янкова*» (Пловдив, 1909) він вказав на спільні моменти у пісенній творчості болгар та українців²⁷³. Він листувався з професором Софійського університету І. Шишмановим, якого на пропозицію В. Гнатюка було обрано дійсним членом НТШ²⁷⁴. Немале значення мають і його статті про Ю. Венеліна-Гуцу як дослідника народної культури болгар²⁷⁵.

В. Гнатюк гаряче привітав ініціативу чеських професорів скликати у 1901 році Міжнародний з'їзд славістів у Празі²⁷⁶ і був глибоко розчарований урядовою заборонаю цього з'їзду²⁷⁷.

На сторінках редактованих ним видань Наукового товариства ім. Шевченка В. Гнатюк час від часу рецензував і фольклорно-етнографічні публікації **сербів, хорватів та словінців**, зокрема «*Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*», що виходив у Загребі. Окрему рецензію він присвятив книзі В. Ардаліча

²⁶⁹ЗНТШ, XLIX, т. V, 1902. — С. 40.

²⁷⁰ЗНТШ, т. LXXVIII, 1907, кн. IV. — С. 221.

²⁷¹Там само. — С. 220-233.

²⁷²Детальніше, про зв'язки В. Гнатюка зі словаками див.: М. Mus'inka. Volodymyr Hnat'uk a Slovensko. *Slavistika — Národopis*. — Bratislava, 1970, s. 11-30. Про його літературні взаємини з чехами та словаками див. у розд. III цієї праці. Його листи до словаків зберігаються у ЛЦДІА, ф. Зс/309, оп. 1, п. 154, од. зб. 2289.

²⁷³ЗНТШ, т. ХСІ, 1909, кн. V. — С. 225-226.

²⁷⁴І. Герета-О. Черемшинський. *Музей В. Гнатюка у Велесневі*. — Львів, 1982. — С. 49, 54-55.

²⁷⁵ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III. — С. 4-6; ЛНВ, т. XVIII, 1902. — С. 21-22.

²⁷⁶ЛНВ, 1899, кн. IX. — С. 198-199.

²⁷⁷ЛНВ, 1900, кн. XI. — С. 121.

«*Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji*», високо оцінивши не лише самі тексти, але й коментарі до них І. Полівки²⁷⁸.

Позитивну оцінку він дав і праці М. Мурка «*Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven*»²⁷⁹ та історично-порівняльному дослідженню І. Полівки «*Ali Baba i četrdeset razbojnika*»²⁸⁰. Збірку народних анекдотів Вука Врчевича «*Српске народне приповјетке*» (Београд, 1868) він вважав однією з кращих у слов'янській фольклористиці²⁸¹.

Багато цінних матеріалів містить і ґрунтовна праця В. Гнатюка «*Зносини українців із сербами*»²⁸², на жаль, фольклорні джерела використані в ній лише в незначній мірі.

Хоча зв'язки В. Гнатюка з південними слов'янами не були такими інтенсивними, як його зв'язки з росіянами, поляками або чехами, все ж таки він листувався з багатьма видатними діячами культури південних слов'ян: В. Полянським, Г. Костельником, І. Копачем, Д. Надем, Л. Мілетичем, П. Тодоровим та іншими²⁸³.

Уважно стежив В. Гнатюк і за розвитком фольклористики у Західній Європі, зокрема в Австрії, Німеччині, Франції та Англії і був в особистих зв'язках з багатьма визначними фольклористами цих країн²⁸⁴.

У закордонній фаховій пресі були прорецензовані майже всі визначніші наукові праці та фольклорні збірники В. Гнатюка. Великий простір неслов'янській фольклористиці надавав В. Гнатюк і на сторінках редагованих ним періодичних видань, зокрема в «*Літературно-науковій бібліотеці*» та «*Літературно-науковому віснику*».

Його заходами появилися в українському перекладі такі шедеври світового фольклору, як фінський епос «*Калевала*»²⁸⁵, араб-

²⁷⁸ ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1919, кн. II. — С. 235-236.

²⁷⁹ ЗНТШ, т. LXXIX, 1907, кн. V. — С. 234-236.

²⁸⁰ ЗНТШ, т. LXXIX, 1907, кн. V. — С. 232-234.

²⁸¹ LZ, т. VI, 1899. — С. IX.

²⁸² Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. — Львів, 1906. — С. 373-408.

²⁸³ Див.: *Рукописний архів В. Гнатюка* у Львівській науковій бібліотеці ім. Стефаника.

²⁸⁴ Там само.

²⁸⁵ ЛНБ, 1902, серія I, ч. 33.

ські казки «Тисяча й одна ніч»²⁸⁶, «Казки братів Грималь»²⁸⁷ та ряд інших.

У своїх наукових працях та фольклорних збірниках він часто посилався на дослідження західноєвропейських фольклористів.

Він щиро привітав антологію західноєвропейських народних пісень Е. Порембовіча, видану польською мовою, яка містила зразки бретонських, ірланських, данських, норвезьких, шведських, англійських, німецьких, французьких, прованських, гасконських, каталонських, італійських, іспанських та португальських пісень²⁸⁸. Подані пісні Гнатюк вважає справжніми шедеврами мистецтва і на підставі знайомства з ними він прийшов до висновку, що «в кожного народу є прегарні пісні, які швидше заслуговували би на переклад і ширення як друго- або третьорядні поети тих самих народів, яких не знати, не була би ні для кого велика шкода»²⁸⁹. У цій рецензії він торкнувся і питання виникнення народних пісень, засудивши теорію Грундтвіга, згідно з якою творцем пісень є народ як збірна одиниця, та теорію Д'Анкони, Гастона Паріса, який заперечує містичну «збірну душу народу» і творцем пісень вважає талановиті одиниці, «яким тільки суспільне становище та брак літературних амбіцій стояли на перешкоді розголосу». Автор доводить, що обидві теорії є застарілі. Народна пісня, на його думку, постає зовсім так само, як і писана, і її автора можна було би знайти, якби його шукати в момент зародження пісні і на місці її зародження. Однак коли пісня пошириться в інші місця і стане надбанням колективу, колектив змінює її, а автор автоматично стане анонімним. «Те саме діється, — підкреслює Гнатюк, — з піснями першого ліпшого поета, коли попадуть на село і переходять із уст до уст без помочі друку»²⁹⁰.

Тісні стосунки підтримував В. Гнатюк із т. зв. «**фінською школою**» у фольклористиці, засновану професорами Гельсінського університету Юліусом Кроном та його сином Карлом. Коли

²⁸⁶ЛНБ, 1906, серія II, ч. 115-117; 124-126.

²⁸⁷ЛНВ, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 201.

²⁸⁸Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie. Spółczył E. Porębowicz. — Lwów, 1909. ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II. — С. 236-240.

²⁸⁹Там само. — С. 237.

²⁹⁰Там само.

в 1907 році у Гельсінках було засновано Міжнародну федерацію фольклористів, В. Гнатюк серед перших українських фольклористів виявив бажання стати її членом. В листі до Анті Аматуса Арне він писав з цього приводу: «Узнав об основанні Союзу фольклористов, хочу вступити в него как исследователь украинского (малорусского) фольклора... Будьте добры уведомить меня подробно о моих обязанностях и правах как члена Союза. Мне было бы очень приятно, если бы я мог оказать какую-нибудь пользу Союзу»²⁹¹. Його було прийнято в члени Міжнародної федерації фольклористів, він регулярно одержував усі її видання, які рецензував на сторінках західноукраїнської преси.

Згодом В. Гнатюк налагодив тісні стосунки між гельсінською Федерацією фольклористів та очолюваною ним Етнографічною комісією НТШ. Із листа до А. Арне від 16 вересня 1909 року довідуємося, що НТШ дістало від федерації збірник пісень Й. Гурта «*Finnisch-ugrische Forschungen*» та ряд інших публікацій. Натомість Гнатюк вислав туди «*Галицько-руські мелодії*» Роздольського і запитав, які інші публікації їм потрібні²⁹².

Згодом обмін літературою між МФФ та НТШ набрав досить широких розмірів. НТШ висилало до Фінляндії всі свої фольклорні видання в обмін на «*Folklore Fellows Communications*» «*FFC*».

Третій том цього видання містив «*Показчик казкових тунів*» А. Арне, якому Гнатюк присвятив дуже прихильну рецензію²⁹³.

У 1909 році В. Гнатюк особисто познайомився з видатним представником «фінської школи» — професором Вільйо Йоганесом Мансіккою, якому постійно вислав свої праці²⁹⁴.

Перша світова війна припинила стосунки між В. Гнатюком і Фінляндією, однак після війни сам Карл Крон відновив ці стосунки, звернувшись до В. Гнатюка листівкою та виславши на його адресу чергові томи «*FFC*». Відповідаючи на листівку К. Крона, В. Гнатюк висловив жаль, що післявоєнні умови в Галичині не дозволяють «таку наукову співпрацю, яка була колись»²⁹⁵.

²⁹¹Лист В. Гнатюка до А. Арне від 13.I.1909. Архів НТШ в Сарселі.

²⁹²Там само.

²⁹³ЗНТШ, т. СІХ, 1912. — С. 203-205.

²⁹⁴Лист В. Гнатюка до А. Арне від 17.IX.1909 та В. Мансікки від 18.I.1914, 14.VIII.1920. Архів НТШ в Сарселі.

²⁹⁵Листівка В. Гнатюка до К. Крона від 1.VII.1920. Там само.

У час воєнних заворушень в Галичині на початку 20-х років, коли пошта не приймала посилок за кордон, В. Гнатюк вислав К. Крону й А. Арне свої праці за посередництвом В. Мансікки, який у той час був почесним аташе українського посольства в Гельсінках і часто приїжджав до Праги та Львова²⁹⁶.

Фінська школа, що орієнтувалася на історично-географічний метод, мала значний вплив на наукові праці В. Гнатюка цього періоду. Цей вплив найвиразніше виявився в його дослідженнях «*Вишована легенда про рицаря і смерть*», «*Легенда про три жіночі вдачі*», «*Пісня про покритку, що втопила дитину*» та зокрема в праці «*Деякі уваги над байкою*».

Правда, як ми вже згадували, В. Гнатюк ніколи не був прихильником однієї «школи», а вмів з кожної використати щось позитивне для своєї практики.

Дуже прихильно він, наприклад, оцінив теоретичну працю В.А. Кловстона «*Народні казки та вигадки*» про мандрівку та зміни міжнародних казкових сюжетів, що вийшла у перекладі А. Кримського²⁹⁷.

Кілька рецензій він присвятив працям австрійського дослідника народної культури Р.Ф. Кайндля, зокрема про фольклор і побут населення Західної України. Про Кайндля він також написав окрему біо-бібліографічну статтю²⁹⁸. Подібну статтю він опублікував до 100-річчя від народження фінського фольклориста Е. Леннрота (1802-1884)²⁹⁹.

У своїх порівняльних розвідках В. Гнатюк звертав увагу і на **румунський фольклор**. «Румунський фольклор, — писав він в одній із таких розвідок, — міг би дати багато порівняльного матеріалу особливо для нас, українців, що стикалися довгі часи і то дуже близько з румунами»³⁰⁰.

Хоча В. Гнатюк був перш за все фольклористом, в його спадщині є і кілька чисто етнографічних праць, тобто праць, присвячених матеріальній культурі українського народу — сільському господарству, ткацтву, одягу, їжі, архітектурі, народним промислам, ремеслам.

²⁹⁶ Листівка В. Гнатюка до В. Мансікки від 24.X.1920. *Там само*.

²⁹⁷ *ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II. — С. 25-29.

²⁹⁸ *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 62-63. — С. 59-62.

²⁹⁹ *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VII. — С. 51-53.

³⁰⁰ *ЗНТШ*, т. СІХ, 1912. — С. 207.

Вже у першій своїй студентській статті він подав досить детальний опис плуга в с. Пужники біля Велеснева³⁰¹, зосередивши основну увагу на народні назви цього основного сільськогосподарського знаряддя.

Для етнографії чи не найбільше значення мають дві його розвідки про їжу західноукраїнського населення: «*Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині*»³⁰² та «*Народна пожива на Бойківщині*»³⁰³.

У них автор на фоні економічного та соціального становища сіл Поділля та Покуття (насамперед Пужників) подав опис народного харчування населення. Гнатюк підкреслив одноманітність і малокалорійність їжі. М'ясо в досліджуваному ним районі споживали лише у великі свята, а малоко й молочні продукти призначалися насамперед для продажу або принаймні для малих дітей та важкохворих. Правда, спостережливий дослідник В. Гнатюк не закриває очі на соціальну та класову диференціацію галицького села, підкреслюючи різницю в харчуванні у заможних та бідних селян.

В. Гнатюк захопив до дослідження народної їжі теж своїх співробітників та дописувачів, а після Першої світової війни за його редакцією та з його вступною статтею видано перший збірник «*Народна пожива в Галичині*»³⁰⁴, що містить сім статей різних авторів про їжу в різних частинах Західної України. Цей збірник ще й тепер належить до основної літератури про українську народну кулінарію.

Із праць В. Гнатюка про народні ремесла та промисли на увагу заслуговують «*Кушнірство в Галичині*»³⁰⁵ та «*Ткацтво у Східній Галичині*»³⁰⁶.

Перша розвідка побудована на розповіді Юзька Розовського про народні способи обробки шкіри. Автор намагається якомога точніше репродукувати мову і стиль оповідання досвідченого майстра. Це не лише документація технології народної обробки шкі-

³⁰¹W. Hnatiuk. Plug. — *Lud*, 1895, zes. 4-5, s. 142-143.

³⁰²*МУЕ*, т. I, 1899. — С. 96-110.

³⁰³*Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. — Львів, 1906. — С. 576-594.

³⁰⁴*МУЕ*, т. XVIII, 1918. — С. 5-85.

³⁰⁵*МУЕ*, т. I, 1899. — С. 68-78.

³⁰⁶*МУЕ*, т. III. — С. 12-25.

ри, але й інструкція, як застосувати традиційні прийоми в сучасності.

І розвідка про ткацтво побудована на розповіді досвідчених ткачів с. Пужники, насамперед з родини Гнатюка. Автор детально описав такі знаряддя, як кросна й верстат. Перше він вважав типово українським, друге — запозиченим в інших народів. Детально він описав і способи ткання, починаючи заготівлею прядива і закінчуючи випуском готового полотна. Ткацтво в Галичині було розповсюджено переважно у низовинних областях, де вирощували основну сировину — льон та коноплю, однак займалися ним майже виключно найбідніші прошарки населення — безземельні селяни, насамперед жінки. Заробіток ткачів був настільки мізерний, що часто його не вистачало на прогодування сім'ї.

Багато цікавих думок на етнографічні явища В. Гнатюк подав у своїх рецензіях на етнографічні праці. Наприклад, рецензуючи розвідку В. Гржебеняка «*Chaty wloscienskie okolo Dubiecka w pow. Przemyskim*» («*Їд*», 1910), В. Гнатюк вказав на спільні й відмінні риси української та польської архітектури³⁰⁷. В рецензії на працю Р.Ф. Кайндля «*Haus und Hof bei den Rusnaken*» він закликав українських вчених глибше займатися дослідженням українського народного житла³⁰⁸.

Деякі його рецензії перетворювалися у самостійні дослідження. Наприклад, рецензуючи працю В. Ястребова «*Материалы по этнографии Новороссийского края*» (Одеса, 1895)³⁰⁹, він порівняв окремі етнографічні явища українського населення Херсонщини й Галичини, вказавши на їхні спорідненість та відмінності. Розділ про народну медицину він суттєво доповнив матеріалами з с. Григорів на Тернопільщині. Такими є і його рецензії на етнографічні праці Н. Коробки «*Восточная Вольнь*»³¹⁰, В.А. Бобенка «*Этнографический очерк народного быта Екатеринбургского края*»³¹¹, О. Кольберга «*Рокисіє*»³¹², П.В. Іванова «*Жизнь и поверія крестьян Купянского уезда*»³¹³, І. Абрамова «*Черниговские малороссы*»³¹⁴ тощо.

³⁰⁷ ЗНТШ, т. СІХ, 1912. — С. 212.

³⁰⁸ ЗНТШ, т. ХХІ, 1898, кн. І. — С. 29-37.

³⁰⁹ ЗНТШ, т. VI, 1895, кн. II. — С. 48-60.

³¹⁰ ЗНТШ, т. XLVIII, 1902, кн. IV. — С. 36-40.

³¹¹ ЗНТШ, т. LXXXII, 1908, кн. II. — С. 233-234.

³¹² ЗНТШ, т. LXII, 1905, кн. II. — С. 39-42.

³¹³ ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II. — С. 232-235.

³¹⁴ ЗНТШ, т. LXXIV, 1906, кн. VI. — С. 230-232.

Етнографічні явища В. Гнатюк досліджував у їх взаємозв'язку з фольклором. Найкраще це можемо простежити на його працях про Закарпаття. Його розвідка «*Руські оселі в Бачці*»³¹⁵ є зразком всебічної характеристики побуту населення певного невеличкого району. Спостереження автора про мову, освіту, житло, одяг, відносини в родині, громадське життя, економічний стан населення, його соціальне обличчя, інтеретнічні зв'язки густо переплітаються з піснями та оповіданнями кращих інформаторів В. Гнатюка.

Чимало суто етнографічних матеріалів охоплюють і його праці «*Гуцули*»³¹⁶, «*Гуцульське мистецтво в Косові*»³¹⁷, «*Причинки до пізнання Гуцульщини*»³¹⁸.

У своїх етнографічних розвідках В. Гнатюк подає багато народних термінів та місцевих назв, які використовують не лише етнографи, але й мовознавці³¹⁹.

³¹⁵ЗНТШ, т. XXII, 1898, кн. II. — С. 1-58.

³¹⁶Підкарпатська Русь. — Ужгород, 1924, ч. 1-3.

³¹⁷Діло, 1923, ч. 13.

³¹⁸ЗНТШ, т. CLXXIII-CLXXIV, кн. VII. — С. 1-58.

³¹⁹Детальніше про це див.: В.А. Маланчук. Побут українців у дослідженнях Володимира Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1973, ч. 2. — С. 28-34.

Розділ третій

ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЛІТЕРАТУРНОМУ ПОЛІ

Ще будучи студентом філологічного факультету, В. Гнатюк почав інтенсивно вивчати рукописні пам'ятки, з якими зустрічався під час своїх фольклористичних досліджень.

У 1895 р. в с. Хітар Стрийського повіту він знайшов цікавий рукописний збірник першої половини XVIII ст., стислу інформацію, про який він подав у співавторстві з Іваном Франком на сторінках «ЗНТШ»¹. Пізніше цьому рукописному збірнику В. Гнатюк присвятив ширшу розвідку, опублікувавши з нього «Александрію» та дев'ять легенд².

Ще раніше на сторінках Франкового журналу «Житє і Слово» він опублікував народне оповідання «Про короля, що ходив красти»³.

Під час своїх експедицій на Закарпаття В. Гнатюк за порадою І. Франка розшукам старовинних рукописів приділяв особливу увагу і досяг у цьому відношенні неабияких успіхів. Один із сучасних дослідників давньої української літератури О. Мишанич справедливо підкреслює, що «завдяки старанним розшукам і публікаціям В. Гнатюка в науковий обіг ввійшли сотні творів, зокрема віршів; він зберіг від імовірного знищення десятки давніх рукописів»⁴.

¹ І. Франко та В. Гнатюк. Інтересний збірник з с. Хітара. — ЗНТШ, т. X, 1896. — С. 7-9.

² Легенди з Хітарського збірника. Подав В. Гнатюк. — ЗНТШ, т. XVI, 1897, кн. II. — С. 1-38.

³ Житє і Слово. — Львів, 1895, кн. V. — С. 172-173.

⁴ О. Мишанич. Визначний дослідник давньої української літератури. Радянське літературознавство. — Київ, 1971, ч. 5. — С. 73.

До В. Гнатюка закарпатські рукописи інтенсивно збирав Гядор Стрипський⁵. Наприкінці XIX ст. у Стрипського була найбільша колекція закарпатських рукописів XVII-XIX ст., яку він майже повністю (80 рукописів) з ініціативи В. Гнатюка передав у рукописний відділ НТШ⁶. Кілька рукописних збірників одержав Гнатюк від Ю. Жатковича.

У 1898 р. на сторінках «ЗНТШ» В. Гнатюк подав опис рукопису Олекси Яремки зі с. Корнилівка Збараського повіту, з якого опублікував 12 пісень⁷.

Та найбільшим внеском в історію давньої української літератури XVII-XVIII ст. є його праця «Угоруські духовні вірші», в якій подано опис 8 знайдених ним рукописів та опубліковано з них 225 віршів⁸. Цією публікацією В. Гнатюк переконливо довів, що з XVII-XVIII ст. на Закарпатті існувала багата література і, що найголовніше, ця література була писана народною розмовною мовою. Саме тому окремі твори цієї літератури були популярні в народі ще в другій половині XIX ст. Вони часто переписувалися і за посередництвом рукописних збірників потрапляли у фольклорну традицію.

У 1903 р. Гнатюк опублікував на сторінках «ЗНТШ» інформацію про знайдений ним рукописний збірник із с. Грушів⁹. Хоча цей збірник походить із кінця XIX ст., твори в ньому переписані зі старших рукописних збірників. Гнатюк це документує на чотирьох піснях, які подав повністю.

У тому ж 1903 р. він опублікував уривки зі знайденої ним хроніки с. Руський Керестур в Сербії, що охоплюють події від 1746 по 1895 рік¹⁰.

⁵Біленький. *Гді документи старшей истории Подкарпатской Руси?* — Ужгород, 1924.

⁶Див. листування Г. Стрипського з В. Гнатюком у Львівській науковій бібліотеці.

⁷В. Гнатюк. Причинок до літератури нашого віршотворства. *ЗНТШ*, т. XXI, 1898, кн. I. — С. 5-12.

⁸В. Гнатюк. Угоруські духовні вірші, *ЗНТШ*, т. XLVI, 1902, кн. II. — С. 1-68; т. XLVII, кн. III. — С. 69-164; т. XLIX, кн. V. — С. 165-272, фотопередрук у кн.: В. Гнатюк. *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*, т. I. — Новий Сад, 1985.

⁹В. Гнатюк. Кілька духовних віршів. Співанник із Грушова. *ЗНТШ*, т. LVI, 1903, кн. VI. — С. 25-33.

¹⁰В. Гнатюк. Керестурська хроніка. *ЗНТШ*, т. LIII, кн. III. — С. 5-9.

Цікавий рукописний співаник XVIII ст., що містив 134 пісні, було знайдено у с. Хоцень. В. Гнатюк подав опис цього співаника, список усіх пісень, з яких передрукував 27 (українських і польських)¹¹.

Цінним внеском у дослідження давньої української літератури на Закарпатті є його праця «*Угро-руський співаник Івана Грядилевича*»¹², в якій подано опис рукописного співаника з с. Ріпінне на Закарпатті та подано п'ять текстів з нього.

Пізніше до цієї проблематики В. Гнатюк звернувся у 1922 р., опублікувавши на сторінках новозаснованого «*Наукового збірника товариства Просвіта в Ужгороді*» розвідку «*Збірник Петра Колочавського*»¹³. Це збірник з першої половини XVIII ст., що містить цілий ряд напівнародних літературних творів.

В. Гнатюкові належить і перша об'єктивна розвідка про розвиток новітньої закарпатоукраїнської літератури, тобто літератури другої половини XIX ст., подана в другій частині його праці «*Русини в Угорщині*»¹⁴. Оскільки ця чеськомовна розвідка в літературознавстві майже невідома і досі належно не оцінена¹⁵, я зупинюсь на ній детальніше.

У вступі до своєї розвідки В. Гнатюк підкреслює несприятливі умови для літературної творчості на Закарпатті, однак причини таких умов він бачить не тільки у крайнє шовіністичній політиці угорського уряду щодо неугорських народів, але й у самих письменників, які відірвалися від рідного ґрунту і відмежовуються від загальноукраїнської літературної течії та творять літературу штучною, нікому не зрозумілою мовою. Закарпатські письменники вважають себе росіянами і намагаються писати російською літературною мовою (якою не володіють), однак на відміну від галицьких та буковинських москвофілів, вони зовсім не читають російських письменників і не прагнуть їх наслідувати, чим попадають у цілковиту ізоляцію.

¹¹В. Гнатюк. Хоценьський співаник Левицьких. *ЗНТШ*, т. ХСІ, 1909, кн. V. — С. 95-125.

¹²*ЗНТШ*, т. LXXXVIII, 1909, кн. II. — С. 151-157.

¹³*Науковий збірник товариства Просвіта в Ужгороді*, річ. I, 1922. — С. 229-236.

¹⁴V. Hnatjuk. Rusíni v Uhrách. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1899, roč. I, s. 418-427.

¹⁵Не згадують її у своїх монографіях про закарпатоукраїнську літературу ні Е. Недзельський, ні В. Бірчак, ні А. Гартл, ні О. Рудловчак, ні О. Микитась.

Організатором культурного життя на Закарпатті після революції 1848 р., яка викликала певне пожвавлення національного руху і серед русинів, В. Гнатюк вважав **А. Добрянського**, якого мадяри наприкінці 60-х років змусили відійти від громадського життя. Після його відходу з політичного життя настала серед русинів Закарпаття повна душевна стагнація, що тривала майже чверть століття (1870-1895).

Далі Гнатюк подає короткі, але об'єктивні і влучні портрети всіх визначних письменників Закарпаття. На перше місце він по заслuzі ставить **О. Духновича** (1803-1865). «Жодна національна праця не те що не обійшлася без нього, — пише Гнатюк, — але він був ініціатором кожної. Не минуло ні одного року — від р. 1847, коли вийшов його «Буквар» для дітей до самої смерті — щоб він не видав хоч одну книжку... Духнович є справді мужем, мабуть, єдиним, яким угорські русини можуть гордитися»¹⁶.

Івана Раковського Гнатюк вважає «хитрим малоросом», який мав значний моральний вплив на угорських русинів. На кошти Общества святого Стефана, метою якого було поширювання католицизму, він видавав «*Церковну газету*» (1856-58), в якій передруковував статті з російських православних журналів, відірвані від потреб закарпатських русинів. На думку Гнатюка, «Раковський був заядлим москвофілом і своєю діяльністю немало спричинився до душевного зубожіння угорських русинів»¹⁷.

Позитивно він оцінив літературний доробок **А. Кралицького**, який «хоч не залишив після себе визначних творів, все ж таки вони будуть зараховані до кращих, що постали на Угорській Русі». Високо оцінив його зв'язки з Драгомановим. Зате занадто критично він поставився до віршів **О. Павловича**, які вважав наслідуванням поезій галицьких віршописців XVIII ст.

Найактивнішим і найпліднішим тогочасним письменником на Закарпатті він вважав **Івана Сильвая** (Уріла Метеора), однак аж ніяк не погоджувався з перебільшеною оцінкою його літературної творчості. «Я теж знаходжу в ньому певну долю таланту, однак вважаю, що він зовсім зійшов з дороги. Він і справді написав багато віршів, однак поезії в них нема. Його оповідання є надзви-

¹⁶ Там само. — С. 419-420.

¹⁷ Там само. — С. 420.

чайно нудні, а стиль — поганий»¹⁸. Розгромну критику В. Гнатюка зазнала і «*Граматика письменного руського язика*» **К. Сабова**, що протягом довгих років була єдиним підручником русинської (!) мови в закарпатських середніх школах і фактично спричинилася до мадярщення цілої генерації закарпатоукраїнських студентів. Негативно він поставився і до творчості «корифея» закарпатської літератури — **О. Митрака**, який «плекає надію, що прийде якийсь новий Мойсей і виведе угорських русинів з мадярського ярма; саме він, однак, не прикладає руки до праці, щоб в народі пробудити силу та з його допомогою скинути це угорське ярмо»¹⁹.

Не знайшов Гнатюк поезії ні у віршах **Е. Фенцика** (Владимира), хоча знання російської літературної мови у нього краще, ніж у інших поетів. Його ідею «вселов'янської єдності», тобто злиття всіх слов'ян в єдиний російський народ він засудив і висміяв.

Найліпшим закарпатоукраїнським літературознавцем тогочасна (і пізніша) критика вважала **Є. Сабову**, автора «*Хрестоматии церковнославянских и угорусских литературных памятников*»: «Це і справді жива книжка, — писав В. Гнатюк. — Людині, яка зовсім не обізнана з життям угорських русинів, дає яку-таку картину того, що там творили, писали й думали». Однак Гнатюк справедливо закинув **Є. Сабову** «мадярський патріотизм» та свідому снагу ізолювати літературу угорських русинів від галицького літературного відродження.

Серйозні застереження висловив В. Гнатюк і до творчості **М. Врабеля**, зокрема до його збірника «*Русский соловей*», в якому подано десятки віршів закарпатських «поетів», що не мають жодної художньої вартості. Похвалив його як редактора «*Неділі*» за намагання наблизити мову газети до мови народу.

Із письменників, що орієнтувалися на українську літературну мову і на які Гнатюк покладав найбільші надії, він коротко розглянув творчість **Ю. Жатковича**, **Л. Чопея** та **Г. Стрипського** (Ядора). Першого він вважав «одним з найінтелігентніших священиків на Угорській Русі».

Високо оцінив, зокрема, його «*Етнографічні замітки з Угорської Русі*», заслугою Гнатюка опубліковані в «*Етнографічному збірнику*». Позитивно він поставився і до перекладів **Ю. Жаткови-**

¹⁸ Там само. — С. 421.

¹⁹ Там само. — С. 422.

ча з української літератури на угорську оповідань І. Франка, Марка Вовчка, О. Федьковича та І. Нечуя-Левицького²⁰.

У розвідці «*Русини в Угорщині*» В. Гнатюк згадав і менш відомих письменників: І. Дулишковича, А. Поповича, А. Балудянського, Мустияновича, Яновича, Рошковича, Кондратова, Ханата, Полівку, Ясенчука та Азарія. З кількома із вищезазначених письменників В. Гнатюк зустрівся особисто під час своїх фольклорних експедицій на Закарпаття.

Отже, цей короткий огляд закарпатоукраїнської літератури другої половини ХІХ ст. свідчить про те, що В. Гнатюк був добре обізнаним з цією літературою і дав їй критичну, але справедливу оцінку, яка діаметрально відрізнялася від тогочасних і майбутніх панегіричних оцінок, публікованих у москвофільській пресі Закарпаття. Значення вищезгаданої праці В. Гнатюка полягає ще й в тому, що її було опубліковано в найвизначнішому тогочасному слов'янському журналі. Більш ніж скромний літературний доробок закарпатських письменників завдяки Гнатюкові став відомим в усьому слов'янському світі.

Дуже критично поставився В. Гнатюк і до єдиного русинського літературного видавництва на Закарпатті — Общества святого Василя в Ужгороді, якому присвятив окрему статтю²¹. Найбільшу трагедію цього літературного товариства він бачить у факті, що воно відірвалося від рідного ґрунту — від народу і скотилося на москвофільські позиції, застосовуючи у своїх виданнях штучне «язичіє», якого не розумів ні простий народ, ні інтелігенція. Остання цілком природно знаходила задоволення своїх духовних потреб в угорській культурі, «де кипіло життя, велася боротьба на всіх полях людської думки». «При Обществі, — писав Гнатюк, — лишилися самі інертні люди і довели його до того, що по кільканадцятьох роках воно цілковито заснуло сном блаженних». Орган Общества — газету «*Наука*» — він вважав «мертвонародженим плодом». Не покладав він великих надій ні на спадкоємця Общества святого Василя — «*Литературное и книжное акційное общество*» в Ужгороді, «бодай доти, доки члени його не зрозуміють, що угорські русини не становлять окремого народу, що самі власними силами не потраплять

²⁰ *ЛНВ*, т. ХVІІІ, 1902, кн. VII. — С. 43-44.

²¹ Общество св. Василя в Унгарі. *ЛНВ*, т. ХVІІІ, 1902, кн. V. — С. 29-30.

двигнутися і що їм, конечно, треба ввійти в контакти з галицькими русинами»²². На жаль, закарпатські діячі не звертали уваги на поради В. Гнатюка і довели весь народ на край духовної загибелі, від якої зберегла його лише Перша світова війна та розпад Австро-Угорщини.

На сторінках галицької преси В. Гнатюк рецензував майже кожну книжку, видану на Закарпатті. Правда, на переломі ХІХ-ХХ ст. майже вся видавнича діяльність тут обмежувалася виданням календарів («місяцесловів»), здебільшого на дуже низькому рівні. За час з 1897 по 1902 р. В. Гнатюк прорецензував 10 закарпатських календарів²³.

Під впливом В. Гнатюка почав писати народною мовою **Гавриїл (Габор) Костельник**, уродженець Руського Керестура у Бачці. Перші свої вірші він вислав 1903 р. до газети «Неділя», що виходила в Будапешті, але там їх саме через мову відмовилися публікувати. В опублікованому повідомленні редакція радила Костельникові: «Если прилежно читати будете газету нашу, то под едним роком присвоите себе язык наш и тогда из пера вашего могут выйти хороши стихи»²⁴.

Костельник не послухав поради і в 1904 р. видав у Жовкві поему-ідилію «З мойого валала». Це був перший окремо виданий літературний твір на Закарпатті, писаний народною мовою. В. Гнатюк привітав цей піонерський почин Костельника обширною рецензією «Поетичний талант між бачванськими русинами»²⁵. З його ініціативи цей дебют молодого автора Петроградська академія наук нагородила грошовою премією. Ця нагорода мала значний вплив на дальший розвиток літературної творчості Г. Костельника. В 1907 р. він поступив на богословський факультет Львівського університету, видав кілька книжок русинською, українською та сербохорватською мовами, а в 1923 р. — «Граматику бачвансько-рускей бешеди», якою

²² Там само. — С. 30.

²³ *Житє і Слово*, 1897, кн. 6. — С. 329-335; *ЛНВ*, т. ІХ, 1900, кн. ІІІ. — С. 214-215; т. ХІІІ, 1901, кн. 3. — С. 216-218; т. ХІV, 1901, кн. V. — С. 26; т. ХVІІ, 1902. — С. 18.

²⁴ Цитовано за газетною вирізкою із «Неділі», надісланій Г. Костельником В. Гнатюкові. Рукописний відділ Львівської наукової бібліотеки.

²⁵ *ЛНВ*, 1904, кн. X. — С. 174-188.

узаконив літературну мову русинів Бачки²⁶. Основоположником літератури русинів Войводини по праву вважають Г. Костельника, однак поштовх до літературної творчості на народній основі він отримав від В. Гнатюка²⁷.

Прагненням В. Гнатюка було ввести слабку літературу Закарпаття, що розвивалася в несприятливих умовах угорської шовіністичної політики, у загальноукраїнську літературну течію.

Правда, як я вже згадував, до 1918 р. загальноукраїнська література не мала сприятливих умов для розвитку. На Східній Україні, що належала до царської Росії, панував жорстокий терор щодо українського слова. Урядовими постановами та таємними вказівками царської адміністрації мова 40-мільйонного українського народу в Росії опинилася поза законом. На території Росії на українській мові можна було друкувати незначну кількість краєзнавчої та фольклорної літератури, але й ця підлягала гострій цензурі.

Дискримінація української мови в Росії наочно виявилася при відкритті пам'ятника зачинателеві нової української літератури **Івану Котляревському** в Полтаві, побудованому на кошти української громадськості. Пам'ятник мав бути відкритим у 1898 р. з нагоди 130-річчя від народження поета, однак через адміністративні зволікання і перешкоди його було відкрито тільки в 1903 р. Як писав В. Гнатюк, відкриття було «першим в своїм роді національним святом»²⁸. Російський уряд під тиском революційної громадськості дозволив влаштувати це свято, однак заборонив на ньому виступати на українській мові, проти чого гостро запротестувала, зокрема українська інтелігенція Галичини на чолі з В. Гнатюком. Врешті-решт делегатам з Галичини було дозволено виступати на українській мові. Це викликало ще більше обурення серед учасників відкриття. «Свято чисто українське, — писав В. Гнатюк, — відслоняється пам'ятник українському поетові, якого твори написані також

²⁶Детальніше про це див. у IV розділі цієї праці. Сьогодні ця мова є загальновищезаною. Нею друкують книжки, газети, журнали, викладають у школах, при університеті в Новому Саді існує й кафедра русинської мови та літератури.

²⁷Див. *там само*. Про взаємини між Г. Костельником і В. Гнатюком, див.: М. Мушинка. Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. *Шветлосц*. — Новий Сад, 1967, р. V, ч. 3. — С. 161-177.

²⁸*ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 51.

по-українськи і признані для українців, тим часом вони не можуть у своїй мові віддати йому пошани! Щось подібне неможливе хіба в цілому світі»²⁹.

В. Гнатюк як секретар НТШ від імени НТШ надіслав на відкриття листа, в якому говорилося: «Простуючи шляхом, який зазначив Котляревський, а який протерли його наступники, ми в тім почуттю солідарности з кращими синами України і з чільними сіячами людського поступу знаходимо непохитну віру, що діло, розпочате Котляревським, не вмере, не загине, і кличемо з повної груди: **Ще не вмерла Україна!**»³⁰

Про все це В. Гнатюк детально розповів у статті «*Відслонене пам'ятника І. Котляревському в Полтаві*»³¹ та в ряді інших статей³².

У тому ж 1903 р. він переклав з російської мови цікаву розвідку «*До характеристики семінарських часів Івана Котляревського*» та опублікував її на сторінках «*ЛНВ*»³³.

Кількома статтями звернувся В. Гнатюк до творчості найвизначнішого українського поета **Т. Шевченка**. Здебільшого це були інформативні статті, написані на підставі повідомлень тогочасної преси³⁴ та рецензії видань його творів або праць про нього різними мовами³⁵.

У 1911 р. В. Гнатюк разом з М. Грушевським звернулися від імені НТШ до підготовчого комітету святкування 100-річчя від

²⁹Там само.

³⁰Російська цензура викреслила з листа останній оклик, замінивши його словами: «Ще не вмерла українська Русь!».

³¹Там само. — С. 51-59.

³²Там само. — С. 230-234, 237, 240; т. XXV, 1904. — С. 181.

³³ЛНВ, т. XXIV, 1903. — С. 202-215.

³⁴Шевченкові роковини в Симферополі. ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V. — С. 130-131; Шевченків дуб. ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 128; Нові матеріали до біографії Шевченка. ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 22-28; Остання любов Шевченка. ЛНВ, 1900, кн. I. — С. 66; Брюллов та Шевченко. ЛНВ, т. X, 1900, кн. IV. — С. 60; Автограф Шевченка. ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. 4. — С. 1; Проект бібліотеки в родиннім селі Шевченка. ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. 4. — С. 1.

³⁵Переклади Шевченка на сербську мову. ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 118; Шевченко по-словацьки. ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 181; Шевченко по-чеськи. ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. IV. — С. 9-11; Росіяни про Шевченка. ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. VI. — С. 40; Т.Г. Шевченко. Повісті. — Київ 1901, ЛНВ, т. XVII, 1902. — С. 17; Т. Шевченко в літературі і мистецтві. ЛНВ, т. XXIV, 1903. — С. 142-143; Словінський переклад Шевченкової поезії. ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 398-399.

народження Т. Шевченка в Москві листом, у якому висловлено гострий протест з приводу заборони святкування Шевченківського ювілею на Україні³⁶.

У статті «Нові матеріали до біографії Шевченка» він проаналізував цікаві спогади М. Лазаревського про перші літа заслання Шевченка. До спогадів Гнатюк додав невідомі до того часу листи Т. Шевченка до Я. Кухаренка³⁷. На сторінках «ЛНВ» Гнатюк заторкнув і справу побудови пам'ятника Т. Шевченкові³⁸.

Слід нагадати, що вже в 1897 р. на семінарі з української літератури В. Гнатюк виголосив доповідь «Вплив українсько-руської народної поезії на Шевченкову поему «Гайдамаки»³⁹.

У «Літературно-науковій бібліотеці» В. Гнатюк видав твори найвизначніших письменників Східної України: повість Григорія Квітки-Оснор'яненка «Маруся»⁴⁰, три книжки «Народних оповідань» Марка Вовчка⁴¹, дві книжки Олександра Кониського⁴², три книжки оповідань Пантелеймона Куліша⁴³, дві книжки творів Леся Мартовича⁴⁴, збірник оповідань Данила Мордовця⁴⁵, дві книжки творів Івана Нечуя-Левицького⁴⁶, три книжки «Оповідань» Олекси Стороженка⁴⁷ та його легенду з 1648 р. «Марко проклятий»⁴⁸, історичні оповідання Андрія Чайковського⁴⁹.

³⁶Хроніка, 1911, вип. II, ч. 46. — С. 13.

³⁷ЛНВ, т. VII, 1899.

³⁸ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. I. — С. 142-143; т. XXXII, 1905. — С. 245.

³⁹ЛЦДА, ф. 309, од. зб. 2194, арк. 50-52.

⁴⁰Літературно-наукова бібліотека (далі — ЛНБ), 1901, сер. II, ч. 12. — С. 160.

⁴¹ЛНБ, 1903, сер. I, ч. 52, 58, 66.

⁴²О. Кониський. Молодий вік Максима Одинця. ЛНБ, 1902, сер. I, ч. 41. — С. 197; Листи про Ірландію. ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 80, стор. IV+ 63.

⁴³П. Куліш. Оріся. ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 14. — С. 17; Українські оповідання. ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 73-74. — С. 144; Листи з Хутора. ЛНБ, 1906, сер. II, ч. 122. — С. 85.

⁴⁴Л. Мартович. Нечителник. ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 23. — С. 97; Хитрий Панько і інші оповідання. ЛНБ, 1903, сер. I, ч. 56. — С. 109.

⁴⁵Д. Мордовець. Оповідання. ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 79. — С. 102.

⁴⁶І. Нечуй-Левицький. Хмари. ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 67-68. — С. 524; Гуморески. ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 81-82. — С. 127.

⁴⁷ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 16; 1904, сер. II, ч. 91-92; 1905, сер. II, ч. 119-120.

⁴⁸ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 16; 1904, сер. II, ч. 91-92; 1905, сер. II, ч. 119-120.

⁴⁹ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 65.

Отже, як бачимо, на Західній Україні, яка належала до австрійської держави з чисельністю понад 5 мільйонів жителів, умови для розвитку української літератури були сприятливіші. Українська мова тут була дозволеною, однак російський царський уряд, вірний своїй великодержавній шовіністичній політиці, гостро забороняв ввіз та поширювання західноукраїнських (галицьких) видань на Східній Україні. Таким чином, західноукраїнська література опинилася в певній ізоляції від східноукраїнської.

Як я вже згадував, В. Гнатюк ще у студентські часи, будучи головою Академічної громади, видав збірник віршів **Івана Франка** «*Мій Ізмарагд*» (1897 р.), що користувалася великим успіхом у Східній та Західній Україні. Успіх цього видання піддав йому думку видати ювілейний збірник, присвячений 25-річчю літературної діяльності Івана Франка, в якому були б об'єднані представники усіх українських земель: Східної України, Галичини, Буковини та Закарпаття.

Він розіслав листи-запрошення багатьом письменникам та культурним діячам і вже під кінець 1898 р. під його редакцією вийшов збірник-альманах «*Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності*». Весь тягар цього видання лежав на плечах В. Гнатюка, який був його упорядником, редактором та автором передмови.

Східну Україну у збірнику представляли: Леся Українка, Ф. Вовк, Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, А. Кримський, І. Тобілевич, М. Грушевський, О. Пчілка та деякі інші. Упорядникові вдалось притягти до співпраці навіть двох селян — одного з Уманщини, другого із Купчинець. Представниками Західної України у збірнику були: Н. Кобринська, І. Копчак, У. Кравченко, Є. Ярошинська, В. Левицький, Д. Млака; Закарпаття представляв Ю. Жаткович.

Разом у збірнику взяло участь 26 авторів. Отже, це була, по суті, антологія кращих українських письменників зі всіх українських земель, причому кожен із них був представлений кращими своїми творами, до того часу ніде не публікованими.

Одночасно з підготовкою збірника до друку В. Гнатюк звернувся до найвизначніших українських композиторів з проханням написати мелодії до віршів І. Франка. Так появилися такі шедеври української музики, як «*Вічний революціонер*» М. Лисенка, «*Не забудь юних днів*» і «*Розвійтеся з вітром*» С. Людкеви-

ча та цілий ряд інших. Ці твори підготовчий комітет святкування ювілею І. Франка, очолюваний В. Гнатюком, видав окремою книжкою під назвою «*Зів'яле листя*». Це була перша музична інтерпретація віршів І. Франка.

З ініціативи В. Гнатюка появилася і бібліографія друкованих праць І. Франка — «*Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності 1874-1898*», укладена М. Павликом.

Крім вищезгаданих двох збірників В. Гнатюк був редактором й інших книжок І. Франка, зокрема розвідки «*Шевченко в польській революційній легенді*»⁵⁰ та драми «*Украдене щастя*»⁵¹. Цілий ряд його творів він прорецензував на сторінках «*ЛНВ*»⁵². В. Гнатюк дуже часто виступав на захист І. Франка перед необґрунтованими нападами різних псевдокритиків. Так, наприклад, 1902 р. один із таких критиків Ю. Дзірович напав на І. Франка за його переклад віршів К. Гавлічка-Боровського. Захищаючи І. Франка, В. Гнатюк послався на позитивні оцінки перекладу чеськими літературознавцями⁵³.

В 1914 р. В. Гнатюк очолив Ювілейний комітет по вшануванню 40-річчя літературної праці І. Франка⁵⁴. У тому ж році він підготував до друку альманах «*Привіт Іванові Франкові в сорокалітті його письменської праці*», який через воєнні події появилася у світ лише за два роки⁵⁵.

Альманах складається з двох частин: літературної та наукової. В першій подано вірші та оповідання А. Черного, В. Короленка, М. Горького, П. Тодорова, Лесі Українки, Т. Бордуляка, Л. Мартовича; спогади Уляни Кравченко, Ф. Вовка та деякі інші твори. В другій частині подано до того часу ніде не друковані наукові праці 24 вчених, серед яких є імена найвизначніших тогочас-

⁵⁰ЛНВ, 1901, сер. II, ч. 19.

⁵¹ЛНВ, 1901, сер. II, ч. 24.

⁵²ЛНВ, 1898, кн. V. — С. 132-140; т. VII, кн. VIII-IX. — С. 145-156; 1899, кн. VIII. — С. 123-124, кн. X. — С. 39; т. XIII, 1901, кн. III. — С. 218; т. XVII, 1902, кн. VI. — С. 43-44; т. XXII, 1903. — С. 230; т. XXIV, 1903. — С. 238; т. XXX, 1905. — С. 94-95; т. XXXI, 1905. — С. 99; т. XXXIII, 1906. — С. 189.

⁵³ЛНВ, т. XIV, 1902, кн. IV, стор. 185-186.

⁵⁴Крім В. Гнатюка до складу комітету входили І. Труш, С. Томашівський та І. Кревецький.

⁵⁵Привіт Івану Франкові в сорокалітті його письменської праці. 1874-1914. Накладом Ювілейного комітету. — Львів, 1916.

них славістів (В. Ягіч, О. Шахматов, О. Брюкнер, Я. Бодуен де Куртене, А. Єнсен, І. Полівка, Ф. Корш, І. Зілінський та інші). Сам В. Гнатюк взяв участь у збірнику розвідкою «*Запропащена збірка угро-руських казок*».

Незадовго до своєї смерті В. Гнатюк написав ювілейну статтю з нагоди смерті І. Франка⁵⁶. Цією статтею він ніби назавжди попрощався зі своїм другом та учителем.

Із тогочасних письменників Східної України В. Гнатюк найінтенсивніші стосунки підтримував з Михайлом Коцюбинським. Вони почали листуватися у зв'язку з підготовкою збірника «*Привіт Івану Франкові*», для якого Коцюбинський обіцяв написати оповідання «*В пугах шайтана*». Через хворобу він не встиг своєчасно закінчити його, воно у збірник не увійшло.

31 грудня 1898 р. В. Гнатюк запросив Коцюбинського до участі в новозаснованій Українсько-руській видавничій спілці. Коцюбинський охоче прийняв запрошення і для першої книжки своїх вибраних творів вислав йому оповідання «*В пугах шайтана*» та попросив його самого взятися за вибір текстів та упорядкування збірника його оповідань. У першу книжку М. Коцюбинського, що появилася під назвою «*В пугах шайтана*» 1899 р. як одна з перших книжок Літературно-наукової бібліотеки, В. Гнатюк додав кілька оповідань із «*Правди*», «*Зорі*» та «*Життя і Слова*». Сам Коцюбинський був задоволений редакторською працею Гнатюка. «Книжка видана так добре, так чепурно, — писав він у листі до нього, — що мені лишається скласти Спілці в особі Вашій jako директора її велике спасибі»⁵⁷.

Незабаром В. Гнатюк видав другу книжку оповідань М. Коцюбинського, на цей раз із життя басарабських селян під назвою «*По-людському*» (1900 р.). У третю книжку «*Поєдинок і інші оповідання*» (1903 р.) він додав т. зв. «дрібні оповідання» Коцюбинського, а у четверту «*У грішній світ*» (1905 р.) — новелу однойменної назви та деякі інші.

Ці чотири томи охоплювали майже всю літературну творчість М. Коцюбинського. Їхня підготовка до друку була пов'язана з інтенсивним листуванням, що поступово переростало у міцну особисту дружбу між цими двома діячами. На Великдень 1905 р. М. Коцюбинський по дорозі на лікування до Західної Європи вперше від-

⁵⁶Роковини смерті І. Франка. *ЛНВ*, т. ХС, 1926, кн. V. — С. 81-82.

⁵⁷М. Коцюбинський. *Твори в трьох томах*, т. 3. — Київ, 1965. — С. 229.

відав у Львові В. Гнатюка. Забравши з собою І. Франка, вони виїхали у Карпати, які справили на Коцюбинського незабутнє враження. Він твердо вирішив наступного року повернутися туди на довший час, однак хвороба та нестача коштів не дозволили йому здійснити цей намір ні у 1906, ні в наступних роках. Коцюбинський часто запрошував Гнатюка до Чернігова, але й той через хворобу не зміг скористати з його запрошення.

Лише на початку травня 1909 р. по дорозі на лікування до Італії Коцюбинський знову зупинився у Гнатюка у Львові. Вони домовилися, що на зворотній дорозі разом проведуть кілька днів у Криворівні, але через погану погоду Коцюбинський побоювся поїхати туди, а приїхав до Криворівні лише наступного літа — в серпні 1910, пробувши там майже два тижні.

Через рік в листі до М. Грушевського він писав: «Криворівня мене так зачарувала, що я цілий рік тільки марив про неї, навіть у сні бачив її. Хотів би прожити у Криворівні з місяць, може б мені вдалося вивезти звіди тему для оповідання»⁵⁸.

В липні 1911 р. М. Коцюбинський і справді прибув до В. Гнатюка у Криворівню на цілий місяць. Гнатюк поселив його у місцевого дяка в сусідстві зі своєю найнятою квартирою, в якій він жив із сім'єю. Коцюбинський харчувався у Гнатюків, часто виїжджаючи верхи на коні у віддалені закутки Гуцульщини. Здебільшого Гнатюк направляв його до своїх інформаторів, друзів та співробітників. Особливо багато матеріалів почерпнув М. Коцюбинський у Луки Гарматія, який супроводив його на полонини, де він на місці ознайомився зі старовинними звичаями гуцульських пастухів. В с. Голови він був навіть на похоронній «забаві»⁵⁹.

У листі до М. Горького із Криворівні він писав: «Всё время провожу в экскурсиях по горах, верхом на гуцульском коне, лёгком и грациозном, как балерина. Побывал в диких местах, доступных немногим, на полонинах, где гуцулы-номады проводят со своими стадами всё лето. Если бы Вы знали, как величественна здесь природа, какая первобытная жизнь... Собираю материал, переживаю природу, смотрю, слушаю и учусь»⁶⁰.

⁵⁸Там само. — С. 435.

⁵⁹Сам В. Гнатюк через хворобу не міг їздити з Коцюбинським «у гори». Пізніше на підставі спогадів Л. Гарматія він написав окрему брошуру про подорожі Коцюбинського: В. Гнатюк. *Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського*. — Львів, 1925.

⁶⁰М. Коцюбинський. *Твори в трьох томах*, т. 3. — Київ, 1965. — С. 439-440.

А в листі до М. Коцюбинського ми читаємо: «Мені часом здається, що Криворівня — се великий аероплан, який несеться високо в небі між хмарами»⁶¹.

Крім Гнатюка М. Коцюбинський зустрічався у Криворівні з І. Франком (який тут жив з усією родиною), М. Грушевським, Г. Хоткевичем та іншими діячами української культури.

М. Коцюбинський був настільки зачарований Гуцульщиною, що мріяв побудувати тут хату, в якій би разом жили обидві родини — Гнатюка й Коцюбинського⁶².

Повернувшись до Чернігова, М. Коцюбинський написав «оду на Гуцульщину» — повість «*Тині забутих предків*», яка є одним із кращих творів письменника. В ній надзвичайно яскраво, з великою мистецькою силою, на фоні недоторканої карпатської природи описано побут і звичаї гуцулів. В 1912 р. повість було опубліковано у «ЛНВ»⁶³, в 1913 вона вийшла окремим виданням в Українсько-руській видавничій спілці, а 1914 р. у перекладі російською мовою⁶⁴.

Восени 1911 р. М. Коцюбинський знову відвідав В. Гнатюка у Львові. Це була остання зустріч фольклориста з письменником — двох визначних людей схожої долі. Вони й надалі листувалися, мріяли про зустріч в Криворівні, про подорожі в гори, однак немилосердна смерть навесні 1913 р. вирвала М. Коцюбинського з життя.

Для В. Гнатюка це був важкий удар. Замість некролога він підготував до друку його листи до себе (126 листів і поштових карток з 15 серпня 1899 р. до 20 лютого 1913 р.) з обшир-

⁶¹Там само. — С. 442.

⁶²Ось як описує його плани В. Гнатюк: «Коцюбинський захопився Гуцульщиною. В Криворівні він вибрав місце для хати, намалював плян, сад, навіть деревця вирішив; з парохом вів переговори про купівлю ґрунту. Розуміється, що ні в мене, ні в Коцюбинського не було ніяких грошей, але це зовсім не журило його, він був впевнений, що заробить кілька буде треба, а я свою пайку поволі буду йому звертати» (М. Коцюбинський. *Листи до Володимира Гнатюка*. — Львів, 1914. — С. 19).

⁶³ЛНВ, т. LVII, 1912, кн. I. — С. 4-32; кн. II. — С. 209-267.

⁶⁴М. Коцюбинський. *Рассказы*. Т. I-III. Перевод с украинского М. Могилянско-го и Ф. Волховского. Москва, 1914. За повістю М. Коцюбинського режисер С. Парраджанов зняв однойменний кінофільм «*Тині забутих предків*», який критика зараховує до кращих фільмів світової кінематографії.

ною вступною статтею про їхні взаємини⁶⁵. На підставі листів та спогадів Коцюбинського він написав статтю про його перебування в Житомирі, яка появилася друком лише після смерті В. Гнатюка⁶⁶.

За посередництвом М. Коцюбинського В. Гнатюк познайомився з багатьма іншими українськими письменниками.

На першому місці слід назвати **Панаса Мирного**. Як відомо, цей майстер слова через цензурні міркування скривався під псевдонімом і лише найближчі його друзі, до яких належав і М. Коцюбинський, знали його справжнє прізвище (П. Рудченко). В. Гнатюк ще в студентські роки звернув увагу на соціальні оповідання П. Мирного. Ставши секретарем Українсько-руської видавничої спілки, він вирішив серед перших книжок видати й том його оповідань та повістей.

Всю кореспонденцію, пов'язану з цим виданням, він вів за посередництвом М. Коцюбинського. «Про нього (П. Мирного — М. М.) нічого не знають у нас, а повинні знати, бо ж він один із найвизначніших наших письменників», — писав він до Коцюбинського⁶⁷. Так вже 1900 р. за редакцією В. Гнатюка появилася збірки оповідань П. Мирного «*Лихі люди*»⁶⁸, а незабаром за нею і наступні збірки: «*Лихий попутав*»⁶⁹, повість «*Морозенко*»⁷⁰, збірки оповідань «*Лови*»⁷¹ та «*Серед степів*»⁷². В. Гнатюк мріяв видати повне видання творів Панаса Мирного, до якого би входили і його романи «*Хіба ревуть воли, як ясла повні*», «*Повія*», його біографія тощо, однак автор не погодився, боячись переслідувань з боку російського уряду. З цензурних міркувань П. Мир-

⁶⁵М. Коцюбинський. *Листи до Володимира Гнатюка*. — Львів, 1914. Ці листи в скороченнях друкували в кількох виданнях творів М. Коцюбинського.

⁶⁶В. Гнатюк. До перебування М. Коцюбинського в Житомирі. Науковий збірник за рік 1928. *Записки Українського наукового товариства в Києві*, т. XXVII, 1928. — С. 163-176. Детальніше про зв'язки В. Гнатюка з М. Коцюбинським див.: В. Гнатюк. Із спогадів про М.М. Коцюбинського. Зб. *М. Коцюбинський і Західна Україна*. — Чернігів, 1940. — С. 147-151.

⁶⁷М. Коцюбинський і Західна Україна, зб. II. — С. 101.

⁶⁸ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 16.

⁶⁹ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 22.

⁷⁰ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 22.

⁷¹ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 4.

⁷²ЛНБ, 1903, сер. I, ч. 53.

ний категорично відмовився розкрити свій псевдонім та вислати Гнатюкові автобіографію з фотографією. Та й ці п'ять книжок, виданих В. Гнатюком, становлять найповніше тогочасне видання творів П. Мирного в українській літературі.

У 1898 р. В. Гнатюк зав'язав листування з найвизначнішою українською поетесою **Лесею Українкою**. Щоб заохотити її до висилання своїх віршів до Львова для видання окремою книжкою, В. Гнатюк вислав їй деякі видання Видавничої спілки, якими вона була захоплена, тоді охоче погодилася, щоб і її вірші появилися у *«Літературно-науковій бібліотеці»*. Зокрема захопили її оповідання О. Кобилянської, які вона вважала «окрасою нашої літератури»⁷³.

Навесні 1899 р. В. Гнатюк уклав збірник вибраних творів Лесі Українки, власноручно переписавши їх із друкованих видань, і вислав їх для апробації авторці до Берліна, де вона в той час лікувалася. Леся Українка доповнила їх новими віршами, і збірка того ж року появилася під назвою *«Думи і мрії»*⁷⁴.

У тому ж році Леся Українка вислала В. Гнатюкові (за посередництвом Н. Кобринської) і свій переклад *«Атта Троля»* Г. Гайне, який В. Гнатюк негайно помістив у *«ЛНВ»-ку*⁷⁵, а потім видав його окремою книжкою, разом з поемою Гайне *«Раткліф»* та збіркою балад⁷⁶.

На сторінках *«ЛНВ»* В. Гнатюк регулярно друкував нові твори Лесі Українки, а в 1900 р. він опублікував тут і її переклад драми Метерлінка *«L'intruse (Неминуца)»*⁷⁷.

Крім того, він стежив і за творами Лесі Українки, публікованими поза виданнями Спілки, час від часу рецензуючи їх у ре-

⁷³Лист Лесі Українки до В. Гнатюка від 10.V.1899. Леся Українка. *Твори в десяти томах*, т. IX. — Київ, 1965. — С. 348. З того часу розпочалося інтенсивне листування між Лесею Українкою та О. Кобилянською, що переросло у тривалу дружбу. (Див.: Л. Українка. Листи до І. Франка та О. Кобилянської. В кн. *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження*. Київ, 1954. — С. 40-188; Е. Панчук. Леся Українка і Ольга Кобилянська. *Вільна Буковина*, № 2. Альманах. — Чернівці, 1941. — С. 113-116; його ж. *Дружба письменниць. Радянська Буковина*. — Чернівці, 1946, ч. 42).

⁷⁴*ЛНВ*, 1899, сер. I, ч. 8.

⁷⁵*ЛНВ*, 1900, кн. I. — С. 102-112.

⁷⁶Г. Гайне. *Атта Троль. Раткліф. Баляди*. Видання редакції ЛНВ, 1903.

⁷⁷*ЛНВ*, 1900, кн. IX. — С. 344-358.

дагованих ним виданнях⁷⁸. Новий етап взаємин Лесі Українки з В. Гнатюком настав у 1908-1909 рр. у зв'язку з заходами Лесі Українки в справі записів українських дум⁷⁹.

Як я вже згадував, В. Гнатюк вступив на науковий шлях під безпосереднім впливом **Михайла Драгоманова**, тому не дивно, що за творами цього визначного діяча української культури він стежив усе життя. Разом з І. Франком він брав безпосередню участь у виданні чотиритомника наукових праць М. Драгоманова «Розвідки про українську народну словесність і письменство»⁸⁰, праці «Шевченко, українофіли і соціалізм»⁸¹ та розвідки про М. Костомарова⁸². Сам В. Гнатюк підготував до друку його спогади про студентські роки⁸³ та нарис «Козаки»⁸⁴.

На сторінках «ЛНВ» В. Гнатюк прорецензував такі праці М. Драгоманова, як «Рай і поступ»⁸⁵, «Швейцарська спілка»⁸⁶, «Собрание политических сочинений» М. Драгоманова⁸⁷, «Листи до Івана Франка та інших»⁸⁸. Дві статті він присвятив популяризації імені М. Драгоманова на Західній Україні⁸⁹.

З новіших авторів за його редакцією видано «Повісті й оповідання» **Володимира Винниченка**⁹⁰, збірки оповідань **Богдана Лепкого** «З життя» та «Кара»⁹¹.

⁷⁸Леся Українка. Малорусские писатели на Украине (ж. «Жизнь», 1900). ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 127-128; Л. Українка. Відгуки. Поезії (Чернівці, 1902), ЛНВ, т. XVIII, кн. VI. — С. 40.

⁷⁹Детальніше про взаємини В. Гнатюка та Лесі Українки див. у статті М. Возняка. Першодруки Лесі Українки. Наукові записки Львівського університету. Літературно-критичний збірник, вип. I, 1951. — С. 45-51.

⁸⁰Накладом НТШ. — Львів, 1899-1907.

⁸¹Накладом УРВС. — Львів, 1906.

⁸²М. Драгоманів. Микола І. Костомарів. ЛНВ, 1901, сер. II, ч. 9.

⁸³М. Драгоманів. Два учителі. Спомини. ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 27.

⁸⁴ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 121.

⁸⁵ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 63.

⁸⁶ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 198.

⁸⁷ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 405-406.

⁸⁸ЛНВ, 1906, кн. XII. — С. 498-500.

⁸⁹ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VIII. — С. 24 та 27.

⁹⁰ЛНВ, 1903, сер. I, ч. 55. — С. 282.

⁹¹ЛНВ, 1899, сер. I, ч. 12; 1905, ч. 93.

Натомість В. Гнатюк засудив творчість письменників — «молодомузців» (В. Бірчак, В. Пачовський, П. Карманський і О. Луцький та ін.), вважаючи її декаденткою і відірваною від життя⁹².

На окрему увагу заслуговують взаємини В. Гнатюка з **Агатангелом Кримським**, які розпочалися ще в 1897р. у зв'язку з підготовкою до відзначення 25-ліття літературної діяльності І. Франка. Для ювілейного альманаху А. Кримський надіслав свої переклади віршів арабських поетів. Правда, В. Гнатюк ще до листовного знайомства з цим багатогранним українським вченим і письменником дуже високо оцінив його переклад праці В.А. Кловстона «*Народні казки та вигадки*»⁹³.

У листі до Б. Грінченка від 19 червня 1901 р. А. Кримський писав: «Гнатюк писав, ще не читаючи мого «Пальмового гілля», щоб я оддав його до «Бібліотеки Спілки». Я згодився, тільки ж не знаю, чи підійдуть мої вірші своїм напрямом під загальний характер видань Спілки. А надто мусить не сподобатися передмова... Думаю, що моє «Пальмове гілля» в кінці кінців Спілка вважатиме за непідхоже для себе»⁹⁴. Побоювання Кримського виявилися зайвими. В. Гнатюк у тому ж році відредагував і видав його поезії⁹⁵.

В 1903 р. з ініціативи В. Гнатюка А. Кримського було обрано членом НТШ. З цієї нагоди В. Гнатюк написав про нього окрему статтю з основною бібліографією його творів⁹⁶.

Майже одночасно з обранням А. Кримського дійсним членом НТШ В. Гнатюка було обрано дійсним членом Російської академії наук. Вітаючи його з цим відзначенням наукової праці, А. Кримський писав: «Я завсіди *дуже високо* (підкреслено А. К.) ціню Ваші праці і тепер незвичайно радий, що Академія наук Вас пошанувала»⁹⁷.

Коли в 1899 р. українських діячів з Галичини (в т. ч. І. Франка та В. Гнатюка) не було допущено на XI археологічний з'їзд

⁹²ЛНВ, т. XXXVI, 1906, кн. XII. — С. 500-503.

⁹³ЗНТШ, т. XVI, 1897, кн. II. — С. 25-29.

⁹⁴А.Ю. Кримський. *Твори в п'яти томах*, т. V. — Київ, 1973. — С. 356.

⁹⁵Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. ЛНВ, 1901, сер. I. ч. 40.

⁹⁶Хроніка НТШ, 1904, вип. I, ч. 1. — С. 17-19.

⁹⁷Лист А. Кримського до В. Гнатюка від 23.VII.1903 р. А. Кримський. *Твори в п'яти томах*, т. V. — С. 370.

в Києві, А. Кримський на знак солідарності з ними відмовився взяти участь у з'їзді⁹⁸. А коли в 1904 р. ця історія повторилася у зв'язку з підготовкою славістичного з'їзду, на який Російська академія наук запросила таких галицьких москвофілів, як Вергун і Яворський і не запросила нікого з членів НТШ, А. Кримський написав протестного листа голові підготовчого комітету О. Шахматову, в якому висловив своє обурення тим, що на славістичний з'їзд не запрошено дійсного члена Академії В. Гнатюка⁹⁹.

В 1904 р. В. Гнатюк видав наукову працю А. Кримського «*Мусульманство і його будучність*»¹⁰⁰, а в 1905 р. — його повість «*Андрій Лаговський*»¹⁰¹. Обидвом книжкам він присвятив окремі рецензії¹⁰².

Щира дружба і взаємна співпраця зв'язувала В. Гнатюка з **Борисом Грінченком**. З ним він познайомився заочно в процесі підготовки до друку збірника «*Привіт Івану Франкові*», для якого він надіслав Гнатюкові своє оповідання «*Дзвоник*». Наприкінці 1899 р. Б. Грінченко був позбавлений роботи і повністю віддався літературній праці. В листі до В. Гнатюка від 26 грудня 1899 р. він писав: «Я тепер не маю ніякої посади. Чи скоро я її матиму і чи матиму, — не знаю. У всякому разі поки мушу жити з літературного заробітку»¹⁰³. В. Гнатюк виклопотав для Б. Грінченка певний гонорар за його твори, опублікувавши на сторінках *ЛНВ* цикл його віршів «*Зернята*», драми «*Серед бурі*» та «*Арсен Яворенко*», цикл байок, розвідку «*Народний театр*», оповідання «*Як я вмер*», нарис про Ганну Барвінок, цикл перекладів із творів Г. Гайне тощо¹⁰⁴.

У цей самий період він опублікував похвальні рецензії на шість белетристичних книжок Б. Грінченка¹⁰⁵.

⁹⁸Лист А. Кримського до Б. Грінченка від 21 серпня 1899 р., *там само*. — С. 339.

⁹⁹Лист А. Кримського до О. Шахматова від 19 грудня 1904 р. З'їзд у зв'язку з російсько-японською війною 1905 р. не здійснився.

¹⁰⁰*ЛНВ*, 1904, сер. II, ч. 88-90.

¹⁰¹*ЛНВ*, 1905, сер. I, ч. 125.

¹⁰²*ЛНВ*, т. XXVII, 1904, стор. 181; т. XXXII, 1905. — С. 165.

¹⁰³Б. Грінченко. *Твори в двох томах*, т. 2. — С. 586.

¹⁰⁴*ЛНВ*, 1899-1902.

¹⁰⁵*ЗНТШ*, 1902. — С. 30-32; *ЛНВ*, т. IX, 1900, кн. I. — С. 64-66, 67; т. XIX, 1902, кн. VII. — С. 6; т. XXX, 1905. — С. 277-278; т. XXXIII, 1806, С. 595-596.

В. Гнатюк підтримував тісні зв'язки з українським вченим та письменником, професором Празького Карлового університету І. Пулюєм¹⁰⁶. За посередництвом І. Пулюя В. Гнатюк у 1900-1901 р. одержав поему П. Куліша «*Маруся Богуславка*», листи П. Куліша до А. Кримського та кілька інших матеріалів, що їх негайно опублікував у «ЛНВ». В «Літературно-науковій бібліотеці» він видав його наукові праці «*Непропаща сила*»¹⁰⁷ та «*Нові і перемінні звізди*»¹⁰⁸, що пізніше вийшли в кількох дальших виданнях. В некролозі І. Пулюя В. Гнатюк підкреслив світове значення цього недооціненого українського вченого¹⁰⁹, винахідника «рентгенових» променів ще перед Рентгеном¹¹⁰.

Значні заслуги має В. Гнатюк і в справі популяризації творів західноукраїнських письменників. В «Літературно-науковій бібліотеці» він видав десятки книжок творів письменників Галичини й Буковини, серед яких варто згадати збірки новел і нарисів Ольги Кобилянської «*Покора*» та «*До світла*»¹¹¹, дві збірки оповідань Наталії Кобринської «*Дух часу*» та «*Ядзя і Катруся*»¹¹², шість книжок оповідань Степана Коваліва «*Громадські промисловці*», «*Риболови*», «*Чародійна скрипка*», «*Писанка*», «*В останній лавці*», «*Щаслива бабуня*»¹¹³, «*Оповідання*» Осипа Маковея¹¹⁴, дві книжки оповідань Леся Мартовича «*Нечительник*» та «*Хитрий Панько*»¹¹⁵, дві книжки новел Василя Стефаника «*Дорога*» та «*Мое слово*»¹¹⁶ тощо.

Отже, Володимир Гнатюк відредагував твори найвизначніших письменників України. Майже з усіма тогочасними українськими письменниками В. Гнатюк був у листовному зв'язку, до багатьох

¹⁰⁶Див. шість листів І. Пулюя до В. Гнатюка та десять його листів до НТШ в ЛЦДА, ф. 3 с, 309/1, од. зб. 2280 та ін.

¹⁰⁷ЛНВ, 1900, сер. II, ч. 5.

¹⁰⁸ЛНВ, 1901, сер. II, ч. 11.

¹⁰⁹Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 118-120.

¹¹⁰Ю. Гривняк. *Іван Пулюй. Монографія*. — Лондон, 1971.

¹¹¹ЛНВ, 1899, сер. I, ч. 3; 1905, сер. I, ч. 90.

¹¹²ЛНВ, 1899, сер. I, ч. 6; 1904, сер. I, ч. 64.

¹¹³ЛНВ, 1899, сер. I, ч. 9; 1903, ч. 51; 1910, ч. 121, 122; 1911, ч. 123, 130.

¹¹⁴ЛНВ, 1904, сер. I, ч. 71. — С. 245.

¹¹⁵ЛНВ, 1900, сер. I, ч. 23; 1903, ч. 56.

¹¹⁶ЛНВ, 1901, сер. I, ч. 26; 1905, ч. 86.

книжок він написав передмови. Слід зазначити, що він був суворим редактором з тонким літературним чуттям. Він не пускав у друк незрілих творів, а якщо такі потрапляли до нього, він їх відкидав або вимагав їхньої ґрунтовної переробки.

Крім редакторської роботи В. Гнатюк часто виступав у пресі зі статтями на літературознавчі теми та рецензіями на літературні твори.

На увагу заслуговують його біографічні статті та некрологи про таких письменників, як Л. Глібов¹¹⁷, Я. Гординський¹¹⁸, І. Грабович¹¹⁹, П. Грабовський¹²⁰, Є. Гребінка¹²¹, І. Гушалевич¹²², В. Забіла¹²³, В. Залозецький¹²⁴, О. Косач¹²⁵, А. Кримський¹²⁶, О. Левицький¹²⁷, С. Лепкий¹²⁸, О. Маркович¹²⁹, П. Огоновський¹³⁰, М. Павлик¹³¹, О. Попович¹³², М. Старицький¹³³ та інші. На сторінках «ЛНВ» він прорецензував «Літературні стремління Підкарпатської Русі» В. Бірчака¹³⁴, «Поезії» Г. Воробкевича¹³⁵, «Твори» Л. Глібова¹³⁶, «Вибір поезій» П. Грабовича¹³⁷, «Народну українську літературу»

¹¹⁷ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 13.

¹¹⁸Хроніка, вип. I-III, 1918, ч. 60-62. — С. 53-54.

¹¹⁹ЛНВ, т. XXIII, 1903. — С. 146-148.

¹²⁰ЛНВ, т. XXI, 1903. — С. 226.

¹²¹ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XI. — С. 122.

¹²²ЛНВ, т. XXIII, 1903. — С. 72-73.

¹²³ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 397-398.

¹²⁴ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. 2. — С. 143.

¹²⁵ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III. — С. 218-219.

¹²⁶Хроніка, 1904, вип. I, ч. 17.

¹²⁷ЛНВ, т. XXIII, 1903. — С. 71-72.

¹²⁸ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VII. — С. 12.

¹²⁹ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V. — С. 192-193.

¹³⁰Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 112-113.

¹³¹ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 204-206; Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 102-104.

¹³²ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 142.

¹³³ЛНВ, т. XXVI, 1904. — С. 123-125.

¹³⁴ЛНВ, т. LXXIV, 1922. — С. 86-88.

¹³⁵ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. I. — С. 70

¹³⁶ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. III. — С. 260.

¹³⁷ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 99-100.

В. Дорошенка¹³⁸, «Твори» Г. Квітки-Основ'яненка¹³⁹, «Виборець» Н. Кобринської¹⁴⁰, «У грішний світ» М. Коцюбинського¹⁴¹, «Оповідання» О. Маковея¹⁴², «Повісті й оповідання» І. Нечуя-Левицького¹⁴³, «Праздник» та «Молода муза» В. Пачовського¹⁴⁴, «Цар Соловей» та «Твори» С. Руданського¹⁴⁵, «Писання» Ю. Федьковича¹⁴⁶, «Поезію в прозі» Г. Хоткевича¹⁴⁷, «Зарваниця» В. Щурата¹⁴⁸ та деякі інші.

Немалі заслуги має В. Гнатюк і в справі пропаганди літератури інших слов'янських народів.

Трибуною для такої пропаганди була для нього знову ж таки очолювана ним «Літературно-наукова бібліотека» та «Літературно-науковий вісник».

Одним з основних завдань Українсько-руської видавничої спілки були переклади на українську мову творів світової літератури. В. Гнатюк як секретар та директор Спілки на перше місце ставив прогресивну **російську літературу**, яка за своїм змістом була найближча українському читачеві.

З російської літератури він найбільше захоплювався творчістю **Льва Толстого**, якого вважав «найпопулярнішим російським письменником». В 1901 р. він видав його роман «Відродження» у перекладі В. Сімовича¹⁴⁹, а в 1903 р. — роман «Крейцерова соната»¹⁵⁰. Відразу ж наступного року В. Гнатюк переклав і видав повість Толстого «Смерть Івана Ілліча»¹⁵¹.

В 1905 р. Лев Толстой дуже гостро виступив проти російсько-японської війни, яку вважав безглуздою. З цього приводу він

¹³⁸ЛНВ, т. XXVII, 1904. — С. 64.

¹³⁹ЛНВ, т. XXXIII, 1906. — С. 193.

¹⁴⁰ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 63-64.

¹⁴¹ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 97.

¹⁴²ЛНВ, т. XXIX, кн. I. — С. 70.

¹⁴³ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XI. — С. 42.

¹⁴⁴ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 29; т. XXXVII, 1906, кн. XII. — С. 500-503.

¹⁴⁵ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 4; т. XXII, 1903. — С. 226.

¹⁴⁶ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 404-405.

¹⁴⁷ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 41.

¹⁴⁸ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. X.

¹⁴⁹ЛНВ, 1901, сер. I, ч. 28.

¹⁵⁰ЛНВ, 1903, сер. II, ч. 46-48.

¹⁵¹ЛНВ, 1904, сер. II, ч. 55-56.

написав відкритого листа, якого Гнатюк опублікував окремою брошуркою під назвою «*Схаменіться!*» у власному перекладі¹⁵², беззастережно ставши на позицію автора.

У тому ж журналі він прорецензував і лист Л. Толстого до царя Миколи II з приводу російсько-японської війни, що його в українському перекладі видала Українська радикальна партія¹⁵³, та його «*Народні оповідання*», видані у Чернівцях¹⁵⁴.

Користаючись популярністю Л. Толстого в Галичині, В. Гнатюк підготував до друку три наступні книжки його творів: «*Севастопольські оповідання*»¹⁵⁵, «*Козаки*»¹⁵⁶ та «*Кавказькі оповідання*»¹⁵⁷. Кожному з них він присвятив окрему рецензію¹⁵⁸.

Отже, за редакцією В. Гнатюка появилось шість книжок творів Л. Толстого. В Галичині ці книжки користалися значною популярністю. Чимала частина їхнього тиражу була ілєгально переправлена на Східну Україну, де вони були заборонені.

За редакцією В. Гнатюка вийшли і три книжки творів Івана Тургенєва («*Ася*», «*Весняні води*» та «*Муму*») ¹⁵⁹, дві книжки оповідань Антона Чехова («*Каштанка*», «*З моря*» та інші оповідання)¹⁶⁰, оповідання Федора Достоевського «*Грач*»¹⁶¹, Всеволода Гаршина «*З війська*»¹⁶², Миколи Гоголя «*Вій*» та інші оповідання¹⁶³.

На окрему увагу заслуговують взаємини В. Гнатюка з Максимом Горьким. Творчість цього письменника, що вийшов з гущі народу і мав за собою небуденний життєвий шлях, зацікавила Гнатюка ще в студентські роки. Ставши секретарем НТШ, він мріяв зав'язати з ним особисті стосунки, але ця мрія не здійснилася¹⁶⁴.

¹⁵²ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 101 і рецензія в ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. III. — С. 258-259.

¹⁵³ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 198.

¹⁵⁴ЛНВ, т. XXX, 1905. — С. 278.

¹⁵⁵ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 112-113.

¹⁵⁶ЛНБ, 1906, сер. I, ч. 103.

¹⁵⁷ЛНБ, 1906, сер. I, ч. 128-129.

¹⁵⁸ЛНВ, т. XXXII, 1905. — С. 165; т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 406.

¹⁵⁹ЛНБ, сер. II, ч. 38-39; 1904, ч. 69-71 та 84.

¹⁶⁰ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 8; 1903, сер. I, ч. 62.

¹⁶¹ЛНБ, 1903, сер. II, ч. 65-67.

¹⁶²ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 102-103.

¹⁶³ЛНБ, 1902, сер. II, ч. 34.

¹⁶⁴М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С.226.

Вже в 1900 р. Гнатюк переклав оповідання Горького «Челкаш» й опублікував у «ЛНВ»¹⁶⁵. Одразу він опублікував й інші його оповідання: «Мальва», «Серед степу», «Пісня про буревісника» тощо у перекладах С. Гуменюка та М. Лозинського.

В 1903 р. окремою книжкою Гнатюк видав твір М. Горького «На дні життя»¹⁶⁶, а в 1904 р. — збірник оповідань «Мальва» та інші оповідання¹⁶⁷.

Саме в той час на Капрі з Горьким подружився М. Коцюбинський і заочно представив йому В. Гнатюка, який на його бажання вислав Горькому добірку своїх праць. Між М. Горьким і В. Гнатюком зав'язалося листування та регулярний обмін літературою.

В 1905 р. В. Гнатюк опублікував статтю «Популярність Горького в Росії»¹⁶⁸, написану на підставі праці Стечкіна «М. Горький. Его творчество и его значение в жизни русского народа» (Петербург, 1904). У статті В. Гнатюк порівняв інтерес до друкованого слова в Росії та на Західній Україні. Якщо в Росії лише протягом п'яти років твори М. Горького розійшлися тиражем 416 тисяч примірників, то на Західній Україні не має збуту книжка, видана у 1.200 примірників. Цей факт спонукає автора до скептичного висновку щодо культурності галицької інтелігенції. «Коли б ми приставили до неї (інтелігенції — М. М.) ту саму мірку, що до російської, й оцінювали її по тім, як вона читає й купує книжки, то мусіли би прийти до переконання, що ми не маємо інтелігенції з виїмкою нечисленних одиниць»¹⁶⁹.

З фольклорних праць В. Гнатюка найбільше враження на М. Горького справили його «Народні оповідання про опришків» та «Знадоби до української демонології». В одному з листів до В. Гнатюка Горький писав: «А теперь позвольте мне сердечно благодарить Вас за сборники по фольклору, — прекрасные и поучительные труды, которые я читаю с высоким наслаждением! Все сборники... я аккуратно получил и очень-очень бла-

¹⁶⁵ЛНВ, т. XI, 1900, кн. VIII. — С. 212-34.

¹⁶⁶ЛНВ, 1903, сер. II, ч. 58-59.

¹⁶⁷ЛНВ, 1904, сер. I, ч. 59.

¹⁶⁸ЛНВ, т. XXX, 1905. — С. 284-285.

¹⁶⁹Там само. — С.284.

годарен за Вашу допомогу мені в ознайомленні з народною душею. Сборник по демонології особливо значительний і інтересен для мене»¹⁷⁰.

В обмін Горький надсилав Гнатюкові свої праці та важкодоступні твори російських та західноєвропейських письменників, частину з яких Гнатюк прорецензував у редактованих ним виданнях.

Популяризуючи літературну творчість прогресивних російських письменників на Україні, В. Гнатюк гостро й безкомпромісно виступав проти тих російських авторів, які заперечували існування української літератури, вважаючи її регіональним відтинком російської літератури. Ідеологом великодержавного шовінізму в російському літературознавстві був професор Флоринський, праці якого В. Гнатюк піддав гострій критиці у кількох рецензіях¹⁷¹. У статті «Новий Флоринський в Одесі» він виступив проти бажання В. Істрина віднести всі письмові пам'ятки давньої української (руської) літератури, писані кирилицею, до російської літератури. «Я цікавий, — писав він, — чи багато лишило би ся великорусам літературних пам'яток XI-XVIII ст., коли би який українець приложив до них методу Істрина»¹⁷².

Натомість деякі українські автори включали до української літератури всіх письменників українського походження без огляду на їхнє внутрішнє переконання. Найгостріша полеміка в цьому огляді велася навколо імен М. Гоголя, А. Чехова та В. Короленка. Позиція В. Гнатюка в цій полеміці була однозначна. В рецензії на український переклад «Ревізора» М. Гоголя він писав: «Ми би могли між російськими письменниками повинаходити «українців», але яка властива ціль — загортати силоміць до нас людей, що ніколи не почували себе нашими, не робили для нас нічого, а, навпаки, може, нашкодили? Над сим от і най застановляться видавці, поки візьмуться за діло»¹⁷³. Отже, В. Гнатюк повністю респектував національне самовизнання кожного автора, але того ж вимагав і по відношенні до своєї нації.

¹⁷⁰ Львівська наукова бібліотека. Ф. Гнат. 390, п. 16. Український переклад: *Літературна Україна*. — Київ, 27 грудня 1963.

¹⁷¹ *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 134

¹⁷² *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, р. VIII. — С. 237.

¹⁷³ *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. V. — С. 29.

Російській літературі він присвятив і цілий ряд дрібних статей та рецензій. З обуренням він писав про урядову заборону з'їзду російських письменників, що мав відбутися у 1901 р.¹⁷⁴, похвально писав про видавничу діяльність в Росії, зокрема про масове видавання популярних книжок для народу¹⁷⁵, про святкування Пушкінського ювілею у Львові¹⁷⁶, про побудову пам'ятника О. Пушкіну в Житомирі¹⁷⁷ тощо. Його перу належать некрологи про А. Бичкова¹⁷⁸, Я. Браве¹⁷⁹, Д. Григоровича¹⁸⁰, Г. Джаншієва¹⁸¹, І. Жданова¹⁸², Г. Мечтета¹⁸³, К. Назарева¹⁸⁴, О. Пипіна¹⁸⁵, Г. Успенського¹⁸⁶, А. Шеллера¹⁸⁷ та інших діячів російської літератури.

Немалі заслуги має В. Гнатюк і як перекладач з російської мови. Крім згадуваних вже перекладів творів О. Толстого та М. Горького він переклав з російської мови на українську дві наукові праці В. Антоновича: «*Польсько-українські відносини XVII ст.*»¹⁸⁸ та «*Чари на Україні*»¹⁸⁹; М. Костомарова «*Письма до редакції «Колокола»*»¹⁹⁰, працю М. Штібера «*Російські цигани*»¹⁹¹ та деякі інші твори.

Сам він опублікував російською мовою в Росії цілий ряд своїх наукових статей («*Из украинских провинций Венгрии*», «*Националь-*

¹⁷⁴ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 185.

¹⁷⁵ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 6.

¹⁷⁶ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 66.

¹⁷⁷ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 118.

¹⁷⁸ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V. — С. 193-194.

¹⁷⁹Там само.

¹⁸⁰ЛНВ, т. IX, 1900, кн. III. — С. 218.

¹⁸¹ЛНВ, т. XI, 1900, кн. IX. — С. 209.

¹⁸²ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 19.

¹⁸³ЛНВ, т. XVI, 1901, кн. X. — С. 9.

¹⁸⁴ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 143.

¹⁸⁵Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21. — С. 22-24.

¹⁸⁶ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 46-47.

¹⁸⁷ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 61-68.

¹⁸⁸ЛНВ, 1904, сер. II, ч. 86.

¹⁸⁹ЛНВ, 1905, сер. II, ч. 114.

¹⁹⁰ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 33.

¹⁹¹Буковина, Чернівці, 1895, ч. 155-157; 159-162; 164.

ное возрождение австрийских русинов», «Один из деятелей Угорской Руси Юлий Ставровский» та ін.)¹⁹²

Як член Російської академії наук, він безкоштовно одержував усі видання Академії та утримував листовні зв'язки з багатьма російськими вченими, зокрема філологами (О. Шахматовим, В. Розовим, М. Дурново, К. Арабажимим, В. Андерсоном, К. Клінгером, С. Ольденбургом, Ф. Коршем та рядом інших)¹⁹³.

У «Науковій хроніці ЗНТШ» та «Хроніці і бібліографії ЛНВ» він регулярно публікував огляди російської преси. Ясна річ, що на перше місце він ставив етнографічну пресу («*Этнографическое обозрение*», «*Живая старина*» та «*Киевская старина*»), однак його уваги не оминали і літературні та громадсько-політичні журнали («*Вестник юга*», «*Южный край*», «*Русския ведомости*», «*Русский филологический вестник*», «*Филологическия записки*», «*Христианское чтение*», «*Чтения в церковно-археологическом обществе*» тощо).

Чималі заслуги має В. Гнатюк і в справі ознайомлення українського читача з польською літературою. Він народився і виростав в українсько-польському середовищі, певний час вчився у польській школі, польську літературу вивчав в університеті, у Львові безпосередньо контактував із польськими письменниками. Бездоганно володіючи польською мовою, він систематично стежив за розвитком польської літератури, час від часу інформував про неї й українську громадськість. Дуже часто він посилався на польські джерела в своїх наукових працях. Наприклад, у вступі до «*Народних оповідань про опришків*» він подав розгорнуту оцінку книги В. Лозінського «*Prawem i lewem*».

Більше він писав про т. зв. «українську школу» в польській літературі, підкреслюючи її безпосередній вплив на розвиток української літератури. В ряді публіцистичних статей він ставив польське літературне життя як приклад, гідний наслідування і для українців. Із похвалою Гнатюк писав про варшавську Спілку ім. Мянновського, що давала щедрі фінансові допомоги на розвиток польської літератури та науки¹⁹⁴. До певної міри за зразком цієї спілки було створено й Українсько-руську видавничу спілку.

¹⁹²М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 231

¹⁹³Там само. — С. 232-233.

¹⁹⁴ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 184.

На сторінках «Літературно-наукового вісника» він систематично друкував твори польських письменників, часто у власному перекладі. Між іншим, в його перекладі були опубліковані оповідання В. Оркана («Підвечірок», «Недовірок», «Ясна поляна», «З країн горців», «Костка Наперський»¹⁹⁵; оповідання Б. Пруса «Привид»¹⁹⁶ та п'єса «Гріх»¹⁹⁷. Драму В. Оркана «Скапаний світ» В. Гнатюк видав окремою книжкою в «ЛНБ»¹⁹⁸. В тій же серії він видав два томи оповідань К. Сроковського¹⁹⁹ та «Листи до галицьких приятелів» найвизначнішого польського письменника А. Міцкевича²⁰⁰.

З польської мови він переклав і статтю В. Серошевського «Про бурів і з приводу бурів», спрямовану проти колоніальної політики англійського уряду щодо волелюбного племені бурів. У вступному слові до цієї статті В. Гнатюк висловив захоплення національно-визвольною боротьбою бурів²⁰¹.

У його перекладі побачила світ і велика наукова праця В. Олехновича «Раси Європи і їх історичні взаємини», спочатку на сторінках «ЛНВ»²⁰², а потім і окремим виданням²⁰³.

Українському читачеві він розповів й історію перевезення тіла визначного польського композитора Ф. Шопена з Парижа до Кракова²⁰⁴.

Немале значення для історії польсько-українських взаємин мають і його некрологи про польських письменників та діячів культури: Б. Грабовського²⁰⁵, А. Дигасінського²⁰⁶, Яна Карлови-

¹⁹⁵ ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 69-130

¹⁹⁶ ЛНВ, т. XII, 1900. — С. 355-367.

¹⁹⁷ ЛНВ, т. IX, 1900, кн. I. — С. 74-89.

¹⁹⁸ ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 25.

¹⁹⁹ ЛНБ, 1901, сер. I, ч. 35 та 39.

²⁰⁰ ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 54.

²⁰¹ ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 5-6.

²⁰² ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 76-94; кн. IX. — С. 135-151; кн. X. — С. 16-36; кн. XI. — С. 83-90.

²⁰³ ЛНБ, 1902, сер. II, ч. 43-45.

²⁰⁴ ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III. — С. 211.

²⁰⁵ ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 16-17.

²⁰⁶ ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 20.

ча²⁰⁷, М. Ледуховського²⁰⁸, І. Мацейовського²⁰⁹, П. Хмельовського²¹⁰, С. Шнір-Пепловського²¹¹ та інших.

Пошана до польської літератури аж ніяк не забороняла В. Гнатюкові виступати проти великодержавного шовінізму ряду польських діячів та друкованих органів. Проти прагнення заперечити українцям природне право на самостійний національний розвиток він виступав дуже часто, безкомпромісно викриваючи і критикуючи такі намагання. З приводу цього часто між Гнатюком і польськими органами виникала гостра полеміка і навіть судові процеси.

В. Гнатюк стежив за розвитком **чеської та словацької літератур**. Як ми вже згадували, він був у тісних особистих стосунках з такими діячами чеської літератури, як Ф. Ржегорж, Ї. Полівка, Ї. Горак, Ч. Зібрт, А. Черний, Ф. Тіхий, Р. Гулька, Ф. Главачек та цілий ряд інших; зі словаків — Й. Шкульгеті та С. Цамбель.

Ф. Ржегоржа, який прожив багато років на Україні, він вважав найвизначнішим представником чесько-українських взаємин. «Він в часі свого побуту в Галичині пізнав дуже докладно руський народ, з чого вийшла не лише для нього користь, але й для русинів»²¹², — писав він про нього. Дуже імпонував В. Гнатюкові літературний підхід до явищ фольклору літературознавця Ї. Полівки. На сторінках галицької преси він прорецензував майже всі основні праці Ї. Полівки. В свою чергу Полівка систематично рецензував праці свого українського колеги. Ці взаємні рецензії, зібрані разом, дали би солідну книжку, а таку книжку варто було би видати, бо кожна рецензія є одночасно фаховим доповненням рецензованого твору. Цінним джерелом для історії чесько-українських літературних взаємин є і листування між Ї. Полівкою та В. Гнатюком²¹³. Листування між цими двома вченими перерос-

²⁰⁷ *ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 7.

²⁰⁸ *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 34.

²⁰⁹ *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. XI. — С. 19-20

²¹⁰ *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 124-126.

²¹¹ *ЛНВ*, т. XXI, 1900, кн. XII. — С. 192-193.

²¹² *ЗНТШ*, т. XX, 1897, кн. V. — С. 32.

²¹³ Листи В. Гнатюка до Ї. Полівки зберігаються в Пам'ятнику національної письменності у Празі — Страгові, ч. 82 G 52, I-II-E39; листи Ї. Полівки до В. Гнатюка у *ЛЦДІА*, ф. 3 с 309, оп. I, од. зб. 2270.

ло у взаємну дружбу і пошану. В 1913 р. Гнатюк хотів написати про І. Полівку окрему статтю і просив його вислати йому потрібні біографічні дані, однак Полівка через вроджену йому скромність не рекомендував Гнатюкові писати про нього статтю²¹⁴.

Ф. Главачкові В. Гнатюк допомагав обрати кращі твори з української літератури для перекладу на чеську мову²¹⁵. Ф. Тіхому він вислав ряд матеріалів для його праці «*Літературні стремління підкарпатських русинів*» (досі не надруковану)²¹⁶. Р. Гульці він допоміг видати чеською мовою працю Егана «*Економічне положення руських селян в Угорщині*» та вислав йому для перекладу цілий ряд творів українських письменників²¹⁷.

За редакцією В. Гнатюка появилася і перша українська книжечка про чеського реформатора Яна Гуса²¹⁸.

Дуже плідні стосунки мав В. Гнатюк з редактором журналу «*Slovanský Prěhled*» А. Черним. Вже у першому річнику цього журналу В. Гнатюк опублікував розвідку про русинів в Угорщині, за якою йшла серія подальших статей: про російську цензуру, заворушення у Львівському університеті тощо. В 1901 р. А. Черний особисто познайомився з В. Гнатюком, з того часу їхні зв'язки були ще міцнішими.

Безпосередньо чеській літературі В. Гнатюк присвятив і кілька дрібних статей. Наприклад, у 1899 р. він опублікував некролог

²¹⁴В листі до Володимира Гнатюка від 5.III.1913 р. І. Полівка писав: «Я не вважаю себе такою величиною, щоб варто було писати мій життєпис у журналі, призначеному ширшій громадськості. В моїй біографії немає нічого особливого. Правда, перетерпів я багато, але перетерпів і, мабуть, вже буду мати спокій. Визнання від наукового світу дісталось мені стільки, що я б ніколи не очікував» (М. Mušinka. *Dopisy českých národopisců V. Hnatjukovi. Národopisný Věstník Československý*. — Brno, 1972, č. 1-2, s. 208.

²¹⁵Ф. Hlaváček. *Moje styky a spolupráce s V. Hnat'ukem. Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 31-47.

²¹⁶М. Mušinka. *V. Hnat'uk a Čechy. Český lid*. — Praha, 1968, с. 2-3 s. 188.

²¹⁷В листі до дирекції Снятинського Літературно-меморіального музею ім. М. Черемшини Р. Гулька писав: «Коли я в 1920 році зацікавився українською літературою, мені, крім декількох українців на Закарпатській Україні, був головним провідником покійний Володимир Гнатюк. Його ласкавістю я дістав з Львова українські книжки, серед яких були насамперед твори покусських класиків, новели Стефаника, Мартовича і Черемшини». (Цитовано за копією, що зберігається у літературознавця М. Мольнара в Братиславі).

²¹⁸М. Кистяковський. *Іван Гус. ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 15.

чеської письменниці Кароліни Светлої²¹⁹, в 1902 р. — статтю про чеське літературне товариство «*Май*», в 1918 р. — біо-бібліографічну довідку про чеського літературознавця М. Мурка²²⁰ тощо. Регулярно він рецензував такі чеські журнали, як «*Časopis Musea Království Českého, Slovanský Přehled*» та деякі інші²²¹. Він гостро критикував статтю Б. Лепкого про українську літературу в 1902 р., опубліковану на сторінках журналу «*Slovanský Přehled*»²²².

Стежив Гнатюк і за розвитком словацького культурного життя, зокрема словацької літератури. З захопленням він писав, наприклад, про національно-визвольну боротьбу словацьких письменників проти мадяризації. У його статті «*Словацька преса*» читаємо: «До найбільш угнетених народів Угорщини належать, безперечно, словаки. Грошеві кари, в'язниці — слідують там одна по одній ненастанно. Що при тім усім інтелігенція словацька не піддається мадярам, але бореться з ними скільки сили, се справді рід гідна уваги, і не один наш боягуз міг би багато повчитися від них»²²³. За найліпшу зброю цієї боротьби Гнатюк вважав пресу. У згаданій статті він подав короткий огляд всіх тодішніх словацьких газет та журналів.

В іншій статті — «*Передплатники словацьких газет*»²²⁴ — він вказав на підставі статистичних даних на масовий характер словацької преси.

Живо він реагував і на переклади українських письменників словацькою мовою, які на початку ХХ ст. час від часу почали з'являтися на сторінках словацької преси. Його оцінки були інколи дуже критичні, але справедливі. Наприклад, переклад Сомаліцького віршів Т. Шевченка його не задовольнив ні з художнього, ні з формального боку: «Тут змінений розмір, переклад цілком довільний, а часто не віддає навіть думки поета»²²⁵. Зате позитивно він оцінив переклад Вотруби новел Стефаника та віршів Б. Лепкого²²⁶.

²¹⁹ *ЛНВ*, т. VIII, 1899. — С. 28.

²²⁰ *Хроніка*, 1918, вип. I-II, ч. 60-62, стор. 73-78.

²²¹ *ЗНТШ*, т. XXVII, 1899, кн. I. — С. 48-50. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 154.

²²² *ЛНВ*, 1903, т. XXII. — С. 141-142.

²²³ *ЛНВ*, 1901, кн. III. — С. 60.

²²⁴ *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 16.

²²⁵ В. Гнатюк. Шевченко по-словацьки. *ЛНВ*, т. XII, 1899. — С. 181.

²²⁶ *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 151-152, 230.

У 1899 р. Гнатюк переклав з чеської на українську мову колективну статтю Д. Іліча, Ф. Відіца та В. Шробара про стан **сербської, словінської та словацької літератур**, вперше публіковану в журналі «*Slovanský Přehled*»²²⁷. Окрему статтю він присвятив 25-річчю літературної діяльності лужицько-сербського письменника Якова Барта²²⁸. Кілька статей він написав про розвиток сербської, хорватської та словінської літератур. З них на увагу заслуговують статті про Сербо-хорватський літературний конгрес в Београді²²⁹, літературний конкурс «Сербської матиці» на написання історії сербської літератури²³⁰, огляд 10-річної діяльності спілки «Српска Книжева Задруга»²³¹ та огляди життя і творчості письменників (Матій Бан²³², Ілля Букечевиц²³³, Стоян Новакович²³⁴ та Осип Торбар)²³⁵.

З **болгарської** на українську мову він переклав фантастичну повість Петки Тодорова «*І знов зацвітуть цвіти*»²³⁶.

У сферу наукових інтересів В. Гнатюка входила і **література неслов'янських народів**.

В. Гнатюк був вихований на принципах класичної філології. Будучи студентом Львівського університету, на семінарі професора Цвіклінського він прочитав старанно опрацьовану доповідь на тему «*Релігійні обряди в Одиссеї*», яку було нагороджено найвищою оцінкою²³⁷. Класичною літературою він не перестав цікавитися й пізніше. Ставши секретарем Українсько-руської видавничої спілки, він спричинився до видання українською мовою кращих творів давньої грецької та римської літератур. За його редакцією, наприклад, вийшли чотири книжки «*Iliadi*» Го-

²²⁷В. Гнатюк. Із чужих літератур. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 169.

²²⁸*ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 91.

²²⁹*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 186-191.

²³⁰*ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 11.

²³¹*ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 16.

²³²*ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 233.

²³³*ЛНВ*, т. XVI, 1899, кн. V. — С. 193-194.

²³⁴*Хроніка*, 1919, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 78-85.

²³⁵*ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. IX. — С. 209.

²³⁶*ЛНВ*, т. XXXIV, 1906, кн. IV. — С. 99-101.

²³⁷В. Дорошенко. Пам'яті В. Гнатюка. *ЛНВ*, 1926, т. XCI, кн. XI. — С. 262-268.

мера в перекладі П. Нішинського²³⁸, книжка грецького письменника Лукіяна «*Юнітер у клопотах*»²³⁹ та класичний твір римського історика й риторика Курція Руфа «*Фільотас*»²⁴⁰. Дуже прихильно він оцінив переклад В. Щурата «*Вибраних од Горація*»²⁴¹.

З початкової школи В. Гнатюк вивчав німецьку мову і засвоїв її настільки, що міг німецькою не тільки вільно говорити й читати, але й писати та перекладати. На сторінках «*Літературно-наукового вісника*» було опубліковано його переклади німецьких та інших західноєвропейських письменників з німецької мови: Густава Гаерштама²⁴², А. Конан-Дойля²⁴³, Катуля Мендеса²⁴⁴, Соломона Райнаха²⁴⁵, І. Рейонена²⁴⁶, Г. С. Чемберлена²⁴⁷.

Крім того, за редакцією Гнатюка побачили світ такі твори німецької літератури, як драми Гергарта Гавітмана «*Візник Геншел*»²⁴⁸, Кароля Гуцкова «*Уріель Акоста*»²⁴⁹ та повість Г. Кляйста «*Маркіза О...*»²⁵⁰.

Цілий ряд перекладів творів німецької літератури В. Гнатюк прорецензував на сторінках «*ЛНВ*», наблизивши їх таким чином українському читачеві. Окремі статті він присвятив новознайденим рукописам класика німецької літератури Генріха Гайне²⁵¹ та поширенню німецької літератури поза межами Німеччини²⁵².

Французьку мову В. Гнатюк вивчив самотужки — за підручником та читанням літератури, перш за все народних казок. Та засвоїв її так, що міг вільно говорити й читати французькою.

²³⁸ *ЛНБ*, 1902, сер. II, ч. 26, 30, 53, 84-85.

²³⁹ *ЛНБ*, 1902, сер. II, ч. 32.

²⁴⁰ *ЛНБ*, 1899, сер. II, кн. 2.

²⁴¹ *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VII. — С. 8.

²⁴² Мрії Каріні Брандт. *ЛНВ*, т. XXXIV, 1906, кн. IV. — С. 108-131.

²⁴³ Запропащений надзвичайний поїзд. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. V. — С. 213-227.

²⁴⁴ Жмуток незабудок. *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. X. — С. 77-80.

²⁴⁵ Нарис «Кельтська археологія». *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 7-20.

²⁴⁶ Як оженився Каапрі? *ЛНВ*, т. XII, 1900. — С. 203-210.

²⁴⁷ Еволюційні теорії. *ЛНВ*, т. XXXV, 1906, кн. VIII. — С. 259-284.

²⁴⁸ *ЛНБ*, 1899, сер. I, ч. 13.

²⁴⁹ *ЛНБ*, 1900, сер. I, ч. 19.

²⁵⁰ *ЛНБ*, 1904, сер. II, ч. 64.

²⁵¹ *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 64.

²⁵² *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 181; т. XXVI, 1904. — С. 128.

З французької літератури за редакцією В. Гнатюка вийшли два томи оповідань Гі де Мопасана²⁵³. Крім того, він переклав українською мовою «Палкий роман» Марселя Прево²⁵⁴, «Суд чотирьох» Едгара Валеса²⁵⁵, оповідання Еліона Флявера під назвою «Шифровані телеграми»²⁵⁶. Некрологами В. Гнатюк відзначив смерть Еміля Золя²⁵⁷, Едуарда Паерона²⁵⁸ та кількох інших письменників. Писав він і про сторіччя народження О. де Бальзака²⁵⁹ та двохсотріччя від дня смерті Жана Расіна²⁶⁰. За його редакцією вперше в українській літературі окремими книжками появилися переклади визначних творів американської літератури: «Звіробійник» Дж. Ф. Купера²⁶¹, «Том Соєр» Марка Твейна²⁶² та наукова праця А.Д. Вайта «Розвій поглядів на лихву»²⁶³.

З датської літератури Гнатюк опублікував оповідання Генріха Понтотідана «Із хат»²⁶⁴ та некролог Рудольфа Шмідта²⁶⁵, з норвезької — роман Кнута Гамсуна «Голод»²⁶⁶ та повісті «Побіда жінки» й «Літературне турне»²⁶⁷ (обидві у власному перекладі з німецької мови); зі шведської — оповідання Августа Стріндберга «Питання сумління» та «Над хмарами» (у власному перекладі)²⁶⁸; з австрійської — повість Артура Шніцлера «Поручник Густль»²⁶⁹.

²⁵³Дика пані і інші оповідання. *ЛНБ*, 1899, сер. I, ч. 4; Горля і інші оповідання, *ЛНБ*, 1902, сер. I, ч. 42.

²⁵⁴*ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. III. — С. 354-359.

²⁵⁵*ЛНВ*, т. XXXV, 1906, кн. IX. — С. 468-485; т. XXXV, кн. X. — С. 130-144; кн. XI. — С. 288-307.

²⁵⁶*ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 241-248.

²⁵⁷*ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 25.

²⁵⁸*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 193-194.

²⁵⁹*ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 68.

²⁶⁰*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 194.

²⁶¹*ЛНБ*, 1905, сер. II, ч. 94-96.

²⁶²*ЛНБ*, 1906, сер. I, ч. 98.

²⁶³*ЛНБ*, 1904, сер. II, ч. 72.

²⁶⁴*ЛНБ*, 1899, сер. I, ч. II.

²⁶⁵*ЛНВ*, 1899, т. VII, кн. VII. — С. 67.

²⁶⁶*ЛНБ*, 1899, сер. I, ч. 7.

²⁶⁷*ЛНВ*, т. XXXIII, 1906. — С. 522-527.

²⁶⁸*ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VII. — С. 91-107.

²⁶⁹*ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 235-351; кн. XII. — С. 351-360.

Із поданого вище огляду бачимо, що В. Гнатюк вписався в історію української літератури насамперед як відповідальний редактор Української видавничої спілки та *«Літературно-наукового вісника»*.

Від часу заснування Українсько-руської видавничої спілки (26 листопада 1898 р.) аж до літа 1912 р. В. Гнатюк був її секретарем. На початку 1899 р. він разом з І. Франком та М. Грушевським уклав видавничий план, згідно з яким видання Спілки мали виходити у двох серіях: белетристичній (по одній книжці на місяць) та науковій (неперіодичній). «Надзираюча рада» та дирекція Спілки (до якої входив і В. Гнатюк) одноголосно ухвалили пропозицію В. Гнатюка. Перші видання Спілки зустрілися зі значним успіхом, і в 1900 р. В. Гнатюк запропонував третю серію, назвавши її *«Літературно-наукова бібліотека»*. До неї входили дешеві книжки різноманітного змісту (поезія, проза, історія, політика, освіта), розраховані на найширші кола населення. Згодом Спілка попала у фінансову кризу і змушена була реорганізувати свої видання. В 1904 р. було припинено другу серію, а *«Літературно-наукова бібліотека»* злилася з першою, ставши основним виданням Спілки. *«Літературно-наукова бібліотека»* виходила у двох серіях. Книжки першої серії (в основному твори українських письменників) редагував В. Гнатюк разом з І. Франком, за другу (розміром менші твори та переклади) повністю відповідав В. Гнатюк²⁷⁰.

У двох серіях *«Літературно-наукової бібліотеки»* В. Гнатюк протягом 12 років відредагував понад 140 книжок. Завданням редактора був підбір текстів, листування з авторами та перекладачами, редакторська обробка текстів (часто й переписування) та вся коректура. Всю цю роботу виконував він виключно сам, не маючи жодної допоміжної технічної сили, і безко-

²⁷⁰Ім'я відповідального редактора у виданнях Спілки не завжди подавали. Детальніше про структуру Спілки див.: В. Гнатюк. Десятиліття Українсько-руської видавничої спілки. *ЛНВ*, т. XLIX, 1910, кн. II. — С. 335-344. Див. також розділ I цієї праці.

штовно. Невеличку нагороду він одержував лише за коректуру²⁷¹. В тодішніх умовах це був справжній подвиг, з яким можна порівняти хіба літературно-громадську діяльність І. Франка та організаційну й наукову діяльність М. Грушевського.

Не меншим подвигом була й редакторська праця В. Гнатюка в *«Літературно-науковому віснику»* — місячнику, заснованому 1898 р. з ініціативи І. Франка та М. Грушевського на базі органу НТШ *«Зоря»* та журналу І. Франка *«Житє і Слово»*. До редакційної колегії журналу від самого початку входили О. Маковей, І. Франко, та М. Грушевський, який став головним редактором. Відповідальним редактором журналу до весни 1899 р. був О. Маковей, від четвертого номера 1899 р. аж до перенесення редакції до Києва 1907 р. — В. Гнатюк, на плечах якого лежала відповідальність за випуск кожного номера. Він провадив усю адміністрацію журналу, вів у ньому такі рубрики, як *«Хроніка і бібліографія»*, опублікувавши в них безліч своїх статей та заміток (здебільшого без підпису або під криптонімами *«В»*, *«В.Г.»* та іншими). Обличчя журналові давав І. Франко, який 1899 р. став його головним редактором і опублікував на його сторінках багато своїх віршів, оповідань, повістей, нарисів, літературно-критичних статей та рецензій. Крім того, він робив першу коректуру (другу читав В. Гнатюк). Співпраця цих двох редакторів сприяла тому, що *«ЛНВ»* у львівський період став найвизначнішим українським журналом і одним із найвизначніших слов'янських журналів. У *«Віснику»* у відповідального редактора не було жодної допоміжної сили. І цю *«найчорнішу»* роботу довелося йому виконувати самому.

В. Гнатюкові та І. Франкові вдалося згрупувати навколо журналу кращі літературні сили зі Східної та Західної України. Поряд зі старшими письменниками (Ганна Барвінок, О. Кониський, Д. Мордовець) на його сторінках виступало й молодше покоління

²⁷¹Оглядаючись на пройдений шлях в Українсько-руській видавничій спільді, В. Гнатюк у вступі до листів М. Коцюбинського писав: «Як секретар, мав я вести переписку з письменниками, укладати пляни видавництва та перекладати пропозиції щодо друку видань, а крім того редагувати одну частину книжок, другу частину книжок мав редагувати (і корегувати) другий директор, яким був від 1901 р. І. Франко. На тим становищі секретаря пробув я аж до половини 1912 р. (доки мене не усунули зовсім не по-товариськи самі товариші-директори), та зредагував поверх 140 більших і менших книжок, при чим за редакцію не діставав ніякої винагороди, лиш незначну за коректу, при якій не раз так насліпався, що аж очі боліли від того». (М. Коцюбинський. *Листи до В. Гнатюка*. — Львів, 1914).

письменників: Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко, М. Вороний, А. Кримський).

Сам В. Гнатюк опублікував на його сторінках понад 30 більших статей, стільки ж перекладів творів художньої літератури та понад півтисячі рецензій, біо-бібліографічних довідок, некрологів, оглядів літератури, інформаційних довідок тощо. Пересилка журналу на Україну була царським урядом суворо заборонена; він потрапляв туди нелегально, часто під зміненою назвою («*Левада*»), але царська поліція та цензура швидко розгадували конспірацію й ліквідували всі пересилки журналу в Росію.

Після революції 1905 р. М. Грушевський переніс редакцію журналу до Києва, очоливши її. Без І. Франка та В. Гнатюка рівень журналу значно занепав, однак він і надалі залишився провідним літературно-громадським журналом.

У 1922 р. редакцію знову було перенесено до Львова. Тут «*ЛНВ*» очолив Д. Донцов, а В. Гнатюк знову став його відповідальним редактором і на цій посаді залишився аж до смерті²⁷². Дуже влучно характеризував редакторську роботу В. Гнатюка його друг В. Дорошенко: «В «*ЛНВ*» Гнатюк знову робиться пильним його робітником як автор і співредактор. Усю чорну роботу веде саме він. Листується з авторами, справляє мову й править коректу. І це була його улюблена робота, котрої він не хотів нікому відступити й котру провадив до своєї смерті. Звикши ціле життя працювати, він і тепер (після Першої світової війни — *М. М.*) не міг жити без літературної роботи»²⁷³.

²⁷²Детальніше про журнал див.: В. Дорошенко. Літературно-науковий вісник (1898-1930). *ЛНВ*, кн. I. — Регенсбург, 1948.

²⁷³В. Дорошенко. Пам'яті В. Гнатюка. *ЛНВ*, 1926, т. ХСІ, кн. ХІ. — С. 267.

Розділ четвертий

МОВОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Записуючи фольклорні матеріали, В. Гнатюк багато уваги приділяв точності запису, намагаючись передати найдрібніші нюанси мови фольклорного твору. «Записуючи свої матеріали, — писав він у передмові до першого тому *«Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»*, — я тримався тої засади, щоби записати всьо, слово в слово, а не пропустити нічого «нижче тієї коми». Вправді не зискали через те матеріали на красі, стали може затяжкі пересічному освіченому чоловікові до читання, але задержали свою філологічну вартість, а про се й найбільше розходилося мені»¹. Цього принципу він дотримувався і при записі та публікації всіх своїх наступних фольклорних матеріалів.

Про високу лінгвістичну точність записів В. Гнатюка вказували В. Ягіч, О. Брох, С. Цамбель, Ф. Пастрнек, Є. Тимченко, І. Панькевич, Й. Дзензелівський, Л. Гумецька, О. Горбач та ряд інших мовознавців. Фольклорні записи В. Гнатюка мають неабияке значення і для мовознавства, в першу чергу для діалектології, а сам він є одним із кращих діалектологів кінця XIX і першої чверті XX ст.

Та діалектологія не була єдиним предметом його мовознавчих зацікавлень. Цікавився він також питаннями порівняльного мовознавства, історичної та нормативної граматики, правопису, стилістики, лексикології, соціолінгвістики, топоніміки та інших ділянок українського мовознавства, і в кожній з цих ділянок залишив помітний слід.

¹ЕЗ, т. III, 1897. — С. VII.

Нижче ми спробуємо розглянути найважливіші праці В. Гнатюка з мовознавства².

Як діалектолог, Гнатюк був найкраще обізнаний із карпатською групою південно-західніх говорів української мови, які під час своїх експедицій на цю територію він вивчив досконало. Цим говорам він присвятив і кілька праць, які появилися майже одночасно з працями про ці говори мовознавців І. Верхратського³ та О. Броха⁴.

Уже в перших своїх статтях «*Дещо про Русь Угорську*»⁵, «*Руські оселі в Бачці*»⁶ та «*Русини в Угорщині*»⁷ він порушив деякі мовознавчі проблеми, які пізніше розвинув у окремих працях. Слід нагадати, що сам В. Гнатюк не вважав себе діалектологом. Мова була для нього лише одним із компонентів народної культури, і він займався діалектологічними питаннями лише настільки, наскільки вони допомагали йому глибше зрозуміти побут і культуру народу. Тому суто діалектологічних праць у нього майже нема.

Виняток становить його праця «*Русини Пряшівської єпархії і їх говори*»⁸. Подавши історію Пряшівської єпархії, він відзначив, що говори населення цієї єпархії розподіляють на дві основні групи: «руснацькі» та «слов'яцькі». До «руснаків» Гнатюк зараховував «русинів, що говорять чистою українсько-руською мовою». За статистикою, наприкінці ХІХ ст. таких русинів у Пряшівській єпархії було 97.436 осіб, і всі вони були греко-католиками (уніатами).

²Детальніше про мовознавчу діяльність В. Гнатюка див.: Й. Шелепець. Діалектологічна діяльність В. Гнатюка. *Науковий збірник МУК*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 81-96; Л.Л. Гумецька. В. Гнатюк і питання української мови. *Мовознавство*, № 3. — Київ, 1971. — С. 74-80; Й. Дзєндзелівський. В. Гнатюк як мовознавець. *Науковий збірник МУК*, т. 7. — Пряшів, 1976. — С. 207-250; В. Чабаненко. Мовознавча спадщина Володимира Гнатюка. — *Мовознавство*, 1991, №12: П. Грищенко. Гнатюк Володимир. — *Українська мова. Енциклопедія*. — Київ, 2000. — С. 93-94.

³І. Верхратський. Знадоби для пізнання угро-руських говорів. *ЗНТШ*, т. XXXVII-XXX, XL, XLIV, XLV, 1889, 1901.

⁴О. Broch. *Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Хрестіянія, 1897; *Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Угрорусское наречие села Убли. — Петербург, 1899.

⁵*Радикал*, 1895, № 2. — С. 14-19; № 3. — С. 26-30.

⁶*ЗНТШ*, 1898, т. XXII, кн. II. — С. 1-58.

⁷*Slovanský Přehled*. — Praha, 1898, č. 5, s. 216-220 ; č. 9, s. 418-427.

⁸*ЗНТШ*, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV. — С. 1-70.

До «слов'яків» він зарахував тих русинів, «що говорять більше або менше пословаченою мовою», а таких на території Східної Словаччини було 285.159 осіб, тобто майже втричі більше, ніж руснаків. З них до греко-католицької релігії зголосилося лише 43.553 особи, решта — римо-католики та євангелісти (лютерани).

В. Гнатюк одразу подав характеристику мови обидвох груп, підкресливши їхні спільні й відмінні риси. Спільних ознак між мовою цих двох груп він відзначив 7, відмінних — 24. Характеристика В. Гнатюка цих двох груп була досить точною, однак у висновках він помилявся, вважаючи обидві діалектні групи групами української мови, а усе населення теперішньої Східної Словаччини — українцями (русинами). Щодо першої групи, він мав повну рацію, вона, без сумніву, є групою української мови, однак більшість «слов'яцьких» ознак є ознаками словацької мови, хоч українські елементи в підоснові багатьох із них є незаперечні. Однак тут треба мати на увазі, що в час, коли В. Гнатюк писав свою працю, мовна ситуація на території Східної Словаччини була іншою, ніж тепер, а народні говори тут майже не були досліджені. Навіть один із найбільших класиків словацької літератури Й. Заборський, що прожив на Східній Словаччині усе своє життя і був досконало обізнаний з усіма тутешніми говірками, про мову «слов'яків» (шаришан) писав: «Мені здається, що нинішня шариська говірка є лише міцно пословаченою руською мовою, тобто одиниця не так давня. Справа в тому, що з оберненням на латинство православні русини були словакізовані»⁹.

Для В. Гнатюка мова не була єдиним і вирішальним критерієм для встановлення національності населення. Важливішим для нього було національне почуття населення, а це в той час на території Східної Словаччини не було ще належно виробленим. Населення Пряшівської єпархії вважало себе «руським» не лише за національністю, але й за приналежністю до церкви східного обряду (греко-католицької). В. Гнатюк не вважав свої висновки універсальними, а лише відображенням тогочасного стану. В говорі «слов'яків» він відзначив чималі словацькі впливи, які привели його до висновку, що «за якийсь час не буде, певно, підстав зачисляти слов'яків до русинів, лише до словаків».

⁹ *Letopis Matice Slovenskej*, Martin, roč. X, c. 1, s. 18.

Дальший історичний розвиток населення Східної Словаччини повністю підтвердив цей його висновок. Після Першої світової війни «слов'яки» повністю визначилися складовою частиною словацького народу, а такими вони вважають себе й досі, натомість говірка «руснаків» і досі зберегла основні ознаки української мови, хоча переважна більшість населення, що користується цією українською мовою, вважають себе словаками¹⁰.

У другій частині праці «*Русини Пряшівської єпархії і їх говори*» В. Гнатюк розглянув лише «руснацькі» говірки, вказавши на їхню велику диференціацію, якої немає в жодному іншому українському районі. Причину такої диференціації згідно з поглядами т. зв. «молодограматистів» він бачив у географічних умовах — гірському терені, який був перешкодою при спілкуванні населення. На його думку, в Східній Словаччині кожне село, яке він відвідав, має інший говір. Детально Гнатюк характеризував мову одинадцяти українських сіл з різних областей Пряшівщини: Спиша, Шариша та Земпліна. Свої висновки він ілюстрував конкретними зразками мови кожного з цих сіл, в основному фольклорними творами в його записах.

Друга робота В. Гнатюка мовознавчого характеру — «*Словаки чи русини? (Причинок до вияснення спору про національність західних русинів)*»¹¹ була його відповіддю на рецензії російського лінгвіста О. Соболевського та чеського філолога Я. Пастрнека його праці «*Руські оселі в Бачці*». Обидва вчені на підставі характеристики мовних зразків, опублікованих Гнатюком, прийшли до висновку, що ця мова не є говіркою української мови, як твердив В. Гнатюк, а словацької. Обое вони перерахували цілий ряд філологічних ознак говірки бачванських русинів, характерних для словацької мови, і на цій підставі дійшли до висновку, що населення, яке цією мовою користується, повинно бути зараховано до словацького народу. «*Не русские, а словаки*», — так назвав свою рецензію Соболевський¹².

¹⁰Згідно з переписом населення 1980 р., з 260 українських сіл тільки у 52 селах більшість населення визнала себе українцями (39260). В 1991 р. на території Словаччини статистика подала 16937 громадян руської (русинської), а 13847 — української національності. Разом — 30784 особи. За даними перепису 2001 року — 10814 осіб руської (русинської), 24201 особа — української національності. Разом — 35015 осіб. Тоді ж 49099 осіб своєю рідною мовою називали руську (русинську), а 9480 — українську.

¹¹*ЗНТШ*, т. XLII, 1901, кн. IV. — С. 1-81.

¹²*Этнографическое обозрение*, 1898, № 4. — С. 147-149. Українську мову Соболевський не визнавав взагалі.

У своїй відповіді В. Гнатюк спростував твердження своїх опонентів, довівши, що цілий ряд філологічних ознак, поданих ними, є характерними і для українських говірок. Натомість він подав аж 60 мовних ознак, які споріднюють цю говірку з українською мовою. Мову бачванських русинів він вважав «справді сильно пословаченою, хоч через те іще не словацькою», однак знову правильно підкреслив, що сама мова не може бути вирішальним критерієм для встановлення національності населення. «Крім мови мусить бути ще щось інше, по чім належить пізнавати національну відрубність народу», а цими іншими ознаками він вважав почуття самого населення, його психологію, релігію, антропологічні ознаки, історичний розвиток, ставлення до нього сусідніх народів; одним словом, Гнатюк закликав до комплексного вивчення цього питання.

Пишучи свою відповідь О. Соболевському та Я. Пастрнеку, В. Гнатюк надіслав їхні праці деяким русинам Бачки. Відповіді двох студентів, одного селянина й одного учителя В. Гнатюк дослівно опублікував у своїй розвідці. Всі четверо однозначно засудили твердження авторитетних вчених про те, що русини Бачки є словаками.

Друга частина праці Гнатюка «*Словаки чи русини?*» присвячена встановленню українсько-словацької національної та мовної межі на території Східної Словаччини, тобто вона є продовженням його розвідки «*Русини Пряшівської єпархії і їх говори*».

І Соболевський, і Пастрнек врахували аргументи В. Гнатюка щодо національності русинів Бачки (а також і Східної Словаччини), однак і надалі залишилися при думці, що мова русинів Бачки є говіркою словацької мови. «*Русини із словацькою мовою*», — так назвав одну з пізніших праць про цю етнічну групу Ф. Пастрнек¹³.

Відповіддю В. Гнатюка дискусія на цю тему не завершилася, а набула широких розмірів. У ній взяли участь десятки вчених та публіцистів різних національностей. Більшість із них, зокрема ті, котрі у Бачці ніколи не були, намагалися спростувати твердження В. Гнатюка, що спірна етнічна група є русинською.

Сам В. Гнатюк доповнив цю дискусію невеличкою статтею «*Чи бачванський говір словацький?*»¹⁴. На поставлене пита-

¹³*Národní Listy*, 1907, č. 61, s. 10.

¹⁴*ЗНТШ*, т. XLIII, 1905, кн. I. — С. 8-12.

ня він відповів негативно, хоча вже більш стриманіше, ніж раніше. На його думку, тогочасний стан вивчення мови бачванських русинів не дає підстави, щоб мову цього населення вважати словацькою. Замість теоретичних дискусій він закликає вчених до ґрунтовного вивчення не лише самої мови, але й історії, культури й побуту цього населення. На конкретному фольклорному матеріалі він документує, що мовні явища, які дехто з його опонентів вважав виключно словацькими, є і на українсько-білоруському та українсько-польському мовному кордоні. Щодо «слов'яків» Закарпаття, тут він під впливом нових даних пішов ще на більші уступки. Гнатюк пропонує вважати цю етнічну групу «мішаною русько-словацькою так довго, доки докладні і всесторонні наукові досліді не вирішать інакше». На його думку, «супроти теперішнього стану науки про людність сеї території ні рішуче зачислювати її до русинів, ні до словаків немає певної підстави».

Багато цінних думок про говори закарпатських русинів висловив В. Гнатюк у рецензіях на праці норвезького славіста О. Бреха. Ще будучи студентом, у 1896 р. він звернув увагу на його працю «*Zum Kleinrussischen in Ungarn*»¹⁵. У 1899 р. Гнатюк, в цілому позитивно оцінивши його працю «*Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*»¹⁶, закинув авторові деякі формальні протиріччя його праці, наприклад, факт, що досліджувану область він вважає «словацько-руською», однак населення цієї області лише «словаками», а їхню мову — діалектом словацької мови. Сам Гнатюк поділяв Угорську Русь на дві діалектні групи: 1. «чисто руську» (Мараморош, Угоч, Берег, Ужгород та північно-східний Земплин); 2. «русько-словацьку» (Земплин, Шариш, Спиш). До другої групи він додав і говір русинів Бачки. На його думку, «пословачені русини західної угро-руської діалектної групи втратили свою національну назву, але не прийняли вповні назви тих, в чію користь асимілювалися», тоді як русини Бачки «не затратили ще своєї народної назви, хоч дуже сильно пословачилися; вони називають себе «русинами», і під таким іменем знають їх сусіди»¹⁷. За своїм походженням вони належать до лемківської групи.

¹⁵ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI. — С. 37.

¹⁶ЗНТШ, 1899, кн. V, р. XXVIII. — С. 38-42.

¹⁷Там само. — С. 39-40.

У приватному листі до О. Броха (десь на початку 1898 р.) В. Гнатюк пояснив свою позицію щодо «руськості» колоністів Бачки так: «1) Колоністи звать себе самі русинами або руснаками; 2) Другі народи, що живуть коло них, як серби, мадяри, німці, звать їх також русинами (ogosz, Authenen, Russe); 3) Зараз близько *руських* осель (колоній) є оселі *словацькі*; однак ті словаки і русини не ідентифікують себе, ані другі народи з ними того не роблять; 4) Колоністи зайшли до Бачки з комітатів Земплин і Шариш в минулім столітті, а тоді мова їх була більше ще руська, ніж словацька; 5) Я знаю не лише з оповідань угорських русинів, але й з власних помічувань, що словаки *не руцаться*, а противно русини *словачаться*»¹⁸. Все це привело його до логічного висновку: «З тих причин і руських колоністів у Бачці, і ніби словаків в Земплині, Шариші, Абауї і т. д. належить зачисляти до русинів, що вже значно пословачилися і щораз більше словачаться, ніж до словаків — чистих або зрушених»¹⁹.

У другій частині названої розвідки та в рецензії на праці В. Гнатюка, опублікованій в журналі «*Archiv für Slavische Philologie*» О. Брох закинув Гнатюкові деякі неточності в його записах, спричинені тим, що він не користувався методикою діалектолога Сіверса. До найсуттєвіших недоліків він зарахував відсутність у записах фонем «*ы*»²⁰.

Відповідь В. Гнатюка до деякої міри висвітлює його методологічні принципи при записуванні фольклорних творів: «Поперед усього мої записи роблені для етнографічних цілей, — писав він. — Виходячи з цього, я не мусив навіть звертати уваги на мовні тонкості. Знаючи, однак, що дотеперішні наші етнографічні збірки якраз з сього погляду мають значні хиби, додаючи дальше, що на Угорській Русі незвичайно велике число говорів, не знаних досі в науці, старався я записувати усе якнайдокладніше з боку морфологічного, лексичного і стилістичного. В тих межах не пропустив я ні одної форми, ні одного виразу і подав все так, як чув і записав. З того не робить мені закиди ні д. Брох. Інша річ, з фізіоло-

¹⁸Лист В. Гнатюка до О. Броха, без дати. — С. 3. Архів НТШ в Сарселі.

¹⁹Там само. — С. 3-4.

²⁰До речі, обоє вони в різний час записували від одного і того ж інформатора — дяка Репая з Ублі.

гією звуків»²¹. Далі Гнатюк пише, що задля читабельності тексту він не хотів перевантажувати запис діакритичними знаками, які в українській літературній мові не вживаються. Щодо фонемі «и» (ы), він повністю погоджується із критикою О. Броха: «Признаюся, що звука «и» ужив я не дуже щасливо, пишучи його аж замість чотирьох звуків, з яких він постав: ы, е, і, и... Можна було намість нього найти нові графічні знаки, того, одначе, я не зробив з уваги на читачів, не бажаючи незнамого говору утрудняти їм ще в читанню незвичайною графікою»²².

Однак у черговому (третьому) томі своїх «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» (ЕЗ, т. ІХ, 1900), як і в подальших томах, Гнатюк урахував зауваження О. Броха щодо фонемі *и* > *е*.

В одному з наступних листів до О. Броха В. Гнатюк підкреслив, що методикою Сіверса він не користувався не лише тому, що вона є вузько лінгвістичною методикою, але й тому, що для «перехідних» говорів Угорської Русі вона, на його думку, не надається²³.

Прихильно він оцінив і дві інші діалектологічні праці О. Броха, побудовані на матеріалі вузького району, — «Угеро-русское наречие села Убли» та «Weitere Studien von der slovakisch kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn»²⁴. Інша праця присвячена т. зв. «сотацькій» говірці, яку Брох вважав словацькою. В. Гнатюк і тут був стриманішим. «Сотацький говір, — писав він, — ще зовсім не словацький, правда, він пословачений сильно, але все ж пробивається в ньому колишня руська основа. На підставі мови не можна зачислити сотаків до словаків, хіба до русинів». У цьому твердженні В. Гнатюка є велика доля правди, хоча подальший розвиток і цієї етнічної підгрупи пішов на зближення зі словаками, і сучасна діалектологія вважає сотацьку говірку говіркою словацької мови²⁵. Зокрема, Гнатюк щиро привітав заклик Броха до комплексного дослідження народної мови населення Закарпаття²⁶. На початку 1914 р. на пропозицію В. Гнатюка О. Броха було обрано дійсним членом НТШ²⁷.

²¹ЗНТШ, т. XL, 1901, кн. II. — С. 24-29.

²²Там само.

²³Лист О. Броха до В. Гнатюка від 27.IV.1901. Там само.

²⁴ЛНВ, 1899, кн. V. — С. 121-136.

²⁵Atlas slovenského jazyka. d. I. — Bratislava, 1968.

²⁶Лист В. Гнатюка до О. Броха від 17.IV.1901 р. Архів НТШ в Сарселі.

²⁷Листівка В. Гнатюка до О. Броха від 27.II.1914. Там само.

До питань українсько-словацьких мовних стосунків на Пряшівщині В. Гнатюк висловився і в обширній рецензії на працю А. Будиловича «*K вопросу о племенных отношениях в Угорской Руси*»²⁸. І тут він повторив свою тезу, що т. зв. «слов'яки» — це «пословачені русини, на що вказує не лише віра (уніатська), зверхній вигляд, ноша, будова осель, деякі (знані мені) звичаї, але й мова, якої лексика ідентична з руською, а значно відмінна від чисто словацької (лише фонологія словацька, хоч і то не всюди), надто приходять й історичні звістки, які вказують, що давніше територія, заселена русинами, була значно далі висунена на захід, як нині».

Першим вченим, хто взявся за наукове дослідження говорів Східної Словаччини на підставі ґрунтовних теренових досліджень, був словацький мовознавець С. Цамбель. У 1906 р. він видав обширну 624-сторінкову монографію «*Východoslovenské nárečie*», яка була першою частиною його незавершеної тритомної наукової праці²⁹. В ній він багато уваги приділяв працям В. Гнатюка, яким дав дуже високу наукову оцінку, а їхнього автора вважав «людиною серйозною, розумною, вченим, що перейшов майже всю східньословацьку територію»³⁰. Цамбель науково довів, що т. зв. «слов'яцька» говірка є говіркою словацької, а не української мови. Уважно вивчивши наукову працю С. Цамбеля, В. Гнатюк відгукнувся на неї позитивною рецензією³¹, в якій справедливо зазначив, що вона «приносить так багато цінного матеріалу для учених як рідко котра книжка, що належить з признанем зазначити. З неї може користати не тільки славіст, не тільки словаколог, але й чехіст, і україніст, і полоніст. Для філолога вона послужить невичерпною копальною всяких язикових скарбів, але й фольклористам зробить не одну прислугу»³². Правда, В. Гнатюк і надалі обстоював погляд, що т. зв. «слов'яків» не можна зараховувати до словацького народу, і пропонує називати їх «перехідним

²⁸ЗНТШ, т. LXI, 1904, кн. V. — С. 25-29.

²⁹*Slovenská reč jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Práca dra S. Czambela. I. oddiel. Osnový a iný materiál rečový. 1. čiastka: Východoslovenské nárečie. Turčiansky sv. Martin, 1906.

³⁰Там само. — С. 22.

³¹ЗНТШ, т. LXXVIII, 1907, кн. IV. — С. 220-233.

³²Там само. — С. 221.

словацько-руським типом». Це, однак, не завадило йому заявити: «Супроти того нема властиво між моїм поглядом і поглядом д-ра Цамбеля рішучої різниці, бо питання, куди зачислити слов'яків: чи до словаків, чи до русинів, другорядної природи, і може бути невідклично полагоджене тільки по відповідних історичних та етнологічних дослідах *quod primum faciendum est*»³³.

Подальший історичний розвиток склався так, що «слов'яки», зокрема після Першої світової війни, коли вони увійшли до складу новозаснованої Чехо-Словацької держави, повністю конституювалися як складова частина словацької нації, і словаками вони залишилися й досі.

Іншим шляхом пішов розвиток русинів Бачки. Заохочені В. Гнатюком, вони почали глибше усвідомлювати свою самобутність та приналежність до української (руської) нації. Як ми вже згадували, В. Гнатюк мав безпосередній вплив на вихід першого літературного твору русинів Бачки — ідилічної поеми «*З могой вала-ла*» Г. Костельника, за яким слідувало кілька наступних книжок. У 1923 р. Г. Костельник видав «*Граматику бачвинсько-рускей бешеди*», якою було підвищено говірку цієї невеличкої етнічної групи на літературну мову. В наш час ця мова є узаконена в Югославії як одна з офіційних мов цієї країни. Нею виходять майже десять періодичних видань, а кількість книжок, виданих русинською, перевищує тисячу. Вона є викладовою мовою в початкових і середніх школах, при Новосадському університеті, існує навіть окрема кафедра русинської мови та літератури.

Та, незважаючи на такий бурхливий розвиток, лінгвістика чомусь довго ігнорувала цю мову. Основною причиною такого ігнорування було те, що термін «*русский*», який у цій мові має точно окреслене значення, важко перекласти іншими мовами. Крім того, лінгвісти не могли й досі не можуть встановити, до якої групи слов'янських мов вона належить: сербські мовознавці, зокрема русинські (Надь, Кочиш, Тамаш), вважають русинську мову складовою частиною східнослов'янських мов. Словацькі (Штольц, Галага, Бартко) переконані, що вона є складовою частиною словацької мови, тобто входить до західнослов'янської групи. Певну ясність у це питання внесли наукові праці радян-

³³Там само. — С. 222.

ського мовознавця А.Д. Дуличенка³⁴, зокрема його капітальна монографія «*Словянские литературные микроязыки*», в якій він подав всебічну характеристику «русинської літературної мікромови» (в контексті з 11 іншими слов'янськими літературними мікромовами). На його думку, «в генеалогической классификации славянских языков язык русин Югославии следует пока помещать между восточнославянской и западнославянской подгруппами»³⁵.

У 1983 р. на IX Міжнародному славистичному конгресі у Києві Е. Баричова, мовознавець із Загреба, вперше в історії цих конгресів прочитала свою доповідь про мову югославських русинів на русинській³⁶. Вона вважає русинську мову спорідненою з українською, але прихилиється до думки Дуличенка, що «було би цілком науково виправданим помістити її поміж західньослов'янськими й східньослов'янськими мовами».

Отже, в цьому відношенні В. Гнатюк мав повну рацію. Своїми працями він збудував твердий фундамент, на якому можна було будувати високорозвинену літературну мову.

Грунтовну характеристику українських *гуцульських говорів* подав В. Гнатюк у другій частині своєї передмови до «*Народних оповідань про опришків*»³⁷. Він правильно підкреслив, що оригінальність гуцульських говорів полягає насамперед у їхній фонетиці³⁸ та лексиці³⁹, тоді як морфологія й синтаксис «виказують дуже мало відмін від інших українських діалектів та говорів».

³⁴А.Д. Дуличенко. К вопросу о литературно-письменном и народном языке у бачско-сремских Русин в XVIII-XIX вв. *Зборник за филологию и лингвистику*. — Нови Сад, 1971, т. XIV, № 2; О твореню орфографичних норм руского литературного языка. *Шветлосц*. — Нови Сад, 1972, № 3; Становление и развитие русинского литературного языка в Югославии. *Советское славяноведение*. — Москва, 1972, № 3.

³⁵А.Д. Дуличенко. Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития. — Таллин: Валгус, 1981. — С. 14-15.

³⁶Мр. Е. Баричова. Руски язык освещени з прикметами восточнославянских и заходнословянских языков. *Нова думка*, ч. 47. Вуковар, 1985. — С. 27-43.

³⁷*ЕЗ*, т. XXVI, 1910. — С. X-XVII. Передрук в кн. В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Нью-Йорк, 1980. — С. 123-130.

³⁸Зміна звуків *a* на *e*, *u* та *ĩ*; *e* на *u* та *ĩ*; *u* на *ĩ* та *e*; *i* на *u*; *o* на *a*, *e*, *u*; приставне *u*; зміна співзвуків *d* на *t* та *ç*; *t* на *d* та *k*; *ç* на *z* та *x*; *k* на *x* та *t*; *x* на *ç*, *h* та *c*, *z* на *dç*; *ç* на *c*; *c* на *z*, *ç* на *t*; пом'якшення шиплячих; ствердіння приголосних; вставне *n*.

³⁹До праці додано обширний словник.

Як підкреслив сучасний український діалектолог Й.О. Дзендзелівський, опис В. Гнатюка гуцульських говорів «відзначається тонкою спостережливістю автора, його вмінням узагальнювати найхарактерніше і найсуттєвіше»⁴⁰. До появи монографії Б. Кобилянського «*Гуцульський говір і його відношення до говорів Полукуття*» (Київ, 1928) праця В. Гнатюка була найдосконалішим описом народної говірки гуцулів. Своє значення вона не втратила й досі.

За рекомендацією найбільших тогочасних слов'янських мовознавців В. Ягіча та О. Шахматова, Російська академія наук у Петербурзі нагородила працю В. Гнатюка «*Народні оповідання про опришків*», що містила й опис гуцульського говору, премією О. Котляревського.

У короткій, але змістовній статті «*До бойківського говору*»⁴¹ В. Гнатюк вказав на кілька невідомих у мовознавстві унікальних явищ, які в інших говорах не зустрічаються, а саме: займенникові форми *нон, нона, ноно*; форми з другим повноголоссям типу *терети* (умерети); частка *-тко* при 2-й особі наказового способу; скорочення *нема в не*; вживання прислівників *мере* (так), *тільки* (мало), *видти* (мабуть), *туткова, тамтова, теперькова*, поширення прислівникових форм *по-руських, по-польських* (замість *по-руськи, по-польськи*) тощо.

У статті «*Останки аориста в нашій мові*»⁴² В. Гнатюк вперше в українському мовознавстві звернув увагу на залишки цієї архаїчної форми в живій мові. Крім загальнорозповсюдженої аористної форми *бих* він розглянув також форму минулого часу *повіх* та деякі інші, наприклад, усталений казковий вираз «*За одним махом сто душ побивахом*». Все це спонукало його до висновку, що «в нашій живій мові був аорист колись у повній силі». Згадана вище стаття була переконливим запереченням загальнорозповсюдженого погляду про те, що аористна форма була ознакою лише книжної мови.

⁴⁰Й. Дзендзелівський. В. Гнатюк як мовознавець. *Науковий збірник МУК*, т. 7. — Пряшів, 1976. — С. 214.

⁴¹*ЗНТШ*, т. XLVIII, 1902, кн. IV. — С. 1-3.

⁴²*ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II. — С. 1-8.

Погляди В. Гнатюка на аорист пізніше розвинули у своїх працях І. Панькевич⁴³, Ю. Геровський⁴⁴ та В. Курашкевич⁴⁵.

В. Гнатюк цікавився і мовою різних соціальних груп, т. зв. «арго». В додатку до своєї першої наукової праці «Лірники» (1896) він подав «Словарець лірницького говору», в якому подав 520 висловів (у тому числі майже 300 корінних слів), записаних від сліпого лірника Я. Златарського зі с. Жизномир Бучацького повіту. Це були слова, що не зустрічалися в жодному іншому друкованому джерелі, насамперед у наукових розвідках В. Боржковського «Лірники» (1883) та К. Студинського «Лірники» (1894).

Як підкреслює О. Горбач, «у відрізненні від усіх попередніх записів, Гнатюків матеріал цікавий ще й тим, що він спертий уже не на подільську говірку, як усі попередні, але на наддністрянську»⁴⁶.

Цінним внеском в українську соціолінгвістику є і рецензія В. Гнатюка на працю Ю. Яворського «*Kumac po lembersku. Przyczynek do slownika gwary zlodziejskiej lwowskiej*»⁴⁷, яку автор доповнив понад стами словами львівських злодіїв. Тут же він на підставі власного досвіду зі студентських років подав способи творення студентських арготизмів. У рецензії на статтю Н. Нелиповича «Тарабарський язук» («*Киевская старина*», 1903) В. Гнатюк подав кілька випадків творення таємної мови молоді Західної Галичини, аналогічних до творення таємної мови учнів, парубків та конокрадів Чернігівської губернії⁴⁸.

Пізніше Гнатюк неодноразово закликав мовознавців до вивчення арго. В одному з таких закликів читаємо: «Можливо, одначе, що при теперішнім поступі і розвою нашої науки звернуть деякі люди свою увагу на тайні говори у нас, зберуть більше матеріалів до їх пізнання»⁴⁹.

⁴³І. Панькевич. Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах. *ЗНТШ*, т. CXLI-CXLIII, 1925. — С. 1-5.

⁴⁴G. Gerovsky. Zur Behandlung der Lautverbindungen -dl, -tl -- im Sudkarpatorussischen (Ugrorussischen), *Zeitschrift für Slavische Philologie*, B. VI. — Leipzig, 1929, s. 77-85.

⁴⁵*Rocznik Slawistyczny*, t. XV, s. 98-102.

⁴⁶О. Горбач. Арго українських лірників. *Наукові записки Українського вільного університету*. — Мюнхен, ч. 1, 1957. — С. 6.

⁴⁷*ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VI. — С. 45-46.

⁴⁸*ЗНТШ*, т. LXII, 1904. — С. 11-12.

⁴⁹*ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VI. — С. 46.

Чимало цікавих зауважень до питань української лексикографії містять рецензії В. Гнатюка на двомовні, тлумачні, термінологічні та діалектологічні словники української мови. Як твердить О. Дзендзелівський, «ці рецензії свідчать, з одного боку, про широку ерудицію рецензента в цій галузі, а, з другого боку, про його турботу за успішний розвиток української лексикографії»⁵⁰.

«*Русько-німецький словарь*» О. Поповича, виданий у Чернівцях 1904 р., він вважав «корисним набутком для нашої словарної літератури»⁵¹. Зокрема, позитивно він оцінив його вдалу побудову, зручність при використанні, наявність наголосів, графічне відзначення чергування різних голосних та приголосних тощо. «На похвалу автора треба зазначити ще й се, — писав Гнатюк, — що він старався повикидати зі словаря всі москалізми, що так знечистили нашу мову». До недоліків словника він зарахував відсутність у ньому ряду загальноживаних слів, фразеологізмів, аббревіатур та наявність у ньому вузькорегіональної, діалектної та чужої лексики; правописні неточності, не завжди вдале вживання новотворів, відсутність різних значень одного слова тощо. Вказав він і на ряд конкретних випадків неточного перекладу.

Так само Гнатюк оцінив і «*Русько-латинський словарець для руських гімназій*» Ю. Кобилянського (Чернівці, 1907)⁵². Вказавши на його позитивні й негативні сторони, він закінчив свою рецензію словами: «І, певно, не одна національна школа, що розвивається серед далеко прихильніших обставин, не зможе похвалитися таким гарним словарцем із огляду на фразеологію, як словарець д. Кобилянського».

Високо оцінив В. Гнатюк і перший на Західній Україні словник іншомовних слів З. Кузеля та М. Чайковського — «*Словар чужих слів*» (Чернівці, 1910)⁵³, вказавши на його актуальність та потребу для широкої громадськості.

Першим українським ботанічним словником назвав В. Гнатюк працю М. Мельника «*Українська номенклатура вищих рослин*» (Львів, 1922), що охоплює назви й характеристику 2328

⁵⁰ *Науковий збірник МУК*, т. 7, кн. I. — Пряшів, 1974. — С. 234.

⁵¹ *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. I. — С. 54-59.

⁵² *ЗНТШ*, т. LXXXIV, 1908, кн. IV. — С. 239-241.

⁵³ *ЗНТШ*, т. XCVIII, 1910, кн. VI. — С. 201-204.

рослин⁵⁴. Рецензент позитивно оцінив особливо факт, що поряд із латинською назвою кожної рослини в словнику подано всі її народні назви із зазначенням джерела, в якому вони зустрічаються. Він підкреслив велике значення цієї праці не лише для української лексикографії, але й для етнографії. При цій нагоді Гнатюк звернувся до збирачів етнографічних матеріалів, зокрема вчителів, записувати народні назви рослин, головним чином до доповнення словника М. Мельника новими назвами рослин та до встановлення географічного поширення окремих назв.

В. Гнатюк, як редактор найвизначніших українських друкованих органів — *«Літературно-наукового вісника»*, *«Літературно-наукової бібліотеки»*, *«Етнографічного збірника»* та *«Матеріалів до української етнології»*, мусів бездоганно володіти й українською літературною мовою. Правда, на той час ще не були остаточно кодифіковані норми літературної мови: один правопис вживався на Східній Україні, інший — в Галичині та на Буковині, ще інший — на Закарпатті. Та й в рамках окремих територій не було єдиного мовного потоку. Мова т. зв. «москвофілів» діаметрально відрізнялася від мови «українофілів», а в рамках окремих течій теж існували розбіжності.

В. Гнатюк послідовно дотримувався українського правопису Наукового товариства ім. Шевченка, що опирався на західноукраїнську мовну практику. Правда, і цей правопис зазнавав постійних змін та реформ.

Своїми ідеологічними противниками у справах мови Гнатюк вважав т. зв. «москвофілів», які заперечували існування самостійної української літературної мови і, орієнтуючись на великодержавну політику царського уряду Росії, українську мову вважали говіркою російської мови. В. Гнатюк боротьбі з москвофілами присвятив цілий ряд статей. Наприклад, у статті *«Чи є яка логіка у наших москвофілів?»*⁵⁵ він безкомпромісно виступив проти теорії Ю. Яворського, що українська мова — це «язык пастухов». У фейлетоні *«Боротьба з українською мовою»*⁵⁶ він із притаманною йому іронією висміяв статтю професора В. Модестова *«Об языках*

⁵⁴ЛНВ, т. LXXVIII, 1922, кн. VII. — С. 87-88.

⁵⁵ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 38.

⁵⁶Там само, кн. XII, стор. 180.

руском и малорусском». В іншій статті — «*Усзуг Martin Martina*»⁵⁷ Гнатюк також розгромив «поученія» галицьких москвофілів на мовні теми.

У статтях «*Єретик між москвофілами*»⁵⁸ та «*Культурність галицьких москвофілів*»⁵⁹ він похвально висловився про критичні виступи молодого І. Свенціцького на адресу галицьких москвофілів⁶⁰.

Чимало уваги приділив В. Гнатюк справі встановлення на всіх українських землях спільних правописних норм. На правописні теми він опублікував кілька окремих статей та мовних консультацій. Крім того, в багатьох своїх рецензіях (а написав він їх сотні) В. Гнатюк розглядав не лише зміст, але й мову рецензованих творів. Його закиди на адресу мовної культури були інколи саркастично гострі, але й справедливі. Вже в 1901 році, рецензувавши один із підручників музичного виховання, він писав: «Звісно, що в нас кожний чоловік вважає себе з уродження вже філологом, через те не вважає потрібним учитися її — бо нащо, коли знає? Зате він на кожному місці, при кожній нагоді любить пописуватися тим своїм знанням, не чуючи навіть часто, що вдається в не свою річ та що верзе нісенітници. Коли ж прийдеться йому написати щось, тоді наробить стільки куріозів, що не знати, де з тим дітися»⁶¹.

В. Гнатюк як редактор дуже часто попадав у конфлікти з авторами та перекладачами саме через редакційні поправки. Деякі з них прилюдно висловлювали своє незадоволення його редакторською працею. В. Гнатюк на підставі конкретних фактів майже завжди доводив обґрунтованість своїх редакторських виправлень авторського тексту. Наприклад, професор математики й фізики В. Левицький 1903 р. прилюдно накинувся на В. Гнатюка за те, що той ніби «зіпсував» мову його перекладу фахового тексту. В статті «*В справі редакційних поправок*»⁶² В. Гнатюк писав: «Зараз просимо його (В. Левицького — М. М.) прийняти наше щире запевнення, що ми зовсім не вважаємо себе одиноко

⁵⁷ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 3.

⁵⁸ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. X. — С. 24-37.

⁵⁹ЛНВ, т. XXIX, 1905.

⁶⁰І. Свенціцький пізніше покінчив з москвофільством і став видатним українським вченим.

⁶¹ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. V. — С. 28.

⁶²ЛНВ, т. XXII, 1903. — С. 235-236.

компетентними судити про чистоту нашої мови, але, як видно з вище наведених проб його перекладу, маємо деякі підстави вважати його далеко компетентнішим на полі фізики й математики, ніж на полі лінгвістики».

Великий наголос ставив В. Гнатюк на вивчення рідної мови та викладання рідною мовою в школах. На цю тему він написав кілька десятків статей, у яких вказував насамперед на нерівноправність українських учнів з учнями інших національностей у початкових, середніх та вищих школах⁶³.

Кілька статей та заміток він присвятив безпосередньо методичним питанням вивчення української мови. Оцінюючи статтю М. Пачовського «*Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших гімназіях*», опубліковану в педагогічному журналі «*Наша школа*», В. Гнатюк писав: «Наука мови — дуже важна річ, але з нею належить поступати дуже обережно і не постановляти нічого, доки не перестудійовано питань науково, докладно і всесторонньо, бо інакше вийде зі спішности скорше шкода, як хосен... Мову треба студіювати так само, як усякий інший предмет, і про неї не повинен говорити ніхто, хто не дав позитивних доказів, що її знає добре»⁶⁴.

У 1913 р. він опублікував свою найкращу методичну статтю «*В справі науки української мови в середніх школах*»⁶⁵. В. Гнатюк в ній підкреслив, що учні гімназій повинні вивчати українську мову на базі місцевих діалектів, однак від самого початку вони повинні зрозуміти й відчутти різницю між літературною мовою та на-

⁶³Див., наприклад, його статті: Народна освіта в числах (*ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X. — С. 67); В справі утравквістичних шкіл (*ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X. — С. 9-10); Шкільництво в Київській губернії (*ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XI. — С. 138-139); Дві рівноправності (*ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С.161-162); Народні школи на Буковині (*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI. — С. 195-196); Руська гімназія в Тернополі (*там само*. — С. 48); Русини в Станіславській гімназії (*ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 40); Русини в тернопільських гімназіях (*ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 11-12); Уваги про галицькі середні школи (*ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 121-137); Руські кафедри в Черновецькiм університеті (*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 195-196); Справа українсько-руського університета у Львові (*ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 111-114; т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 95-100; кн. XII. — С. 159-175; т. XVII. — С. 49-72); Universita Iovská a požadavky Rusinů (*Slovenský Přehled*, 1902, s. 91-96) ; Zálezitosti rusinske university ve Lvově (*Slovenský Přehled*, 1902, s. 227-232).

⁶⁴*ЛНВ*, т. XLVIII, 1909. — С. 201-202.

⁶⁵*Наша школа*, зош. 6. — Львів-Чернівці, 1913. — С. 340-346.

родною говіркою. Літературна мова у всіх народів та в усіх епохах відрізнялася від діалекту, інакше це не може бути і з українською мовою. Кожна літературна мова, навіть найбагатша, поповнюється за рахунок діалектної лексики, однак діалектна лексика ні в якому разі не може задовільнити всіх її вимог, і літературна мова повинна доповнювати свій словниковий склад за рахунок штучних слів. Та не кожен неологізм можна утворити штучним способом, і в такому разі нові слова слід перебирати з чужих мов, у яких такі слова існують. Це законний процес, який не можна ігнорувати і при вивченні української мови. Отже, учні середніх шкіл, поряд з нормами літературної мови, мали би бути обізнані з основними діалектами, а для того, на думку В. Гнатюка, потрібно видати для них шкільний підручник та хрестоматію українських говорів. На жаль, цю його справедливую вимогу не було реалізовано і донині.

У другій частині вищезгаданої статті В. Гнатюк заторкнув не менш важливе питання — запровадження у навчальні програми середніх шкіл ширшого і глибшого вивчення народної словесності (фольклору). Цей предмет, на думку В. Гнатюка, треба вивчати не лише тому, що він викликав в українській літературі течію романтизму, але насамперед тому, що у фольклорі «є такі високоартистичні твори, які можуть рівнятися з найгарнішими творами найвизначніших поетів і заслуговують вповні на те, щоби з ними познайомився кождий інтелігент». Учні повинні вивчати український фольклор не ізольовано, а у співставленні з художньою літературою, причому навчання не сміє обмежуватися лише на давній традиційний фольклор, але й на сучасний. Ці вказівки визначного українського фольклориста не втратили своєї актуальності й донині.

Кілька цінних зауважень до вивчення української мови в початкових і середніх школах В. Гнатюк подав у рецензіях на шкільні підручники: «*Руська читанка для першої класи шкіл середніх*»⁶⁶, «*Руська читанка для другої класи шкіл середніх*»⁶⁷, «*Історія руської літератури*»⁶⁸, «*Перша книжка до читання для українських дітей*»⁶⁹ тощо.

⁶⁶ ЛНВ, т. XIII, 190, кн. II. — С. 138-139.

⁶⁷ ЛНВ, т. XVII, 1902. — С. 32.

⁶⁸ ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 7.

⁶⁹ ЛНВ, т. LXXVIII, 1922, кн. VIII. — С. 94-95.

У 1904 р. він був секретарем одномісячних курсів українознавства⁷⁰, влаштованих у Львові. Курси, в яких взяло участь понад 100 слухачів, відіграли важливу роль у справі засвоєння української мови та літератури на Західній Україні. Лекції на них читали: М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк, М. Панькевич, І. Брик, І. Раковський та деякі інші українські вчені⁷¹.

Виходячи з народних традицій, В. Гнатюк свідомо вводив у літературну мову слова з народної лексики, чим викликав незадоволення деяких оборонців «чистої» мови. Духовенству не сподобалось, наприклад, слово «піп», яке часто фігурувало у писаннях В. Гнатюка. З цього приводу він написав замітку «*Чи слово піп образливе?*»⁷², в якій подав етимологію цього слова і на підставі прикладів не лише з української, але й з інших мов довів його необразливий характер. На його думку, це слово зробили образливим польські католицькі шовіністи та галицькі священники.

Із таким трактуванням цього слова не погодився С. Томашівський в огляді «*ЛНВ*» за 1904 р.⁷³, мовляв, «діло не в походженню, а теперішньому розумінню цього слова». Прикладами з давньої історії він вказав, що корінне слово «*нопа*» (нижчий духовний чин) вже в давній Греції та Римі було образливим.

На замітку Томашівського В. Гнатюк відгукнувся статтею «*Ще раз про слово піп*»⁷⁴, у якій на багато ширшому матеріалі спробував обґрунтувати своє твердження, що слово «*піп*» не має образливої стилістичної емоції. Тут же він на багатьох конкретних прикладах вказав, що в певних умовах кожен іменник може мати негативне стилістичне забарвлення, наприклад: «*майор*» (селянин, який часто хвалився тим, що служив у майора), «*патріот*», «*шляхтич*», «*Саламон*» (в розумінні «дурень»).

Стаття В. Гнатюка «*Як писати займенник ся при дієсловах?*»⁷⁵ має методично-консультативний характер. На численних прикладах із рукописних пам'яток в XVI-XIX ст. В. Гнатюк доводить, що ця зворотна частка в давній українській мові писалася

⁷⁰ Головою курсів був М. Грушевський, заступником голови — І. Франко.

⁷¹ Наукові вакаційні курси. *ЛНВ*, т. XXVII, 1904. — С. 52-56.

⁷² *ЛНВ*, т. XXVII, 1904. — С. 41-44.

⁷³ *ЗНТШ*, т. LXVI, 1905. — С. 9.

⁷⁴ *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 47-60.

⁷⁵ *ЗНТШ*, т. LXXX, 1907, кн. IV. — С. 135-152.

окремо. Окремо її пишуть теж в чеській, словацькій та деяких інших слов'янських мовах. В ряді українських говорів вона є незалежною від дієслова і може стояти перед ним. Із всього цього В. Гнатюк робить логічний висновок, що частку *ся* слід писати окремо від дієслова. Ця пропозиція В. Гнатюка при пізніших реформах українського правопису не знайшла підтримки. Узаконено було спільне написання частки *ся* з дієсловом.

У статті «*Чи можливе тепер у нас уодностайнене літературної мови й правопису?*»⁷⁶ В. Гнатюк позитивно відповів на поставлене запитання, однак закликав до рішення цього питання на науковій основі. «Хто хоче *поправно писати* (підкреслено В. Г.), той мусить перейти висшу освіту, простудіювати народні говори й літературну мову, щоб змогти оцінити написане поправно». При виборі спільного літературного варіанту конкретного слова він радив виходити з історії та сфери поширення того чи іншого слова і з-поміж кількох синонімів літературно кодифікувати найбільш розповсюджене слово, а інші вживати лише в художній літературі та популярних виданнях для характеристики місцевого колориту. Спільний правопис для Східної і Західної України, на думку В. Гнатюка, мав би бути опрацьований спільно мовознавцями обидвох територій. Спочатку він би мав бути запроваджений у пресі, а згодом — у школі, установах та побуті.

Загальні критерії встановлення спільної літературно-правописної норми є правильні, однак деякі детальні пропозиції В. Гнатюка виходили з галицької, а не загальноукраїнської практики і не були прийняті. Крім написання зворотної частки *ся* окремо від дієслова це стосується перш за все розрізнення т. зв. твердого *і* (що походить із давнього *о* в новозакритих складах) та м'якого *ї* (що походить із давнього *ь*); вживання *ї* після *д, т, с, з, ц, н, л*, для позначення їхньої м'якості (*діл, тісто, засів, зіле, цівка, нині, ліс*) тощо.

В умовах становлення спільних норм українського правопису стаття В. Гнатюка була важливим внеском в дискусію, і хоча не всі її положення були прийняті, все ж таки вона відіграла позитивну роль.

⁷⁶ *Наша школа*. — Львів-Чернівці, 1911, ч. 2-3. — С. 61-65; Передруковано в кн.: П.Д. Тимошенко. *Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови*, ч. 2. — Київ, 1961. — С. 211-214.

В. Гнатюк уже на початку ХХ ст. був поважним авторитетом у питаннях української мови, зокрема діалектології. Про це свідчить хоча б такий факт: готуючи до друку «Енциклопедію слов'янської філології» В. Ягіч 1904 р. звернувся до А. Кримського з проханням опрацювати для цієї енциклопедії гасло «Малоруська діалектологія». А. Кримський через завантаження іншими працями не міг у встановленому терміні написати це гасло і замість себе запропонував йому В. Гнатюка. В листі до свого друга П. Житецького він писав про це: «Мені аж дивно, що сам Ягіч про нього (В. Гнатюка — М. М.) забув, а згадав хіба Верхратського. Галицько-гірські та угорсько-малоруські говори Гнатюк знає не гірш од Верхратського, а українські (говори Східної України — М. М.) — значно краще не то од Верхратського (про якого з цього погляду Ягіч і не згадує, правда) ба й од багатьох українців»⁷⁷.

Особливо гостро турбувало В. Гнатюка питання літературної мови на Закарпатській Україні. На цій найзахіднішій українській території панувала не тільки велика різноманітність народних говірок, але й не менша різноманітність варіантів літературної мови. Особливо міцне коріння тут запустило москвофільське «язичіє» — штучна мова без кодифікованих правил.

Уже в 1902 р. у статті «Руська мова в Угорщині»⁷⁸ В. Гнатюк вказав на реакційну суть «язичія», закликав закарпатських українців стати на шлях запровадження народної мови у друковані органи, школу та освіту взагалі. Цю думку він повторив і в серії дальших своїх статей та рецензій.

Наприклад, в рецензії на переклад і літературну обробку класичного твору Д. Дефо «Робінзон», що його видала ужгородська «Наука», він писав: «Одно, одначе, не можна простити видавцям: мови. Вона така «поязичена», що аж не знати, що з нею робити... А редакція, певно, хоче, щоб народ читав її видання. Як же він дійде до того, не розуміючи прочитаного? Ми звертаємося проте з бажанням до редакції, щоб вона конечно завела народню мову у своїх виданнях. Най та мова буде один із угро-руських діалектів, але най буде народна, най не буде волапіком, яким ніхто не говорить. Вже найвисший час, щоб угорські русини додумалися раз до того, що вже давно зробили галицькі і буковинські»⁷⁹.

⁷⁷З листа А. Кримського до П. Житецького від 28 червня 1904 р. А. Кримський. *Твори в п'яти томах*. — Київ, 1973, т. V. — С. 386.

⁷⁸ЛНВ, т. XVII, 1902, кн. II. — С. 131.

⁷⁹ЛНВ, т. XXV, 1904. — С. 184.

Редакція ужгородської «*Науки*» накинулася на заклик В. Гнатюка лайливою статтею, в якій назвала його «піляком», який ніби хоче ліквідувати прекрасну угроруську літературну мову і замінити її «пільським жаргоном». З приводу цієї статті В. Гнатюк в одній із чергових рецензій (на збірник анекдотів «*Ицко и Яцко*», Ужгород, 1904) писав: «Відповідати на ті дитинні лайки я не маю потреби, а щодо уживання народної мови в «Поучительному чтеніи», то заявляю, що я говорив не за заведенем нашої «пільської» мови в угро-руські видання, але місцевої народної, яка від часу до часу з'являється навіть у «*Науці*», приміром «Письма Свистака з Пешту». Такої мови, як Свистака, повинна уживати редакція «*Науки*» всюди, коли не хоче, щоб її видання розминалися цілковито з ціллю. Твердження редакції, що на Угорській Русі виробилася вже своя літературна мова, зовсім неправдиве. Ніякої літературної мови там нема, а кождий з тамошніх «писателів» пише, як знає, кождий по-своєму й кождий інакше, з більшою або меншою приміткою церковщини та московщини...»⁸⁰.

Редакція «*Науки*» і після цієї відповіді В. Гнатюка не перестала цькувати його, до неба вихваляючи свою «національно-виховну» роботу серед народу.

В замітці «*Новітні фарисеї*»⁸¹ В. Гнатюк підкреслив, що редакція «*Науки*» за всю свою історію не опублікувала жодної статейки про потребу запровадження рідної мови в школи, жодним словом не виступила проти національного гноблення і своєю штучною, нікому не зрозумілою мовою відвертає широкі кола населення від просвіти, а тим самим допомагає угорській адміністрації мадяризувати русинів. «І чи не соромно вам, панове угроруси, — з обуренням писав В. Гнатюк, — дивлячись на тяжкий занепад рідного народу, строїти з себе блазнів та компромітуватися отакими документами повної безтямности?» Та В. Гнатюк не обмежувався лише критикою незадовільного стану, але накреслив і конкретний план виходу з нього, який полягав у таких заходах: «введення в усіх народних школах обов'язкового навчання народною мовою, вивчення української літератури, запровадження в усіх середніх школах та гімназіях (де живуть україн-

⁸⁰ ЛНВ, т. XXVII, 1904. — С. 121.

⁸¹ ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 195-196.

ці), в учительських семінаріях викладання української мови та історії, відкриття в духовних семінаріях в Ужгороді і Пряшеві та в Будапештському університеті кафедр української мови, літератури й історії, організація видання української газети, читалень, заснування силами інтелігенції літературного товариства, розвиток літературно-видавничої діяльності»⁸². Однак повністю реалізувати цей план можна було лише після Другої світової війни.

З іншого боку, він дуже позитивно поставився до неспівликих спроб американських русинів видавати популярні книжки мовою, близькою до народної. Рецензуючи «Календарь для Американських русинів на 1901 р.», він писав: «Як зверхнім видом, так і змістом перевисив отсей календар усі руські старокраєві календарі»⁸³.

Позитивно Гнатюк оцінив і першу книжку просвітнього видавництва у Скрентоні «Про нутро землі». «Мусимо признати, — писав він, — що перша книжечка сього видавництва написана дуже гарно і може зацікавити не лише селянина чи робітника, але й інтелігентний чоловік прочитає її з приємністю»⁸⁴. Прихильно він сприйняв працю С. Макари «Руські кольонії в Сполучених Державах Америки»⁸⁵.

У видавничій практиці русинів ЗДА ці книжки були швидше винятком, ніж правилом. Переважна більшість їхніх видань була писана «язичієм», не ліпшим, ніж на Закарпатті, тому В. Гнатюк закликав свідому галицьку інтелігенцію дати руку допомоги американським русинам — вихідцям із Закарпаття⁸⁶.

Революційний рух на Україні 1917 р. дав В. Гнатюкові нові надії на всебічний національний розвиток українців. У листі до свого друга І. Кривецького від 20 липня 1917 р. він писав: «Україна так рушається, що аж не хочеться вірити. Видиться, немов се казка або сон. Хто перед війною хоч мріяв про се? Дуже бажав би я дожити до часу нового ладу на Україні!»⁸⁷.

Гнатюк не хотів бути лише пасивним спостерігачем творення цього нового ладу, а і активним його будівником. Чи не першочергове значення він приділяв створенню спільного правопису.

⁸²М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 72-73.

⁸³*ЛНВ*, 1901, кн. III. — С. 217-218.

⁸⁴*ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 120.

⁸⁵*ЛНВ*, т. VIII, 1899. 127.

⁸⁶Див. про це розділ I цієї праці.

⁸⁷*ЛЦДА*, ф. 3 с, 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

У цитованому вже листі до Міністра освіти Української народної республіки П. Стебницького від 11 листопада 1918 р. він пропонує якнайшвидше розпочати видання мовознавчого журналу, першочерговим завданням якого мала би бути турбота про чистоту української мови. Обґрунтовуючи свою пропозицію, він писав: «Теперішня мова, особливо часописна, засипана такою силою усяких варваризмів, що аж тяжко читати... Особливо українська синтакса аж стогне під тягарем російської, не менше й лексики».

У цілому він позитивно оцінив появу «*Порівнюючої граматики української мови*» М. Левицького, однак відзначив у ній і ряд недоліків, наприклад, неправильне вживання в іншомовних словах *и* замість *і* у суфіксах *-ист*, *-ик*, *-ір* (соціялист, графік).

Дуже позитивно оцінив Гнатюк і третє видання «*Української граматики для самонавчання*» того ж автора (Липськ, 1923)⁸⁸. «Книжка написана так просто і ясно, що нею може користуватися кожда людина, навіть не підготовлена до науки граматики». Зокрема позитивно рецензент оцінив факт, що автор намагається «очистити» українську мову від чужих впливів. Однак, на думку В. Гнатюка, М. Левицький пішов у цьому відношенні задалеко, вважаючи русизмами та полонізмами і чисто українські слова та форми. Цей свій закид автор документує рядом конкретних прикладів.

У статті «*Українська літературна мова і правопис*»⁸⁹ В. Гнатюк привітав появу «*Найголовніших правил українського правопису*», які видала Всеукраїнська академія наук у Києві 1921 р., але одночасно висловив жаль, що на Наддніпрянщині не всі письменники та друковані органи дотримуються цих правил. Одночасно він висловив і свої претензії до деяких правил. Наприклад, не погодився зі вживанням апострофа, написанням частки *-ся* разом з дієсловом, передачею німецького *и* та французького *и* через *ю*, дифтонга *ав* через *ау* тощо. Порівнюючи ці академічні «*Найголовніші правила українського правопису*» з правописом НТШ, він дійшов до висновку, що між ними залишилися «тільки незначні і другорядні ріжницї». У своїй рецензії В. Гнатюк знову висунув пропозицію, щоб учені, письменники та педагоги з усіх українських земель зійшлися разом на конференції

⁸⁸ЛНВ, т. LXXXII, 1924. — С. 187-191.

⁸⁹ЛНВ, т. LXXIX, 1903, кн. I. — С. 88-92.

і уклали правила правопису, які би стали обов'язковою нормою для шкіл, адміністрації та преси на всій українській території.

Цей заклик В. Гнатюка майже 90-літньої давності є актуальним і зараз. На двадцять першому році незалежності України науковці, письменники та поети з усіх українських земель не можуть зійтися разом на конференції та ухвалити спільні правописні норми. Чому? Мабуть, комусь вигідна така роз'єднаність!

У другій частині статті «Українська літературна мова і правопис» Гнатюк розглянув брошуру Є. Чикаленка «Про українську літературну мову» (Берлін, 1922), до якої висловив куди більше своїх претензій. Між іншим, він закинув авторові, що той у боротьбі з русизмами викинув з української мови багато давніх українських слів лише на тій підставі, що вони існують і в російській мові. На підставі фольклорних збірників та художньої літератури він довів, що такі слова, як *безграничний, пропасть, вечером, вітчизна (батьківщина), вкінці (нарешті), воздух, доброта, дохід, дрожати, дружина, зізда, цвіт, збруя* є в основному словниковому фонді української мови.

У 1922-23 рр. на сторінках «ЛНВ» В. Гнатюк опублікував серію зі 16 статей на правописні теми в циклі «В справі української правописи»⁹⁰. У вступі автор підкреслив, що головною метою його статей є підготовка ґрунту для опрацювання спільного правопису для всіх можна буде реалізувати в недалекому майбутньому, «коли настануть нормальні зносини Києва зі Львовом та іншими культурними центрами українського життя». Першочерговим завданням українського правопису мало би бути очищення української мови від чужих впливів, насамперед російського та польського.

Кожна із 16 статей присвячена одній темі і вирішує одну конкретну проблему. Значна частина настанов В. Гнатюка пізніше була узаконена в нормах українського правопису. Наприклад, послідовне вживання назви *Україна* (не *Вкраїна*), неправильність вживання *a* замість *o* в ненаголошених складах (*монастир, коровай, поганий*) та *и* замість *і* (*вибирати, вмирати, горище*), писання іншомовних запозичень, послідовне вживання звука *ф* (не *хв, х, т*), в іншомовних словах (*фабрика, фура*), неподвоювання приголосних в іншомовних словах (*сума, програма*), писання разом

⁹⁰ЛНВ, т. LXXV, 1922, кн. II. — С. 173-176; т. LXXVIII, кн. VIII. — С. 164-171; т. LXXIX, 1923, кн. II. — С. 178-182, 273-276; кн. III. — С. 273-276; т. LXXX, кн. VI. — С. 175-180; т. LXXXI, кн. IX. — С. 176-180.

невідмінюваних слів, головне прислівників, складених з двох чи більше слів (*адже, натще, себто, безліч, завидна*).

В. Гнатюк здебільшого виходив із мовної практики Західної України, яка значно відрізнялася від мовної ситуації на Східній Україні. При становленні загальноукраїнських правописних норм на харківській конференції 1926 р., зокрема при реформах правопису в 30-40 роках, в основу було покладено східноукраїнську народну мову та тенденцію наближення українського правопису до російського. З цієї причини ряд рекомендацій В. Гнатюка в український правопис, узаконений на Східній Україні, не увійшли. Наприклад, запровадження двох знаків на звук *i* (*i > o* та *i > Ъ*), транслітерація німецького *u* та французького *u* як *i* (*Мілер, Мінхен, Гіто*), розрізнення звуків *g* та *г*, пом'якшення звука *л* в чужих словах (*Золя, Любе*), писання через *ф* не лише нових, але й давніх запозичень з чужих мов (*картофля, фляшка, Філіп*), передача грецького Θ через *т* (*Атени, Теофан, міт, катедра*), написання губних *б, в, м, п, ф* перед йотованими голосними без апострофа (*пняний, деревяний*), двояке написання подвоєних приголосних (*життя і житє*), окремо написання часток прийменників та прикметників від дієслів (*ся, му, меш, ме, мемо, мете, муть, би, же, не*) тощо.

Ці пропозиції В. Гнатюка не стали правилами українського правопису, узаконеного на Східній Україні, однак більшість із них через свою логіку залишилася в українському правописі Західної України, яким і досі користується українська еміграція на Заході.

Дві останні статті В. Гнатюка із циклу «*В справі українського правопису*» присвячені *складним словам та мовним абрєвіатурам*, які після встановлення радянської влади на Україні надзвичайно поширилися, зокрема на Східній Україні. В. Гнатюк вважав ці неологізми імпортом з російської мови та рішуче виступав проти його запровадження в українську літературну мову.

Про складні слова, типу прізвищ *Твердохліб, Варивода, Покотигоршок*, він писав: «Таких слів небагато в українській мові, вона ними не любується так, як любовалася старогрецька або теперішня німецька... Тому при творенню нових зложених слів належить бути дуже обережним, бо коли всяке пересолювання недобре, то тут особливо»⁹¹. Далі він пропонує досить великий список найновіших складних слів, про які пише: «Я певний, що такі новотво-

⁹¹ЛНВ, т. LXXX, 1923, кн. VI. — С. 180.

ри не удержаться в літературній мові і потонуть в Леті зовсім за-служено, та все ж вони засмічують хвиливу мову і роблять її отяжілою, шорстокою та немусикальною. Чи ж не ліпше оминати їх і вистерігатися?»⁹². Щодо слів *злодієхансто*, *місцеблюститель*, *обрядовір'я*, *отаманодержавіє*, *охочекомонний*, *переможнодужий*, *фарбовесельчатий*, *цукробураки* він мав рацію; вони не вжилися в українській мові, однак більшість сполучених слів зі списку В. Гнатюка знайшла в ній тривале місце і стали загальноновживаними словами (*виноробство*, *взаємовідносини*, *гостеприємство*, *життерадісний*, *землевласник*, *правопорядок тощо*).

Подібного характеру є і стаття Гнатюка «Скорочення слів» із цього циклу. Оцінюючи цю статтю, Й. Дзендзелівський вважав її першою спеціальною статтею в українському мовознавстві про складноскорочені слова, які в період Першої світової війни, в буремні часи революції і особливо в перші пореволюційні роки набули все більшого поширення⁹³.

І в цій статті В. Гнатюк подав список близько 70 найновіших абrevіатур типу *агітпотяг*, *виконком*, *многоловка*, *Румчерот*, які вважав «засміченням» літературної мови і тимчасовою модою.

Він писав: «На творення таких слів прийшла мода, а кожна мода, хоч би не знати яка нерозумна, дуже заразлива»⁹⁴. І ці неологізми він вважав імпортом з російської мови — «більшовицьким витвором» і висловив бажання, «щоб ся найновіша творчість не перейшла Збруча і не стала й тут засмічувати та опоганювати мову»⁹⁵.

І в цьому випадку В. Гнатюк не мав рації: творення абrevіатур не те що не припинилося, а набрало широких розмірів не лише в українській, але й в усіх світових мовах.

У 1924 р. В. Гнатюк написав подальший цикл 12 статей під назвою «В справі української літературної мови»⁹⁶. Усі вони присвячені окремим проблемам правопису іменників. Обґрунтовуючи кожне правило рядом прикладів із літератури та живої мови, ав-

⁹²Там само.

⁹³Й.О. Дзендзелівський. В. Гнатюк як мовознавець. *Науковий збірник МУК*, т. 7. — Пряшів, 1976. — С. 222.

⁹⁴ЛНВ, т. LXXXI, кн. IX. — С. 177.

⁹⁵Там само. — С. 179.

⁹⁶ЛНВ, т. LXXXII, 1924, кн. II. — С. 178-180; кн. V. — С. 83-87, кн. VI. — С. 383-389; кн. XI. — С. 177-180.

тор рекомендував уникати нагромадження в одному реченні кількох віддієслівних іменників середнього роду на *-ння (-ие)* та замінювати їх звичайними іменниками (будування — *будівля*, вимагання — *вимога*, мовчання — *мовчанка*, полювання — *лови* тощо); послідовно вживати в українських прізвищах та топонімах прикметниковий суфікс *-ів* (*Драгоманів, Костомарів*); прізвища та чужомовні слова, що закінчуються на *-о*, відмінювати за взірцем *діло* (*Франко, кіно, авто*); уникати вживання латинських іменників, що закінчуються на *-ит* (*ультиматум, пленум*); не вживати російських суфіксів *-овка* (*аранжировка, заготовка, командировка*) та *-ша* на означення «титулів жінок, що вказують на заняття мужів» (*акторша, докторша, офіцерша*). Замість останнього суфікса він пропонує вживати українські суфікси *-ка, -ичка, -иця, -иха, -ова* (*полковничка, ключниця, шевчиха, докторова*). Також Гнатюк пропонує не вживати зайняття жінок в чоловічому роді, а в жіночому (*поетка, артистка*). З приводу творення нових слів він висловив цінне узагальнення, актуальне і тепер: «Хто хоче творити нові слова, повинен перше простудіювати невичерпні скарби живої народної мови і то у всіх діалектах і говорах, не виключаючи й галицьких, як се доси робиться; повинен вивчити докладно всі закони мови, а тоді не треба буде ні лізти за словом у кишеню, ні потитися над його утворенням і утворювати зле. Тоді прийде все само від себе»⁹⁷.

В. Гнатюк присвятив окрему статтю правилам вживання закінчення *-а* та *-у* в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду. В ній він застерігав проти змішування і заміни різних типів родового й давального відмінків (*наслідування Шевченку, товариство для підмоги літературі*) та давального з іншими відмінками: *мені замість мене*) *болить голова, позбавити собі* (замість *себе*) *життя*, наслідувати *Некрасову* (замість *Некрасова*) тощо!

У дев'ятій статті («Четвертий відмінок іменників мужського роду») Гнатюк вказав на неправильне вживання знахіднородового відмінка іменників, що означають назви предметів (*загубив ключа, бачив сна, дав знака*). Подавши історію розвитку цієї форми в українській мові, він зауважив: «Деякі письменники уживають, мабуть,

⁹⁷ЛНВ, т. LXXXIV, 1924, кн. V. — С. 86.

умисно такого четвертого відмінка, щоб його відрізнити від московського (в московській мові річеві іменники мають усе 1 і 4 відмінки рівний, та се зовсім непотрібно».⁹⁸ Отже, В. Гнатюк захищав природний розвиток української літературної мови і зовсім не був за штучне відокремлення всіх її форм від російської мови, як би могло здаватися на перший погляд.

В останніх трьох статтях він вказав на неправильне вживання знахідного відмінка замість давального при дієсловах (*вибачте мене, замість мені; подякувати свою долю, замість своїй долі*; неправильну заміну кличної форми називним відмінком та нелітературне вживання форм називного множини з флексією *-а* (*города, острова, три, мільона*).

У праці «*В справі української літературної мови*» В. Гнатюк заторкнув цілий ряд складних актуальних питань і більшості з них дав правильну розв'язку, що залишалася в силі до наших днів. Правда, і на цей раз не все, пропонуване В. Гнатюком, було прийнято. І тут, як і в праці «*В справі української правописи*», він у деяких випадках виходив із галицької традиції, яка не завжди покривалася із загальноукраїнською мовною практикою.

У 1924 р. В. Гнатюк почав писати окрему книжку на тему «*Уваги про українську правопис і літературну мову*», що мала бути узагальненням його ціложиттєвого доробку в цій ділянці. Мабуть, не бачивши перспектив видання такої книжки, він на 149 сторінці припинив працю над нею, і вона так і не появилася друком⁹⁹.

У вступі В. Гнатюк зауважив, що він ще на початку століття в співавторстві з І. Франком розробив план видання брошури, яка би на конкретних прикладах показала, яких слів, форм, зворотів та фраз треба в літературній мові уникати. Цей план їм внаслідок різних причин не вдалося реалізувати, і тепер, після двадцяти років, він вирішив повернутися до цієї теми та опрацювати її згідно з сучасними вимога-

⁹⁸Там само, кн. VI. — С. 388.

⁹⁹Рукопис праці було виявлено мною у 1965 р. в архіві В. Гнатюка, що зберігався у квартирі І. Бодняра у Львові (вул. Васнецова 1 а, кв. 6). Факсиміле його першої сторінки я опублікував у *Науковому збірнику МУК у Свиднику*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 93. Опис праці див.: І. Герета. Із спадщини мовознавця. *Дукля*. — Пряшів, 1971, № 3. — С. 60-63.

ми мовознавства. Насамперед він пропонує провести реформу українського правопису, якою мала би зайнятися Українська академія наук. Тут він висловив серйозні закиди на адресу «*Найголовніших правил українського правопису*», ухвалених українським урядом 1921 р. Цілий ряд із цих «правил» він пропонує замінити правописом НТШ.

Метою своєї праці Гнатюк вважав вказати на помилки в мові українських письменників та в пресі, а тим самим сприяти встановленню «глибоко наукового загальноукраїнського правопису». Щоб загальноукраїнський правопис увійшов у життя, на думку Гнатюка, необхідно провести радикальну реформу навчання рідної мови у школах. Новий правопис мав би базуватися на фонетичній, етимологічній та історичній основах.

Праця В. Гнатюка «*Уваги про українську правопись і літературну мову*» складається з кількох розділів, побудованих за частинами мови. В розділі «*Різниця в іменниках*» він подав довгий список слів, яких слід уникати, а теж список «варваризмів», які можна вживати лише в діалогах. Подібні списки він склав теж із дієслів. В розділі «*Прикметники*» автор подав різні способи творення та хиби при відмінюванні прикметників. Його праця закінчується розділами про прийменники та прислівники. Кожен розділ доповнено великою кількістю прикладів з літератури, фольклору та живої мови.

Ось як оцінює цю працю український радянський вчений Ігор Герета: «Виходячи із сучасного стану мовознавчої науки, треба зауважити, що у знайденій розвідці В. Гнатюк допустився окремих помилкових тверджень. Проте вона має велике історично-пізнавальне значення, вона добре відтворює рівень мовознавства тих часів у Галичині і ті загалом поступові позиції, які займав видатний вчений. Основні ж положення студії є настільки важливими, що не втратили актуальності і у наш час»¹⁰⁰.

І саме через актуальність цих «основних положень» працю В. Гнатюка варто було би надрукувати.

Востаннє до питань загальноукраїнського правопису В. Гнатюк звертався в замітці до статті М. Грушевського «*До управління українського правопису*». Як відомо, в 1926 р. у Харко-

¹⁰⁰ Дукля. — Пряшів, 1971, № 3. — С. 63.

ві відбулася наукова конференція, що ухвалила проект нового правопису української мови, який мав стати обов'язковим для всіх українських земель. У зв'язку з тим у пресі появилося кілька статей, між ними і стаття М. Грушевського¹⁰¹, яку В. Гнатюк передрукував повністю на сторінках «ЛНВ»¹⁰². В. Гнатюк з цього приводу з жалем зауважив: «Та хоч тепер буцім то існує один правопис для всіх наших земель, то в дійсності панує правописний хаос, і він буде тягтися доти, доки на Великій Україні не розвинеться вповні у високих школах наука української мови і доки при укладенню правопису не відпадуть там інші мотиви, крім чисто наукових»¹⁰³.

Тут В. Гнатюк мав рацію. В другій половині 20-х років на Східній Україні мовознавство зазнало значного прогресу; у Києві та Харкові були створені комісії, кафедри та інститути для вивчення української мови, які теоретично і практично вирішили майже всі спірні питання. На жаль, у 30-і роки, в період т. зв. «культу особи Сталіна», коли в радянському мовознавстві на повну силу запанували «інші мотиви, крім наукових», українське мовознавство зазнало значного удару, який на довгі роки затримав його розвиток.

У деяких статтях, що появилися з приводу дискусії про український правопис, подавалися заклики до його радикальних змін не на базі живої української мови, а на базі давньоруської (старослов'янської). З приводу таких рекомендацій В. Гнатюк писав: «Являється вже також течія, яка вважає, що жива народня мова занадто проста для літератури, та що для літератури треба витворити окрему «аристократичну» мову. Можемо надіятися, що вона, не розвинувшись, зів'яне»¹⁰⁴. І тут В. Гнатюк не помилився: теорія «аристократичної мови» на Україні не залишила жодних слідів.

У 20-і роки В. Гнатюк уважно стежив і за розвитком літературної мови на Закарпатській Україні. Після її приєднання до Чехо-Словаччини тут виникло багато нових проблем, успад-

¹⁰¹ Україна. — Київ, 1925, кн. V.

¹⁰² Академік Михайло Грушевський. До упорядкування українського правопису. ЛНВ, т. LXXXIX, 1926, кн. III. — С. 272-276.

¹⁰³ Там само. — С. 276.

¹⁰⁴ Там само.

кованих від тисячолітнього угорського панування на цій території. Однією з таких проблем була справа назви. До 1918 р. цю територію неофіційно іменовано терміном «*Угорська Русь*», який знайшов загальне розповсюдження. Після розпаду Австро-Угорщини настав справжній хаос в питанні назви цієї території. «*Руська країна*», «*Руська крайна*», «*Русинія*», «*Підкарпатська Русь*», «*Карпатська Русь*», «*Прикарпатська Русь*», «*Закарпатська Русь*» — це лише найголовніші терміни на означення цієї території. Все ж таки ще в 30-і роки один із чеських письменників назвав книжку своїх репортажів із Закарпаття «*Країна без назви*».

У 1920 р. В. Гнатюк опублікував дискусійну статтю «*Підкарпатська чи Угорська Україна? (В справі назви)*»¹⁰⁵.

Розглянувши плутанину в справі назви цієї території, В. Гнатюк висунув вихідний принцип, за яким в час, коли Україна стала самостійною державою, на Закарпатті «немає найменшої рації» користатися старим терміном «*Русь*». На його думку, при означуванні цієї території «мусимо послуговуватися терміном *Україна, українець, український*, не дивлячись на те, як називають їх чужинці». Отже, про цей основний термін, на думку Гнатюка, не може бути жодної дискусії: територія, заселена українцями, мусить називатися *Україною*. Дискусія може йти лише про *епітет* до цієї основної назви. В. Гнатюк розглянув усі існуючі епітети (*карпатська, прикарпатська, закарпатська, підкарпатська*) і логічно довів, що жоден з них не придатний. У зв'язку з тим, що ця територія багато століть була під владою Угорщини, яка остаточно розпалася і на її розвалинах виникли нові держави, перш за все *Мадярщина* (яку не слід ототожнювати з Угорщиною), він пропонував вживати історичний термін «*Угорська Україна*».

Відчуваючи невдалість цієї назви, В. Гнатюк писав: «Вправді дехто не бажав би послуговуватися словом *угорський* тому, що воно нагадує довголітню мадярську неволю, в якій стогнали наші закарпатські брати та через його виникнення не усунеться і не забудеться історичного факту».

Та пропонуваний Гнатюком термін «*Угорська Україна*» не увійшов у мовну практику ні на Україні, ні на Закарпатті. Сам В. Гнатюк відмовився від нього і у своїх працях та

¹⁰⁵ *Вперед*. — Львів, 1 жовтня 1920, ч. 244.

приватному листуванні користався терміном «*Закарпатська Україна*», «*Закарпаття*»¹⁰⁶.

Окреме місце в історії мовознавства на Закарпатській Україні становить співпраця В. Гнатюка з найвизначнішим дослідником закарпатських говірок *І. Панькевичем*. Як пише у своїй автобіографії *І. Панькевич*¹⁰⁷, ще у гімназії він під безпосереднім впливом В. Гнатюка почав цікавитися Закарпаттям. Своє особисте знайомство з В. Гнатюком у 1906 р. він вважав «найвизначнішою подією» своїх студентських років. Гнатюк дав йому літературу про Угорську Русь та заохотив до записування фольклору його рідного села. Вже в 1907 р. В. Гнатюк опублікував у своїх збірниках чималу добірку коломийок та демонологічних оповідань у записах *І. Панькевича*, тоді учня Львівської гімназії. На першому курсі навчання в університеті *І. Панькевич* під заочним керівництвом В. Гнатюка написав семінарську працю про українські колядки і щедрівки, а в 1917 р. на сторінках «*ЗНТШ*» Гнатюк опублікував першу його наукову роботу «*Пандекти Антіоха 1307 р.*» В 1919 р. *І. Панькевич* переселився на Закарпаття, з того часу між ним і В. Гнатюком зав'язалося інтенсивне листування¹⁰⁸.

У 1923 р. він порадив *Панькевичеві* видати майже забуту граматику української мови Т. Злоцького, про яку думав, що вона на Закарпатті «може перехилити побіду в боротьбі на бік українства»¹⁰⁹. Від 1923 по 1926 р. В. Гнатюк опублікував на сторінках «*ЛНВ*» п'ять наукових розвідок та рецензій *Панькевича*. Кілька наукових праць В. Гнатюка опублікував і *І. Панькевич* на сторінках ним редагованих видань.

Чималі заслуги має В. Гнатюк і в справі дослідження лексики західноукраїнських діалектів. Майже кожен його фольклорний збірник закінчується словником діалектних слів. Ці словники, як правило, переростають рамки звичайних пояснень і подають ши-

¹⁰⁶За вживання терміну «Закарпатська Україна» в одній зі статей, опублікованих на сторінках «*Наукового Збірника товариства «Просвіта» в Ужгороді*», чехословацькі органи вилучили цей збірник зі шкільних бібліотек.

¹⁰⁷*І. Панькевич*. Мій життєпис. *Науковий Збірник МУК*, т. 4, кн. I. — Пряшів, 1969. — С. 17-43.

¹⁰⁸*М. Мушинка*. Кореспонденція В. Гнатюка з *І. Панькевичем*. *Там само*, т. 3, 1967. — С. 127-214; т. 4, кн. I. — С. 62-106.

¹⁰⁹Лист В. Гнатюка до *І. Кривецького* від 19 липня 1923 р. *ЛЦДА*, Ф. 309, оп. 1, зв. 68, од. зб. 987.

року картину побутової діалектної лексики. Наприклад, його «*Словарець місцевих виразів*» до «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» (1898-1911) охоплює 2237 слів. На той час це була найповніша добірка діалектної лексики Закарпаття.

1921 р. І. Панькевич залучив В. Гнатюка до співпраці над «*Словником закарпатоукраїнських говорів*». Словник В. Гнатюка, укладений на підставі всієї доступної йому літератури, у 1924 р. нараховував 20.000 діалектних слів. До кожного слова він подав цитату зі вказівкою на джерело, наголос, точну фонетичну транскрипцію та еквівалент в літературній мові. У вересні 1924 р. В. Гнатюк вислав свій словник до Ужгорода, де І. Панькевич мав доповнити його своїми матеріалами та чеськими еквівалентами і здати рукопис до друку. Однак саме тоді на Закарпатті настали дуже несприятливі зміни в національній політиці, в результаті яких І. Панькевича було звільнено з роботи у «Шкільному рефераті», а «*Словник закарпатоукраїнських говорів*» викреслено з видавничого плану¹¹⁰.

У 1922 р. І. Панькевич видав «*Граматику руського язика для молодших клас шкёл середних і горожанських*»¹¹¹, яка відіграла важливу роль у встановленні української мови на Закарпатті, хоч автор під впливом несприятливих політичних умов змушений був піти на значні уступки місцевим москвофілам, перш за все щодо запровадження етимологічного правопису.

В. Гнатюк привітав появу «*Граматики*» І. Панькевича. «Філолог за фахом, — писав він у рецензії на неї, — обізнаний добре не тільки з літературною українською мовою, але й з місцевими народними говорами, дав дуже гарну книжку; під впливом обставин мусів вправді зробити уступки дотеперішньому напрямкові в правописі, прийнявши систему етимологічного правопису Омеляна

¹¹⁰І. Панькевич працював над «*Словником закарпатоукраїнських говорів*» аж до своєї смерті у 1958 р., довівши число карток до 120-130 тисяч. Після його смерті над словником працювали О. Зілинський та О. Куримський, однак, не маючи перспектив на його видання, і вони припинили працю над ним. Нині картотека словника разом з опрацьованими вже літерами зберігається в Інституті чужих мов Чехо-Словацької академії наук у Празі. Її почала комп'ютерним способом опрацьовувати наукова працівниця Слов'янського інституту Чеської академії наук Ружена Шішкова. Близьче про зв'язки І. Панькевича з В. Гнатюком у ділянці діалектології див.: Й. Дзєндзелівський. Іван Панькевич як діалектолог. *Науковий збірник МУК*, т. 5, кн. 1. — С. 167-208.

¹¹¹Мукачєво, 1922. Дальші перевидання: Прага, 1927 та 1936.

Огоновського, — але не в мові, яка є чиста, народна, українська, оперта, зрештою, на місцевих верховинських говорах, ідентичних із галицькими»¹¹². В рецензії він накреслив шлях, яким би І. Панькевич мав у майбутньому йти при дослідженні мови: «Було б бажано, щоб автор опрацював ширше порівнюючою методою місцеві говори, виказав їх багатство та велике значення, яке вони мають не тільки для історичної граматики, але й для студій над українською мовою взагалі»¹¹³.

Про те, що І. Панькевич із повною серйозністю віднісся до поради свого друга і учителя, свідчать десятки його наукових праць, насамперед капітальна монографія *«Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей»* (Прага, 1938).

Важливе значення для мовознавства має і розвідка В. Гнатюка *«Чи закарпатські українці автохтони?»*¹¹⁴, що є відповіддю автора на працю О. Бонкала *«Die ungarlandischen Ruthenen»*¹¹⁵, у якій цей угорський історик українського походження намагався довести, що Закарпаття було заселено русинами тільки в XII-XIII ст., тобто після приходу на цю територію мадярів. Свою тезу він, між іншим, аргументував фактом, що в українських запозиченнях з угорської мови не збереглися давньомадярські форми і що в угорській мові зовсім немає українських запозичень, хоча слов'янізмів у ній багато. Відповідаючи на перший «аргумент» автора, В. Гнатюк писав: «На се треба відповісти, що або автор не простудював усіх говорів, хоч їх літературу вичислив достатньо, або умисно не хоче бачити того, що промовляло би проти його теорії». «Брак старомадярських слів в українській мові, — пише далі Гнатюк, — не був би ще сам собою доказом пізнього поселення українців, а хіба радше пізніх зносин із мадярами. Та не знати, чи й тут можна вповні завірити авторові, чи ліпше почекати, щоби ще якийсь інший знавець мадьярської мови, що не робить висновків легкодушно, висловився в сім напрямі».

Як доводить О. Дзензелівський¹¹⁶, в цьому випадку мав В. Гнатюк повну рацію: найновіші дослідження Ротга, Моканя та

¹¹²ЛНВ, 1923, кн. VIII. — С. 381-382.

¹¹³Там само. — С. 382.

¹¹⁴ЛНВ, т. LXXVI, 1922. — С. 269-276.

¹¹⁵Ungarische Jahrbücher. — Berlin, 1921, B. I, s. 215-232.

¹¹⁶О. Дзензелівський. Іван Панькевич як діалектолог. Науковий збірник МУК, 1969, т. 4, кн. 1. — С. 167-208.

інших дали багато переконливого матеріалу про збереження давніх угаризмів у закарпатських говорах.

На твердження Бонкала, що в угорській мові немає українських запозичень, Гнатюк подає українізми: *bodnár borona, borázda, kaloda, moh, motóvlo, villa, ritka*. Цілий ряд українізмів він знаходить в угорській топоніміці (*Zemplin, Bereg, Soliva, Teplica, Suchdol, Lonka, Dombno* та багато інших). Гнатюк висловив переконання, що «дальші розслідники місцевих назв принесуть певно в сім напрямі ще не одно доповнення».

Доповнивши мовні аргументи археологічними, історичними та етнографічними даними, В. Гнатюк прийшов до висновку, що закарпатські русини жили на своїй території вже від VI ст. Ця стаття В. Гнатюка на час її появи мала й політичне значення, тому що переконливо заперечувала «законні права» угорців на закарпа-тоукраїнські землі.

У 1924 р. В. Гнатюк написав свою найліпшу теоретичну працю про мовне питання на Закарпатті «*В справі літературної мови підкарпатських русинів*»¹¹⁷. Праця була написана на замовлення чеського літературознавця Ф. Тішого і мала бути опублікована в ювілейному збірнику, присвяченому 60-річчю від народження А. Черного, однак цензурі не сподобалося її гостре спрямування проти русофільської політики чехо-словацького уряду на Закарпатті, і вона її забракувала. Ф. Тіхий збирався опублікувати її в збірнику «*Slovanská ročenka*», однак і це йому не вдалося¹¹⁸. Лише через 40 років від написання автор цієї праці в скороченому варіанті опублікував її у журналі «*Школа і життя*»¹¹⁹, а повністю — в «*Науковому збірнику МУК у Свиднику*»¹²⁰.

У вступній частині В. Гнатюк подав коротку історію національних відносин на території Закарпаття під час угорської не-

¹¹⁷Терміни «Закарпатська Україна», «закарпатські українці» в Чехо-Словаччині було заборонено вживати, тому В. Гнатюк у працях, призначених для публікації в Чехо-Словаччині, змушений був використовувати офіційні терміни «Підкарпатська Русь», «підкарпатські русини».

¹¹⁸Детальніше про це див.: М. Мушинка. До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів». *Науковий збірник МУК*, т. 3. — Пряшів, 1967. — С. 17-18.

¹¹⁹*Школа і життя*. Педагогічний додаток ж. *Дружно вперед*. — Пряшів, 1964-65, ч. 11-12. — С. 10-11.

¹²⁰*Науковий Збірник МУК*, т. 3, 1967. — С. 19-27. Передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. — Нью-Йорк, 1981. — С. 241-247.

волі, підкресливши, що після приєднання цієї території до Чехо-Словаччини її становище анітрохи не поліпшилося. Він справедливо закидає урядові, що за п'ять років той навіть пальцем не рушив, щоб комплексно дослідити цю територію і на підставі наукового аналізу опрацювати концепцію своєї політики щодо населення Закарпаття. «Возьмім тільки яzikову справу, — пише В. Гнатюк, — без її полагодження не можна установити ні урядової мови у всяких державних інституціях, ні мови навчання по школах. І дійсно, на сім полі панує досі безмежний хаос. Кождий урядник і учитель пише й учить так, як йому хочеться. Один учить і пише місцевою народною мовою, отже, українською; другий — жаргоном, зложеним зі слів церковної мови, мадьяризмів, української й московської мови; третій — церковною мовою, наскільки годен її відтворити; четвертий — московською мовою... Усього того не було би, коли б учені філологи розслідили мову підкарпатських русинів і заявили сяк або так: або вона українська, або московська».

В. Гнатюк зовсім не сумнівається, що об'єктивне дослідження цього питання мусить вийти на користь української мови, а саме цього, на його думку, бояться деякі чеські партії. Він цитує резолюцію з'їзду чеських народних соціалістів (партія Клофача), в якій відверто говориться, що всі посади на Закарпатті в майбутньому повинні здобути москвофіли, а українці «повинні бути перенесені з політичного огляду в неруські місцевости республіки».

На підставі власних досліджень В. Гнатюк виділяє на Закарпатській Україні чотири мовні групи: гуцульську, бойківську, лемківську та долиньську (долинянську, долишняцьку)¹²¹. В кожній існують і мовні підгрупи, які відрізняються між собою лише в незначній мірі, головним чином у фонетиці (*кiнь*, *кунь*, *конь*, *кинь*; *тетка*, *тітка*, *тютка*).

Виходячи з власного досвіду, він категорично заперечує твердження москвофілів про те, що закарпатське населення не розуміє української мови. «Очевидно, що се нісенітниця, видумана для баламучення селян, але не для їх культурного піднесення, — писав він і своє твердження документував таким прикладом: коли я колись робив екскурсії по Підкарпатській Русі, то побував у

¹²¹Т. зв. «слов'яцьку групу» В. Гнатюк і надалі вважає «спірною в науці», тому залишає її в стороні.

всіх жупах і стикався з багатьма селянами, бо ж записував від них фольклорні матеріали. Я говорив до них не інакше, як літературною українською мовою, а проте вони мене дуже добре розуміли... Мав я з собою також твори українських письменників (Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, О. Федьковича), відчитував їм, і вони розуміли, котрі були письменні, — самі читали і просили не раз дати їм сяку або таку книжку. По повероті зі Львова вислав я не раз туди українські книжки». Натомість майже всі москвофільські періодичні органи на Закарпатті занепали через брак читачів. Селяни їх не читали, бо не розуміли їхньої мови.

Про перспективи розвитку літературної мови на Закарпатті В. Гнатюк писав: «Літературною мовою Підкарпатської Русі буде та сама українська, що є в Галичині, на Буковині, на Київщині, на Кубані, на Зеленім Клині, в Америці. До того положенні вже підвалини в писаннях Л. Чопея, Г. Стрипського, Гренджи-Донського і інших молодших». Правда, він не робив собі ілюзій, що цей перехід буде легким і безпроблемним, тому закликав закарпатських діячів бути обережними при запровадженні української літературної мови в життя, а у випадку потреби піти й на певні уступки: «Тимчасовим переходом до неї (літературної мови — *М. М.*) може бути місцевий говір верховинський, найбільше зближений до літературної мови». Більше того, він припускав навіть етимологічний правопис «як уступку для старшої генерації». Але в основній лінії він жодних компромісів не припускав: «Отсей народний говір (верховинський — *М. М.*) виключно повинен запанувати в уряді і школі, а не який інший, до пори, поки не буде можна перейти вповні до загальної української літературної мови... Чим швидше це станеться, тим ліпше».

Деякі сучасні дослідники мовного питання на Закарпатті у 20-і роки (М. Штець, Й. Дзендзелівський) закидають В. Гнатюкові (як і Панькевичеві) на зайву обережність та нахил до компромісу при запровадженні української літературної мови. На їхню думку, в той час тут існували умови для безпосереднього переходу на позиції української літературної мови і як приклад пропонують комуністичну газету «*Карпатська правда*», яка після харківської конференції 1926 р. повністю перейшла на українську літературну мову та безза-

стеречно прийняла український правопис, затверджений харківською конференцією. Все це правда, однак ці дослідники не враховують одного немаловажного факту: «*Карпатська правда*» була органом компартії Чехо-Словащини і як партійна газета в умовах демократичного ладу першої Чехо-Словацької республіки не підлягала мовній цензурі. Інша справа — державні установи, державні школи й державна адміністрація. Вони були фінансовані з державного бюджету і підпадали розпорядженням вищих державних органів, які мали майже необмежені права й у питаннях мови. В. Гнатюк це дуже добре розумів, тому привітав «*Граматику*» І. Панькевича з етимологічним правописом як тимчасовий компроміс, зроблений з метою збереження української мови на Закарпатті. До певної міри і завдяки цій граматиці після 1945 р. можна було без труднощів здійснити на Закарпатській Україні загальний перехід на українську літературну мову.

Пишучи про В. Гнатюка як мовознавця, не можна оминати і його довгорічну боротьбу за скасування царського указу 1876 р., яким було заборонено офіційне вживання української мови на території Російської імперії. На цю тему він опублікував понад десять статей.

По суті з цим питанням В. Гнатюк безпосередньо зустрівся вже у перші тижні своєї праці в НТШ у зв'язку із заборною української мови на XII Міжнародному археологічному з'їзді у Києві¹²². Після довготривалої і безуспішної полеміки в пресі, спрямованої на скасування цієї безглуздої заборони, 20 серпня 1899 р. В. Гнатюк та І. Франко вислали від імені президії НТШ такого листа організаторам з'їзду: «Маємо честь повідомити, що з причини недопущення українсько-руської мови до рефератів на з'їзд НТШ не може взяти участь в ньому, бо се недопущення не тільки робить практичну перешкоду для тих членів, що не володіють російською мовою, але всім взагалі робить таку участь морально неможливою»¹²³.

Подібна історія повторилася й у 1902 р. при влаштуванні XIII Міжнародного археологічного з'їзду у Харкові¹²⁴ та Першого

¹²²Детальніше про це див. у першому розділі цієї праці.

¹²³Справа участі делегатів НТШ в археологічному з'їзді. *ЛНВ*, 1899, кн. IX. — С. 197-198.

¹²⁴В справі археологічного з'їзду в Харкові. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. VIII. — С. 19.

міжнародного конгресу славістів, що мав відбутися 1904 р. у Петербурзі¹²⁵.

У 1903 р. В. Гнатюк опублікував статтю «Російська цензура й українська мова»¹²⁶, в якій подав нищівну критику безглузких заходів російського уряду щодо української мови. Стаття значно виходила за рамки мовного питання і торкалася цілого суспільного ладу в Росії, ладу, побудованому на диктатурі, в якому немає й тіні демократії. «Коли на престол наступив нішній цар Микола, громадськість, вважаючи його лібералом, очікувала, що він вирішить справу преси в Росії. До того вислали йому самі російські письменники петицію, однак цар кинув петицію в кіш і все залишилося по-старому. Справу преси й надалі вирішують циркуляри». В. Гнатюк дослівно процитував кілька таких секретних циркулярів, спрямованих насамперед проти української мови. В повному звучанні він опублікував навіть секретний царський указ від 1876 р., яким було заборонено друкування в Росії книжок українською мовою, читання доповідей, театральні вистави та ввіз українських книжок з-за кордону.

Під впливом загального обурення проти таких диктаторських законів царська адміністрація пішла на певні уступки і дозволила друкування певного роду книжок українською мовою, однак кожна книжка повинна була пройти сувору цензуру. Цензурування книжок тяглося цілі місяці, інколи й роки, а результат здебільшого був негативним. Із 45 книжок, поданих у цензурний комітет 1900 р., 22 було заборонено друкувати. На списку заборонених книжок була навіть *Біблія*, яку один із найбільших слов'янських народів не смів читати рідною мовою. На Україні не було дозволено видання жодного українського журналу, а українська преса, вислана туди з-за кордону, за певний час поверталася з приміткою «*Refusé par la censure*» або взагалі не поверталася; цензура її відправляла на «загальне спалення, щоб таким чином зміцнити Російську державу». Така була справжня дійсність «свободи слова» на Україні в освітленні В. Гнатюка.

¹²⁵Конгрес славістів у Петербурзі. *ЛНВ*, т. XXII. — С. 219-222.

¹²⁶V. Hnat'uk. Ruská censura a ukrajinský jazyk. *Slovanský Přehled*, roč. V. — Praha, 1903, s. 128-132.

Та наперекір таким несприятливим умовам українська література в Росії успішно розвивалася, а цензурні обмеження, на думку В. Гнатюка, зможуть уповільнити темпи її розвитку, однак припинити її не зможуть.

Стаття В. Гнатюка «Російська цензура й українська мова» є обвинуваченням російського самодержавства, яке любило перед світом хизуватися своїм демократизмом. І багато людей в Європі, між іншим і визначні слов'янські діячі, повірили у цей демократизм. В. Гнатюк зриває маску з російського уряду і на конкретних прикладах доводить його лицемірну політику. Значення статті В. Гнатюка зміцнюється ще й тим, що її було опубліковано в найвизначнішому тодішньому загальнослов'янському журналі.

Під час революційних зрушень 1905 р. на Україні виник цілий рух, спрямований на скасування указу 1876 р. В. Гнатюк у серії статей та заміток детально інформував про цей рух¹²⁷. В одній із таких статей він писав: «Коли ті укази будуть цілком скасовані, українське слово одержить права хоч якогось горожанства, се, звичайно, буде мати кардинальне значення і в загальному розвою українського народу»¹²⁸.

У 1905 р. за скасування указу 1876 виступила й Російська академія наук, створивши окрему комісію під керівництвом академіка Ф. Корша¹²⁹, яка мала об'єктивно розглянути це питання. Детальний звіт цієї комісії В. Гнатюк переклав українською мовою й опублікував на сторінках «ЛНВ»¹³⁰.

Уряд не погодився з рішенням комісії, демонструвавши це й тим, що українська мова була заборонена і на черговому археологічному з'їзді, який відбувся в Катеринославі 1905 р. Більше того,

¹²⁷Див. його статті: Заходи навколо знесення указу з 1876 р. *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. II. — С. 138; Цензурні реформи і українці, *там само*, кн. III. — С. 266; Заходи російського уряду над знесенням указу 1876 р., *там само*. — С. 266-267; Заходи одеської Громадської думи коло знесення заборони української мови в Росії, *там само*, т. XXX. — С. 91; До утиску українського слова в Росії, *там само*. — С. 282-283; Інтересна постанова Александровської Думи, *там само*, т. XXXI. — С. 202; Українська справа в європейським освітленні, *там само*. — С. 270-271; Як цар людей дурить, *там само*, т. XXXII. — С. 236-237 тощо.

¹²⁸*ЛНВ*, т. XXXIX, 1905, кн. III. — С. 266-267.

¹²⁹До складу комісії, крім Ф. Корша, входили: В.В. Зеленський, О.С. Лаппо-Данилевський, С.Ф. Ольденбург, А.С. Фамінцин, Ф.Ф. Фортунатов та О.О. Шахматов.

¹³⁰В. Гнатюк. Реферат Комісії у справі знесення заборони українського друкованого слова. *ЛНВ*, т. XXX, 1905. — С. 164-174; 218-230; т. XXXI. — С. 1-16.

на цей з'їзд вже не було запрошено жодного делегата з Галичини та Буковини, що викликало гострі протести навіть з боку делегатів з'їзду. Дві такі протестні резолюції В. Гнатюк опублікував у «ЛНВ» разом з детальним аналізом трьох останніх археологічних з'їздів¹³¹. Ініціатором цих резолюцій був український вчений М. Сумцов. В. Гнатюк та М. Грушевський від імені НТШ вислали на його адресу телеграму з подякою за оборону української мови на археологічному з'їзді¹³².

В результаті довгорічної боротьби української громадськості за скасування указу 1876 року, в якій важливу роль відіграв В. Гнатюк, драконівський указ 1906 р. було скасовано, однак це скасування виявилось лише формальним. Українська мова в Російській імперії і надалі залишилась у безправному становищі, а цензурний утиск після революції 1905 р. ще більше посилювався.

В. Гнатюк боровся і проти тенденцій деяких російських та інших слов'янських діячів створити з російської мови всеслов'янську, скасувати тим самим всі національні мови. Ідеологом цих тенденцій на початку ХХ ст. був Д. Вергун, редактор віденського журналу «Славянский век». У 1901 р. Д. Вергун запропонував вживати в усьому слов'янському світі виключно російську мову, а всі інші слов'янські мови відкинути як гальмо «всеслов'янського об'єднання». В. Гнатюк назвав таку думку химерною, а її автора «Всеслов'янином із Куликова»¹³³. В. Гнатюк не заперечував великого значення російської мови як мови міжнародного спілкування. Більше того, він підкреслював, що її роль у майбутньому зростатиме. Однак він був твердо переконаний, що «всесвітня роля російської мови не потягне за собою загиби ні польської, ні ніякої іншої слов'янської мови».

Сильно нападав «Славянский век» на українську мову, заперечуючи будь-яке право на самостійний розвиток. У статті «Московські дурисвіти»¹³⁴ В. Гнатюк виступив проти галицьких прихильників ідей Д. Вергуна. В 1905 р. шовіністичний «Славянский век» припинив своє існування. В. Гнатюк

¹³¹В. Гнатюк. Україна мовчить. *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 261-267.

¹³²*Там само.* — С. 267.

¹³³В. Гнатюк. Всеславянин із Куликова. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 1-2.

¹³⁴*ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 245-247.

написав з цього приводу некролог під назвою «*Славянський век упокоївся*»¹³⁵, в якому розглянув його історію й реакційну суть та довів, що фінансував його за посередництвом слов'янофіла Черети Спиридовича російський уряд.

В 1904 р. В. Гнатюк опублікував у власному перекладі статтю Бодуена де Куртене «*Платонічний панславизм*»¹³⁶, яка була запереченням реакційних ідей російських слов'янофілів та їхніх прихильників у Європі.

Борючись проти реакційного слов'янофільства, В. Гнатюк щиро підтримував слов'янознавство як самостійну наукову дисципліну. У 1902 р. з-під його пера вийшла рецензія на хрестоматію слов'янських мов Е. Бернекера¹³⁷. В цілому його оцінка цієї хрестоматії була позитивною, однак рецензент закинув авторові, що той не додав до неї жодного зразка з карпатської групи говорів. А принаймні два з них (з Угорської Русі — один із постійним, другий — з рухомим наголосом) мали бути там представлені.

У такому ж плані Гнатюк оцінив і «*Порівняльну читанку слов'янських мов*» С. Формана¹³⁸. Позитивно він оцінив особливо те, що автор вважає українців окремою нацією, а їхню мову — самостійною східнослов'янською мовою. У цьому відношенні він протиставив хрестоматію С. Формана науковим працям чеського історика й демографа Л. Нідерле, котрий, наслідуючи російських слов'янофілів, вважав українців росіянами. Тут же він справедливо зауважив, що слов'янознавство мало би стати предметом навчання уже в середній школі.

У статті «*Яка мова стане світовою*»¹³⁹ В. Гнатюк розглянув дві теорії відносно майбутньої спільної інтернаціональної мови — бельгійського вченого П. Манзіона, який твердив, що світовою мовою стане штучна мова, запропонована 1903 р. Пеаном (латинська без флексій), та теорію німецького філолога О. Вілла, який схилився до живої мови як мови майбутнього міжнародного спілкування. Висловлюючи своє ставлення до цих теорій,

¹³⁵ЛНВ, т. XXXI, 1905. — С. 202-203.

¹³⁶ЛНВ, т. XXV, 1904. — С. 32-46.

¹³⁷В. Гнатюк. Slavische Chrestomathie mit Glossaren. Von Dr. Erich Berneker (Страсбург, 1902). ЗНТШ, т. XLIX, 1902, кн. V. — С. 10-13.

¹³⁸В. Гнатюк. Stanislav Forman. Srovnávací čítanka slovanských jazyků. ЗНТШ, т. ХСVIII, 1910, кн. VI. — С. 198-199.

¹³⁹ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. X. — С. 55.

В. Гнатюк писав: «Нас не тикає безпосередньо ні одна, ні друга теорія, тому можемо спокійно чекати, доки одна з них не побідить, коли взагалі може побідити. Нам дивно, одначе, що жоден автор не впав на думку допустити ще одну евентуальність: полишити такий стан, як був дотепер стільки століть, де висувалася на чоло народів то одна, то друга мова і ставала *частинно* (підкреслення *В. Гнатюка*) інтернаціональною, при чім і інші мови не були засувані в кут». Сучасний розвиток інтернаціоналізації живих мов повністю підтвердив правильність висновку В. Гнатюка.

ВИСНОВКИ

У цій праці розглянуто внесок В. Гнатюка у три основні ділянки гуманітарних наук: фольклористику, літературознавство та мовознавство. Як бачимо, в кожній із цих ділянок зроблено ним немало.

Підсумовуючи доробок В. Гнатюка в області **фольклористики та етнографії**, можна без перебільшення сказати, що в кінці XIX і першій чверті XX ст. він був найвизначнішим українським дослідником народної культури, а в цілому ряді питань він є неперевершеним авторитетом і тепер. Його непересічний талант виявився у різних ділянках: він був прекрасним збирачем фольклору, видавцем і досі неперевершених корпусів видань українського фольклору та етнографії, автором десятків теоретичних праць про народну культуру українців.

Йому належить розробка важливих методологічних принципів збирання, дослідження й видання фольклорно-етнографічних матеріалів, що й тепер не втратили свого значення. Хоча в силу об'єктивних причин (завантаженість редакторською, організаційною та адміністративною працею, хвороба) Гнатюк не створив своєї власної фольклорно-етнографічної школи, все ж таки протягом трьох десятиріч він фактично давав напрям розвитку фольклористики й етнографії на Західній Україні. Він вивів українську фольклористику й етнографію зі стадії аматорства і поставив її на міцний науковий ґрунт, приєднавши таким чином український фольклор у загально-світовий контекст.

До голосу В. Гнатюка уважно прислуховувались і чужинці, насамперед дослідники зі слов'янських країн. Як справедливо

зауважив М.Т. Яценко, «В. Гнатюк зміцнював фронт передової науки в усьому слов'янському світі та зробив великий вплив на розвиток теоретичної думки в українській фольклористиці»¹.

Немалі заслуги має В. Гнатюк і в історії української літератури. В час, коли на Східній Україні було заборонено українське слово, у Львові було засновано Українсько-руську видавничу спілку. В. Гнатюк був редактором та упорядником майже півтори сотні її видань. У заснованій ним «Літературно-науковій бібліотеці» вийшли основні твори української класичної літератури та багато шедеврів світової класики. Цілий ряд художніх творів він сам перекладав з російської, польської, німецької, чеської та французької мов.

З 1899 до 1907, а потім з 1922 до 1926 рр. він був відповідальним редактором «Літературно-наукового вісника», який саме за його редакцією став найвизначнішим літературно-громадським журналом України та відіграв важливу роль у справі об'єднання літературних сил Східної і Західної України. Перу В. Гнатюка належить і чимало рецензій на літературні твори.

Давню українську літературу він збагатив віднайденням та описом кількох рукописних збірників з оригінальними та перекладними творами XVIII-XIX ст. Все це свідчить про те, що ім'я В. Гнатюка посідає почесне місце і в галузі українського літературознавства.

Дуже важливою була і діяльність В. Гнатюка в галузі українського мовознавства. До української діалектології він спричинився насамперед точними записами народних говорів з різних частин західноукраїнської території. Йому належать і кілька описів говірок цієї області, зокрема лемківських, бойківських та гучульських. Цінним є і його внесок у лексикологію. Майже до кожного збірника фольклорних матеріалів він подавав словник діалектної лексики. На початку 20-х років Гнатюк уклав найбільший словник говорів Закарпаття, що охоплював 20 тисяч слів (досі не виданий). Цікавився він і соціолінгвістикою, етимологією, топонімією. Немалі заслуги він має і в справі унормування правопису української літературної мови. Протягом усього життя він активно боровся за скасування заборони українського друкованого слова в царській Росії та за узаконення єдиного загаль-

¹М.Т. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 273.

ноукраїнського правопису. У зв'язку з тим, що у своїх статтях на цю тему він виходив із галицьких традицій та правопису Наукового товариства ім. Шевченка, не всі його пропозиції увійшли в загальноукраїнські правописні норми. Та, незважаючи на те, і на Україні, і за її межами В. Гнатюка вважали одним із найбільших авторитетів у питаннях української мови. Між іншим, свідчить про це і такий факт, що у найповнішій бібліографії українського мовознавства, яку видала Харківська державна бібліотека 1930 р., було подано 49 його праць².

Та цими трьома ділянками зовсім не вичерпуються зацікавлення В. Гнатюка. Поважне місце він займає і в історії української журналістики, причому не лише як довгорічний редактор найвизначнішого літературно-громадського журналу на Україні — «Літературно-наукового вісника», але і як автор десятка статей на журналістичні теми, рецензент майже усіх тогочасних українських газет і журналів та закордонної преси, що звертала увагу на українські справи³.

Ми вже розглядали його боротьбу за скасування заборони друкування в царській Росії творів художньої та наукової літератури українською мовою. Не менше уваги він приділяв боротьбі за дозвіл видання в Росії української преси. Появу майже кожної газети на Східній Україні («Гайдамаки», «Оса», «Вік», «Поступ», «Іскра», «Хлібороб») він привітав окремою статтею, але невдовзі змушений був публікувати «некрологи» цих газет, бо царська цензура їх забороняла. У статті «Розвіяні надії» Гнатюк подав конкретні факти про заборону царським урядом п'яťох газет⁴.

Критично він ставився до закарпатської преси ХІХ ст., зокрема до газет «Вестник для русинов Австрійської держави», «Церковная газета», «Листок», «Додаток до листка», «На-

²Л.Ф. Червенська — А.Т. Дикий. Показчик з української мови. *Матеріали по 1929 рік.* — Харків 1929-1930. Фототипічний передрук з передмовою О. Горбача. — Мюнхен, 1985. — С. 7, 31, 76, 81-84, 87, 117, 121, 125, 131, 154, 156, 170, 209, 222, 228, 260. Такою або більшою кількістю праць у пропонованому показчику представлені: М. Грушевський, А. Кримський, О. Курило, І. Огієнко, М. Сулима, Є. Тимченко та І. Франко.

³Лише на сторінках «ЛНВ» В. Гнатюк прорецензував 73 газети та журнали. Деяким із них він приділяв увагу систематично, рецензуючи цілі річники.

⁴Вік С. Єфремова. Громадянин Г. Смешенка, Характерна В. Коваленка, Недія І. Федорчука, Поступ В. Шемети. *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 219.

ука» тощо. Всю цю пресу він називає «мертвонародженою», «обскуною», «партацьким хламом» і протиставляє її єдиному друкованому органу, що у 70-і роки виходив «майже зовсім чистою народною мовою» — «Газета для народных учителей».

Журналістична спадщина В. Гнатюка досі ще майже не вивчена, і ми повністю приєднуємося до слів М.Т. Яценка, написаних майже півстоліття тому: «Всебічне вивчення його (В. Гнатюка — М. М.) редакторської і видавничої роботи дало би можливість вписати в історію української демократичної журналістики не одну блискучу сторінку»⁵.

Живо цікавився В. Гнатюк і питаннями історії України, в центрі його уваги була найновіша історія на всіх українських територіях. Найбільше уваги він приділяв національному відродженню українського народу та його боротьбі за свої економічні, соціальні, культурні та політичні права. Згадаймо хоча би такі його праці, як «Зносини українців з сербами»⁶, «Національне відродження австро-угорських українців»⁷, «Кубаницина й кубанські українці»⁸, «Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів»⁹, «Число русинів на Угорщині»¹⁰, «Відродження угорських русинів»¹¹, «Австрійська конституція в числах»¹², «Мадярська свобода»¹³ та десятки інших. З-під його пера вийшла чи не найповніша історія Наукового товариства ім. Шевченка¹⁴.

Кожна з цих праць побудована на переконливих архівних джерелах, статистичних даних та власних спостереженнях.

Між книжками, яким В. Гнатюк присвятив детальні рецензії, є історичні праці М. Грушевського, Д. Яворницького, М. Тершаковця, Б. Грінченка, С. Томашівського, Л. Явдика, Ю. Романчука тощо.

⁵М. Яценко. *Володимир Гнатюк*. — Київ, 1964. — С. 49.

⁶*Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. — Львів, 1906. — С. 373-408.

⁷Союз визволення України. — Відень, 1916.

⁸*Народна бібліотека Просвіти*, ч. 3. — Львів, 1920. — С. 50.

⁹*ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 162-178.

¹⁰*ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI. — С. 199-200.

¹¹*Буковина*. — Чернівці, 1907, ч. 151: Літературний додаток. — С. 4-5.

¹²*ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 74-75.

¹³*ЛНВ*, т. XXXI, 1905, кн. XI. — С. 143-154.

¹⁴Львів, 1923.

На увагу заслуговують і його бібліографічні статті та некрологи про кільканадцять дослідників історії України.

І ця галузь біографії В. Гнатюка чекає ще на свого дослідника.

Кілька десятків статей присвятив В. Гнатюк питанням **українських шкіл та освіти**, причому цікавився всіма типами шкіл, від дитсадків до університетів. Лейтмотивом усіх цих статей було висвітлення нерівноправного становища українських шкіл порівняно з російськими (на Східній Україні), польськими (в Галичині), німецькими (на Буковині) та угорськими (на Закарпатті) школами. Він написав багато рецензій на шкільні підручники, писав про музеї, бібліотеки, театри тощо.

І цю сторону його діяльності досі належно не оцінено.

Зовсім не досліджено його статті на **релігійні теми**, хоч і ця ділянка займає немале місце в його друкованій спадщині. В. Гнатюк був релігійною людиною, в молодості він навіть мріяв стати священником-місіонером. І хоча ця його мрія не здійснилася, він уважно стежив за релігійним життям не тільки на Україні, але й за її межами.

Правда, він не був релігійним фанатиком. Релігійність зовсім не перешкоджала йому публікувати твори «матеріалістів» (Л. Моргана, Ф. Енгельса, К. Кавтського), позитивно писати про Ф. Лассаля, К. Лібкнехта та критикувати (інколи й дуже гостро) духовенство, зокрема за його консерватизм та неухвагу, а то й вороже ставлення до національно-визвольної боротьби українського народу. Православне духовенство на Східній Україні він критикував за його підтримку нищівної політики царського уряду щодо українців, уніатське духовенство в Галичині — за його неухвагу до національно-освітньої роботи, духовенство Закарпаття — за його аристократизм та мадяронство. З цього погляду цікаві його статті «*Православна церква в Росії за Олександра III*»¹⁵, побудована на офіційній статистиці 1881 та 1894 рр., «*Діяльність католицьких монахів в Австралії*»¹⁶, «*Ва-*

¹⁵ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 30.

¹⁶ЛНВ, т. XX, 1902, кн. X. — С. 10-11.

вилон і Біблія»¹⁷, «Темні духи на Угорській Русі»¹⁸ та «Світлі духи на Угорській Русі»¹⁹.

На сторінках «ЗНТШ» та «ЛНВ» він опублікував кільканадцять рецензій на твори з історії української церкви, наприклад: С. Петровський — «*Семь херсонских архиепископов*» (Одеса, 1894)²⁰, С. Стеллецький — «*Протоіерей А.А. Самборский — законоучитель императора Александра I*» (Київ, 1896)²¹, І. Хитров — «*Замечательные люди из русского белого духовенства*» («Странник», 1897)²², «Студії Богословські» о. С. Будильця (Чернівці, 1899)²³, «*История Русской католической церкви на Руси*» о. Я. Зробека (Жовква, 1901)²⁴, «*Кружок недільних проповідей*» Д. Єремійчука (Чернівці, 1902)²⁵ тощо. Він регулярно рецензував «Шематизми» окремих епархій, церковну пресу тощо.

Питання українських релігійних сект він порушив у статті «*Мальованці в Галичині*»²⁶ та в рецензії на книгу Ясевича-Бородаєвської «*Сектанство в Киевской губернии*» (Київ, 1902)²⁷.

Крім цього Гнатюк підготував до друку класичний твір Ш. Сеньобоса «*Церква й католицькі партії в ХІХ ст.*» у перекладі І. Кривецького²⁸ та прорецензував історичну працю А. Кримського «*Мусульманство і його будучність*» (Львів, 1904)²⁹.

На окрему увагу заслуговує і діяльність В. Гнатюка як **перекладача** з російської, польської, болгарської, сербської, хорватської, чеської, німецької, французької та угорської мов, про яку ми згадали лише в кількох словах.

Інкони закидають В. Гнатюкові, що він занадто виділяв

¹⁷ ЛНВ, т. XVIII, 1902. — С. 38-39.

¹⁸ Буковина. — Чернівці, 1897, ч. 81.

¹⁹ Там само, ч. 88.

²⁰ ЗНТШ, т. XV, 1897, кн. I. — С. 41-43.

²¹ ЗНТШ, т. XIX, 1897, кн. V. — С. 36-38.

²² ЗНТШ, т. XXVI, 1898, кн. VI. — С. 34-35.

²³ ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III. — С. 217.

²⁴ ЛНВ, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 35.

²⁵ ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 41.

²⁶ ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. VI. — С. 49.

²⁷ ЗНТШ, т. LVII, 1904, кн. I. — С. 44-45.

²⁸ ЛНВ, 1906. — С. 11, ч. 127.

²⁹ ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XI. — С. 133.

питання освіти широких кіл населення й належно недооцінював його економічне становище. Та це не так: В. Гнатюк не був прихильником кривавих соціальних революцій, однак при дослідженні народу він завжди на перше місце ставив його матеріальне буття. З цього погляду характерні його праці про Угорську Русь. Наприклад, у вступі до брошури Е. Егана «Економічне положення руських селян в Угорщині» (що вийшла в його перекладі та за його редакцією 1901 р.) він накреслив конкретну програму поліпшення економічного стану населення: «Хоч земля заселена ними (русинами — М. М.) гірська, отже і неврожайна, то можна їх піднести іншими способами. Купелеві заведення, яких можна б позакладати багато на Угорській Русі, бо є для того підстави, принесли б для околичних селян немалі зарібки. Промислові школи, особливо для виробів із дерева, до чого у населення є вроджений талант, принесли б йому також немалу користь. Піднесення ткацтва, годівлі худоби, дробу, молочарство, пасічництво, гончарство і т. п., підпирані правительством, поставили б також русинів на ноги»³⁰.

Підсумовуючи життя і наукову діяльність В. Гнатюка, можна сказати, що він був одним із найвизначніших діячів української культури кінця ХІХ і першої чверті ХХ ст., вченим, котрий поклав наукові фундаменти української фольклористики, спричинився до вивчення й популяризації української літератури та має неабиякі заслуги і в галузі українського мовознавства. Однак повна і всебічна характеристика життя і діяльності В. Гнатюка чекає ще на свого дослідника.

³⁰Е. Еган. *Економічне положення руських селян в Угорщині*. — Львів, 1901. — С. 6.

БІБЛІОГРАФІЯ основних праць В. Гнатюка

Бібліографія охоплює найосновніші друковані праці В. Гнатюка за жанрами. Вона не охоплює дрібних заміток та рецензій В. Гнатюка, ним редагованих творів, перекладів та публікованих листів. Криптоніми та псевдоніми В. Гнатюка не вказано. Повну бібліографію публікованих праць В. Гнатюка див.: М. Мушинка. *Володимир Гнатюк. Бібліографія друкованих праць*. — Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1987. — 148 с. (1340 позицій); М. Мороз — М. Мушинка. *Володимир Гнатюк (1871–1991). Бібліографічний покажчик*. — Львів: НТШ, 1992. — 152 с. (1446 позицій). Замість сторінок подано числа позицій.

Скорочення

Вид. — видавництво

ЕЗ — *Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові*

ж. — журнал

ЗНТШ — *Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові*

кн. — книга

ЛНВ — *Літературно-науковий вісник*

ЛНБ — *Літературно-наукова бібліотека*. Виходила накладом Українсько-руської видавничої спілки у Львові

МУЕ — *Матеріали до української етнології Наукового товариства ім. Шевченка у Львові*

МУЕА — *Матеріали до української етнології та антропології*

МУРЕ — *Матеріали до українсько-руської етнології*

Науковий збірник МУК — Науковий збірник Музею української культури у Свиднику (Словаччина)

некр. — некролог

річ. — річник

стор. — сторінка

т. — том

тов. — товариство

УРВС — Українсько-руська видавнича спілка

Хр. і бібл. — Хроніка і бібліографія — рубрика в ж. *Літературно-науковий вісник*

Хроніка — *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка*

ч. — число

ФОЛЬКЛОР ТА ЕТНОГРАФІЯ

Загальні праці

1. В.М. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість* / Упоряд., вступна стаття та примітки М.Т. Яценка. — К.: Наукова думка, 1966.

2. Володимир Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість. На 110-річчя народження (1871-1971)* / Упоряд., редакція і вступна стаття Б. Романенчука. Анг. передмова Л. Рудницького. *ЗНТШ*, т. 201, Філологічна секція. — Нью-Йорк, 1981.

3. Українська усна словесність в українській літературі й голосах чужинців. *Вісник Союзу визволення України*. — Відень, 1916, ч. 53 (113). — С. 556-558.

4. Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині). *ЗНТШ*, т. XXII, 1898, кн. II. — С. 1-58;

5. Як австрійський уряд був заінтересувався бойками? *ЗНТШ*, т. XXXIII, 1900, кн. I. — С. 2-4.

6. Причинки до пізнання Гуцульщини. *ЗНТШ*, т. CXXIII-CXXIV, 1917, кн. 7. — С. 1-58.

7. Гуцули. *Підкарпатська Русь*. — Ужгород, 1924, № 1, 1924. — С. 43-50.

8. Из украинских провинций Венгрии. *Украинский вестник*, 1906, ч. 4. — С. 295-300.

9. Кубанщина й кубанські українці. *Вперед*, 1920, ч. 230-246. Вийшло й окремим виданням: *Народна бібліотека Просвіти*, ч. 3. — Львів, 1920.
10. Число русинів в Америці. *ЛНВ*, т. ХІХ, 1902, кн. ІХ.

Народні пісні

11. *Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка* / Упоряд., вступна стаття та примітки М. Яценка. — К.: Музична Україна, 1971.
12. Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Зібрав В. Гнатюк, т. ІІІ, ч. 2, Бач-Бодрогський комітат. *ЕЗ*, 1909, т. ІХ. — С. 117-277. Передруковано в зб.: *Руски народни пісні у записах В.М. Гнатюка* / Зредаговал и до друку приготавел Дюра Латяк. — Нови Сад: Руске слово, 1972. Фотопередрук першого видання. — Нови Сад: Руске Слово, 1986.
13. Из новозаписаных народных песней. *Новый Галичанин*, 1890, № 6, 13, 15, 17, 20.
14. Пісня про покритку, що втопила дитину. *МУЕ*, т. ХІХ-ХХ, 1919. — С. 249-389.
15. Пісня про неплідну матір і ненароджені діти. *ЗНТШ*, т. СХХХІІІ, 1922. — С. 173-224.
16. Гаївки / Зібрав В. Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав Ф. Колесса. *МУЕ*, т. ХІІ, 1909.
17. Коломийки, т. І, ІІ, ІІІ / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. ХVІІ, 1905; *ЕЗ*, т. ХVІІІ, 1906; *ЕЗ*, т. ХХ, 1907.
18. Старинність коломийки. *ЛНВ*, т. ХХХІІ, 1905, кн. ХІІ. — С. 235-236.
19. Колядки і щедрівки, т. І, ІІ / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. ХХХV, 1914; *ЕЗ*, т. ХХХVІ, 1914.
20. До колядки про св. Софію в Києві. *ЗНТШ*, т. LXXIX, 1907, кн. V. — С. 155-159.
21. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. п. про лірників повіту Бучацького зібрав у вересні 1895 В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. ІІ, 1896, стор. 1-76.
22. Жебрацькі благальниці. *ЗНТШ*, т. СХ, 1912, кн. ІV. — С. 158-163.
23. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності / Подав В. Гнатюк. *ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VІ. — С. 1-37; т. LІІ, 1903, кн. ІІ. — С. 38-67.

24. Війна і народна поезія. *Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 рік.* — Відень, 1916. — С. 68-85.
25. Нові народні пісні. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 3-5.
26. Новоутворена народня пісня. *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 194.

Звичаї та вірування

27. Родини і хрестини на Гуцульщині / Записав Петро Шекерик-Донків. *МУЕ*, т. XVIII, 1918. — С. 85-122.
28. Українські весільні обряди й звичаї. *МУЕ*, т. XIX-XX, 1919.
29. Бойківське весіле в Мшанці (Старосамбірського повіта). *МУЕ*, т. X, 1908, част. II. — С. 1-29.
30. Весіле в Керестурі (Бач-Бодрогської столиці, в полудневій Угорщині). *МУЕ*, т. X, 1908, част. II. — С. 30-78.
31. Збірки сільської молодіжі на Україні. З паперів Дмитра Дикарева. *МУЕ*, т. XVIII, 1918. — С. 170-275.
32. Похоронні звичаї й обряди / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXII, 1912. — С. 131-424.
33. Знадоби до галицько-руської демонології, т. I / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XV, 1904.
34. Знадоби до української демонології, т. II, вип. 1,2 / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXIII, 1912; т. XXXIV, 1912.
35. Купанє й паленє відьм в Галичині. *МУЕ*, т. XV, 1912. — С. 178-201.
36. Людські фігури з воску. *ЗНТШ*, т. СХХVIII, 1919. — С. 212-216.

Казки та інші жанри народної прози

37. Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. I-VI / Зібрав В. Гнатюк, т. I. Легенди і новелі. *ЕЗ*, т. III, 1897; т. II. Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти. *ЕЗ*, т. IV, 1898; т. III. Західні угорсько-руські комітати, *ЕЗ*, т. IX, 1900; т. IV. Казки, легенди, новелі, історичні спомини з Банату. *ЕЗ*, т. XXV, 1909; т. V. Казки з Бачки. *ЕЗ*, т. XXIX, 1910; т. VI. Байки, легенди, історичні перекази, новелі, анекдоти з Бачки. *ЕЗ*, т. XXX. Частину казок у літер. обробці передруковано в збірниках: а) В. Гнатюк. *Баронський син в Америці.* — Львів, 1917; б) В. Гнатюк. *Народні казки.* З образками Вол. Кобринського. *ЛНВ*,

1913, серія I, ч. 136; в) *Українські народні казки Східньої Словаччини*, т. I / Упоряд., післямова та коментарі М. Гиряк. — Пряшів, 1965; г) В. Гнатюк. *Народні новелі*. — Львів, 1917. Дослівний передрук: д) *Народни приповедки бачванських русинох. По етнографічних материялох Володимира Гнатюка* / Вибрал и до друку приготовел Д. Латяк: Руске слово, Руски Керестур, 1967. Фотопередрук першого видання (т. I-VI). — Нови Сад: Руске слово, 1986-1987.

38. Ответ г. Сабову на его критику «Етнографічного збірника», ч. III. — Ужгород: *Листок*, 1898, ч. 9. — С. 100-105 та ч. 10. — С. 117.

39. Запропашена збірка угро-руських казок. *ЗНТШ*, т. СХVII-СХVIII, 1913. — С. 235-243.

40. Українські народні байки (звіриний епос), т. I-II / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXVII-XXXVIII, 1916. Літературна обробка кращих текстів: В. Гнатюк. Народні байки. З образками Микити Вихора. *ЛНБ*, 1918, сер. I. Значна частина текстів передрукована в зб.: *Казки про тварин* / Упоряд., вступна стаття та примітки І.П. Березовського. — К.: Наукова думка, 1976.

41. Галицько-руські анекдоти / Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. VI, 1899.

42. Народні оповідання про опришків. *ЕЗ*, т. XXVI, 1910.

43. Народні оповідання про тютюнарів. *ЗНТШ*, т. СХХII, 1915. — С. 167-211.

44. Галицько-руські народні легенди, т. I-II / Зібрав В. Гнатюк, т. I. *ЕЗ*, т. XII, 1902; т. II. *ЕЗ*, т. XIII, 1902. Частину легенд в літературній обробці передруковано в зб.: В. Гнатюк. *Як повстав світ? Народні легенди з історії природи й людського побуту*. — Львів, 1926.

45. Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.) / Подав В. Гнатюк. *ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II. — С. 1-38.

46. Історія одної легенди. *ЛНБ*, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 204.

47. Легенди про три жіночі владі (причинок до історії мандрівки фольклорних мотивів). *ЗНТШ*, т. ХСVII, 1910, кн. V. — С. 74-85.

48. Віршована легенда про рицаря і смерть. *ЗНТШ*, т. LXXXV, 1908, кн. V. — С. 140-158.

Еротичний фольклор

49. *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes*, I-II. Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia. — Leipzig, 1909-1912.

50. *Die Brautkammer. Eine Episode aus den ukrainischen Hochzeitbrauchen.* Anthropophyteia. Leipzig, 1909. (Privatdruck. Sonderabdruck aus den VI. Band. Dr. Fr. S. Kraus, S. 113-149).

51. *Parallelen zu einem magyarisches Volkslied.* Eine Umfrage von Volodymyr Hnatjuk. Beiträge von Hnatjuk, Koštial und Krauss. Anthropophyteia, VI. Band. — Leipzig, 1909, S. 347-352.

52. *Beiträge zur Volksliedforschung. Ein erotisches ukrainisches Lied aus dem XVII. Jahrhundert.* Anthropophyteia, VI. Band. — Leipzig, 1909, S. 344-347.

Матеріальна культура

53. Народна пожива і спосіб її приправи в східній Галичині. *МУЕ*, т. I, 1899. — С. 96-110.

54. Народна пожива на Бойківщині. *Науковий збірник, присвячений М. Грушевському.* — Львів, 1906. — С. 576-594.

55. Народна пожива в Галичині. *МУЕ*, т. XVIII. — Львів, 1918. — С. 5-85.

56. Кушнірство в Галичині. *МУЕ*, т. I, 1899. — С. 68-78.

57. Ткацтво у східній Галичині. *МУЕ*, т. III, 1900. — С. 12-26.

Методика збирання фольклору

58. *Українська народня словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу).* Накладом Союзу визволення України. — Відень, 1917. Передрук у кн.: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість.* — Київ, 1966. — С. 27-77; Нью-Йорк, 1981. — С. 29-40.

59. Відозва до всіх любителів нашої народної словесности. *Буковина*, 1898, ч. 73. — С. 3.

60. В справі збирання народних легенд. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 176-178.

61. Програма для збирання діточих забавок і матеріялів до діточих забав. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 38.

62. Збирайте етнографічні матеріяли! *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 77-78.

63. До збирачів етнографічних матеріялів. *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 214-217.

64. Відозва в справі збирання етнографічних матеріялів.
1. Відозва в справі збирання загадок; 2. Відозва в справі зби-

рання матеріалів до рибальства. *Хроніка*, 1905, вип. I, ч. 21. — С. 12-14.

65. Квестіонар для збирання місцевих переказів. *Хроніка*, 1907, вип. IV, ч. 32. — С. 16-25.

66. Квестіонар у справі записування похоронних звичаїв і голосінь. *Хроніка*, 1909, вип. III, ч. 39. — С. 37-38.

Історія української фольклористики та етнографії

67. Федір Вовк (Некр.). *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 120-125.

68. Павло Житецький. *Хроніка*, 1911, вип. II, ч. 46. — С. 14-16.

69. Михайло Зубрицький. *Хроніка*, 1920, вип. I-II, ч. 63-64. — С. 56-69.

70. Філарет Колесса. *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41. — С. 20-21.

71. Зенон Кузеля. *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41. — С. 24-25.

72. Ювілей Миколи Лисенка. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 243.

73. Микола Лисенко. *Хроніка*, 1912, вип. IV, ч. 52. — С. 18-23.

74. Олексій Маркевич. *ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 146-147.

75. Микола Іванович Петров. *Хроніка*, 1912, вип. I, ч. 49. — С. 21-24.

76. Володимир Шухевич. *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 107-109.

Фольклор та етнографія інших народів

77. Український фольклор у польських переробках (Олександр Гроза). *Етнографічний вісник*, кн. 7. — К.: УАН, 1926. — С. 146-167.

78. З російської воєнної поезії. *ЗНТШ*, т. СХХVIII, 1919. — С. 220-226.

79. Павло Василевич Шейн. *ЛНВ*, т. XII, 1900. — С. 62-63.

80. Володимир Ястребов. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 67-68.

81. Словацький опришок Яношик в народній поезії. *ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI. — С. 1-50.

82. Франтішек Ржегорж. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 123-124.

83. Столітні роковини уродин У. Ленрота. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VII. — С. 51-53.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Українська література

84. Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський). Тимчасові відомості. *ЗНТШ*, т. X, 1896. — С. 7-9.
85. Причинок до літератури нашого віршотворства. *ЗНТШ*, т. XXI, 1898, кн. I. — С. 5-12.
86. Угро-руські духовні вірші. *ЗНТШ*, т. XLVI, 1902, кн. II. — С. 1-68; т. XLVII, кн. III. — С. 69-164; т. XLIX, кн. V. — С. 165-272. Фотопередрук: Владимир Гнатюк. Угро-руські духовні вірші. Интегралне виданє зоз *Записок Наукового товариства ім. Шевченка*, т. XLVI-XLVII, XLIX. *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*, т. I. — Нови Сад: Руске Слово, 1985.
87. Кілька духовних віршів. *ЗНТШ*, т. LVI, 1903, кн. VI. — С. 25-33.
88. Керестурська хроніка. *ЗНТШ*, т. LIII, 1903, кн. III. — С. 5-9.
89. Хоценський співанник Левицьких. *ЗНТШ*, т. XCI, 1909, кн. V. — С. 95-125.
90. Угро-руський співанник Івана Грядилевича. *ЗНТШ*, т. LXXXVIII, 1909, кн. II. — С. 151-157.
91. Рукописні гумористичні часописи. *ЗНТШ*, т. CXXX, 1920. — С. 133-167.
92. Збірник Петра Колочавського. *Науковий збірник тов. Просвіта в Ужгороді за р. 1922*, річ. I. Ужгород, 1922. — С. 229-236.
93. Характеристики української драматичної артистки (Заньковецької). *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VII. — С. 10-11.
94. Ізидор Воробкевич. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 43-50.
95. Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського. Накладня Мих.Таранька. Львів, 1925. — С. 20.
96. Ілярій Грабович. *ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 146-148.
97. До біографії В. Забілої. *ЛНВ*, т. XXXIV, 1906, кн. V. — С. 397-398.
98. Ювілей 25-ліття літературної діяльності О.П. Косачевої. *ЛНВ*, т. XNI, 1901, кн. III. — С. 218-219.
99. Поетичний талант між бачванськими русинами. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 174-188.
100. Відслонене пам'ятника І. Котляревського в Полтаві. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 51-59.

101. До характеристики семінарських часів Івана Котляревського. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 209-215.
102. Відголос свята І. Котляревського в Полтаві. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 233-234.
103. Михайло Старицький. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 123-125.
104. Роковини смерті І. Франка. *ЛНВ*, т. ХС, 1926, кн. V. — С. 81-82.
105. Заборона Шевченкових вечерниць у Косові. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 30.
106. Автограф Шевченка. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 1.
107. Проект бібліотеки в родиннім селі Т. Шевченка. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 4. — С. 1.
108. В справі пам'ятника Т. Шевченка в Києві. *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 245.
109. В справі Товариства руських письменників. *Діло*, 1898, № 183.
110. Десятиліття Українсько-руської видавничої спілки у Львові. *ЛНВ*, т. XLIX, 1910, кн. II. — С. 335-344.

Література інших народів

111. Броніслав Грабовський. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 16-17.
112. Адольф Дигасінський. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 20.
113. Др. Ян Карлович. *ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 7-14.
114. Мечислав Ледуховський. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 34.
115. Ігнат Мацейовський. *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. XI. — С. 19-20.
116. Петро Хмельовський. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 124-126.
117. Станіслав Шнір-Пепловський. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 192-193.
118. Клопоти з Шопеном. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 3. — С. 211.
119. З'їзд російських письменників. *ЛНВ*, т. XII, 1900. — С. 185.
120. Григорій Аветович Джаншієв. *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. IX. — С. 209.
121. Іван Миколаєйович Жданов. *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 19.
122. Григорій Олександрович Мечтет. *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X. — С. 9.

123. Капітолія Валеріянівна Назарева. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2. — С. 143-144.
124. Олександр Пипін. *Хроніка*, 1905, вип. I, ч. 21. — С. 22-24.
125. Гліб Іванович Успенський. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 46-47.
126. А.К. Шеллер (А. Михайлов). *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 67-68.
127. Српска книжевна Задруга. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 16.
128. Матій Бан. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 233.
129. Ілля І. Букечевич. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 193-194.
130. Осип Торбар. *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. IX. — С. 209.
131. Кароліна Светла. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 46.
132. Нове літературне товариство чеське «Маж». *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 28.
133. Френсіс Брет Гарт. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 47-48.
134. Німецька література поза границями Німеччини. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 181.
135. Юліян Дері. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 133.
136. Нові відкриття з царини класичної філології. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 223.
137. Еміль Золя. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 25.
138. Виклади української літератури в Упсалі. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 237.

ЖУРНАЛІСТИКА

139. Число часописей в 1900 році. *ЛНВ*, т. ХНІ, кн. II. — С. 137.
140. Слав'янські часописи в Австро-Угорщині, 1855, 1901. *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 16.
141. З української преси в Канаді. *ЛНВ*, т. XXX, 1905. — С. 283-284.
142. Перша українська газета в Росії. *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 236.
143. Всеславянин із Куликова. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV. — С. 1.
144. Московські дурисьвіти. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 245-247.

145. Соціально-демократична преса в Німеччині. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 122.
146. Польські рецензії на видання нашого Товариства. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 37-38.
147. Словацька преса. *ЛНВ*, т. XIII, 1901. — С. 60.
148. Передплатники словацьких газет. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 16.

ІСТОРІЯ, НАУКА ТА ПУБЛІЦИСТИКА

149. Еміграція з Галичини. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 191.
150. Могила гетьмана Дорошенка і наша безпам'ятливість. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 181-182.
151. Жиди в Галичині. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 23-24.
152. Цензурні реформи і українці. *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. III. — С. 266.
153. Польсько-руський утраквізм у Бразилії. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VIII. — С. 25.
154. Причинок до польсько-руської рівноправності. *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 22.
155. Зносини українців із сербами. *Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. — Львів, 1906. — С. 373-408.
156. Один із буковинських духовних antiquae educationis. *ЗНТШ*, т. ХСVIII, 1910, кн. VI. — С. 148-155.
157. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880). Союз визволення України. — Відень, 1916.
158. Честь праці! *ЛНВ*, т. XXXIII, 1906. — С. 551-557. (З приводу 10-ї річниці перебування М. Грушевського у Львові).
159. Нова галузь історії (Византинознавство). *ЛНВ*, т. XVII, 1920. — С. 29-30.
160. Єретик між москвофілами (І. Свенцицький). *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. X. — С. 24-37.
161. Культурність галицьких москвофілів. *ЛНВ*, т. XXIX, 1905.
162. Українсько-руська соціально-демократична партія. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XI. — С. 129.
163. Ісидор Шараневич (Некр.). *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 12.
164. Станіслав Щепановський (Некр.). *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 192.

165. Наукова екскурсія Д. Яворницького на землі Запорозькій. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 38.
166. Дещо про Русь Угорську. *Радикал*, 1895, ч. 2. — С. 14-19, ч. 3. — С. 26-30.
167. І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття. *Житє і Слово*. — Львів, 1896, т. V, кн. I. — С. 1-9.
168. Темні духи на Угорській Русі. *Буковина*. — Чернівці, 1897, ч. 81.
169. Світлі духи на Угорській Русі. *Буковина*. — Чернівці, 19 квітня 1897, ч. 87 та 22 квітня 1897, ч. 88.
170. Угро-руська мізерія. *Житє і Слово*, 1897, т. V. — С. 46-62.
171. Rusini v Uhrách, I. *Slovanský Přehled*, роč. I. — Praha, 1899, s. 216-222.
172. Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 162-178.
173. Число русинів на Угорщині. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI. — С. 199-200; *ЗНТШ*, т. XXVIII, 1899, кн. II. — С. 29-38; *Буковина*, 1899, № 67. — С. 1-2.
174. Заходи коло піднесення економічного добробуту угорських русинів. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 205-206.
175. Віче угорських русинів. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X. — С. 68.
176. Характерна дрібниця з Угорської Русі. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 185.
177. Словаки чи русини? Причинок до вияснення спору про національність західних русинів. *ЗНТШ*, т. XLII, 1901, кн. IV. — С. 1-81.
178. Из украинских провинций Венгрии. *Украинский вестник*. — Санкт-Петербург, 1906, ч. 5. — С. 295-300.
179. Відродження угорських русинів. *Буковина*. — Чернівці, 1907, № 51. Літературний додаток. — С. 4-5.
180. З Угорської Русі. *Буковина*. — Чернівці, 1910, ч. 287. — С. 1-3; ч. 288. — С. 1-3.
181. Підкарпатська чи Угорська Україна? (В справі назви). *Вперед*, 1920, № 224; *Народна воля*, 1920, № 142.
182. Чи закарпатські українці автохтони? *ЛНВ*, т. LXXVI, 1922, кн. III. — С. 269-276.
183. Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венелина). *ЗНТШ*, т. XLVII, 1902, кн. III. — С. 4-6.

184. Роковини уродин Юрія Гуци (Венелина), *ЛНВ*, т. XVIII, 1902. — С. 21-22.
185. Едмунд Еган (Некр.). *ЛНВ*, 1901, кн. XI. — С. 19-20.
186. Юрій Жаткович. *Діло*, 1896, ч. 263.
187. Ю. Жаткович. *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII. — С. 204-207.
188. Д-р Гядор Стрипський. *Вперед*, 1919, № 48, від 28 січня 1919 р.
189. Національне питанє і австрійська соціяльна демократія. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XI. — С. 128-129.
190. Австрійська конституція в числах. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I. — С. 74-75.
191. Статистика народностей в Угорщині. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 45-46;
192. Еміграція словаків. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 46.
193. Як жидоватіє Угорщина. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 62-63.
194. Мадьярська свобода. *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, кн. XI. — С. 143-154.
195. Голод у Росії. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII.
196. Боротьба з алькоголізмом у Росії. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 136.
197. Російський святійший Синод і українська мова. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII. — С. 180.
198. Потреба популярних книжечок українських. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. VII. — С. 119.
199. Ruska censura a ukrajinsky jazyk. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1903, roc. V, s. 128-132.
200. Заходи російського уряду над знесенням указу 1876 р. *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. III. — С. 266-267.
201. Реферат Комісії у справі знесення заборони українського друкованого слова. *ЛНВ*, т. XXX, 1905. — С. 164-174, 218-230; т. XXXI. — С. 1-16.
202. До утиску українського слова в Росії. *ЛНВ*, т. XXX, 1905. — С. 282-283.
203. Новий Фльоринський в Одесі. *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 236-237.
204. Міжнародний зв'язок Академії наук. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 121-124.

205. Українська мова на археологічному з'їзді в Києві. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 118.
206. З київського археологічного з'їзду. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 38-39.
207. В справі археологічного з'їзду в Харкові. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 19.
208. Україна мовчить... *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 261-267.
209. Іван Пулюй (Некр.). *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62. — С. 118-120.
210. Остап Терлецький (Некр.). *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 34.
211. Наукове товариство ім. Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873-1923). Львів, 1923.
212. Справа українсько-руської мови на Київському археологічному з'їзді й участь у ній Товариства. *ЗНТШ*, т. XXIX, 1899. — С. 1-8.
213. Справа участі делегатів Наукового товариства ім. Шевченка в археологічному з'їзді. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX. — С. 197-198.
214. Страти Товариства в часі російської інвазії. *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-63. — С. 141-144.
215. Роковини Т.Б. Меколя. *ЛНВ*, т. XIII, 1901. — С. 68.
216. Франческо Крісті (Некр.). *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 36.
217. Чезаре Паолії (Некр.). *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 31-32.
218. Академія наук у Берліні. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI. — С. 39.
219. Академія для суспільних і торговельних наук у Франкфурті. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 223.
220. Людвік Біхнер (Некр.). *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 66-7.
221. Кароль Вайнгольд (Некр.). *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X. — С. 9.
222. Жидівське наукове товариство в Берліні. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 222-223.
223. Генріх Кіперт (Некр.). *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 193-194.
224. Конгрес орієнталістів в Гамбурзі. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 31.
225. Панкельтський конгрес (в Дубліні). *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 12.
226. Ерік Норденшільд (Некр.). *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 36.
227. Гр. Володимир Дідушецький. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 47.

228. Архів Руліковських. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 25.
229. Конгрес славістів у Петербурзі. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 219-222.
230. Перший з'їзд російських філологів. *ЛНВ*, т. XXIII, 1903. — С. 61-65.
231. Ювілей московського «Общества любителей истории и древностей российских». *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 50-51.
232. Іван Василевич Мушкетов (Некр.). *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 31-32.
233. Ювілей А.С. Фамінцина. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 191.
234. Румунська Академія в Букарешті. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 32 і 33.
235. Ювілей І.В. Ягіча. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902. — С. 33-37.
236. XII Міжнародний з'їзд передісторичної антропології і археології у Парижі. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X. — С. 65-66.
237. Доходи Французької академії наук. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X. — С. 3.
238. Загребська академія наук. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 132.
239. Хорватська академія в Загребі. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XII. — С. 31-32.
240. З'їзд слав'янських філологів і правительство. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 121.
241. Е. Альберт (Некр.). *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII. — С. 192.
242. Еміль Голуб (Некр.). *ЛНВ*, т. XVIII, 1902. — С. 40-42.
243. Дещо про наші домашні болячки. *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II. — С. 126-135.
244. Наші і чужі критики. Уваги на сучасні теми. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 185-186.
245. Друге жіноче віче. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 5. — С. 28-29.
246. Хто піддержує москвофільство? *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. II. — С. 138-140.
247. «Покровителі» штуки. *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 78-80.
248. Дві рівноправності. *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, кн. XI. — С. 161-162.

ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА ТА РЕЛІГІЯ

249. Русини в школах у Галичині. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 48.
250. Народна освіта в числах. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X. — С. 67.
251. Омелян Дейницький (Некр.). *ЛНВ*, т. XII, 1900, стор. 128.
252. Українець ректором університета (Л. Горбачевський). *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII. — С. 13.
253. В справі утравістичних шкіл. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X. — С. 9-10.
254. Культурний рух у Снятинським повіті. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII. — С. 60.
255. Народний дім у Стрию. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2. — С. 148.
256. Народний дім у Чернігові. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2. — С. 148.
257. Čtyřicet let činnosti lvovské «Prosvity». *Slovanský Přehled*, roč. XI. — Praha, 1909.
258. Народні школи на Буковині 1896 р. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI. — С. 195-196.
259. Фреквенція в народних школах Угорщини. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 62.
260. Новітні фарисеї. *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 195-196.
261. Руська гімназія в Тернополі. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 48.
262. Русини в Станіславській гімназії. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 40.
263. Русини в тернопільських гімназіях. *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 11-12.
264. Кілько русинів у Станіславській гімназії? *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 24.
265. Справа українсько-руської гімназії у Станіславові. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 79-80.
266. Народні учителі на Буковині. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 11-12.
267. Уваги про галицькі середні школи. *ЛНВ*, т. XXIV, 1903. — С. 121-137.
268. В справі заснування приватних шкіл. *ЛНВ*, т. XXXI, 1905. — С. 277.

269. З Львівського університету. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 133-134; т. VIII, кн. X. — С. 48; т. XII, 1900, кн. XI. — С. 132-133.
270. Руські катедри в Черновецькім університеті. *ЛНВ*. т. VI, 1899, кн. V. — С. 195-196.
271. Із Черновецького університета. *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI. — С. 133; т. XVI, 1902, кн. I. — С. 11.
272. Справа українсько-руського університету у Львові. *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII. — С. 111-114; т. XVI, 1902, кн. XI. — С. 95-100; кн. XII. — С. 159-175; т. XVII. — С. 49-72.
273. Záležitost rusinské university ve Lvově. *Slovanský Přehled*, 1902, roč. IV, č. 15, s. 227-232.
274. Universita Lvovská a požadavky Rusinů. *Slovanský Přehled*, 1902, č. 2, s. 91-96.
275. Slovanské školství a študentstvo. Rusini-Ukrajinci (Malorusové), *Kalendář-almanach studenského spolku Slavie na r. 1897-98*, roč. I, s. 46-49.
276. Університетська бібліотека у Львові. *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V. — С. 195-196; т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 24; т. XXII, 1903. — С. 222.
277. Проекти музея старинностей в Кам'янці Подольськім. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2. — С. 145.
278. Російські музеї. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 13.
279. Фреквенція в австрійських університетах. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 46.
280. Фреквенція в болгарській «Високій школі». *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI. — С. 44-45.
281. Бібліотека Барберіні. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 154.
282. Бібліотека поета Кардуччі. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 24.
283. Жіночий конгрес у Римі. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 25.
284. Фреквенція жінок на німецьких університетах. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 40; т. XXII, 1903. — С. 224.
285. Народна бібліотека і читальня в Берліні. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 29.
286. Платня учителів у Німеччині. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 26.
287. Число студентів філософії на німецьких університетах. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 147.

288. Чужинці на німецьких університетах. *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X. — С. 12-13; т. XXVI, 1904. — С. 64.
289. Польські публічні бібліотеки у Львові. *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. VII. — С. 68-69.
290. Університети в Росії. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 49.
291. Вільний російський університет. *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. X. — С. 4.
292. Із Юрієвського університета. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 31.
293. Жіноча бібліотека. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 13.
294. Шкільні відносини семигородських Саксів. *ЛНВ*, т. XXVI, 1904. — С. 63.
295. Ювілей Оксфордської бібліотеки. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 30.
296. Ювілей Угорського народного музею. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 81.
297. Національна бібліотека в Парижі. *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X. — С. 4.
298. З Паризького університету. *ЛНВ*, т. XVII, 1902. — С. 30-31.
299. Германізація чеських дітей у Відні. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. V. — С. 36.
300. Чеський жіночий ліцей в Берні. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 155.
301. Фрибурський університет. *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II. — С. 147-148.
302. Бібліотека Макса Міллера в Японії. *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX. — С. 32.
303. «Мальованці» в Галичині. *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. VI. — С. 49.
304. Православна церква в Росії за Олександра III. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V. — С. 30.
305. Вавилон і Біблія. *ЛНВ*, т. XVIII, 1902. — С. 38-39.
306. Діяльність католицьких монахів в Австрії. *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X. — С. 10-11.

МОВОЗНАВСТВО

307. Словарець лірницького говору (В праці «Лірники»). *ЕЗ*, т. II, 1896. — С. 9-17.
308. Оляф Брех. *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. V. — С. 121-136.

309. Чи є яка логіка у наших москвофілів? *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X. — С. 38.

310. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. *ЗНТШ*, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV. — С. 1-70.

311. Руська мова в Угорщині. *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II. — С. 24.

312. До бойківського говору. *ЗНТШ*, т. XLVIII, 1902, кн. IV. — С. 1-3.

313. Uczyl Marcin Marcina... *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV. — С. 3.

314. В справі нашої народної мови. *ЛНВ*, т. XXII, 1903. — С. 233-235.

315. Чи слово «піп» образливе? *ЛНВ*, т. XXVII, 1904. — С. 41-44.

316. Ще раз про слово «піп». *ЛНВ*, т. XXXII, 1905. — С. 47-60.

317. Чи бачванський говір словацький? *ЗНТШ*, т. LXIII, 1905, кн. I. — С. 8-12.

318. Остатки аориста в нашій мові. *ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II. — С. 1-8.

319. Як писати займенник *ся* при дієсловах? *ЗНТШ*, т. LXXX, 1907, кн. VI. — С. 135-152.

320. Гуцульський діялект... (Друга частина передмови до зб. «Народні оповідання про опришків»). *ЕЗ*, т. XXVI, 1910. — С. X-XVII (Передрук в кн. В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1980. — С. 123-130).

321. Чи можливе у нас уодностайнення літературної мови й правописи? *Наша школа*, 1911, № 2-3. — С. 61-65.

322. На правописні теми. Чи розрізняти в нашій правописі тверде і м'яке «і»? *Наша школа*, 1913, р. V, зош. I. — С. 20-35.

323. В справі нашої літературної мови. *Діло*, 1913, № 65-70.

324. В справі науки української мови в середній школі. *Наша школа*, зош. 6, 1913. — С. 340-346.

325. Безцільні заходи. Кирилиця і русофільство. *Діло*, 1915, № 93-95 від 13 та 15 листопада.

326. Іван Верхратський (Некр.). *Вперед*, 1919, ч. 161-162.

327. В справі українського правопису. *ЛНВ*, т. LXXV, 1922, кн. II. — С. 173-176; т. XLVIII, кн. VIII. — С. 164-171; т. LXX-IX, кн. III. — С. 178-182, 273-276; т. LXXX, кн. VI. — С. 175-180; т. LXXXI, кн. IX. — С. 176-180.

328. В справі української літературної мови. *ЛНВ*, т. LXXXII, 1922, кн. II, VIII; 1923, кн. I, III, VI, X; 1924, кн. II. —

С. 178-182; кн. V. — С. 83-87; кн. VI. — С. 383-388; кн. VII-IX; кн. XI. — С. 177-180.

329. В справі літературної мови підкарпатських русинів. *Науковий збірник музею української культури в Свиднику*, т. 3, 1967. — С. 19-27 (В скороченні: «Школа і життя» — педагогічний додаток «*Дружно вперед*», Пряшів, 1964-65, ч. 11-12. — С. 10-11. Передрук: В. Гнатюк. *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1981. — С. 241-247).

330. Яка мова стане світовою? *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904. кн. X. — С. 55.

331. Вимирання коптійської мови. *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX. — С. 26.

Володимир Гнатюк (1871-1926).

Володимир Гнатюк. 1900-і рр.

Родина В. Гнатюка. В першому ряді (зліва направо) — дочки Олександра та Ірина; в другому ряді — мати і батько В. Гнатюка; в третьому ряді — В. Гнатюк з дружиною. Приблизно 1900 р.

В. Гнатюк з сім'єю в гуçульському одязі. Син Юрко, дружина Олена, дочка Ірина, В. Гнатюк, дочка Олександра. Криворівня, 1910 р.

В. Гнатюк у колі своєї рідні в Криворівні. 1911 р.

Олена Майківська і Володимир Гнатюк. Станіслав, 1893 р.

*В. Гнатюк серед своїх найближчих. Сидять : Е. Боженська (учителька),
В. Гнатюк, Олена Гнатюк. Стоять: дочки Олександра та Ірина,
К. Волянська, син Юрко. Криворівня, 1910-12 рр.*

Олена Гнатюк. 1916 р.

Дочка В. Гнатьюка — Олександра. 1914-1918 рр.

Син В. Гнатюка — Юрій. 1921 р.

В. Гнатюк (2-й справа у верхньому ряді) в колі своїх університетських друзів. Львів, 1895-1897.

В. Гнатюк серед найвизначніших діячів української культури в Галичині, 1898 р. Сидять: Ж. М. Павлик, Є. Ярошинська, Н. Кобринська, О. Кобилляська, С. Легкий (Марко Мурава), А. Чайковський, К. Паньківський. Стоять у 1-му ряді: І. Копач, В. Гнатюк, О. Маковей, М. Грушевський, І. Франко, О. Колесса, Б. Лепкий. Стоять у 2-му ряді: І. Петрушевич, Ф. Колесса, Й. Кашакевич, І. Труш, Д. Лукіянович, М. Івасюк.

№ 14

Знайшов Товариство імені Шевченка
у Львові

дня 7-го червня іменем л. Вас. Високовського
вплив Догригорія, свого дійсного члена
в філіяльній секції, про що маємо
честь Вас сповістити.

У Львові, дня 12 червня року 1899

Товариства
М. Гнатюк
Секретар Товариства
Володимир Гнатюк

Високовському Догригорію
Володимир Гнатюк

* Львові.

Іван Франко і Володимир Гнатюк на літніх курсах української мови для слухачів з Галичини і Східної України в 1904 році у Львові. Перший ряд: Ж. Т. Ревакович (другий зліва), д-р І. Брик, М. Ганкевич, Ф. Вовк, М. Грушевський, І. Франко, К. Грушевська, В. Гнатюк. Внизу сидять (вправо): І. Труш з дружиною. Другий ряд (стоять): В. Дорошенко, І. Липа (сьомий), Панейко (дев'ятий), Л. Гарматій (крайній). Третій ряд: Г. Крушельницька (третья зліва), Грушакевич (шостий зліва), Холмик, Ростакевич (крайній). Четвертий ряд: Д. Шухевич (четверта справа), Загайкевич, Т. Ерми-Боднар, Могільський (крайній).

Диплом про обрання В. Гнатюка членом Чехо-Словацького етнографічного товариства. 1905 р.

В. Гнатюк (в центрі) під час туристичної прогулянки. Алланд, 1907 р.

В. Гнатюк під час лікування. Аланд, 1907 р.

В. Гнатюк. 1910-і рр.

В. Гнатюк (в середині верхнього ряду) з сім'єю, родичами та знайомими в с. Шешори у свояка Д. Бурачинського. 1914-1916 рр.

Яким необхідним, що сучас Володимир Гнатюк
 на історичних виставках запропонував свої реферати під
 титулом: „Ручкі освіти в коледжі Гродзкої“,
 написавши сподіваючись, на основі кінця, з значним су-
 першим самим добрим дати.

Професор Микола Грушевський

Львів, 1897.

Посвідка М. Грушевського про семінарську роботу В. Гнатюка. 1897 р.

418 *Drahému příteli dr. Maxu*
Mušynkovi věnuje překladač této
 VOLODYMYR HNAŤUK. *stati F. Glavača*
Rusni v Uhrách. *25 VII 89*

II.

Volodymyr Hnatuk.

Popsavše poměry, jaké byly a jsou na uherské Rusi, všimněme si ještě předāká uhersko-rusínských, kteří měli vliv na utvoření se takového života, jaký tam nyní panuje. Především si všimněme tamějších spisovatelů, kteří píšou — a někteří z nich dokonce hojně — neohlžejíce se na ostatní Rus, na rusínsko-ukrajinskou literaturu, ani netoužíce s ní se seznámiti. To jest fakt velmi charakteristický v nynější době, kdy všichni Rusi-Ukrajinci snaží se o literární soustředění co největší. Jest charakteristickým i s jiné stránky: uhersko-rusínská spisovatelé snaží se zavést do literárního jazyka jazyk ruský, jako to činí moskalofilé v Haliči a Bukovině. Ale kdežto haličtí moskalofilé čtou ruské spisovatele a snaží se jich následovati, — nečiní uherští Rusi ani toho ani onoho.

V dřívějších dobách bylo ještě lze mezi nimi spatřiti nějaké ruské knihy; avšak nyní jich tam nikdo nenajde, neboť čísti ruskou knihu znamená tolik jako spáchati zločin proti státu. A přece moskalofilský směr v literatuře mezi uhersko-rusínskými spisovateli nikterak nemizí, nýbrž stálc se šíří, pokud ovšem v tamějších poměrech se může šířiti.

Перша праця В. Гнатюка, опублікована за кордоном з автографом її перекладача Ф. Главачка. 1899 р.

Posta Jaroslava Stefanoviča

SZOPOLIGA KALOS

Благодарный Сестриць!

Тому книжка котору Вы извоили послати, барже есть добротна съ него, и Краснѣ Васѣ благодаритъ.

И Васѣ барже Краснѣ прошу адиста ласкава бѣли и милѣ тмихъ Народовѣдѣннѣ прѣслати перъ Насѣтанѣ, какѣ будѣ Комитовани тѣ; сплатитъ Подарованнѣ Васѣ намѣсто разѣ. Заравенъ будѣ.

Литманова, 1900. III/17. Ладковѣ Сополія

Лист селянина із Пряшівщини до В. Гнатюка. 1900 р.

GRANBERGS BREVKORT
ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

12
28 II 1914

Визповідно до нас отко дучі фило. селѣ и Назв. Стр. 12. 118. Станда у Мѣлѣ вѣтрапа Васѣ свѣимъ дѣйснѣмъ пленомъ. Градуломо Вамъ цѣло визмаленѣ и отрому духѣ павѣимъ дѣяснѣмъ - прислѣмъ намъ и цѣло дѣло стѣло до дѣяснѣмъ.

Дѣяснѣмъ и цѣло дѣло стѣло до дѣяснѣмъ.

К. Е. Писанко. Из Мѣлѣва. Вѣяснѣмъ до 1914.

Wohlgebornen Herrn
Dr. Olaf Broch, Professor
~~an der Universität~~
in
Christiania.
Norwegen.

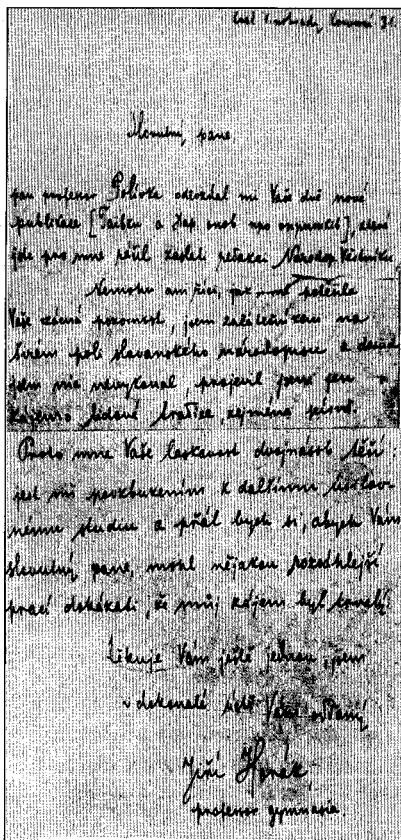
Листівка В. Гнатюка до норвезького лінгвіста О. Броха. 1914 р.

М. Коцюбинський, І. Франко,
В. Гнатюк. 1905 р.

Титульна сторінка першого видання
«Тіней забутих предків»
М. Коцюбинського. 1913 р.

Лист чеського літературознавця
Іржі Горака до В. Гнатюка. 1920 р.

А хто буде гадати, чи
 Кляс? Коли доведеться його довести, чи
 пізном, то його можна буде додати
 загальні зрозуміти, або буде окремі
 і так і т.д. Коли можна викласти
 як і в інших, перекладач писав:
 і т.д. в верхах з Києвом не впадає
 до слова з з поганим перекладом
 до неба, до козубу. А це буде
 його зрозуміти? Коли в Києві, то
 треба зазначити поглядом, що до
 цієї переклади, буде і т.д., а т.д. і т.
 так і т.д. перекладу.

Не знаю, який там сам Кляс у вас,
 до не заграв із собою нічого не впадає.
 Коли там і ще які проми, то зрозуміти
 вимовляти на адресу: Директор Бюро,
 Київ, вул. ... /1924/...
 і при цьому побачити мене.

Чи робили які експерименти? і т.д. з
 яким результатом? Чи виходило?
 Здається, що і від Києва і в інших
 так і т.д. перекладач себе не впадає і т.д.
 Чи так? Чи в. Сидоренко? і в Києві
 до і ще його адреса? Чи Бєльгі. Чи
 маючі і т.д. і т.д. на його і т.д.

Як у вас і що вказати?

Як у вас і що вказати?

Як у вас і що вказати?

Володимир Гнатюк.

Уваги про українську гра-
мотику і літературну мову.

Двадцять літ минуло, як ми
 з поважним В. Франком укла-
 дали тлумач французької, яку
 мамі суворо гадати і на ви-
 кладок показати, яких слів,
 форм, зворотів, фраз не
 можуть вживати в літератур-
 ній мові. Тлумач суворо не
 здійснює ^{свої} власних (тлумач-
 ній) мов грама і т.д.

Из листа В. Гнатюка до І. Панькевича від
 11.08.1924 р., в якому він говорить про працю
 над діалектним словником.

Сторінка рукопису однієї з неопублікованих мовознавчих
 праць В. Гнатюка. 1924 р.

1 VII 1924

Львів, 24. V. 1924.

Високочованний добродію!

Послало Вам невеличку статтю до "Слово Провісця", може ще не буде за інду. Вбачте не можливо було мені згадати її. Аби до "Слово Пр." було за інду, тоді хотіла передати її до якого журналу, прихильного до України, але врешті тоді вбачило мені інше.

Чув, що уайвереності (чи може хто каже?) відносин між Курцем української Капцелі. Між ними знають, назв. багато відносин з видав. Науч. Тов. ім. Шевченка у Львові, а в "Слово Пр." відносини між ними до

Початок рукопису праці В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів». 1924 р.

Львів.
В справі літературної мови
Підкарпатських Русинів.

Кор милого був став мій, і з мене став збав. Підкарпатська Русь убила в країні республіканської держави, то ще і досі не втратив собі державної суверенності. І стало пошеду, що і але власного урядової влади із себе тільки по Русини. Чи се самостійне ім'я і в вас, чи вони (і багато) слава і слава і алого саме, українського чи мови і його? Правда, цього не знають такою чи іншою, але і венті утворю (і з держави) Русинів і на світове не залишаються себе до Мадарів,

Лист В. Гнатюка до чеського науковця Ф. Тішого. 1924 р.

Володимир Гнатюк у Криворівні.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА ВІБЛІОТЕКА. Ч. 21.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Е. ЕГАН.

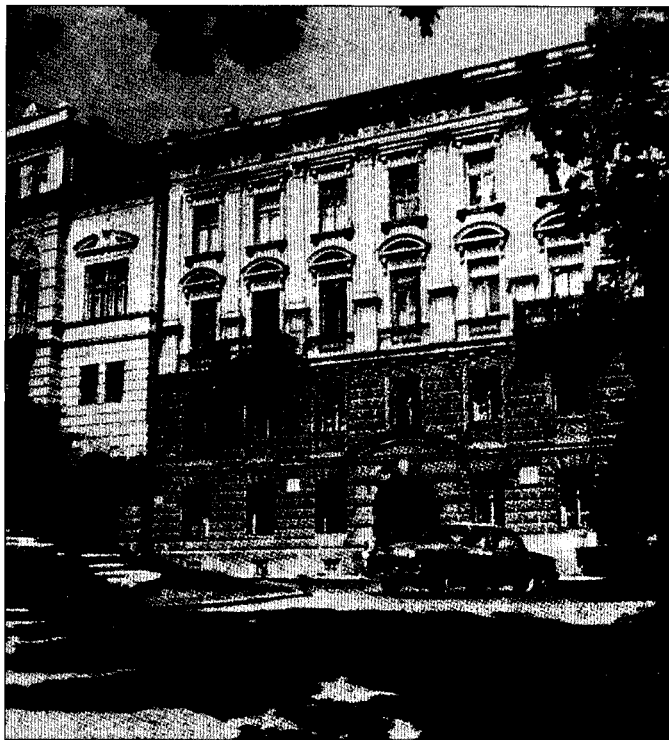
ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РУСЬКИХ СЕЛЯН
В УГОРЩИНІ.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під керівництвом К. Веднарського.

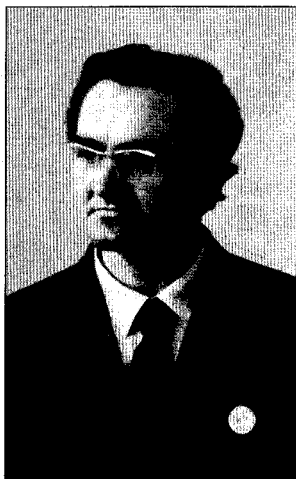
*Титульна сторінка однієї з понад 140 книжок, виданих В. Гнатюком
в «Літературно-науковій бібліотеці».*

*Будинок у Львові (вулиця Чернецького, 26),
де було Наукове товариство ім. Шевченка.
Тут жив і працював В. Гнатюк.*

Іван А. Боднар (справа) знайомить М. Мушинку (зліва) зі спадщиною В. Гнатюка. Львів, 1965 р.

*Засновник і директор Музею
В. Гнатюка у Велесневі О. Черемшинський.*

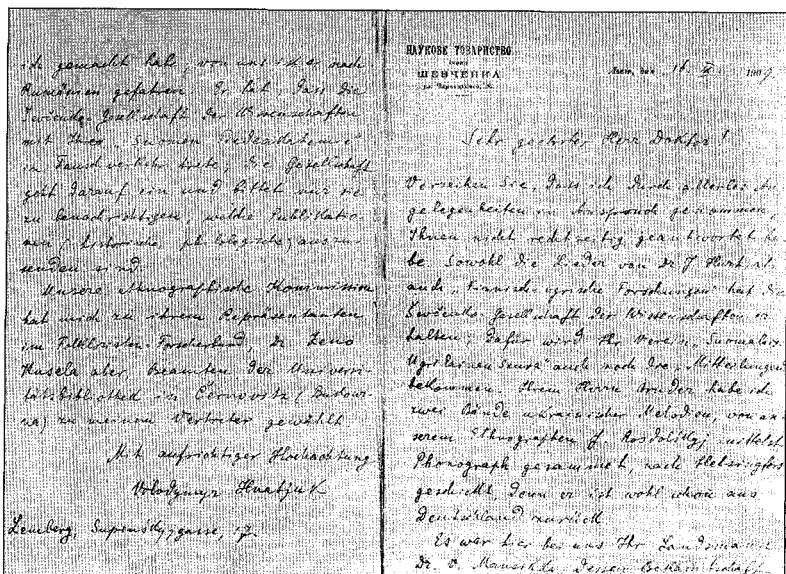
*Погруддя В. Гнатюка перед будинком музею В. Гнатюка
у Велесневі. Скульптор Л. Біганич, архітектор В. Блюсюк.*

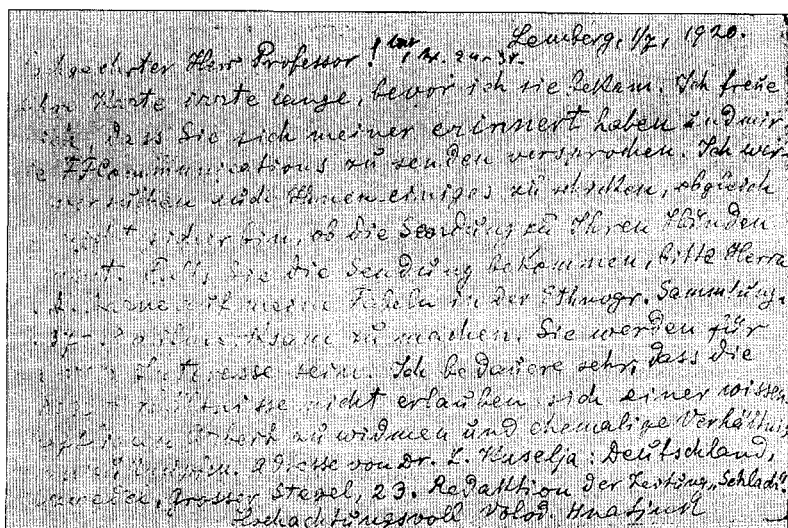
Відкриття пам'ятника В. Гнатюка на Личаківському кладовищі у Львові. Урочисту промову читає Ю.Г. Гошко. Поряд з ним — автор пам'ятника Л. Біганич. Львів, 1971 р.

Могила В. Іпатюка на Личаківському кладовищі.

Лист В. Гнатюка до фінського фольклориста А. Арне. 1909 р.

Листівка В. Гнатюка до фінського фольклориста О. Крона. 1920 р.

MEMOIRS of the SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
MEMOIRES de la SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
MITTEILUNGEN der SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT
der WISSENSCHAFTEN

VOL. CCI

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. ШЕВЧЕНКА

Т. 201

ФІЛОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ

VOLODYMYR HNATIUK

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

Selected Essays on Folklore

**ВИБРАНІ СТАТТІ ПРО
НАРОДНУ ТВОРЧІСТЬ**

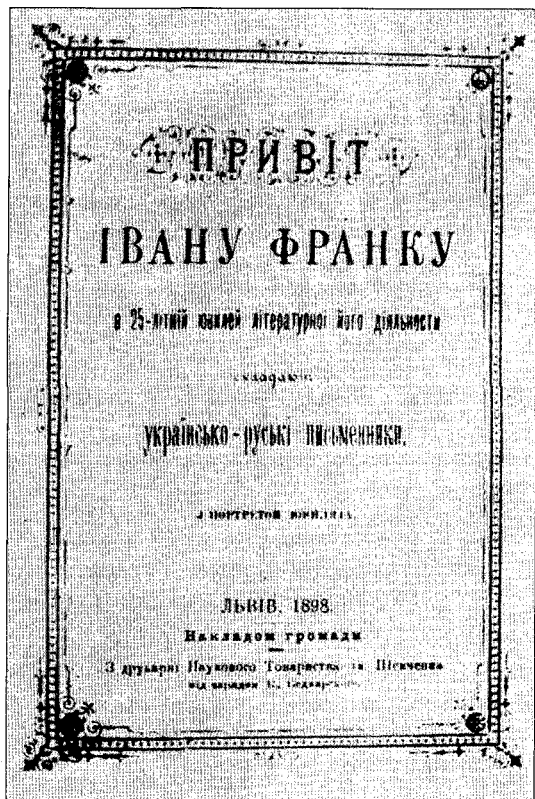
**ON
THE 110TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH
1871 — 1981**

**НА
110-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ
1871 — 1981**

**NEW YORK
1981**

**НЮ ЙОРК
1981**

Нью-йоркський збірник наукових праць В. Гнатюка. 1981 р.

Титульна сторінка альманаху «Привіт Івану Франку». 1898 р.

ВИДАННЯ СОЮЗА ВИЗВОДЕННЯ УКРАЇНИ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА СЛОВЕСНІСТЬ

(В справі залесів українського етнографічного матеріалу)

Микола М. Мушкетер

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОДЕННЯ УКРАЇНИ.

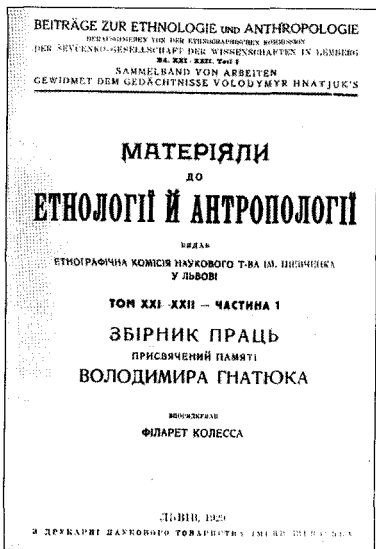
З друкарні Адольфа Гольдшмідта у Відні.

*Обкладинка брошури В. Гнатюка
«Українська народна словесність».
Відень, 1917 р.*

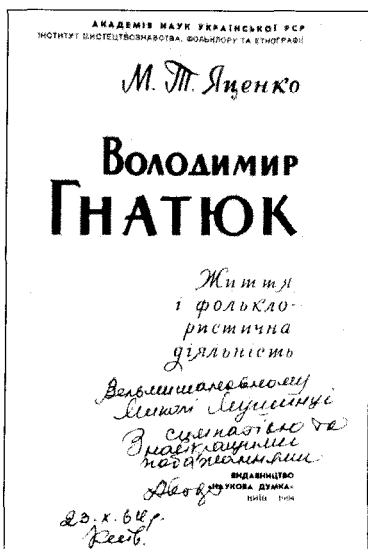
*Київський збірник наукових праць
В. Гнатюка. 1966 р.*

В. М. ГНАТЮК

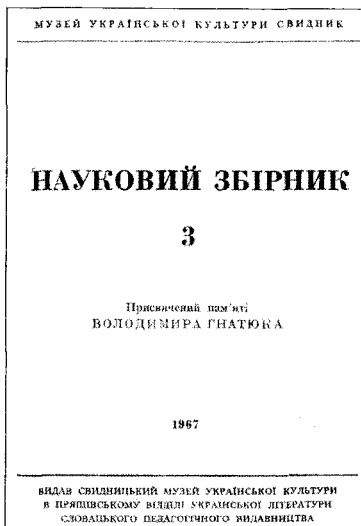
**ВИБРАНІ СТАТТІ ПРО НАРОДНУ
ТВОРЧИСТЬ**

Обкладинка збірника праць,
 присвяченого пам'яті В. Гнатюка.
 Львів, 1929 р.

Монографія М. Яценка
 про В. Гнатюка з автографом
 автора. Київ, 1964 р.

Титульна сторінка наукового збірника,
 присвяченого В. Гнатюкові. Пряшів, 1967 р.

**NÁRODOPIŠNÁ SPOLEČNOST
ČESKOSLOVANSKÁ**

Č. 18. 140.

Smrtelná zpráva 16. října 1926.

11. 10. 1926
167
24/12

Slovutní pánové,

Dostali jsme smutnou zprávu o úmrtí Vašeho neuvěřitelného sekretáře a osvědčeného vědeckého pracovníka p. Dr. Vlad. Hnatjuka i spěcháme, abychom vyslevení Vám jménem NÁRODOPIŠNÉ SPOLEČNOSTI ČESKOSLOVANSKÉ upřímně citěnou soustrastí. Připojujeme i přání, aby se Vám podařilo brzy vyplnit citelnou misí, která tím jak ve Vaší činnosti spolkové, tak v práci vědecké povstala. Raďte přijati a projevem naší soustrasti i projev oddané úcty.

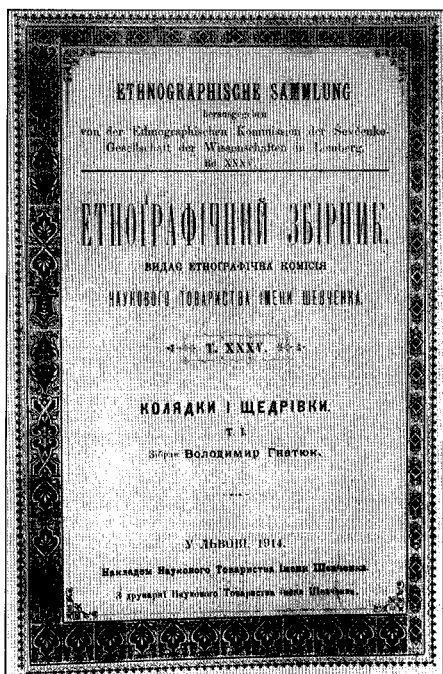
Za

J. Hekuba,
předseda.

NÁRODOPIŠNÁ
SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ
V PRAZE.

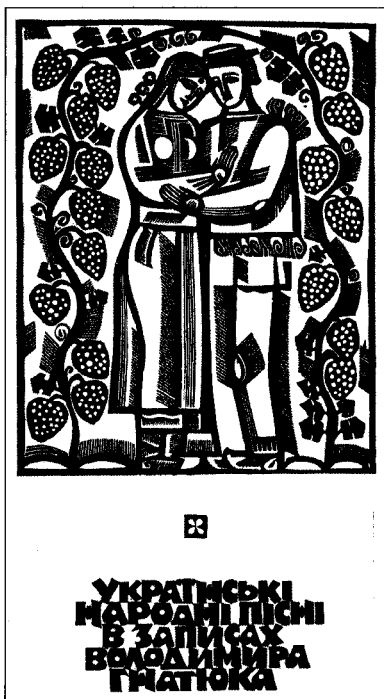
J. J. J.
II. jednatelem.

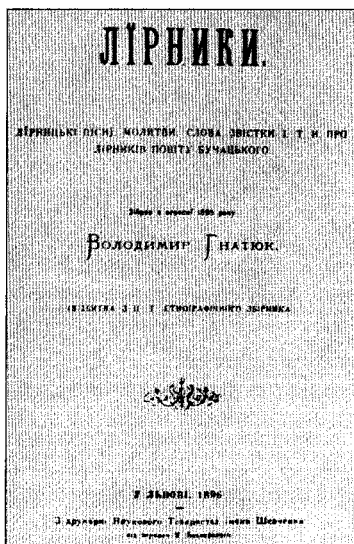
J. J. J.
jednatelem.

Обкладинка першого тому збірника
В. Гнатюка «Колядки і щедрівки».
Львів, 1914 р.

Обгортка збірника «Українські
народні пісні в записах
В. Гнатюка»
Київ, 1971 р.

*Титульна сторінка збірника
В. Гнатюка «Лірники». 1896 р.*

РУСКИ НАРОДНИ ПИСНІ

у записах В. М. Гнатюка

*Титульна сторінка
збірника «Народні
пісні Русинів Бачки
в записах В. Гнатюка»
Новий Сад, 1967 р.*

Зредаговал и до друку приготовав

ДЮРА ЛАТЯК

„РУСКЕ СЛОВО” НОВИ САД

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАВ

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. XV.

ЗНАДОБИ ДО ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ,

ЗІБРАН

Володимир Гнатюк.

У Львові, 1904.

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
вдруковано в Львові.

Титульна сторінка першого тому
збірника В. Гнатюка «Знадоби до
галицько-руської демонології».
Львів, 1904 р.

Титульна сторінка першого тому
«Етнографічних матеріалів з Угорської
Русі». В. Гнатюка. Львів, 1897 р.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИДАВ

НАУКОВО ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. III.

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ З УГОРСЬКОЇ РУСИ

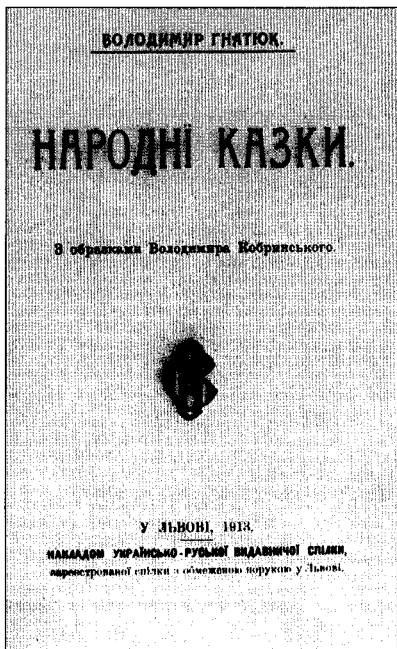
ЗІБРАН ВОЛОДИМИРОМ ГНАТЮКОМ

ГОМ І КОСЕНДЕ І НОВКІ

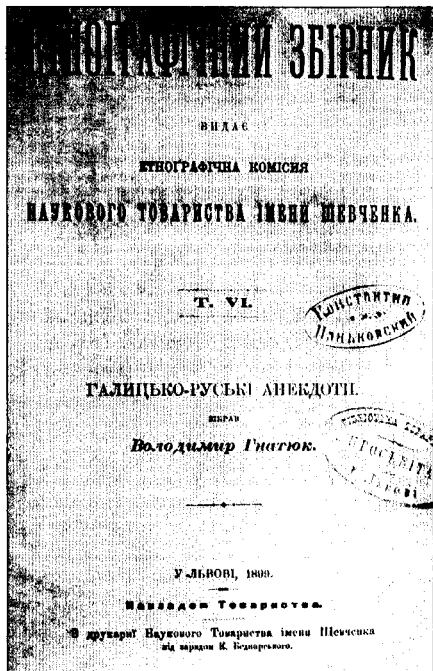
У Львові, 1897.

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
вдруковано в Львові.

Обкладинка збірника
В. Гнатюка «Народні казки». Львів, 1913 р.

Титульна сторінка збірника «Галицько-
руські анекдоти» В. Гнатюка.
Львів, 1899 р.

Обкладинка збірника «Українські народні казки Східної Словаччини» в записах В. Гнатюка. Пряшів, 1965 р.

Титульна сторінка праці
В. Гнатюка про сороміцький
фольклор. Лейпциг, 1912 р.

DAS GESCHLECHTLICHEN
DES
UKRAINISCHEN BAUERNVOLKES
IN ÖSTERREICH-UNGARN.

FOLKLORISTISCHE ERHEBUNGEN
VON
VOLODYMYR HNATJUK

II. TEIL

Vierhundert Schwänke und novellenartiger Erzählungen, die in Ostgalizien und Ungarn
gesammelt worden. Mit 20 Abbildungen.

LEIPZIG 1912.
ETHNOLOGISCHER VERLAG.

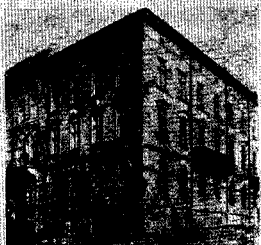
Титульна сторінка праці В. Гнатюка про сороміцький фольклор.
Лейпциг 1912 р.

Володимир Гнатюк

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З нагоди 50-ліття його з'ясування

(1873—1923).

Львів, 1923.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.
в друкарні Наукового Товариства імені Шевченка.

*Обкладинка одного з томів
«Матеріалів до української етнології»,
редагованих В. Гнатюком. Львів,
1918 р.*

*Брошура В. Гнатюка про історію
НТШ. Львів, 1923 р. Обкладинка.*

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

Herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Slavisch-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XVIII.

**МАТЕРІЯЛИ
ДО
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.**

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

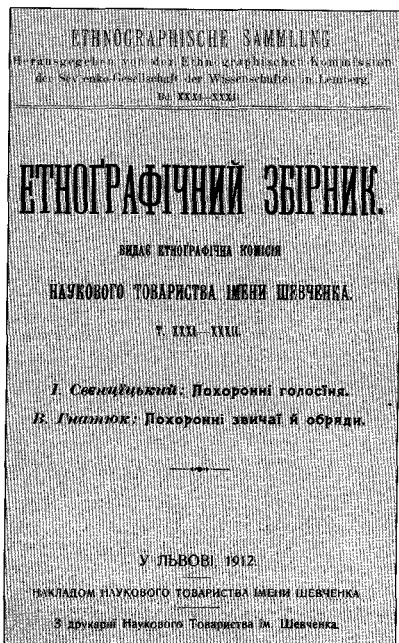
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XVIII.

ЛЬВІВ, 1918.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

в друкарні Наукового Товариства імені Шевченка.

Титульна сторінка збірника,
 де розміщено працю В. Гнатюка
 «Похоронні звичаї й обряди». Львів, 1912.

Титульна сторінка збірника
 В. Гнатюка «Знадоби до української
 демонології». Львів, 1912.

МИКОЛА МУШИНКА

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
перший дослідник життя і народної
культури русинів-українців Югославії

ОКРЕМИЙ ВІДВИТОК
із книжки „Народж приповеди бачвальских Русинох“

РУСКЕ СЛОВО — РУСКИ КЕРЕСТУР 1967

*Титульна сторінка книжки
М. Мушинки «Володимир Гнатюк —
перший дослідник життя і народної
культури русинів-українців
Югославії». 1967 р.*

*Обкладинка книжки
М. Мушинки «Володимир Гнатюк».
Париж-Нью-Йорк-Сідней-Торонто,
1987.*

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Праці Філологічної Секції

Том 207

МИКОЛА МУШИНКА

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

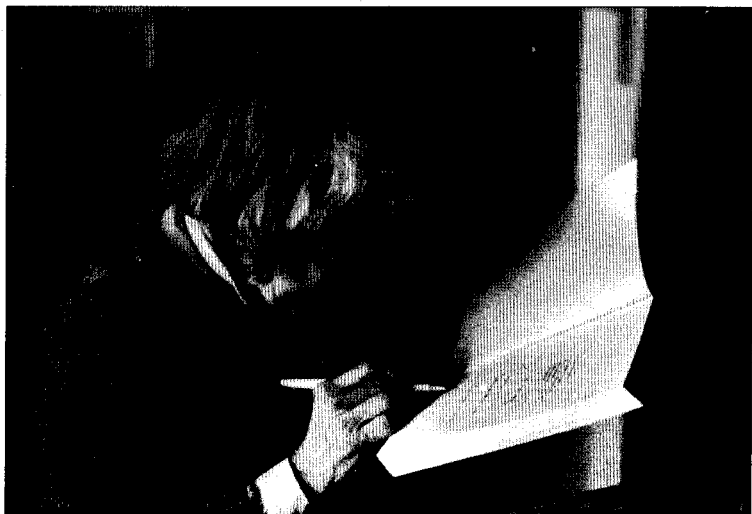
Париж — Нью-Йорк — Сідней — Торонто
1987

Нащадки В. Гнатюка. Львів, 1971 р. Зліва направо: правнучка Лисицина, внучка Рада Гнатюк, внук Віктор Гнатюк, Микола Мушинка.

Микола Мушинка з дочкою В. Гнатюка Олександрєю та внучкою Лялею біля сквера Т. Шевченка в Парижі. 1987 р.

*Дочка В. Гнатьюка Олександра підписує примірник книги про її батька.
Париж, 1988 р.*

*Президія Міжнародної наукової конференції до 120-річчя з дня народження
В. Гнатьюка у Пряшеві. Доповідь читає Микола Мушинка. 1991 р.*

Святкування 120-річчя з дня народження В. Гнатюка в його рідному селі Велесневі. З короваями: М. Мушинка, внучка В. Гнатюка Рада та завідувач кафедрою українського фольклору Едмонтонського університету професор Б. Медвідський.

*Учасники Тернопільської наукової конференції до 120-річчя з дня народження
В. Гнатюка. Бучач, 1991 р.*

*Учасники Тернопільської наукової конференції до 120-річчя з дня народження
В. Гнатюка. Тернопіль, 2011 р.*

*Пам'ятник В. Гнатюку перед стінами Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011 р.
(Скульптор — заслужений художник України, доцент Мельник В.М.)*

Додатки

ПЕРШИЙ ЛИСТ МИКОЛИ МУШИНКИ ДО ОЛЕКСАНДРИ ГНАТЮК

Вельмишановна пані!

Прошу вибачити мені, що турбую Вас своїм листом. В мене до Вас кілька дуже важливих справ.

Я, викладач Пряшівського філософського факультету і екстерний працівник Музею української культури в Свиднику, від імені якого звертаюся до Вас. Вже кілька років я займаюся дослідженням життя і творчості Вашого батька — визначного українського вченого і громадського діяча, перед яким наша наука у великому боргу, тому що крім одної монографії і кількох дрібних статей про нього нічого не було надруковано.

Вам, напевно, відомо, що велика частина українців колишньої «Угорської Русі» живе у Східній Словаччині, де Ваш батько в 1896-1898 р.р. зібрав багатий фольклорний матеріал, який ліг в основу його «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі». Угорській Русі він присвятив багато своїх праць; вона була причиною його довгорічної хвороби і передчасної смерті. І ось, з нагоди 95-х роковин з дня його народження і 40-річчя з дня смерті, наш музей вирішив видати невеликий науковий збірник, присвячений життю і творчості Володимира Гнатюка. Упорядкування збірника було доручено мені. Я вже приступив до роботи і маю обіцяно цілий ряд статей, як, наприклад:

1. Володимир Гнатюк і Східна Словаччина (*М.Т. Яценко*).
2. По слідах В. Гнатюка на Закарпатті (*П.В. Лінтур*).

3. По слідах В. Гнатюка в Бачці і Банаті (*Ф. Тихий*). До речі, цей празький вчений знав Вашого батька особисто і довго листувався з ним.

4. Зв'язки В. Гнатюка з чеськими вченими (*О. Зілінський*).

5. Мої спогади на знайомство з В. Гнатюком (*Фр. Главачек*). Цей 95-річний празький вчений теж часто зустрічався з Вашим батьком і має дуже цікаві листи від нього.

6. Михайло Пустай із Збоя, один з кращих казкарів В. Гнатюка, і сучасні традиції його казкового репертуару (*Ева Врабцова*).

7. В. Гнатюк як дослідник закарпатських говорів (*Й. Шелепец*).

8. В. Гнатюк в Югославії (*Дюра Латяк*).

9. В. Гнатюк і І. Панькевич (*М. Мушинка, тобто я*).

Крім того, в моєму розпорядженні є багато неопублікованих листів Вашого батька до різних осіб, які теж будемо публікувати в цьому ювілейному збірнику. Так, наприклад, лише Панькевичеві він написав 83 (!) листи. Вони є в мене разом з копіями 38 листів І. Панькевича до Вашого батька. Ця кореспонденція є основою моєї статті. В ній, мов у дзеркалі, відображено життя і наукову діяльність двох великих людей. У своїх листах він багато говорить про Вас і Вашого брата Юрка, так що вважайте, що я дуже добре знайомий з періодом Вашого навчання в Чехословаччині. З листів видно, що Вас і Юрка батько дуже любив: прикований тяжкою хворобою до ліжка, він писав статті, продавав найдорожчі йому книжки, лише щоб Ви могли закінчити свої студії. Скажу Вам щиро, що я закоханий у Вашого батька. Яка велика людина, яка світла і чиста душа! Так як колись він зобов'язався познайомити науковий світ із найвідсталішим кутком слов'янської землі — Угорською Руссю, так я тепер твердо вирішив познайомити тих самих угорських русинів-українців з Володимиром Гнатюком, про якого науковий світ так довго мовчав. Про Вашого батька я написав вже кілька статей. Деякі були опубліковані, деякі зараз знаходяться в друці (в нашому календарі на 1966 рік, в Науковому збірнику, що вийде наприкінці цього року) . Якби Ви хотіли, я з великою охотою вишлю Вам ці статті разом з іншими, що вийшли про Вашого батька у нас, на Пряшівщині. Готований мною збірник, який вийде наприкінці 1966-го року, буде першим серйозним словом подяки Вашому батькові, вінком на його могилу. Вам, може, відомо, що подібний науковий збірник готував у 1927 р. Філарет Колесса, але здійснити свій намір йому не вдалось.

Крім статей, які я подав вище, нам вдалося знайти рукопис ніде не опублікованої статті В. Гнатюка «Про мовне питання на Підкарпатській Русі» з 1924 р. Цю статтю я би хотів повністю надрукувати в ювілейному збірнику і прошу Вашої згоди на таку публікацію. Якщо Ви погодитесь із друкуванням, будь ласка, напишіть, що зробити з гонораром. Справа в тому, що в нас немає можливості переводити чехословацькі крони на іншу валюту. Може, у Вас в Чехословаччині залишився хтось, кому би Ви хотіли перевести ці гроші, або вислати вам щось за них? Я навіть не знаю, яка це сума, тому що підрахунок буде лише після виходу збірника, тобто через рік.

А зараз дальше прохання і, здається, найбільше.

Чи не могли би Ви для нашого збірника написати спогади про свого батька? Вони би дуже збагатили не лише наш збірник, але й науку взагалі, тому що біографія Вашого батька, особливо його приватне життя, досліджені дуже слабо. Це найліпше бачити з монографії Яценка, в якій добре показано постать Гнатюка як фольклориста, але дуже слабо зображено його як людину. Крім Вас, Високоповажна пані Лесю, ніхто таких спогадів не напише, тому що залишилося дуже мало людей, які близько знали його. Чим детальніші будуть Ваші спогади, тим для нас ліпше. Якби Ви з якихось причин не могли взятися за таку роботу, то я би Вам написав серію питань, на які би Ви написали відповіді і потім, на підставі Ваших відповідей, ми би написали окрему статтю. В своїх спогадах Ви би могли написати і про себе, Юрка, Ірину, Вашу маму, про друзів Вашого батька тощо.

Бачите, розписався я і не дай Бог закінчити. Накінець ще буде в мене прохання до Вас.

Вашу адресу, яку я розшукую майже два роки, я дістав від Вашого вуйка Івана Боднаря. Він дав в моє розпорядження і деякі фотографії, які я передав в наш музей і надрукую в Збірнику. В нього я побачив і портрет Вашого батька, який нам дуже б хотілось придбати для Музею. В нашому музеї ми хочемо цілу одну кімнату присвятити Вашому батькові. В ній ми виставимо всі книжки, видані батьком про Угорську Русь, статті в різних журналах, фотографії, статті про Вашого батька, його листи, фотографії Вас, його дітей, дружини друзів, казкарів, співаків тощо. І ось, для цієї кімнати нам дуже би годився отой портрет. Він би

тут мав належне місце і добру охорону. Ми б його зберігали як найціннішу реліквію нашого Музею. Ваш вуйко не хоче його продати, посилаючись на те, що він належить Вам. Так ось, чи не могли би Ви продати цей портрет нашому музеєві, або дати дозвіл зробити це Вашому вуйкові? Ми Вас дуже просимо. Правда, Вам може було би приємніше, якби отой портрет залишився в Радянському Союзі, але ім'я Вашого батька так тісно пов'язане з Угорською Руссю і Чехословаччиною, що ми його і вважаємо своїм вченим. Та, до того, Чехословаччина може і Вам близька з Ваших студій. І Юрко тут вчився...

Ще раз прошу вибачити мені, що своїм листом забрав я у Вас стільки часу.

З нетерпінням буду чекати Вашу швидку відповідь. Цілую Вашу руку і бажаю Вам багато здоров'я і всього найліпшого.

8 липня 1965 р.

Ваш Микола Мушинка

ЛИСТ-ВІДПОВІДЬ ОЛЕКСАНДРИ ГНАТЮК МИКОЛІ МУШИНЦІ

Вельмишановний Пане Професоре!

Я дуже Вам вдячна за два Ваші листи, бо другого я донині не дістала.

Передусім прошу мене вибачити за мою довгу мовчанку, але я була відсутня у Парижі більше двох місяців і мені пошту не пересилали. Я перебувала в останнім часі (більше двох місяців) в іншій країні коло моєї важкохворої сестри Ірини, котра недавно померла. Це для мене дуже болюча втрата, а в послідніх часах я пережила вже смерть чимало моїх приятелів та дуже близької кузинки — цюці Волянської родом з Криворівні, з котрою я росла.

Ви собі не уявляєте, Пане Професоре, як мене Ваші листи зворушили та яку вдячність я почуваю супроти Вас, коли читаю, як Ви відчули, зрозуміли і оцінили мого батька. Ви так до нього ставитеся, як його давні приятелі, всі інші вже мертві. Так згадаю Коцюбинського, котрий часто приїздив до Вас, щоби провести літо з моїм батьком в Криворівні. Не знаю, чи маєте у Ваших руках книжечку, видану ще за життя батька «Переписка Гнатюка з Коцюбинським». Я не маю і не знаю, чи можу тут дістати.

Журнал «Вперед» я дістала, дуже дякую. Прошу видрукувати статтю «Мовні питання на Підкарпатській Русі». Мій найкращий гонорар — це Ваші статті, котрі Ви обіцяли мені прислати. Я тут особисто не маю ніяких для Вас матеріалів, але подам Вам список деяких статей, котрі ще є в моїх руках. Перешлю Вам в короткім часі досить велику фотографію мого батька, бо мушу Вам признатися, що моя мама бажала, щоб портрет був в Україні.

Для Чехословаччини ясно — я маю багато симпатії, точно як її мав мій батько. Коли би я вирішила портрет передати Вам, то лише як дарунок (про продаж нема мови).

Щодо спогадів — не знаю, чи зможу взятися за цю працю, тому прошу Вас переслати мені Ваші запити, на котрі я постаюся якнайкраще відповісти. Я просила вуйка Бодняра написати для Вас спогади, та ще не маю від нього відповіді на мій лист.

Не знаю, чи мій лист дійде до Вас перед Вашим виїздом, бо я лише кілька днів повернулася з похорону сестри.

27 вересня 1965 р., Париж

*З правдивою пошаною,
О. Гнатюк*

РЕЦЕНЗІЯ НА РУКОПИС МОНОГРАФІЇ «ВОЛОДИМИР ГНАТЮК» ДОКТОРА, КАНДИДАТА НАУК МИКОЛИ МУШИНКИ

Монографія «Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства» Миколи Мушинки — одне з перших найоб'ємніших наукових досліджень, присвячених вченому енциклопедичних знань Володимирю Гнатюку.

Автор глибоко знає дану тему і оперує величезним фактичним науковим матеріалом. До цього часу ще ні одне дослідження хоч би однієї ділянки діяльності В. Гнатюка не було так всебічно розкрито, як у рецензованій праці.

Вражає те, що автор монографії так ретельно опрацював всі джерела, які допомогли йому вперше написати об'єктивну наукову біографію В. Гнатюка, з котрої вже легко прослідковуєш, як виростав та формувався майбутній вчений.

Особливо важливе те, що В. Гнатюк показаний на фоні та у самому вирі тогочасних історичних та громадсько-політичних подій; як він формувався та виростав у молодого вченого під тим життєдайним впливом свого ідейного наставника та вчителя Івана Франка.

Яскраво показано змужніння В. Гнатюка як майбутнього вченого та активного громадського діяча в роки навчання його у Львівському університеті, під час підготовки та проведення святкування в 1898 році 25-ліття літературної та громадської діяльності І. Франка. Тут показано В. Гнатюка як енергійного і дуже здібного організатора, який доводить задуману справу до переможного кінця.

З праці видно, як виростає велич вченого, шлях якого у велику науку особливо дуже швидко розпочався після того, як він стає секретарем Наукового товариства імені Шевченка у Львові. З твердих революційно-демократичних позицій він вже не сходив до кінця свого життя.

В біографії дуже добре опрацьовано наслідки всіх наукових експедицій В. Гнатюка. Цінним є те, що автор так ретельно просліджує разом з кожною експедицією і зростання фаховості В. Гнатюка як фольклориста.

Одну із сторінок біографії становлять щирі дружні та дуже плідні наукові зв'язки В. Гнатюка з багатьма вченими Слов'янщини, як: І. Франком, Ф. Вовком, А. Кримським, М. Сумцовим, О. Шахматовим, І. Полівкою, Ф. Черні, Ф. Тихим, Ф. Главачком, Я. Бодуеном де Куртене та іншими.

Дуже цікаво висвітлено ті сторінки біографії вченого, коли настає той час, як було встановлено Радянську владу на Україні та утворилася Всеукраїнська Академія наук у Києві. Саме завдяки своїм щирим друзям та їхнім турботам він стає одним із найактивніших співпрацівників цієї наукової інституції, яка його одним з перших вчених із Західної України удостоїла в 1924 році почесного звання академіка ВУАН.

Цінним й оригінальним є те, що відразу ж після закінчення першого розділу монографії подано «Примітки», що набагато полегшить в майбутньому у роботі з працею, хто глибоко вивчатиме її.

Другий розділ «Фольклористично-етнографічна діяльність» рецензованої праці цікава тим, що він набагато збагатився новими джерелами та науковими обґрунтуваннями і висновками, що були зроблені у попередніх монографіях про В. Гнатюка інших авторів.

Автор показує вже на початку розділу, що В. Гнатюк ще під стріхою батьківської хати стає на шлях майбутнього фольклориста та етнографа. Особливо цінним даний розділ є тим, що в ньому так сумлінно розглянуто всі фольклорні збірки вченого та зроблено їхній науковий аналіз. Все це засвідчує про надзвичайну їхню цінність для науки в наш час.

Третій розділ монографії «Діяльність на літературному полі» — детальний розгляд автором діяльності вченого на царині літератури. Тут принагідно також згадати, що до цього часу це питання висвітлювалося лише фрагментарно. І знову вражає багатство джерельних матеріалів, що вперше увійшли в науковий обіг в даній монографії Миколи Мушинки. Про це засвідчують примітки, що подані в кінці розділу.

Четвертий розділ «Мовознавча діяльність» — це перше таке ґрунтовне наукове дослідження діяльності В. Гнатюка як мовознавця. До сьогоднішнього дня лише фрагментарно розглядалося це питання як у монографіях, так і в журнальних статтях на Радянській Україні.

І знову ж таки цікаво те, що автор монографії прослідковує те, як вже з публікації своєї першої наукової праці «Лірники» (1896 р.) В. Гнатюк розпочинає свою мовознавчу діяльність ще студентом університету, коли додає до праці «Словарець лірницького говору».

Завдяки науковому аналізу автор монографії досяг такого величного результату, що перед кожним, хто працюватиме з даним науковим дослідженням, постає великий вчений-мовознавець. Відрадно й те, що так чітко по-науковому проаналізовано вперше діяльність В. Гнатюка у час різних реформ у мовознавстві в перші роки Радянської влади на Україні. А особливо цікаво те, що було реалізовано з позиції вченого.

Найціннішим є те, що передбачення вченого щодо мови і мовознавства, літератури та літературознавства реалізовано на Україні в наш час.

Монографія має прекрасний науково-бібліографічний та довідковий апарат, фото-документацію та багатий фотоілюстрований матеріал, який так прислужиться в роботі над працею науковцям, студентам та всім шанувальникам імені В. Гнатюка.

Введення до книги найновіших матеріалів про вшанування Володимира Гнатюка на його батьківщині, про всі ті урочистос-

ті з нагоди 100-річчя вченого, про нові пам'ятники, Меморіальний музей академіка в його рідному Велесневі, про вихід у світ книг його, праць про нього особливо поживають інтерес до монографії.

Поруч з тим усім, що робить працю дуже актуальною, є декілька огріхів, що легко виправити ще до її появи в друці. Ось кілька з них.

В біографії потрібно негайно змінити «с. Пужники» на «с. Велеснів», бо у «Свідощві про народження та хрещення» так записано і занесено імена хресних батьків-велеснівців. Вважаю, що треба таки писати «Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР», «Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М.Т. Рильського АН УРСР»; дійти також єдиного написання «Хв. Вовк» чи «Ф. Вовк»; взяти до уваги, що перший варіант музики до «Вічного революціонера» Івана Франка написав Станіслав Людкевич в 1898 році, а Микола Лисенко аж у 1905 році; необхідно зробити уточнення про те, що «... повість «Забобон» Леся Мартовича видав через рік після смерті письменника Володимир Гнатюк в 1917 році та з невеличкою власною передмовою, перед якою подав знайдену ним же фотографію автора»; чітко зазначити, що «...збірник Максима Горького «Мальва та інші оповідання» (у перекладах В. Гнатюка, С. Гуменюка та М. Лозинського).

Монографія Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка написана жвавою мовою, що дуже полегшує її читання, високий науковий виклад досліджуваного предмету говорить про те, що вона варта того, щоб її якнайскоріше було видано у світ.

20 вересня 1986 р., м. Пряшів, ЧССР

Остан Черемшинський,
завідувач Велеснівського
етнографічно-меморіального музею
В.М. Гнатюка (Монастириський район
Тернопільської області, Українська РСР)

СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ З ВОЛОДИМИРОМ ГНАТЮКОМ

Секретар Наукового товариства ім. Шевченка в Європі професор Аркадій Жуковський, інформуючи мене про ухвалення до друку моєї праці про Володимира Гнатюка, попросив підшукати людину, яка би написала статтю про її автора та його внесок до гнатюкознавства. Таке завдання є понад мої сили. По-перше, якось незручно самому звертатися до людей з проханням: «Напиши про мене статтю!»; по-друге, не так легко знайти в нашому таборі людину, яка би погодилася написати таку статтю, тим більше, щоб опублікувати її у виданні НТШ. Той, хто би міг — не сміє, а хто сміє — не вміє...

І ось я вирішив сам написати таку статтю. Та ж за понад тридцять років науково-дослідної діяльності гнатюківська тема майже не сходила з мого робочого стола. Гнатюк був для мене ідеалом вченого і людини. І чим глибше я вникав у його життя і творчість, тим більше я ним захоплювався. Між нами виникло якесь внутрішнє споріднення. Гнатюк став для мене своєрідним мірилом наукових та людських вартостей. Шукаючи відповідь на ту або іншу проблему, я часто ставив собі питання: «А як би рішав цю проблему Гнатюк?» І майже завжди знаходив у нього однозначну відповідь. Це торкалося не лише суто наукових тем, а й щоденного людського життя, особливо у критичних ситуаціях, коли проблеми треба було вирішувати недвозначно. А таких ситуацій було у моєму житті немало. Можу без перебільшення сказати, що Гнатюк був моїм постійним і найвірнішим супутником на життєвих стежках, і я намагався не залишитися перед ним у боргу: нікому я не присвятив стільки праці, як йому.

Гаслом Гнатюка було: вимогливість до себе, працьовитість та чесність, чесність з собою. В дусі цих принципів і я би хотів написати свою розповідь.

* * *

Вперше ім'я Володимира Гнатюка я почув десь у 1955 р. — тобто на початку свого високошкільного навчання у Празі — від професора Івана Панькевича.

А було це так. Після однієї з його лекцій з української мови у Карловому університеті я признався йому, що цікавився фолькло-

ром своєї вузької батьківщини — Пряшівщини і попросив його поради мені літературу про цей предмет. Тоді я думав, що дослідженням фольклору цього регіону до того часу ніхто серйозно не займався. Панькевич щиро підтримав моє зацікавлення і порадив мені познайомитись у першу чергу з працями В. Гнатюка, назвавши кілька з них.

У той самий день я позичив собі у Слов'янській бібліотеці перші три томи його «*Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*» і був мило здивований, що вони містять велику кількість фольклорних записів навіть з недалекої околиці мого рідного села Курова на Бардіївщині. Пізніше я ознайомився і з іншими його працями, і кожна з них була для мене немалим відкриттям.

В. Гнатюк мав великий вплив і на моє національне самоусвідомлення.

Мушу сказати, що мене з дитинства школа виховувала у російському дусі. В рідному селі я відвідував російську («русскую») початкову школу, у Пряшеві — російську гімназію (згодом перетворену в одинадцятирічку). Я, як і вся моя генерація, гордо голосився до російської національності та з певним презирством дивився на «український націоналізм», нічогосінько про нього не знаючи. Після матури я записався в Інститут російської мови та літератури у Празі. Правда, вже в останніх класах гімназії я під значним впливом творів Шевченка почав сумніватися у своїй російській національності, однак остаточно на українську національну платформу став лише у Празі. Немалу роль тут зіграли твори Гнатюка «*Русини в Угорщині*», «*Словаки чи русини?*», «*Русини Пряшівської єпархії і їх говори*» тощо. Праці Гнатюка я брав зі собою і у студентські фольклорні та діалектологічні експедиції, що їх організували викладачка фольклору Ева Врабцова та згадуваний професор І. Панькевич. Окремі твори з них я часто читав селянам, щоб нав'язати з ними контакт і здобути їхнє довір'я. І вони розуміли їх не гірше за мене.

У читальні Празької слов'янської бібліотеки, де я був майже щоденним відвідувачем, довелося мені просидіти сотні годин над окремими томами видань Гнатюка: «*Етнографічний збірник*», «*Матеріали до української етнології*», «*Літературно-науковий вісник*» тощо. Деякі праці Гнатюка позичали мені І. Панькевич та Орест Зілінський зі своїх бібліотек. Великим сюрпризом для мене була праця В. Гнатюка «*Українська народня словесність*», подарована мені

професором Панькевичем. Це була перша книжка гнатюкіани у моїй приватній бібліотеці.

Професор Панькевич нам, студентам, часто розповідав про Б. Гнатюка, методику його польової роботи, текстологічні принципи, редакторську працю тощо. Говорив і про свої особисті взаємини з ним, що сягали ще до студентських років Панькевича. Не раз він підкреслював, що саме Гнатюк спрямував його на дослідження мови і народної культури закарпатських українців. Любов і повага до свого учителя й друга якимось непомітно переносилася і на нас, студентів. У 1958 р. І. Панькевич несподівано помер. У своєму некролозі про нього, що його журнал Чехо-Словацької Академії наук «*Český Lid*» опублікував як передову статтю, я наголосив його взаємини з В. Гнатюком (1958, ч. 4.).

Після закінчення вузу та відбуття дворічної служби в армії я у 1960 р. поступив на роботу у новозаснований Кабінет народної словесності при кафедрі української мови та літератури Пряшівського філософічного факультету університету ім. Шафарика, згодом перетвореного на дослідний кабінет україністики. Тут вивчення праць В. Гнатюка входило у моє «робоче навантаження». Правда, у пряшівських бібліотеках не було тоді жодної його праці. І мені, і колезі М. Гиряку довелося позичати їх у Празі та Братіславі.

У 1963 р. я поступив у наукову аспірантуру на кафедрі етнографії та фольклору філософського факультету Карлового університету у Празі. Мій керівник, професор Карел Дворжак, у списку обов'язкової літератури, яку довелося мені вивчити, запропонував і основні праці В. Гнатюка, присвячені Угорській Русі.

У тому ж 1963 р. я написав свою першу працю «*З історії дослідження фольклору українців Східньої Словаччини до першої світової війни*», в якій кілька сторінок присвятив В. Гнатюкові та його експедиціям на Пряшівщину. Через два роки її було опубліковано у першому випуску «*Наукового збірника Музею української культури в Свиднику*»¹.

Із наукових праць В. Гнатюка мене дуже зацікавила його розвідка «*Пісенні новотвори в українсько-руській народній поезії*»², в якій він опублікував і охарактеризував кілька переселен-

¹Пряшів, 1965, ч. 1. — С. 181-213.

²ЗНТШ, т. I, 1902. — С. 1-37; т. II, 1903. — С. 38-67.

ських (емігрантських) пісень, головним чином із Закарпаття. Мене здивував факт, що після Гнатюка ніхто не займався глибшим вивченням цих пісень і взагалі фольклору емігрантів-заробітчан. Зібравши в українських селах Східної Словаччини декілька десятків емігрантських пісень та спогадів колишніх заробітчан у ЗДА, Канаді, Аргентині, Бразилії, Уругваї та інших країнах, я вирішив, після консультації з професором Дворжаком, опрацювати цей матеріал у кандидатській дисертації *«Відображення еміграції у фольклорі українців Східної Словаччини»*. Цю тему було ухвалено в усіх інстанціях, починаючи кафедрою і закінчуючи міністерством.

Професор Дворжак був прекрасним спеціалістом у ділянці чеської та слов'янської фольклористики, однак українською фольклористикою він спеціально не займався. А оскільки в Чехо-Словаччині у той час не було такого спеціаліста, він домігся того, що чехо-словацьке Міністерство шкіл у вересні 1964 р. вислало мене на трирічне відрядження (стаж) на філологічний факультет Київського державного університету ім. Шевченка, чим я був незвичайно втішений³.

Там мене прийняли дуже щиро, закріпивши за професором М. Грицаєм, спеціалістом із давньої української літератури та фольклору, однак до теми моєї кандидатської дисертації «начальство» поставилося з певним застереженням. «Фольклор еміграції» вже своєю назвою викликав асоціацію з «буржуазно-націоналістичним фольклором». Мої пояснення, що я буду вивчати виключно фольклор «заробітчанської еміграції», тобто фольклор трудового народу, не переконали моїх шефів. Одним словом, сказали, що для емігрантського фольклору навіть на Україні нема спеціаліста і порадили обрати іншу тему наукової дисертації.

Саме тоді, у 1964 р., вийшла у Києві прекрасна монографія Михайла Яценка *«Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність»*, яку я прочитав одним дихом, а згодом навіть процензував у пресі⁴. З неї я довідався, що у Київському інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР існує багата рукописна спадщина В. Гнатюка, у Львові — його ба-

³Я і надалі залишався аспірантом Карлового університету у Празі, а, згідно з планом, до Києва мав їздити двічі-тричі на рік, щоразу на 1-3 місяці.

⁴М. Мушинка. Книжка про дослідника нашого фольклору. *Дукля*. — Пряшів, 1965, ч. 2. — С. 103-106; *Nové práce k poznaniu života a diela V. Hnat'uka. Slovenský národopis*. — Bratislava, 1968, č. 1, s. 134-136.

гате листування тощо. Тому, коли мені було запропоновано тему «*Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття і його зв'язки з Чехо-Словаччиною*», я з радістю прийняв цю пропозицію, тим більше, що М. Т. Яценко та О. І. Дей — кращі українські гнатюкознавці, погодилися бути моїми неофіційними керівниками, а згодом і справді надали мені всебічну допомогу. М.Т. Яценко дав у моє розпорядження свою бібліографію друкованих праць В. Гнатюка про Закарпатську Україну та Пряшівщину, яка мені значно полегшила вивчення спадщини В. Гнатюка, порадив, де їх шукати тощо. Від нього я отримав і авторський примірник його книжки з дедикацією. Хоч я і надалі був закріплений за Київським університетом, більшість часу проводив у стінах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, де працювали вищезгадані дослідники.

У Києві на той час (середина 60-х років) панувала атмосфера інтенсивних пошуків на культурній ниві, зокрема у молодій творчій інтелігенції, яка згодом увійшла в історію під неофіційною назвою «шістдесятники». Їхні ідеї були й моїми ідеями, тому я швидко зав'язав дружні стосунки з цією інтелігенцією. Я брав участь у різних літературних вечорах, диспутах, театральних виставах, концертах тощо. Ніколи не забуду дискусії після демонстрації кінофільму Параджанова «*Тіні забутих предків*», здається, у якомусь київському клубі⁵, подорожі зі студентами до Полтави та ночування в якомусь селі (здається, Лазірки) між Києвом і Полтавою, вечорів у етнографічному музеї Івана Макаровича Гончара тощо.

Мій аспірантський план передбачав і фольклорні експедиції до земляків із Пряшівщини у Ровенській та Волинській областях, переселених туди у 1946-47 рр. на підставі договору між урядами СРСР та ЧСР про обмін населенням. Серед них я прожив кілька незабутніх тижнів, мандруючи із села в село на попутних машинах, колгоспних возах, але здебільшого пішки. Деякі свої враження я описав у циклі репортажів «*У земляків на Україні*», публікованих у газеті «*Нове життя*»⁶.

⁵Кінофільм було поставлено за мотивами однойменної повісті М. Коцюбинського, написаної при безпосередній участі В. Гнатюка. Кінофільм користувався величезним успіхом також у Франції. Дочка В. Гнатюка Олександра збрала понад 20 рецензій про нього і 1968 р. за посередництва мене вислала до музею Коцюбинського у Чернігові (див. про це мою статтю в ж. «*Дружно вперед*», 1967, Пряшів, ч. 2. — С. 24-25).

⁶М. Мушинка. У земляків на Україні. *Нове життя*. — Пряшів, 1965, ч. 7-11.

Ясна річ, що, працюючи над такою дисертацією, я не міг обійтися без праці у наукових бібліотеках, а саме тоді, восени 1964 р., Київська наукова бібліотека була закрита після недавньої пожежі. Тому я навіть з радістю прийняв пропозицію своїх керівників розпочати вивчення життя та наукової спадщини В. Гнатюка у львівських бібліотеках та архівах, і 10-го листопада 1964 р. я відправився у Львів, де пробув до кінця року, а наступного року ще двічі повертався туди.

Надзвичайно багато матеріалу для своєї теми я знайшов у Львівській державній науковій бібліотеці, директором якої на той час був Євген Маркович Іванців — людина з глибокими знаннями і кришталєво чистим серцем. Він уважно стежив за друкованою продукцією прясівських українців, був зацікавлений у тому, щоб ця продукція регулярно потрапляла до його бібліотеки і шкодував, що прясівські видання, включно з періодикою, не можуть у Радянському Союзі дістатися офіційним шляхом за посередництвом компаній «Міжнародна книга», «Радянська книга», «Укркниготорг» тощо⁷. Я, зрозуміло, теж був зацікавлений у тому, щоб наші прясівські видання потрапили на Україну, і обіцяв йому залагодити цю справу шляхом книгообміну. Євген Маркович завів мене у склад обмінного фонду бібліотеки і сказав: «Якщо ви на Прясівщині хочете розвивати україністику як науку, ви не можете обійтися без видань Наукового товариства ім. Шевченка. Вибирайте, що вам потрібно, і забирайте з собою». По суті, це був склад НТШ, розміщений у просторому костьолі, заповненому книжками, дбайливо розложеними на полицях. Я рився у цьому складі цілих два дні. Кожна книжка була для мене скарбом, а вибрав я їх 586. Одразу ж ми уклали їхній список, упаковали в дерев'яні скринки і залізницею відправили до Пряшева на адресу Дослідного кабінету україністики.

У поси́лці були майже повні комплекти «Записок наукового товариства ім. Шевченка» (111 томів), «Етнографічного збірника» (17 тт.), «Збірника філологічної секції НТШ» (16 тт.), «Хроніки НТШ» (55 тт.), «Українсько-руського архіву» (14 тт.), «Матеріалів до етнології й антропології» (6 тт.), «Збірника математично-природничолікарської секції НТШ» (35 тт.), «Руської історичної бібліотеки»

⁷Як це не парадоксально, однак прясівські українські видання і досі (1987 рік) не потрапляють на книжковий ринок Радянської України.

(20 тт.), перші видання книжок І. Франка, О. Федьковича, С. Руданського, О. Маковея, відбитки окремих наукових праць В. Гнатюка, І. Верхратського, М. Возняка, Б. Грінченка тощо.

Видання більшості цих праць було пов'язано з іменем В. Гнатюка, довгорічного секретаря НТШ. Не треба підкреслювати, що для новозаснованого дослідного кабінету україністики це була надзвичайно цінна першоджерельна база, а для пізнання наукового доробку В. Гнатюка — неоціненний потік інформацій. Коли згодом появився перший том *«Наукового збірника Музею української культури у Свиднику»*, Євген Маркович був настільки захоплений ним, що і до Свидника передав усі видання НТШ із обмінного фонду бібліотеки — понад 500 томів. Про безкорисний подарунок Львівської наукової бібліотеки я написав статтю у *«Новому житті»*⁸.

За тих понад тисячу сто томів видань НТШ великої наукової вартості ми змогли бібліотеці вислати нашу пресу (*«Дуклю»*, *«Дружно вперед»*, *«Нове життя»*) та кілька десятків пряшівських українських книжок. Ціна пряшівських видань аж ніяк не могла рівнятися навіть з букіністською ціною (не говорячи вже про наукову) львівських посилок, і я весь час почував себе боржником перед Євгеном Марковичем. Коли я із Пряшева підтвердив йому одержання усіх книжок, він відповів: «Приємно мені, дорогий Миколо Івановичу, що в книгах, які Ви передали від нас (Дослідному кабінетові україністики та Музеєві української культури — М. М.) находите насолоду, тільки в ніякому разі не повинні Ви відчувати провини, про це й мови не може бути. Не забувайте, що в нас книги й досі лежали б мертвим капіталом, а книга стає цінним скарбом, коли її читають, коли вона може принести користь»⁹.

У зразково опрацьованому гнатюківському фонді Львівської наукової бібліотеки я знайшов листи майже 500 кореспондентів В. Гнатюка. Я їх інтенсивно перечитував, ексцерпував, а деяких навіть робив копії.

Отак я все краще і краще пізнавав життя видатного вченого і заглиблювався у його творчу лабораторію.

Беручись за дослідження життя і наукового доробку В. Гнатюка, я був переконаний, що на Україні, зокрема у Льво-

⁸Цінна посилка із Львова. *Нове життя*. — Пряшів, 1966, ч. 5. — С. 2.

⁹Лист Є.М. Іванцова до автора від 7. X .1966 р.

ві, я знайду людей, які знали його особисто. Від смерті Гнатюка минуло не цілих 40 років, отже, могли жити навіть його ровесники. Та довго не вдалося мені знайти жодного знайомого В. Гнатюка. Навіть М.Т. Яценко, автор монографії про В. Гнатюка, не знав жодного його очевидця. Щоб потрапити на будь-який слід, я поцікавився, хто віддав у Львівську наукову бібліотеку листування В. Гнатюка, інтуїтивно відчуваючи, що це мусів бути хтось з його рідні: може, одна з дочок, син¹⁰ або хтось інший. А коли це так, то у цього родича, напевно, ще залишилися деякі матеріали про Гнатюка. Але й цю справу з'ясувати виявилось не так легко. Нарешті працівники бібліотеки, які весь час ставилися до мене надзвичайно прихильно, десь в архівній книзі бібліотечних поповнень вичитали, що рукописний архів передав до бібліотеки якийсь Іван Андрійович Боднар з Тернополя. Виявилось, що він жив пізніше і, здається, учителював у Львові, бо в іншій книзі десь з кінця 30-х років він був поданий як читач бібліотеки НТШ, а там була і його львівська адреса. Мене, однак, застерігали, що мої розшуки — зайва витрата енергії, бо від того часу навіть вулиця, де Боднар тоді жив, кілька разів міняла назву. Він же міг загинути під час війни, умерти природною смертю, переселитися в інше місто, емігрувати за кордон і т. п. Та я все-таки не здавався. В історичному архіві мені сказали сучасну назву вулиці, яку я шукав, та на квартирі, яку я нарешті знайшов і яка колись належала Боднарові, жили молоді люди, котрі ніколи й не чули про нього. На цій вулиці я обійшов кілька квартир, але ніхто про Боднара не знав. Тоді я почав розпитувати старих людей просто на вулиці і навіть у парк зайшов, де знайшов бабусю-старожилку, котра Івана Боднара добре знала і навіть кілька років тому зустріла його у місті. «Живе він, — каже бабуся, — на вулиці Васнецова, на жаль, номера будинку і квартири я не знаю».

Маючи таку цінну інформацію, я вирішив обійти всі квартири на вул. Васнецова, і на свою велику радість при першому же вході знайшов старенького пенсіонера Івана Андрійовича Боднара, котрий виявився швагром Гнатюка¹¹.

Боднар був дуже здивований, що я цікавлюся життям В. Гна-

¹⁰Про те, що у Гнатюка було дві дочки і син, я знав від Панькевича, однак не пам'ятав їхніх імен, щоб розшукати їхні адреси.

¹¹Його дружина Текля була сестрою (не рідною) дружини Гнатюка Олени.

тюка, а ще більше здивував його факт, що його швагер не є захищений до числа «буржуазних націоналістів» і що про нього можна писати. Він чомусь був переконаний, що В. Гнатюк, як генеральний секретар НТШ, стоїть на одному списку з М. Грушевським, Д. Дорошенком, Д. Донцовим та іншими «українськими буржуазними націоналістами», про яких у той час невільно було сказати бодай доброго слова та й взагалі згадувати їхні імена. Коли я показав йому монографію М.Т. Яценка, недавно видану у Києві, його обличчя засяло радістю, а я здобув у нього повне довір'я.

Виявилось, що після смерті В. Гнатюка у 1926 р. його дружина деякий час мешкала у Львові, а потім переселилася до старшої дочки Ірини, що вийшла заміж за історика і підприємця Василя Косаренка-Косаровича (1891-1964) і жила, здається, у Берліні. Десь на Заході вона ніби не так давно умерла. Син Юрій, закінчивши Пржібрамську гірничу академію (у північній Чехії), під час більшовицької українізації виїхав із Чехо-Словаччини на Україну, де по ньому слід пропав на початку 30-х років.

Після виїзду дружини Гнатюка зі Львова Боднар зі своєю сім'єю чи то перейшов жити на їхню квартиру, чи успадкував усе устаткування квартири Гнатюка та його приватний архів. Архів він передав до наукової бібліотеки, а меблями і до того часу користувався.

— Стілець, на якому ви сидите, — Гнатюків, стіл — теж його, ця шафа — також із його квартири. Все це він купив ще за Австрії, за цісаря Франца Йосифа.

І щоб я не сумнівався у його словах, він подався у другу кімнату і десь з-за шафи витягнув олійний портрет В. Гнатюка у чорній широкій рамі. Портрет був заповищений і значно пошкоджений від вологи; фарба на кількох місцях повністю відпала. Та я одразу впізнав, що це той самий портрет, який у 1929 році Ф. Колесса опублікував у *«Збірнику праць, присвячених пам'яті Володимира Гнатюка»*¹². Далі він показав мені сімейні фотографії Гнатюка, кілька його рукописів, писаних дрібним «гнатюківським» почерком, який я вже добре знав із київських та львівських архівів. Між рукописами були його недруковані праці: *«Уваги про українську правопись і літературну мову»* (близько 150 стор.)¹³, збірка

¹² *Матеріали до української етнології й антропології*, т. XXI-XXII, част. 1. — Львів, 1929.

¹³ Фоторепродукцію першої сторінки цієї праці я згодом опублікував у *«Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику»*, т. III, 1967. — С. 93.

українських легенд (таких самих розмірів), виписки з літератури, дівочий альбом його дружини Олени з дописами Гнатюка, великий збірник народних пісень без титульної сторінки, писаний чужою рукою¹⁴, географічних карт із власноручним зазначенням маршрутів фольклорних експедицій В. Гнатюка та багато інших матеріалів. Але найбільше зацікавив мене невеличкий пожовклий зошит — збірник українських пісень, записаних польською транскрипцією на титульному листку, який я прочитав: «*Spiewy Slowiankie pod Strzechą Wiejską zbierane*». Та це ж знаменитий збірник Зоріяна Доленги-Ходаковського з початку ХІХ ст., який українські фольклористи вважали загубленим!

Я не скривав свого захоплення несподіваною знахідкою. Цей сонячний червневий день 1965 р. був для мене, можливо, найщасливішим у житті. Я почував себе золотокопом, що після виснажливої праці раптом знайшов цілу грудку золота.

Іван Андрійович поділяв мою радість, бо і сам був радий, що його швагер — академік ВУАН — діждався заслуженого визнання на своїй батьківщині та за її межами.

— Ці речі, — сказав він, показуючи на рукописи Гнатюка та інші матеріали, — для мене не мають жадної ціни, однак я з ними не можу розпоряджатися, бо вони належать дочці Гнатюка Олександрі. Мушу її запитати, що з ними робити.

Повернувшись додому, я зупинився на кілька днів в Ужгороді, щоб у тутешніх архівах дослідити зв'язки Гнатюка із Закарпатською Україною. Та виявилось, що Закарпатський обласний архів знаходиться не в Ужгороді, а у Берегові, а для праці у ньому потрібний окремий дозвіл, за яким мені радили поїхати до Києва. Дозволу я не добився, зате мав кілька цікавих і корисних зустрічей із фольклористом Петром Лінтуром, добре обізнаним з діяльністю Гнатюка на Закарпатті.

Після повернення з України до Чехо-Словаччини я зав'язав стосунки з деякими чеськими друзями та знайомими В. Гнатюка, листи котрих я знайшов у його кореспонденції, а саме: Франтішком Главачком, Франтішком Тіхим, Їржі Горакком та іншими. Велику допомогу дав мені Орест Зілінський, батько якого теж належав до близьких друзів Гнатюка. Марта Дольницька дала у моє розпорядження 78 листів Гнатюка до її батька І. Панькевича. Ф. Главачек написав на моє прохання спогади про свої взаєми-

¹⁴Згодом вияснилося, що це збірник Осипа Бодяньського.

ни і дружбу з В. Гнатюком, документовані уривками з їхнього взаємного листування.

Матеріалів у мене набралось стільки, що я вирішив видати окремих збірник, присвячений пам'яті В. Гнатюка. Своїм задумом я поділився з тодішнім директором Музею української культури у Свиднику Іваном Чабиняком, моїм добрим приятелем, який підтримав мою ініціативу і погодився з тим, щоб третій том *«Наукового збірника Музею української культури у Свиднику»* був присвячений Гнатюкові. Я, як головний редактор цього збірника, почав готувати його до друку. На той час в усій країні велася інтенсивна підготовка до VI Світового конгресу славистів, що мав відбутися (і відбувся) у серпні 1968 р. у Празі. Ми вирішили присвятити *«Гнатюківський збірник»* цьому світовому з'їзду, щоб таким чином надати йому більшу вагу та значення¹⁵.

Негайно після повернення з України я написав листа Олександрі Володимирівні Гнатюк у Париж. Поступово я їй вислав усе, що до того часу опублікував про її батька, фотографію його запусненої могили на Личаківському цвинтарі, поділився планами на майбутнє. Між нами зав'язалося цікаве листування.

Згідно з планом моїх подорожей до Радянського Союзу, у 1965 р. я двічі побував у Москві на консультації у професора Петра Григоровича Богатирьова, одного з кращих тогочасних російських фольклористів, завідувача кафедри фольклористики Московського державного університету. Майже весь міжвоєнний період П. Богатирьов прожив у Чехо-Словаччині. У 20-і роки він здійснив кілька фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпатську Україну та Пряшівщину. В деяких селах йому довелося записувати фольклор від тих самих інформаторів, від котрих

¹⁵Треба зауважити, що поряд з цією роботою я змушений був скласти ряд аспірантських іспитів з марксизму-ленінізму, філософії, чужих мов, т. зв. «ширшої бази» (література, історія, етнографія) та спеціалізації (українська та слов'янська фольклористика). І далі я частково виконував секретарські обов'язки в Дослідному кабінеті україністики, проводив дослідження на терені, готував до друку фольклорну антологію *«З глибини віків»* (в якій чимало місця було відведено матеріалам В. Гнатюка), писав статті до місцевої преси, готував радіопередачі тощо. Під час свого першого відрядження до Києва я на замовлення редакції ж. *«Народна творчість та етнографія»* написав обширну розвідку *«Фольклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження»*, яку згодом було опубліковано у збірнику *«Слов'янське літературознавство та фольклористика»* (Київ, 1968, вип. 4. — С. 72-89). В ній теж чимало місця було відведено В. Гнатюкові.

записував В. Гнатюк 20-30 років тому. Із зібраних матеріалів він встиг опублікувати лише незначну частину¹⁶. Богатирьов обіцяв до наступної консультації підготувати для мене неопубліковані матеріали своїх експедицій на Закарпатську Україну та Пряшівщину і висловив навіть бажання передати їх до Музею української культури. На жаль, наступної консультації вже не було. З ним я зустрічався лише в серпні 1968 року на VI Світовому з'їзді славистів у Празі.

Від П. Богатирьова я довідався багато цікавого про структуральну методику записування фольклору, яку він застосовував¹⁷.

Восени 1965 р. я знову поїхав на чергове тримісячне відрядження на Україну, де продовжував досліджувати творчість Гнатюка. Коли я під кінець відрядження знову приїхав до Івана Боднара до Львова, він показав мені листа Олександри Володимирівни, в якому вона писала: «Віддайте Мушинці все, що він буде хотіти із спадщини мого батька».

«Отже, — казав він, — беріть, що хочете!»

Для мене це була приємна несподіванка. Признаюся, що кортіло взяти усе, а Іван Андрійович, вірний вказівкам своєї родички, не заперечував би, однак якийсь внутрішній голос нашіптував: «Не будь лакомий... А що, коли все це заберуть в тебе на кордоні і цінні матеріали пропадуть? Таж не кожен митник знає їхню вартість».

Мій аспірантський план, ухвалений деканатом філологічного факультету Київського університету 14-го листопада 1965 року, передбачав для мене ще чотири шеститижневі подорожі до Радянського Союзу в 1966-67 рр.¹⁸ Маючи у своєму розпорядженні цін-

¹⁶В рамках іспиту з французької мови я переклав на словацьку мову його працю «*Les apparitions et les êtres surnaturels dans les croyances populaires de la Russie Subcarpatique*» (Париж, 1926).

¹⁷Одна з моїх консультацій у професора П. Богатирьова відбулася на Великдень 1965 р. Згідно з порадою П. Богатирьова, я бачив типове російське свячення паски в одній із церков на окраїні Москви. Наступного дня за його порадою я поїхав у Загорськ. Враження від обидвох подорожей приголомшуюче!

¹⁸3 1-го червня по 15-те липня 1966 р. я мав, між іншим, досліджувати зв'язки В. Гнатюка з Товариством ім. Венелина-Гуци в Одеському обласному архіві, а від 15-го вересня до 30-го жовтня 1966 р. мав продовжувати працю у львівських архівах та бібліотеках і здійснити подорож по слідах В. Гнатюка на Закарпатській Україні. З 15-го травня по 30-те червня 1967 р. план моєї аспірантури передбачав чергову консультацію у професора П. Богатирьова у Москві, працюю у Києві, Львові, Ужгороді, а з 30-го жовтня по 15-те грудня 1967 р. я мав остаточно завершити свою працю.

ні документи зі спадщини В. Гнатюка, я вирішив не поспішаючи перший раз взяти з собою «на пробу» портрет Гнатюка (реставрований зятем І. Боднара художником Г. Смольським) та кілька фотографій. Все інше я залишив у Івана Андрійовича «до наступного разу». За фотографії я не побоювався, для портрета Гнатюка я роздобув офіційну довідку. Однак для інших речей, не пов'язаних із В. Гнатюком, подібної довідки в мене не було. Їх в мене на кордоні конфіскували, а внаслідок того всі дальші аспірантські подорожі до Радянського Союзу були скасовані¹⁹.

Ця неприємна катастрофа не відрядила мене від улюбленої теми — Гнатюка. В мене без того було досить матеріалів про життя і діяльність В. Гнатюка. Протягом 1966 р. я закінчив кандидатську дисертацію і здав до друку *«Гнатюківський збірник»*.

Кольорову репродукцію портрета В. Гнатюка навесні 1966 р. я опублікував на обкладинці журналу *«Дружно вперед»* [ч. 5]²⁰ із закликом, щоб хтось із українських мистецтвознавців допоміг мені встановити автора картини. На мій заклик відгукнувся лише С. Гординський, який висловив думку, що автором портрета міг

¹⁹Серед документів, вилучених у мене на кордоні в Чопі під час митного огляду в грудні 1965 року, були, головним чином, матеріали «українського самвидаву»: рукопис праці Івана Дзуби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», статті Є. Сверстюка, І. Світличного, П. Караванського, вірші В. Симоненка, В. Голобородька тощо. Після кількадечних допитів в Ужгороді, в яких, крім працівників НКВС з Києва, брали участь і працівники Державної безпеки з Праги, я був звільнений з-під арешту і відправлений додому. Слідчі взяли з мене письмове зобов'язання, що про затримання буду мовчати. Це була головна умова продовження мого аспірантського перебування в Україні. Але наступного дня я повідомив про затримання і вилучені речі не лише людей з мого оточення в Чехо-Словаччині, але й друзів в Україні. Через це моє аспірантське перебування в Києві було скасовано, а «кримінальну справу» передано чехословацьким органам, які мене «покарали» лише в часі т. зв. «нормалізації» на початку 70-х років м. ст. майже 20-річним вилученням з наукового і громадського життя. Детальніше про це див.: М. Мушинка. *Колеса крутяться. Спогади*. — Пряшів, 1998. — С. 51-82.

²⁰Оригінал портрета я запозичив для експозиції Музею української культури у Свиднику, де він експонувався кілька років. Олійна копія з моєї кольорової репродукції в оригінальній рамі є виставлена у Велеснівському музеї В. Гнатюка. Я обіцяв подарувати туди оригінал портрета, про що кілька разів було повідомлено у пресі, навіть в академічному журналі *«Народна творчість та етнографія»* (1969, ч. 4. — С. 90), однак за єдиною умовою (яку у повідомленнях преси замовчено), що мені буде дозволено подарувати портрет особисто при якійсь урочистій нагоді. Оскільки такої нагоди в мене не було (мене не було запрошено ні на відкриття музею В. Гнатюка, ні на святкування 100-річчя з дня народження В. Гнатюка), портрет і досі висить у моєму кабінеті над робочим столом.

би бути М. Бойчук. Пізніше я встановив, що в 1910-1912 рр. М. Гнатюк та М. Бойчук проживали у Львові в одному будинку по вул. Чернецького (нині Винниченка) 26, чим припущення С. Гординського підтвердилися. На третій сторінці обкладинки того самого журналу я помістив велику групову фотографію з 1904 р., на якій В. Гнатюк сфотографований у колі найвишнішніх тодішніх представників української культури (М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк, К. Грушевська, І. Трут, В. Дорошенко та ін.)²¹.

Про «відкриття» мною Івана Боднара та важливих документів Гнатюківського архіву у його хаті я з «тактичних причин» не сказав нікому ні у Києві, ні у Львові. Навіть найближчим друзям я в цьому не зізнався. У своїй молодечій наївності я тоді надіявся, що мені і після «граничного делікту» буде дозволено закінчити аспірантуру на Україні згідно з планом. В архівах Львова і Києва залишилося ще багато документів, які мені треба було дослідити... До того, Іван Андрійович Боднар (інколи за посередництвом свого зятя Г. Смольського) повідомляв мене про знайдення у своїй хаті нових рукописів та фотографій Гнатюка і наполегливо просив приїхати та забрати з собою «цю писанину». Вірний заповіту Олександри Гнатюк, він запевняв мене, що до мого приїзду він не дасть цих матеріалів з рук за поріг хати.

Та коли мені стало зрозуміло, що мої подорожі на Україну так скоро не відновляться²², я порадив Іванові Андрійовичу запропонувати їх Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у Києві, де вже знаходилася основна частина архіву В. Гнатюка²³. У листі від 19 серпня 1966 р. Г. Смольський писав мені: «Я був у Києві і оповідав про Гнатюкові «речі». Цим дуже поцікавились...» Поцікавились, але подивитися на них чомусь ніхто не приїхав.

Наприкінці 1966 р. я подав адресу Івана Боднара Остапові Черемшинському, натхненному шанувальникові В. Гнатюка, піонервожатому в основній школі його рідного села, з яким я

²¹Опублікування цієї фотографії викликало значне незадоволення з боку «блюстителів порядку». Тодішній редактор журналу навіть догану за це отримав.

²²Я не помилявся, бо і справді мені було дозволено відвідати Україну лише через 14 років (у 1979).

²³Побудова окремого музею В. Гнатюка у Велесневі на той час ще не передбачалася.

інтенсивно листувався, висилаючи йому буквально все, що у Чехо-Словаччині появилось друком про його славного земляка. Саме тоді в нього виникла ідея побудувати у Велесневі хоча би невеличкий музей В. Гнатюка, оскільки рідна хата Гнатюка в селі вже не збереглася. Я написав йому, що на квартирі Боднара у Львові знаходяться усі меблі та цінна рукописна спадщина В. Гнатюка. Обладнання музею оригінальними меблями В. Гнатюка значно підвищило би його історичну вагу. Остапа Черемшинського не треба було двічі спонукати. В листі від 28 січня 1967 р. він писав мені: «Дуже вдячний Вам за адресу Івана Андрійовича Боднара».

Про мій лист він повідомив дирекцію Тернопільського краєзнавчого музею, яка доручила своєму працівникові Ігореві Гереті зайнятися цією справою. Влітку 1967 р. всі речі з квартири Боднара було перевезено до Тернопільського музею з тим, що після побудови музею у Велесневі їх буде перевезено туди²⁴.

У листі від 18 листопада 1967 р. Іван Боднар, Оксана та Григорій Смольські писали мені: «Поза тим заслуга Ваша, що Ви відгребли В. Гнатюка із забуття, і тут якась і Ваша доля впливу, що рішилися побудувати у Велесневі музей В. Гнатюка, куди помандрували із нашої хати експонати на ту ціль в дарунку ради пам'яті так визначної людини, спорідненої з нашим домом».

Правда, рукописи зі спадщини Гнатюка до Велеснева не потрапили. Вони залишилися у фондах Тернопільського краєзнавчого музею. Найцінніші з них — збірники Зоріяна Доленги-Ходаковського та О. Бодяньського через кілька років опублікував О.І. Дей²⁵.

Я щиро радий, що знайдена мною гнатюкіана була так ідеально використана, однак десь у кутику душі відчуваю не те що образу, а якийсь притаємний жаль, що і по цей день ніде ні одним словечком не було сказано, що до віднайдення цих цінних речей спричинився і якийсь Микола Мушинка із Пряшева. Нехай читач вибачить мені, але, пишучи цю «сповідь», я не міг не сказати і про це...

²⁴Деталі про це див.: Ігор Герета. Скарби з архіву В.М. Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. — Київ. — 1973, ч. 6. — С. 61-65.

²⁵*Українські народні пісні в записах Зоріяна Доленги-Ходаковського*. — Київ, 1974; *Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньски* / Упорядкування та примітки А.Ю. Ясенчук. Загальна і текстологічна редакція та вступна стаття О.І. Дея. — Київ, 1978.

Олександра Гнатюк, побачивши мою фотографію запусненої могили В. Гнатюка на Личаківському кладовищі у Львові, виявила бажання на власні кошти побудувати достойний пам'ятник на могилі свого батька і попросила мене зайнятися цією справою. Для мене, громадянина іншої країни, це була нелегка справа, та все ж таки я пообіцяв їй докласти усіх зусиль, щоб побудувати пам'ятник.

Серед своїх львівських друзів-художників я знайшов архітектора та скульптора Василя Одрехівського. Останній приїхав до Пряшева, ми навіть про ціну домовилися, але згодом виявилось, що для побудови пам'ятника необхідно офіційний дозвіл радянських органів, а громадяни інших країн можуть звертатися до цих органів лише за посередництвом радянських дипломатичних представництв у своїх країнах. Це все було пов'язано з неймовірною волокитою. У празькому посольстві мені сказали, що дочка Гнатюка повинна у цій справі звернутися до радянського посольства у Парижі, а вона не хотіла цього робити, боячись, щоб її французькі органи не запідозрили у шпигунстві.

Порушуючи дипломатичний порядок, я звернувся у цій справі прямо до Міністерства культури УРСР і, не одержавши відповіді, написав листа до новозаснованого Товариства охорони природи та пам'ятників культури у Києві. Я писав про жалюгідний стан могили академіка АН УРСР у Львові, про бажання дочки Гнатюка фінансувати побудову пам'ятника, про моє бажання віддати на цю справу гонорар, одержаний за упорядкування *«Гнатюківського збірника»* тощо. Звідти я відповіді не отримав, однак пізніше довідався, що мого листа розглядали в якійсь комісії АН УРСР і вирішили побудувати пам'ятник В. Гнатюкові на державні кошти. Чи це правда, не знаю, однак у 1971 р. з нагоди 100-річчя від народження В. Гнатюка на його могилі і справді було на державні кошти побудовано гарний кам'яний пам'ятник роботи Л. Біганича.

Навесні 1966 р. до Пряшева приїхали «нав'язувати контакти» із первісною батьківщиною два найвизначніші представники культурного життя югославських русинів — директор видавництва «Руське слово» Дюра Латяк та директор видавництва шкільних підручників Дюра Варга. На офіційних місцях у Пряшеві їх прийняли досить холодно, вони понад тиж-

день жили у мене на квартирі — у невеличкій кімнаті студентського гуртожитку. Я був здивований, що вони майже нічого не знали про подорож В. Гнатюка до Сербії 1897 р. та друковані матеріали з цієї подорожі. Прочитавши «Руські оселі у Бачці», «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» та деякі інші його праці, вони поверталися з Пряшева не менш захоплені Гнатюком, ніж ним був захоплений я.

На замовлення Д. Ляняка я написав статтю «Володимир Гнатюк і Східня Словащина», яку у перекладі на русинську мову було опубліковано як передову у журналі «Літературне слово»²⁶.

Ще у Пряшеві я подарував Д. Лянякові свій примірник двох «бачванських» томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» і запропонував йому перевидати хоча би вибране з цих матеріалів. Д. Ляняк охоче погодився і попросив мене написати обширний вступ до перевидання, з чим знов охоче погодився я, і ми поданням рук заключили контракт. Навесні 1967 р. у Руському Керестурі і справді вийшов гарно оформлений збірник народних казок В. Гнатюка «Народни приповідки бачванських Русиних. По етнографічних материялох Володимира Гнатюка», упорядкований Д. Ляняком із моєю 70-сторінковою розвідкою «В. Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії», що появилася й окремою брошурою під тією ж назвою. Це була не лише перша вичерпна робота про В. Гнатюка, але і перша праця, видана українською мовою у післявоєнній Югославії.

У Руському Керестурі, Коцурі, Новому Саді та інших місцях, заселених русинами, праця зробила мені дуже добре реноме, і коли влітку 1967 р. ми з дружиною вирушили в експедицію по слідах В. Гнатюка у Бачці, мене скрізь вітали немов високого дипломата.

З того часу я, як і Гнатюк 80 років тому, на все життя полюбив цю невеличку етнічну групу побратимів по крові. В їхній пресі я опублікував чимало інших праць, в тому числі і такі «гнатюкознавчі», як «Листування Гавриїла Костельника з Володимиром Гнатюком»²⁷, «Зв'язки В. Гнатюка з югославськими Русинами [Листування М. Врабеля та Ю. Біндаса з

²⁶М. Мушинка. Володимир Гнатюк и восточна Словацка. *Литературне слово*, Руски Керестур, 1966, ч. 7. — С. 1-3.

²⁷*Шветлосц.* — Нови сад, 1967, ч. 3. — С. 161-177.

В. Гнатюком]»²⁸, «Припознанє з нагоди ювілея В. Гнатюка»²⁹ та деякі інші³⁰.

На жаль, моя співпраця з югославськими русинами не з моєї вини після 1972 р. на кілька років припинилася³¹. Та ще до того на підставі письмового контракту з видавництвом «Руске слово» у Новому Саді я написав наукову працю «Народні пісні та обряди русинів Войводини», побудовану в основному на матеріалах В. Гнатюка (294 стор. — теоретична частина, та понад 500 стор. текстів). Це була перша частина великої задуманої праці «Фольклор русинів Войводини», саме вона стала першожертвою «офіційних» контактів між Пряшівщиною та Войводиною³².

Дисертацію «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з Чехо-Словаччиною» я успішно захистив перед вченою радою філософського факультету Карлового університету у Празі 9-го листопада 1967 р.

Офіційними опонентами були директор Слов'янського інституту у Празі Юліус Доланський, директор Інституту етнографії та фольклору ЧСАН у Празі доктор Яромір Єх, професор Карлового університету у Празі Карел Горалек, науковий пра-

²⁸ Там само, 1971, ч. 3. — С. 221-139.

²⁹ Руске слово. — Нови Сад, 1971, ч. 18. — С. 7.

³⁰ Повну бібліографію моїх статей, опублікованих у пресі югославських русинів-українців див.: Ю. Гривняк. Библиография друкованих работ Миколи Мушинки, пов'язаних з Русинами Югославії. *Нова Думка*, ч. 53, Вуковар, 1986. — С. 33-34.

³¹ А сталося це так: югославські русини, предки яких 250 років тому переселилися із Пряшівщини у Войводину, були широ зацікавлені у контактах зі своєю прабатьківщиною, однак налагодити ці контакти їм довго не вдавалося (а, по суті, їх немає й досі). Керівні працівники ЦК КСУТ на їхні пропозиції або не відповідали, або здійснювали різні, інколи дріб'язкові, перешкоди, через які ніби не можна контакти між русинами Войводини та Пряшівщини поставити на офіційну базу. Під час відвідин однієї з делегацій керівників видавництва «Руське Слово» на ЦК КСУТ десь у 1972 р. аргументація ксутівців була приблизно така: «Ми не можемо співпрацювати з Вами, якщо Ви на сторінках своєї преси даєте простір людям, яких у нас заборонено друкувати... Отже, вибирайте: або офіційна співпраця з нами, або неофіційна співпраця з Мушиною...» Вони вибрали «офіційну співпрацю».

³² Пізніше (1976 р.) вона у перекладі на русинську мову вийшла друком як анонімний твір тиражем 200 примірників «за інterne хасноване» без моєї згоди і відома. Про її надрукування я довідався лише 1981 р. у Парижі.

цівник Інституту мов та літератур ЧСАН Орест Зілінський, завідувачка дослідного кабінету україністики філософічного факультету у Пряшеві Олена Рудловчак та завідувач кафедри музики педагогічного факультету у Пряшеві Юрій Костюк.

Усі високо оцінювали багатство зібраного матеріалу та спосіб його інтерпретації й рекомендували видати працю друком. Але де? У Пряшеві щойно вийшли «Українські казки Східної Словаччини» В. Гнатюка, упорядковані моїм колегою по роботі М. Гиряком. У друзі знаходився мій «Гнатюківський збірник», видання ще однієї «Гнатюківської» книжки не приходило до уваги. Видавництва на Україні були для мене герметично закриті. У Празі, Брні, Братіславі чеські та словацькі фольклористи роками чекали на видання своїх праць, набагато цінніших, ніж була моя. Подібна ситуація була і на моєму факультеті, де роками треба було чекати на опублікування статті у факультетському збірнику, а видання книжки було розкішшю навіть для старого професора, а не для починаючого асистента.

Одну копію своєї кандидатської дисертації я вислав дочці В. Гнатюка Олександрі. Вона подала деякі зауваження та доповнення до життєписного розділу, які я, зрозуміло, прийняв. У цілому вона була дуже рада, що я зайнявся дослідженням життя та творчості її батька. Про цілий ряд справ вона хотіла поговорити зі мною особисто, тому наприкінці 1967 р. вислала мені офіційне запрошення на відвідини до Парижа. Лувр, Нотр-Дам, сквер Шевченка, Монпарнас, Пігаль та десятки інших місць, знаних мені з літератури чи кінофільмів! А в тому таємничому Парижі живе рідна дочка мого життєвого ідеалу, яка може значно поширити горизонт моїх знань про нього. І це все, що досі було для мене нездійсненним сном, виявилось реальною справою. Вистачив це один підпис під резолюцією «Подорож дозволяється». Та добитися такого підпису було не так легко. І у Пряшеві, і у Кошицях мою заяву на подорож до Франції відхилили. Я подав відкликання до найвищих органів у Празі і у квітні 1968 р. одержав дозвіл на виїзд³³.

У Париж я приїхав в середині травня, напередодні генерально-го страйку: не працювали ні метро, ні міський транспорт, ні магазини, на вулицях гори невивезеного сміття, всюди залишки від не-

³³Моя подорож у Париж була конкретним позитивним результатом «Празької весни».

давніх барикад, усі вулиці Латинського кварталу, де на той час я мешкав, день і ніч заповнені студентами, театр «Одеон» «окупований» молоддю, під мостами Сени — групи «гіпі» з цілого світу... Я і справді потрапив в інший світ³⁴.

Олександра Володимирівна не на жарт перелякана. А що, коли й у Франції настане революція? Та все ж таки ми з нею пішки добираємося з центру міста до її квартири у Бане (Bagneux), де вона мене пригощає смачними стравами, чудовим вином та розповідає про свого батька. Кожне її слово я впиваю в себе і шкодую, що вона не дозволяє записати її розповідь на магнітну стрічку. Навіть коли я пробую щось занотувати вручну, вона насторожується. Як не як, вона бачить мене вперше в житті, а я є людиною з-поза «залізної занавіси». Як гість, мушу респектувати її бажання.

У Сарселі я познайомився з працівниками НТШ, які регулярно за посередництвом книготоргових компаній одержували всю пряшівську українську книжкову продукцію. Добре обізнані вони і з моїми книжками та статтями, а «Гнатюківським збірником» вони навіть захоплені.

— Чи не хотіли би Ви видати свою дисертацію «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття» у нас як окремий том «Записок наукового товариства ім. Шевченка»? — запитує мене секретар НТШ Аркадій Жуковський, про якого я незадовго перед від'їздом прочитав гарну статтю на сторінках київської «Літературної України». — Гнатюк був довгорічним секретарем нашого Товариства, і ми би дуже радо присвятили його світлій пам'яті окрему книжку, тим більше, що через три роки буде 100 років з дня його народження.

Виявилось, що і він, і голова НТШ Володимир Кубійович (якого якраз тоді у Сарселі не було) вже прочитали рукопис моєї праці, яка їм в цілому сподобалася.

Не мушу підкреслювати, що опублікування моєї праці у виданні, де колись друкувалися праці В. Гнатюка, І. Франка, М. Грушевського, Ф. Колесси, З. Кузелі та десятків інших велетнів української науки, було для мене, починаючого науковця, неабиякою честю. Однак я жив у країні з відмінним політичним

³⁴Свої враження я описав у репортажах: «Сучасна Франція очима українця Пряшівщини» (*Нове життя*, 1968, ч. 29. — С. 7-8) та «Десять днів у Парижі» (*Дружно вперед*. — Пряшів, 1968, ч. 7. — С. 10-12).

ладом, дотримувався законів своєї держави і не міг вирішити це питання без консультації з моїми шефами.

Пояснивши це все А. Жуковському, я обіцяв з'ясувати це питання після повернення до Чехо-Словацьчини і відповісти йому листовно. Знаючи пряшівські умови, я не робив собі ілюзій, що мої працедавці дадуть мені дозвіл на опублікування книжки за кордоном.

Та все ж таки, скориставшись певним лібералізмом «празької весни», я службовим порядком подав відповідну заяву своєму безпосередньому шефові — завідувачеві кафедри української мови та літератури П.П. Бунганичеві, який після консультації з відповідними органами дав мені письмову згоду на видання праці у «Записках НТШ» у Парижі. Подібну письмову згоду я отримав і від деканату філософічного факультету Пряшівського університету ім. Шафарика³⁵. Озброєний такими довідками, я вислав наново відредагований і значно скорочений рукопис своєї дисертації до Парижа, а через кілька місяців мені вдруге дозволили поїхати туди, щоб на місці з'ясувати деталі видання. Вдруге я приїхав у Париж як турист влітку 1969 р. разом із дружиною. Цього разу я вже міг обговорити з видавництвом конкретні справи видання моєї книжки. Мені сказали, що моя книжка вийде через кілька місяців, однак різні «об'єктивні» причини значно продовжили термін видання³⁶.

Наприкінці 1967 р. Свидницький музей української культури видав за мою редакцією «*Науковий збірник, присвячений пам'яті Володимира Гнатюка*»³⁷.

³⁵Пізніше не раз закидували мені, що свою роботу про В. Гнатюка я вивіз на Захід «контрабандою». Щоб спростувати такі твердження, я подаю дослівний текст довідки від 6 червня 1968 р.: «Na základe Vašej žiadosti a na návrh Katedry ukrajinského jazyka a literatúry dekanstvo nemá námietok, aby Vaša práca «Volodymyr Hnat'uk — doslidnyk fol'kloru Zakarpatt'a» bola uverejnená tlačou v «Zapyskach Naukovoho Tovarystva im. Ševčenko» v Paríži, Francúzko. Súčasne sme vzali na vedomie prehlásenie Katedry ukrajinského jazyka a literatúry, že v spominanej práci nenachádzajú sa údaje predstavujúce predmet štátneho alebo hospodárskeho tajomstva ČSSR. Doc. PhDr. Tibor Halečka CSc, dekan».

³⁶І про другу подорож до Франції я написав репортаж, однак їй уже не судилося вийти у світ, оскільки після інвазії військ Варшавського договору в серпні 1968 року ця тема стала небажаною, і політична цензура забракувала мою статтю.

³⁷Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. 3. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Головний редактор М. Мушинка. Редколегія: М. Дубай, О. Зілинський, І. Костюк, Й. Шелелець. Відповідальний редактор І. Чабиняк. — Пряшів, 1967. — 464 с.

Зміст збірника, вступне слово до якого написав визначний чеський етнограф, академік ЧСАН Їржі Горак, я поділив на три частини. У першій (стор. 17-220) я подав розвідки, безпосередньо пов'язані з життям і науковою діяльністю В. Гнатюка. На першому місці це новознайдена розвідка В. Гнатюка «*В справі літературної мови підкарпатських русинів*». В. Гнатюк написав її 1924 р. на замовлення чеського українознавця Франтішка Тіхого, який хотів її опублікувати в ювілейному номері журналу «*Slovanský Přehled*», що з ним Гнатюк співпрацював ще на початку своєї наукової діяльності, однак її «український дух» був не до вподоби чеським москвофілам, тому її не дозволили друкувати.

Далі йдуть спогади найстаршого чеського українця Франтішка Главачка про його дружбу з В. Гнатюком, що розпочалася ще у студентському віці обидвох — у 1896 р. Під безпосереднім впливом Гнатюка Главачек почав цікавитися Закарпаттям, вивчати українську мову та літературу тощо. Моя стаття — це, по суті, скорочена версія кандидатської дисертації; пражський науковець Й. Шелепеч дослідив діалектологічну спадщину вченого: професор Букарештського університету Іван Ребошапка розповів про результати своєї експедиції по слідах В. Гнатюка у Банаті; згадуваний уже Ф. Тіхий в такому ж плані розповів про свої експедиції до Бачки по слідах В. Гнатюка. Перша частина збірника закінчується опублікуванням 78 листів В. Гнатюка до І. Панькевича (1920-26) та повною бібліографією праць В. Гнатюка про Закарпаття. Весь той розділ ілюстрований невідомими фотографіями В. Гнатюка, головним чином тими, які привезено від І. Боднара³⁸.

У подальшій частині (стор. 223-343) я опублікував дев'ять статей чехо-словацьких та радянських українознавців про ті ділянки науки, якими цікавився В. Гнатюк, тобто з фольклористики, етнографії, літературознавства та мовознавства. Кожна стаття була поповнена англійським та німецьким резюме.

Третя частина збірника містила ювілейні статті, хроніку культурного життя чехо-словацьких українців та звіти про діяльність усіх українських установ Чехо-Словаччини.

«*Гнатюківський збірник*» зустрівся з неочікуваним успіхом у пресі. На Україні його прорецензували «*Вітчизна*» (М. Яценко), «*Ра-*

³⁸Згодом репродукції майже усіх тих фотографій у збільшених розмірах потрапили в експозицію Музею В. Гнатюка у Велесневі.

дянське літературознавство» (В. Герасименко), «Літературна Україна» (Я. Дашкевич) та кілька інших журналів. На Заході писали про нього «Сучасність» (Мюнхен), «*Slavistica Canadiana*» (Торонто), «Українське слово» (Париж), «Українське православне слово» (Бавнд-Брук), «Естафета» (Нью-Йорк-Торонто) тощо. Немале зацікавлення він викликав і серед делегатів Світового конгресу славистів, якому був приурочений.

В. Гнатюкові та окремим аспектам його діяльності я присвятив і цілий ряд інших праць, опублікованих у Чехо-Словаччині. На увагу заслуговують, зокрема, такі: «*Volodymyr Hnat'uk a Čechy*»³⁹, «*Volodymyr Hnat'uk a Slovensko*»⁴⁰, «*Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnat'ukem*»⁴¹, «*Dopisy českých národopisců Volodymyrů Hnat'ukovi*»⁴² та деякі інші.

Кожна з цих статей написана на підставі нових, здебільшого архівних, джерел. В останніх двох опубліковано невідомі листи чеських діячів науки та культури, знайдені мною в українських архівах: Ф. Главачка, А. Черного, Ф. Тішого, Ї. Полівки, Ч. Зібрта, Л. Нідерле, М. Мурка та Ї. Горака.

У Варшаві я опублікував статтю до 110-річчя з дня народження В. Гнатюка, додавши до неї невідомі листи В. Гнатюка до українського мовознавця Івана Зілинського⁴³.

«Гнатюківський збірник» Свидницького музею української культури мав бути лише якоюсь увертюрою до урочистого відзначення 100-річчя від народження Володимира Гнатюка у 1971р.

У січні 1969 р. до Пряшева приїхав завідувач відділу фольклору Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у Києві Олексій Іванович Дей з метою налагодження контактів між Радянською Україною та Пряшівщиною, перерваних у Чехо-Словаччині вступом військ Варшавського договору 21-го серпня 1968 року. На філософському факультеті він відкрив виставку українських радянських книжок, що згодом стали поповненням бібліотеки Дослідного кабінету україністики⁴⁴.

³⁹Český lid. — Praha, 1968, с. 2-3, s. 188-192.

⁴⁰Slavistika-Národopis. — Bratislava, 1970, s. 11-30.

⁴¹Slovanský Přehled. — Praha, 1971, с. 4, s. 394-310.

⁴²Národopisný věstník československý, zv. VII, с. 1-2. — Brno, 1972, s. 199-224.

⁴³Український календар на 1981 р. — С. 89-92.

⁴⁴Детальніше про це див. мою статтю «Виставка української книги у Пряшеві». Літературна Україна, Київ, 1969, ч. 10. — С. 1 (псевдонім Петро Ігорчук).

У той час у Чехо-Словаччині панувала атмосфера загального психозу та ворожнечі до Радянського Союзу. Абсолютна більшість навіть високопоставлених діячів науки та культури й не припускала можливості якихось взаємних контактів до відходу чужих військ з території Чехо-Словаччини. Хоча ми з Деем мали різні погляди на це питання, все ж таки на одному ми зішлись: без огляду на політичну ситуацію, стосунки між культурними та науковими установами України та Пряшівщини треба розвивати і надалі.

Я запропонував йому влаштувати у 1971 р. спільну наукову конференцію про чехо-словацько-українські взаємини, приурочену 100-річчю з дня народження В. Гнатюка. Дееві ця думка сподобалася, він підтримав її. Підтримку ми знайшли і в декана факультету Т. Галечки та замдекана по науковій частині А. Червеняка. Мені було доручено опрацювати план конференції, включно з бюджетом, що я і зробив.

Згідно з моїм планом від 4-го листопада 1969 р., головними організаторами конференції мали бути Ужгородський державний університет (філологічний факультет) та Кошицький університет ім. Шафарика (філософічний факультет). Перша її частина мала проходити у Пряшеві, друга — в Ужгороді. Згодом було поширено приурочення конференції й до століття з дня народження українського вченого-етномузиколога Філарета Колесси (1871-1947). Отже, це мала бути «Гнатюківсько-Колессівська» конференція. Поширення тематики конференції давало простір також етномузикологам для активної участі у ній. План передбачав влаштування великих виставок та спільної експедиції по слідах В. Гнатюка й Ф. Колесси на Закарпатській Україні й Пряшівщині тощо. Мені, як секретареві підготовчого комітету чехо-словацької частини конференції, у зв'язку з її підготовкою довелося написати сотні листів, прохань, заяв, пропозицій. Вже у грудні 1969 р. конференцію ухвалили вчені ради обох університетів, протягом 1970-71 рр. остаточно викристалізувалася її програма.

Згідно з первісним планом, конференція мала відбутися у травні 1971 р., згодом її було перенесено на листопад (15-18) того ж року.

З Чехо-Словаччини на конференцію зголосилося понад 50 науковців, між ними майже усі україністи із Праги, Брна та Братіслави. Ще біля 100 учасників (учителів, освітніх працівників, пись-

менників, редакторів) передбачалося запросити з Пряшівщини. Сім чоловік було офіційно запрошено з України, вони одразу підтвердили свою участь (О.І. Дей, Й.О. Дзєндзелівський, М.Ф. Колесса (син Ф. Колесси, який перед конференцією захворів і запропонував замість себе свою дочку), В. Мельник, Моторний, Туряниця та М. Яценко. Участь у роботі конференції підтвердили і працівники радянського посольства у Празі. Бажання приїхати на конференцію до Пряшева висловила і дочка В. Гнатюка Олександра. Для учасників була підготовлена книжкова виставка, культурна програма в Українському національному театрі, одноденна подорож автобусами до с. Збій, у якому Гнатюк 1897 р. записав найбільше матеріалів тощо. Про конференцію було повідомлено Українське радіомовлення у Пряшеві та чехо-словацьке телебачення у Кошицях. Обидві установи обіцяли вислати штаби своїх редакторів з технікою.

У вересні 1971 р. нова «сконсолідована» вчена рада філософічного факультету ухвалила програму пряшівської Гнатюківсько-Колессівської конференції. Мої доповіді про обидвох вчених, що мали бути основними, — бо крім мене ніхто в Чехо-Словаччині не займався ні Гнатюком, ні Колессою — із програми конференції було викреслено. Я попросив, щоб мені дозволили бодай у дискусії виступити, однак і в цьому проханні мені було відмовлено. Слідом за цією забороною прийшла наступна: на виставці, що мала бути складовою частиною конференції, не сміла бути виставлена жодна праця Миколи Мушинки. Отже, не сміла там бути ні моя кандидатська дисертація, ні «Гнатюківський збірник», ні мої праці, опубліковані у Празі, Брні, Братиславі⁴⁵.

Наперекір тому, я і надалі залишився секретарем підготовчого комітету конференції, мені було доручено довести справу її підготовки до кінця. З болем у серці я це робив і був навіть радий, що мені дозволили це робити, бо шкода було двох років затраченого часу. Та за кілька днів до відкриття конференції надійшла нова директива: у зв'язку з виборами до заступницьких органів (які мали відбутися через тиждень після закінчен-

⁴⁵Приблизно на той час у Велеснівському музеї В. Гнатюка була влаштована окрема вітрина, в якій знаходилися 12 публікацій. Під ними підпис: «Ці книжки свідчать про інтерес до творчості В. Гнатюка за рубежом». Дев'ять із них — мої власні праці. (Див.: І. Герета — О. Черемшинський. *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка. Нарис-путівник*. — Львів, 1971. — С. 87).

ня конференції — 26-27 листопада) конференцію відкликуються. Ще довелося мені вислати листи та телеграми усім запрошеним, і на цьому моя участь у підготовці конференції закінчилася.

Признаюся, що на Гнатюківсько-Колессівську конференцію я покладав великі надії: 1) Хотілось мені за посередництвом двох велетнів науки спопуляризувати народну культуру українців Пряшівщини. 2) Думалося, що успіх конференції, в якому я не сумнівався, в атмосфері тодішніх «чисток» допоможе мені залишитися на роботі. 3) А якщо мене і звільнять, тож це буде достойна крапка за моєю 12-річною роботою на факультеті, свого роду «лебедина пісня». Та, мабуть, саме так зрозуміли конференцію і мої недруги, тому її анулювали з позиції сили.

В Ужгороді Гнатюківська конференція відбулася і була ніби дуже успішною. З Пряшева на неї прибули Михайло Роман, Іван Байцура та Олена Рудловчак. Ніхто з них не написав про Гнатюка жодної статейки. На конференції вони були пасивними учасниками.

Після скасування конференції мені недвозначно дали знати, що мої дні на факультеті пораховано. Було зрозуміло, що після звільнення з факультету я не мав би найменшої надії отримати роботу, де би міг застосувати бодай одну свою кваліфікацію⁴⁶. Звільнення з роботи означало би для мене втрату засобів на існування, бо поза науковою та педагогічною роботою я тоді не уявляв собі життя. А в мене була сім'я — дружина і троє дітей. З Дослідного кабінету україністики мене перевели на канцелярську роботу в студійному відділі факультету. Та з'ясувавши, що я туди приходжу для спілкування зі студентами, на яких можу переносити «контрреволюційні ідеї», запроторили мене на склад факультетської бібліотеки, куди стороннім вхід заборонено. Платню мені знизили майже наполовину, однак я був радий, що працював в університеті, наївно вірячи, що мої перипетії мали лише тимчасовий характер.

Цілком зрозуміло, що в такій ситуації я намагався уникати всього, що могло би послужити приводом для мого звільнен-

⁴⁶Крім диплома кандидата наук в області слов'янської фольклористики, в мене були «червоні» дипломи доктора філософії (спеціальність — українська мова та література), перекладача з російської та української на чеську та словацьку мови й професора російської та української мов для всіх типів середніх шкіл.

ня з роботи. Тому, одержавши з НТШ у Сарселі гранки першої частини своєї книги *«Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття»* для коректури, я не на жарт перелякався. 1971 рік вже не був ні 1966-м, ні 1969-м. Мені було зрозуміло, що опублікування праці за кордоном — у капіталістичній Франції та ще й у «емігрантському» видавництві — мої недруги обов'язково використають як конкретний доказ співпраці з «українськими буржуазними націоналістами» і мене звільнять з роботи. Факт, що її було опубліковано на підставі офіційного дозволу, ніхто не візьме до уваги.

Тому я коректуру не повернув, а Науковому товариству ім. Шевченка написав листа, в якому наполегливо вимагав не друкувати моєї праці, зобов'язуючись покрити всі видатки, пов'язані з друкарським набором першої частини. НТШ респектувало моє бажання. Друк книжки було припинено, а всі фотографії повернено мені назад.

Це все мені, однак, не допомогло. В 1972 р. мене остаточно було звільнено з філософського факультету. Всі спроби влаштуватися на роботу згідно з кваліфікацією були безуспішні, тому я, щоб прогдувати себе й сім'ю, був змушений заробляти на хліб насущний фізичною працею, яку чесно виконував до червня 1990 року.

Якось, працюючи пастухом колгоспної худоби у своєму рідному селі, я написав листа пані Олександрі Гнатюк, у якому піддав самокритиці свою заборону публікації книжки про її батька. «Думав я цим вчинком врятуватися на факультеті, однак моє самозречення не допомогло мені: з роботи звільнили, а книжки я сам позбувся. Жаль».

Олександра Володимирівна показала мого листа Товариству, а там зрозуміли його як скасування мого первісного рішення і готову до друку книжку видали. Про це все я нічого-сінько не знав.

Одного разу, було це десь у 1976 р., до моєї пастушої колиби в лісі принесли з пошти бандероль. Розпакувавши, я не міг повірити власним очам: Микола Мушинка. *«Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття»*. Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975. Друк

на прекрасному крейдяному папері. Я не знав, чи мені тішитися, чи журитися. Ясна річ, що радість переважала. Який автор би не тішився, побачивши надрукованою своєю книжку та ще й книжку, що родилася з такими великими труднощами. З другого боку — страх: а що, коли тебе почнуть тягати на допити і судити...

Та нічого подібного не сталося.

Два примірники своєї паризької праці я пізніше вислав для Меморіального музею В. Гнатюка у Велесневі, де вона викликала приємне здивування.

Директор музею Остап Черемшинський, дякуючи за книжку, запитав мене, чи я би не хотів приїхати, щоб відвідати їхній музей, ознайомитися з його експозицією та розповісти землякам В. Гнатюка про свою гнатюкознавчу діяльність. Я погодився і, одержавши офіційне запрошення від О. Черемшинського, у травні 1979 р. вперше побував у Велеснівському етнографічно-меморіальному музеї В. Гнатюка, за роботою якого я уважно стежив від самого початку його заснування. Привіз я з собою і деякі документи — автографи В. Гнатюка, перше видання повісті І. Франка «*Boa Constrictor*» з автографом перекладача Ф. Главачка тощо. Саме 9-го травня я мав змогу бути учасником святкування Дня Перемоги та 108-ї річниці з дня народження В. Гнатюка у Велесневі. Протягом 10 днів я оглянув багато місць, пов'язаних із В. Гнатюком, побував у Тернополі, Бучачі, Почаївській Лаврі, Кременці та багатьох інших місцях Тернопільщини. Особисто познайомився зі своїми давніми друзями Остапом Черемшинським та Ігорем Геретою, яких знав лише заочно, з директором Тернопільського краєзнавчого музею Венедиктом Лавренюком та з багатьма іншими цікавими людьми. Скрізь приймали мене дуже сердечно, немов давнього знайомого.

Із краю Гнатюка я повернувся з найкращими враженнями.

Районна газета опублікувала про мій візит окрему статтю «Гість з Чехословаччини», в якій писалося: «Микола Мушинка — автор великої фундаментальної монографії «*Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття*»... прислав нам багато матеріалів, які були використані при оформленні екс-

позиції Велеснівського етнографічно-меморіального музею В.М. Гнатюка»⁴⁷.

На Великдень 1981 р. я вже втретє був гостем Олександри Гнатюк у Парижі. Мешкав я тоді на квартирі свого давнього друга, професора Данила Струка, який саме тоді працював у Сарсельському НТШ. Мене попросили підготувати доповідь на честь святкування 110-річчя з дня народження В. Гнатюка, з чим я охоче погодився. На святкуванні, що відбулося у залі Української бібліотеки імені Петлюри, зібралася майже вся українська громада Парижа. Були й відомі славісти, наприклад, пані Марія Шерер, авторка багатьох праць на українознавчі теми. Мою доповідь вислухали з увагою. Під час дискусії довелося мені відповідати на багато питань, зокрема про ставлення до В. Гнатюка на Україні, в Югославії та Чехо-Словаччині. Тут мене нагородили медаллю Т. Шевченка.

Святкування ювілею В. Гнатюка було пов'язано з продажем моєї книжки про нього. У Парижі мені вперше в житті довелося давати автографи незнайомим людям.

Багато приємних розмов я мав і з пані Олександрою Гнатюк. Після однієї з таких розмов вона сказала мені: «Про мого батька написано немало. Є книжки Яценка про його фольклористичну діяльність, Ваша книжка про його зв'язки із Закарпаттям, окремі статті про його мовознавчі праці, видавничу діяльність тощо. Але немає книжки, в якій би це все було зведено під одну стріху. Чи не могли би Ви взятися за написання такої книги? Я би подбала про її видання».

Признаюся, це була приваблива пропозиція — передбачалося видання ще однієї книжки. Однак, щоб її фахово написати, отрібно було ще раз переглянути його рукописний архів у Львові та Києві, а я туди не мав доступу. Наново треба було прочитати і вивчити всю його друковану спадщину, а це забрало би багато місяців праці. А до того зараз я зайнятий

⁴⁷ *Ленінський промінь*. — Монастириськ, 1979, ч. 66. — С. 2.

При частих допитах працівниками безпеки та партійними органами я хизувався цією монографією: «Дивіться! В Радянському Союзі мою книжку, видану в Парижі, вважають «великою фундаментальною монографією, а ви через неї не даєте мені дихати!» Іноді це допомагало.

іншими невідкладними справами і до Гнатюка зможу повернутися не раніше, ніж через рік-два.

Зі своїми думками й побоюваннями я поділився з пані Олександрю, однак вона переконала мене, що я є єдиною людиною, котра могла би написати таку працю, і я погодився.

Та перш ніж взятися за писання монографії про В. Гнатюка, я вирішив укласти повну бібліографію його друкованих праць, бо усі дотеперішні бібліографії охоплювали лише його найосновніші твори⁴⁸. Оскільки у Пряшеві Гнатюкові праці були для мене недоступні⁴⁹, довелося мені знову, як і на початку мого зацікавлення Гнатюком 20 років тому, їздити до Празької слов'янської бібліотеки, де мені дуже охоче йшли назустріч. Там я з допомогою своєї дружини Магди докладно дослідив усі видання, в яких Гнатюк друкував свої праці, в основному видання НТШ та Українсько-руської видавничої спілки, виписав усі його статті, підписані різними псевдонімами та криптонімами, або зовсім не підписані⁵⁰, а потім уже в Пряшеві упорядкував їх. Результати пошуків здивували навіть мене самого. Моя бібліографія охоплювала 1.337 праць В. Гнатюка з різних ділянок науки. До основних з них я подав короткі анотації.

Коли я про неї написав своєму другові — директорові Канадського інституту українських студій Альбертського університету в Едмонтоні професору Богданові Кравченкові, він одразу виявив бажання видати її друком у щойно заснованій серії бібліографічних довідників. Познайомившись із рукописом, він вирішив доповнити його покажчиками (іменним, географічним, тематичним). «Все це зробить кібернетична машина нашого університету. Ти вже про це не турбуйся», — писав мені Богдан. — Я однак не повірив, щоб машина могла справитися з таким

⁴⁸Найповніша бібліографія М.Т. Яценка, опублікована в кінці його монографії, охоплювала 118 праць В. Гнатюка.

⁴⁹Новий голова кафедри української мови та літератури, професор Михайло Роман, не дозволив мені позичати книжки (привезені мною зі Львова) із Дослідного кабінету україністики (перетворений на Науково-дослідний відділ кафедри), оскільки я не був працівником факультету.

⁵⁰У виданнях, які редагував сам В. Гнатюк («Літературно-науковий вісник», «Хроніка НТШ», «Літературно-наукова бібліотека») він свої дрібні інформативні статті та рецензії не завжди підписував.

складним завданням, і всі покажчики зробив сам класичним способом.

Уклавши бібліографію друкованих праць В. Гнатюка, я приступив до писання монографії про його життя і творчість, яку і віддаю на суд читачам. Готовий рукопис (449 стор.) я формально запропонував Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва у Пряшеві. Завідуючий відділом Василь Коман на мою пропозицію відповів: «Оскільки Ваша наукова праця торкається українського радянського вченого, добре було б, якби її рукопис прорецензував хтось із українських радянських спеціалістів». Мені стало зрозуміло, що мою книгу не запропонує для друку ні М. Яценко, ні О. Дей і ніхто інший з академічних вчених. Мій вибір упав на директора Етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у Велесневі Остапа Черемшинського. Влітку 1986 року я вислав йому офіційне приватне запрошення, а на початку вересня 1986 року він прибув до мене в гості. Моєю працею він був захоплений, а її оцінку подав у чотиристорінковій машинописній рецензії, в якій зазначив: «Монографія Миколи Мушинки — одне з перших найоб'ємніших наукових досліджень, присвячених вченому енциклопедичних знань Володимиру Гнатюку.

Автор глибоко знає цю тему і оперує величезним фактичним науковим матеріалом. До цього часу ще ні одне дослідження хоч би однієї ділянки діяльності В. Гнатюка не було так всебічно розкрито, як у рецензованій праці.

Вражає те, що автор монографії так ретельно опрацював усі джерела, які допомогли йому вперше написати об'єктивну наукову біографію В. Гнатюка, з котрої вже легко прослідковуєш, як виростав та формувався майбутній вчений». Подавши детальний аналіз кожного розділу, рецензент дійшов висновку: «Монографія Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка написана жвавою мовою, що дуже полегшує її читання, високий науковий вклад досліджуваного предмету говорить про те, що вона варта того, щоб її якнайскоріше було видано у світ».

Коли я наприкінці вересня 1986 року вдруге заніс рукопис монографії у видавництво, на цей раз із рецензією авторитетного українського гнатюколога, завідувач Василь Коман, не читаючи рецензії, заявив: «Вашу пропозицію я обговорював з

відділом преси Крайкому партії, де мені сказали, що Вашу книгу ні в якому разі не можна друкувати».

Це мені розв'язало руки, і я одразу вислав рукопис праці пані Олександрі Гнатюк у Париж, а вона передала її Науковому товариству ім. Шевченка у Сарселі.

Через два роки монографія вийшла друком, однак до читачів в Україні вона потрапляє лише зараз — через 26 років з часу її написання.

Нехай вона буде крапкою у моїй гнатюкознавчій діяльності та скромним пам'ятником вченому, який від студентських років до сьогоднішнього дня провадить мене світлими, але й тернистими стежками життя.

Микола Мушинка

БІБЛІОГРАФІЯ

праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка, опублікованих до 1987 року

1. Казки записав Володимир Гнатюк. *Дружно вперед*. — Пряшів, 1963, ч. 9. — С. 26 (Стаття з циклу «Перлини нашого фольклору»).
2. До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини. До першої світової війни. *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. — Пряшів, 1965, т. I. — С. 181-213 (про В. Г. — С. 202-207).
3. Володимир Гнатюк і Східня Словаччина. *Народний календар на 1966 р.* — Пряшів, 1965. — С. 40-42.
4. Книжка про дослідника нашого фольклору. М.Т. Яценко, В. Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. — Київ, 1963, *Дукля*, Пряшів, 1965, ч. 2. — С. 103-106.
5. Слово в дискусію 40-річної давности (новознайдений рукопис статті В. Гнатюка «В справах літературної мови підкарпатських русинів»). *Школа і життя*. Педагогічний додаток ж. «*Дружно вперед*», 1965, ч. 11-12. — С. 10-11.
6. Кілька думок до виходу збірника казок В. Гнатюка («Українські народні казки Східної Словаччини», т. I. — Пряшів, 1964). *Дружно вперед*, 1965, ч. 12. — С. 22.
7. Володимир Гнатюк и Восточна Словацка. *Литературне слово*. Руський Керестур (Югославія), 1966, ч. 7. — С. 1-3.
8. Володимир Гнатюк — неперевершений дослідник нашого фольклору. *Дружно вперед*, 1966, ч. 5. — С. 18-19.
9. З намагань за українську літературну мову на Закарпатті. *Дружно вперед*, 1966, ч. 10. — С. 24-25. (Актуальність статті В.Г. *Темні духи на Угорській Русі для сучасности*).
10. Чи був В. Гнатюк у Пачі? (Відповідь на статтю М. Шмайди). *Дружно вперед*, 1966, ч. 8. — С. 29.

11. Вийде черговий номер «Наукового збірника Свидницького музею». *Нове життя*. — Пряшів, 9.VII.1966. — С. 6 (повідомлення про вихід «Гнатюківського збірника»).

12. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Присвячений пам'яті В. Гнатюка* / Упорядник М. Мушинка, т. 3. — Пряшів, 1967.

13. Від упорядника (значення В. Г. для Пряшівщини), *там само*. — С. 9-13.

14. До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів», *там само*. — С. 17-27.

15. Володимир Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини, *там само*. — С. 51-80.

16. Кореспонденція Володимира Гнатюка з Іваном Панькевичем, *там само*. — С. 127-214.

17. Бібліографія праць В. Гнатюка про «Угорську Русь», *там само*. — С. 215-220.

18. *З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини* / Уклад Микола Мушинка. — Пряшів, 1967. (Про В. Г. С. 17. Матеріали В. Г. С. 291, 298, 301, 309, 315, 319, 322, 332).

19. Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. В кн. *Народни приповедки бачванських русинох. По етнографичних материялох Володимира Гнатюка*. Руський Керестур, 1967. — С. 7-80.

20. Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. *Шветлосц*. — Нови Сад, (Югославія), 1967, ч. 3. — С. 161-177.

21. Збірник наукових праць В. Гнатюка (В. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. — Київ, 1966). *Дукля*, 1967, ч. 1. — С. 74.

22. Фольклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. — Київ, 1968. — С. 72-89. (Про В. Г. — С. 79-82).

23. *Nové práce k poznaniu života a diela Volodymyra Hnat'uka*. М. Jacenko. Volodymyr Hnat'uk. — Kyjev, 1964 ; V. Hnat'uk. *Vybrani statki pro narodnu tvorčist'*. — Kyjev, 1966, *Slovenský národopis*. — Bratislava, 1968, č. 1, s. 134-136.

24. Volodymyr Hnat'uk a Čechy. Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům. *Český lid*. — Praha, 1968, č. 2-3, s. 188-192.

25. Листи Івана Панькевича до Володимира Гнатюка (1910-1926). *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. Присвячений пам'яті Панькевича*, т. 4, кн. 1, Пряшів, 1969. — С. 62-106.

26. K problematike národopisného vyskumu Ukrajincov na východom Slovensku. *Slovenský národopis*, 1969, č. 2-3, s. 407-410.

27. Науковому товариству ім. Шевченка — 95 років. *Дукля*, 1969, ч. 1. — С. 51-57 (Заслуга В. Г. на розквіті НТШ).

28. Volodymyr Hnat'uk a Slovensko. Príspevok k štúdiu ukrajinsko-slovenských vzťahov vo folkloristike. *Slavistika-Národopis*. — Bratislava, 1970, s. 11-30.

29. Volodymyr Hnat'uk (1871-1926). *Slovenský národopis*, 1971, č. 3, s. 501-504.

30. Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnat'ukem. Příspěvek k dějinám česko-ukrajinských kulturních styků. *Slovanský Přehled*. — Praha, 1971, č. 4, s. 304-310 (підпис — Milan Mušínska). (Листи Ф. Главачка, А. Черного та Ф. Тішого).

31. Зв'язки В. Гнатюка з югославськими русинами. Листування М. Врабеля та Ю. Біндаса з В. Гнатюком. *Шветлосц*. — Нови Сад, 1971, річ. IX, ч. 3. — С. 221-239.

32. Володимир Гнатюк і Пряшівщина. *Дружно вперед*, 1971, ч. 4. — С. 9.

33. Припознане з нагоди ювілея В. Гнатюка. *Руске слово*, 30.IV.1971, 1971, ч. 18. — С. 7.

34. Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnat'ukovi. Příspěvek k 100. výročí narození V. Hnat'uka (1871-1926). (J. Polívka, Š. Zíbrt, L. Niederle, M. Murko, J. Horák). *Národopisný věstník Československý*, VII/1-2. — Brno, 1972, s. 199-224.

35. Володимир Гнатюк і Закарпаття. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*, т. 190. — Париж-Мюнхен, 1975 (праці історично-філософської секції).

36. *Фольклор Руснакох Войводини (Народни обряди и шпиванки)*. Комісія за пририхтоване наукових виданьох НВП «Руске слово». Умножене як рукопис. За интерне хасноване. Нови Сад, 1976 (без імени автора). (Про В. Г. — С. 7-14).

37. Володимир Гнатюк, 1871-1916. *Український календар*, 1981. Варшава. — С. 89-90.

38. Листи Володимира Гнатюка до Івана Зілінського. *Український календар*, 1981, Варшава. — С. 90-92.

39. Роздуми з приводу американського видання вибраних статей про народну творчість В. Гнатюка (В. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість, ЗНТШ, т. 201. — Нью-Йорк, 1981). *Журнал українознавчих студій*, т. 14. — Торонто, 1983. — С. 74-82.

40. *Володимир Гнатюк. Бібліографія друкованих праць* / Уклав Микола Мушинка (1337 позицій). Канадський Інститут українських студій. — Едмонтон, 1987.

БІБЛІОГРАФІЯ

праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка, опублікованих після 1987 року

1. Volodymyr Hnatuk. *Encyklopedia of Ukraine*. Vol. II. Ed. V. Kubijovych. University of Toronto Press, 1988. — P. 199-200. [Псевдонім М. Hnatiukivskyj].

2. Фольклор Руснацох Войводини. Перша часц — *Народни обряди и шпиванки*. — Нови Сад: *Руске слово*, 1988. [Розглянуто праці В. Гнатюка про русинів Воеводини].

3. Народна культура південних лемків. Лемківщина. Т. II. *Записки НТШ*. — Париж — Нью-Йорк — Сідней — Торонто, 1988, т. 206. — С. 20-30; 195-462. [Розглянуто внесок В. Гнатюка в дослідження народної культури русинів-українців Словаччини].

4. Слово колиски нашої. Володимир Гнатюк про Карпатську Русь-Україну. Бібліографічний покажчик. Вступне слово П. Федака. — Ужгород. *Поличка карпатського краю*, 1991.

5. Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету: Матеріали міжнародної наукової конференції. До друку підготував М. Мушинка. — Київ, 1992. [Окремий розділ присвячено 120-річчю з дня народження В. Гнатюка].

6. Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі: Автореферат на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук у формі наукової доповіді. — Київ, АНУ, 1992.

7. Володимир Гнатюк. Бібліографічний покажчик / Упорядники: М. Мороз та М. Мушинка. НТШ. *Науково-довідкові видання*. Серія І. Бібліографія. — Львів, 1992, т. 3.

8. Перша стаття Володимира Гнатюка про Закарпаття. *Studia Ruthenica*. — Нови Сад, 1900-1991, № 2. — С. 115-118.

9. Невідомий лист Володимира Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. — Київ, 1992, № 1. — С. 24-25.

10. Доля нащадків Володимира Гнатюка. *Там само*, № 5-6. — С. 16-19.
11. Листи В. Гнатюка до М. Грушевського. *Шветлосц*. — Нови Сад, 1992. — С. 11.
12. Непозната стаття В. Гнатюка о югославских Русинох. *Шветлосц*, 1993, № 1-2. — С. 37-49.
13. Взаємини Володимира Гнатюка з Михайлом Коцюбинським: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження Михайла Коцюбинського. — Чернігів, 1994. — С. 135-138. [Тези доповіді].
14. Národopis Zakarpatskej Ukrajiny. Zakarpatsko. — Bratislava, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1995. — S. 151-186. [Розглянуто внесок В. Гнатюка в дослідження народної культури Закарпаття].
15. Найвизначніший фольклорний збірник українців Закарпаття. (До 100-ліття виходу I тому «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» Володимира Гнатюка). *Дукля*. — Пряшів, 1997, № 5. — С. 42-47.
16. В українським (и руским) Паризу. *Нова думка*, Вуковар (Югославія), 1989, № 76. — С. 31-33. [В гостях у дочки В. Гнатюка Олександри].
17. В українському Парижі. — Львів, *Жовтень*, 1989, № 5. — С. 132-134. [В гостях у дочки В. Гнатюка Олександри].
18. Відновлено Наукове товариство ім. Шевченка. *Дукля*, 1990, № 4. — С. 47-49. [В. Гнатюк був його секретарем (1897-1926)].
19. У Львові відновлено Наукове товариство ім. Шевченка. *Сучасність*. — Мюнхен, 1990, № 12. — С. 125-127. [В. Гнатюк був його секретарем (1897-1926)].
20. Наукове товариство «Шевченко» на крижней драги. *Шветлосц*, 1990, № 6. — С. 753-757. [Підкреслено роль В. Гнатюка в його успішній діяльності].
21. НТШ на перехресті нової епохи. З приводу 13 загальних зборів НТШ в Сарселі під Парижем. *Дукля*, 1991, № 2. — С. 34-36. [Збори були присвячені 120-річчю з дня народження В. Гнатюка].
22. Слово про В. Гнатюка та історичну «Просвіту». *Карпатський край*. — Ужгород, 1991, № 19. — С. 2.
23. Рід Володимира Гнатюка живе: З приводу смерті Олександри Гнатюк-Піснячевської. *Нове життя*, 1991, № 15. —

С. 3. Передрук: *Закарпатська правда*. — Ужгород, 1991, № 85. — С. 4.

24. Актуальний і для сучасності. До 120-ліття з дня народження Володимира Гнатюка. *Нове життя*, 1991, № 19. — С. 3.

25. Пам'яті фольклориста. *Там само*, 1991, № 20. — С. 3. [Наукова конференція, присвячена 120-літтю з дня народження В. Гнатюка].

26. Тернопільщина гідно вшанувала пам'ять свого славного земляка: Наукова конференція до 120-річчя з дня народження В. Гнатюка. *Українське православне слово*. — Бавнд-Брук (США), 1991, № 8-9. — С. 16-17.

27. Розсіяні вітром долі. Рід Володимира Гнатюка живе. *За вільну Україну*. — Львів, 1992, № 164. — С. 4. [Некролог про Олександру Гнатюк-Піснячевську].

28. В Пряшеві засновано Наукове товариство ім. Шевченка. *Українське слово*. — Париж, 1994, №. 2709. — С. 4. [Чільним діячем НТШ був В. Гнатюк].

29. До генези народної культури русинів-українців Карпатського регіону та історії її дослідження. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník*. — Prešov, 1999. — S. 58-75. [Згадка про експедицію В. Гнатюка на Пряшівщину].

30. Михайло Пустай із Збоя — найвизначніший український казкар кінця ХІХ ст. *Дукля*, 2001, № 3. — С. 41-45. [В. Гнатюк 1896 р. від нього записав 42 казки виняткової якості].

31. Ігор Герета (1938-2002). *Руски календар*, 2003. — Нови Сад, 2002. — С. 196-203. [В некролозі згадано праці І. Герети про В. Гнатюка та його участь при заснуванні Музею В. Гнатюка у Веслесневі].

32. Внесок Володимира Гнатюка в дослідження біографії Юрія Гуци-Венеліна. *Науковий вісник Ужгородського університету*. — Серія «Історія», випуск 8. — Ужгород, 2003. — С. 119-122. [Доповідь зачитана на науковій конференції, присвяченій 200-річчю з дня народження Ю. Венеліна в Ужгороді].

33. Збирання фольклору Закарпаття: від Олександра Духновича до Івана Панькевича. В кн.: *Олександр Духнович — визначний педагог, мислитель і громадсько-політичний діяч Закарпаття*: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Олександра Духновича. — Ужгород, 2003. — С. 165-175. [Згадка про В. Гнатюка].

34. Україністика у Словаччині. Історія та сучасний стан / Співавтор Л. Бабота]. *Pagine di ucrainistica Europa a cura di Giovanna Brogi Bercoff, Giovanna Siedina. Edizioni dell'Orso Alessandria, Italia, 2001. — Р. 9-39. [Розглянуто внесок В. Гнатюка в україністику Словаччини].*

35. Збірник документів про найвизначнішого збирача фольклору Пряшівщини: *Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871-1989) / Упорядники: Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький; відповідальний редактор О. Купчинський. — Львів, 1989. Дукля, № 2. — С. 72-75. [Рецензія збірника, підготовленого до друку 1971 року і забракованого тодішньою цензурою].*

36. Спогади Миколи Мушинки про депутата обласної ради, відомого науковця, громадського і політичного діяча краю Ігоря Герету. *Рада. — Тернопіль, лютий, 2003, № 2. — С. 85-88. [Виділено його внесок у гнатюкознавство].*

Додатки до бібліографії праць Володимира Гнатюка

1. Автобіографія. *ЛНВ*, 1926, т. 91, кн. II. — С. 268-272.
2. Як повстав світ. Народні легенди з історії природи й людського побуту. — Львів, 1926. — 119 с.
3. Розправи и статті о Руснацох Бачкей, Сриму и Словонії. Предложел Янко Рамич. — Нови Сад, 1988. — 364 с.
4. Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871-1989) / Упор. Олег Купчинський. — Львів, 1998. — 468 с.
5. Нарис української міфології. Підготовка до опрацювання тексту, вступна стаття та примітки Романа Кирчіва. — Львів, 2000. — 264 с.
6. Казки Закарпаття / Упоряд. Іван Хланта. — Ужгород, 2006. — 288 с.
7. Hnat'uk V. Trome brasa. Pripovedky z Vojvodini. — Petrikovce, 2010. — 300 s.

Резюме

Микола Мушинка

*ВОЛОДИМИР ГНАТЮК. Життя та його діяльність
в галузі фольклористики, літературознавства
та мовознавства*

У передмові Аркадій Жуковський подає коротку характеристику праці та її автора, який тепер живе і працює у Чехо-Словаччині.

Вступ. В останній чверті XIX ст. найвизначнішою українською культурною установою стає Наукове товариство ім. Шевченка, яке значно поживило свою діяльність, зокрема з 1897 р., коли його очолив історик Михайло Грушевський. Він притяг до праці у Товариство свого учня Володимира Гнатюка, який з 1898 р. до своєї смерті у 1926 р. був секретарем НТШ. Гнатюк розгорнув широку наукову та організаційну діяльність. Про Гнатюка було написано кілька часткових праць, однак пропонується праця є першою монографією, яка розглядає всю його діяльність та внесок в українську культуру.

I. *Біографія.* В. Гнатюк народився 9.V.1871 р. у с. Велеснів на Тернопільщині в сім'ї сільського ткача. Середню освіту здобув у гімназіях міст Бучач та Станіслав, вищу — на філософському факультеті Львівського університету, де вивчав класичну філологію та україністику. У 1894 р. одружився з Оленою Майківською, мав троє дітей. Вже зі студентських років почав їздити у фольклористично-етнографічні експедиції, зокрема на Угорську Русь, яка до того часу була найменш дослідженою територією. У 1903 р. серйозно захворів, тому з того часу почав збирати фольклор за посередництвом широкої сітки кореспондентів. У виданнях НТШ видав десятки томів прекрасно опрацьованих фольклорних матеріалів, з яких більшість і досі не була перевершена. Він

був членом багатьох європейських наукових товариств, а 1924 р. його обрано академіком Української академії наук у Києві. Помер 6.X.1926 р. у Львові, де його й похоронено.

II. *Фольклористично-етнографічна діяльність.* В. Гнатюк працював майже в усіх ділянках фольклористики. Вже у студентські роки він уклав два збірники народних пісень свого села (500 та 800 текстів), які, на жаль, загубилися. З надрукованих пісенних збірників на увагу заслуговують такі: збірник народних пісень русинів Югославії (430 записів), тритомний збірник «Коломийки» (8622 зразки), двотомні «Колядки і щедрівки» (322 зразки), «Гаївки» (184 тексти та 107 мелодій) тощо. Пісням, зокрем баладам, він присвятив і кілька наукових розвідок. Цінними є і його праці про пісенні новотвори. Кілька окремих збірників Гнатюк присвятив народним звичаям: «Українські весільні обряди і звичаї» (1909), «Похоронні звичаї й обряди» тощо. Досі неперевершеним є і його двотомний збірник «Знадоби до української демонології» (1904-1912), що містить 1575 оповідань про 53 демонологічні істоти. Та найбільше уваги він присвятив дослідженню народної прози: лише у шеститомнику «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (1898-1912) він опублікував 470 зразків народної прози, ним же записаних. Окремими (часто кількатомними) збірниками він видав казки про тварин, соціально-побутові казки, легенди, анекдоти, перекази, сороміцькі оповідання тощо. Також видав кілька методичних посібників для збирачів фольклору. З етнографічного боку цінними є його праці про народну кулінарію, кушнірство, ткацтво і т. п.

III. *Діяльність на літературному полі.* В. Гнатюк, як засновник і редактор «Українсько-руської видавничої спілки», підготував до друку і видав понад 140 книжок художніх творів української та світової літератури. «Літературно-науковий вісник» за його редакцією (1900-1907 та 1922-26) став найвизначнішим тодішнім українським літературно-громадським журналом. Також він видав кілька рукописних збірників XVII-XIX ст., два збірники, присвячені І. Франкові, утримував письмові зв'язки майже з усіма тогочасними письменниками України, перекладав майже з усіх слов'янських мов, а теж з німецької, французької та угорської.

IV. *Мовознавча діяльність.* Фольклорні записи Гнатюка відзначаються точністю графічної передачі окремих явищ, тому вони є одночасно і важливим діалектологічним матеріалом. Діалектології він присвятив і кілька окремих розвідок, крім того писав на теми української граматики, лексикології, правопису, соціолінгвістики тощо. Цілі цикли журнальних статей він присвятив чистоті української літературної мови та боротьбі з реакційним москвофільством у Росії, Галичині та на Закарпатті.

Висновки. В. Гнатюк був найвизначнішим українським фольклористом своєї доби. Одночасно він був загальнопризнаним авторитетом у слов'янській та навіть європейській фольклористиці. Чималі заслуги він має і у ділянці розвитку української літератури та мовознавства.

Бібліографія основних праць В. Гнатюка з цих трьох ділянок (335 праць, без рецензій).

Епілог. М. Мушинка. Стежками життя з В. Гнатюком. Авторська сповідь про те, як він познайомився зі спадщиною В. Гнатюка, як у Києві, Львові, Парижі, Пряшеві, Празі та деінде збирав матеріали про нього, захистив кандидатську дисертацію тощо.

Résumé

Mykola Mušynka

VOLODYMYR HNATIUK. Sa vie et son oeuvre dans le domaine du folklore, de l'histoire de la littérature et de la linguistique.

Dans l'avant-propos, M. Arkady Joukovsky donne une courte caractéristique de l'ouvrage et de son auteur, qui vit et travaille en Tchécoslovaquie.

Introduction. Dans le dernier quart du XIX siècle, la Société Scientifique Ševčenko, — dont l'activité s'est considérablement développée, surtout à partir de 1897, lorsque l'historien Mykhajlo Hruševsky en prit la direction, — devint la plus éminente institution culturelle ukrainienne. M. Hruševsky entraîna à sa suite son disciple Volodymyr Hnatiuk, qui de 1898 jusqu'à sa mort en 1926 fut le secrétaire de la Société Scientifique Ševčenko. Hnatiuk déploya une large activité sci-

entifique et organisatrice. Plusieurs ouvrages partiels ont été consacrés à Hnatiuk, mais la présente étude constitue la première monographie, qui considère son activité dans sa totalité ainsi que son apport à la culture ukrainienne.

I. *Biographie*. V. Hnatiuk est né le 9.V.1871 à Velesniv dans la région de Ternopil, dans la famille d'un tisserand de village. Il fit ses études secondaires dans les lycées de Bučač et de Stanyslaviv, et ses études supérieures à la faculté de philosophie de l'Université de Lviv, où il étudia la philosophie classique et les disciplines ukrainiennes. En 1894, il épousa Olena Majkivska, don't il eut trois enfants. Encore étudiant, il commença ses expéditions folkloriques et ethnographiques, en particulier en Ukraine subcarpatique, qui était jusqu'à cette époque le territoire le moins exploré. En 1903, il devint gravement malade et à dater de ce moment il commença à recueillir des données folkloriques par l'intermédiaire d'un large réseau de correspondents. Il édita des dizaines de tomes de matériaux folkloriques très étudiés — dont la plupart reste encore inégalée — dans les publications de la Société Scientifique Ševčenko. Il fut membre de nombreuses organisations scientifiques européennes, et, en 1924, il fut élu à l'Académie des Sciences de Kiev. Il mourut le 6.X.1926 à Lviv, où il fut enterré.

II. *Activité folklorique et ethnographique*. V. Hnatiuk travailla dans presque tous les domaines du folklore. Des ses années d'études, il rédigea deux recueils de chansons populaires de son village natal (500 et 800 textes), qui se sont malheureusement perdus. Parmi les recueils de chansons il convient de distinguer: un recueil de chansons populaires des Ruthènes de Yougoslavie (430 notations), un recueil en trois tomes de «*Kolomyjky*» (8622 unités), deux tomes de «*Koljadky i scedrivyky*» (322 unités), «*Hajivky*» (184 textes et 107 mélodies) etc. Il consacra également plusieurs études scientifiques aux chansons, en particulier aux ballades. Ses ouvrages sur les créations de chansons sont aussi très précieux. Hnatiuk rédigea plusieurs recueils particuliers de coutumes populaires: «*Ukrajins'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji*» (Rites et coutumes ukrainiens de mariage) (1919), «*Pokhoronni zvyčaji i obrjady*» (Coutumes et rites funéraires) etc. Son recueil en deux tomes «*Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji*» (Contribution à la démonologie

ukrainienne) (1904-1912), qui comprend 1575 récits sur 53 créatures démoniaques, reste lui aussi inégalé. Mais l'essentiel de son attention se concentra sur l'étude de la prose populaire. Rien que dans les six tomes de ses «*Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy*» (Matériaux ethnographiques de l'Ukraine subcarpatique) (1898-1913) il publia 470 spécimens de prose populaire, recueillis par lui. Il edita dans des recueils séparés (souvent en plusieurs tomes) des contes d'animaux, des contes sociaux et de la vie courante, des légendes, des anecdotes, des récits, des nouvelles grivoises etc. Il publia également plusieurs manuels méthodiques à l'usage des collectionneurs de folklore. Dans le domaine ethnographique, ses travaux sur l'art culinaire populaire, la pelletterie, le tissage et autres sont très précieux.

III. *Activité dans le domaine littéraire.* En tant que fondateur et rédacteur de l'*Ukrajins'ko-Rus'ka Vydavnyča Spilka* (Union éditrice ukraïno-ruthène) il prépara et edita plus de 140 titres d'oeuvres de la littérature ukrainienne et mondiale. Le «*Literaturno-Naukovyj Visnyk*» (Le Messager littéraire et scientifique) devint, sous sa rédaction (1900-1907 et 1922-1926), la plus éminente revue littéraire et culturelle de l'époque. Il edita également plusieurs manuscrits de recueils des XVII-XIX siècles, deux recueils consacrés à I. Franko; il entretint des relations épistolaires avec presque tous les écrivains ukrainiens contemporains; on lui doit beaucoup de traductions de presque toutes les langues slaves et aussi de l'allemand, du français et du hongrois.

IV. *Activité linguistique.* Ses notations folkloriques se distinguent par la transcription exacte de faits particuliers, si bien qu'elles constituent en même temps une importante documentation dialectologique. Il consacra aussi plusieurs études séparées à la dialectologie. En outre, il écrivit sur des thèmes aussi variés que la grammaire ukrainienne, la lexicologie, l'orthographe, la sociolinguistique etc. Il fut l'auteur de séries entières d'articles sur la pureté de la langue littéraire ukrainienne et sur la lutte contre la moscouphilie rétrograde en Russie, en Galicie et en Ukraine subcarpatique.

Conclusion. V. Hnatiuk fut le folkloriste ukrainien le plus remarquable de son époque. En même temps, il fut une autorité reconnue dans le domaine du folklore slave et même européen.

Son rôle dans le développement de la littérature et de la linguistique ukrainiennes fut également considérable.

Bibliographie des oeuvres principales de V. Hnatiuk dans les trois domaines concernés (335 titres, sans prendre en considération ses innombrables comptes rendus).

Postface. M. Mušynka. Sur le chemin de la vie avec V. Hnatiuk. Confession de l'auteur sur sa découverte de l'héritage de V. Hnatiuk, sur sa recherche d'informations le concernant à Kiev, Lviv, Paris, Prešov, Prague et ailleurs, sur la soutenance de sa thèse de candidat etc.

Summary

Mykola Mušynka

VOLODYMYR HNATJUK. His Life and Work in the Fields of Folklore, Literary and Linguistic Studies.

In his Introduction to this publication Arkadij Žukovs'kyj offers a brief description of the work as well as information on its author, who presently lives and works in Czechoslovakia.

Introduction. During the last quarter of the 19th century the Ševčenko Scientific Society was the most important Ukrainian institution which increased the range of its activities in 1897 when the historian Mychajlo Hruševsky assumed its leadership. Hruševsky managed to interest his student, Volodymyr Hnatjuk, in the work of the Society, and the latter became its secretary serving from 1898 until the year of his death in 1926. During his tenure he made a significant contribution to the work of the Society, both as a scholar and as an administrator. Several studies about Hnatjuk have already been published; the present monograph is the first study to deal with all his activities and with his contribution to Ukrainian culture.

I. *Biography.* Volodymyr Hnatjuk was born on May 5, 1871, the son of a weaver in the village of Velesniv, in the Ternopil region. He attended the classical «Gymnasium» in Bučač and Stanyslaviv and later studied classical philology and Ukrainian culture in the College of Arts and Letters of the L'viv University.

In 1894 he married Olena Majkivs'ka who bore him three children. Already as a student he participated in several expeditions to study folklore and gather ethnographical materials primarily in the Hungarian part of Carpatho-Ukraine, which up to that time had not been adequately explored. In 1903 he suffered from a serious illness, and since that time he developed his folklore collection with the help of numerous correspondents. The Sevchenko Scientific Society published dozens of his volumes containing well edited folklore material, most of which have not been equaled to date. V. Hnatjuk was a member of various European learned societies; in 1924 he was elected to membership in the Ukrainian Academy of Science in Kyiv. He died on October 6, 1926, in L'viv where he lies buried.

II. *Folklore and ethnographic activities.* V. Hnatjuk worked in almost every area of folklore. Already as a student he compiled two collections of folk songs from his native village, (500 and 800 texts respectively) which, unfortunately, have been lost. Among his collections that have appeared in print the following must be specially mentioned: a collection of Ruthenian folksongs from Yugoslavia (430 recorded items), a three volume collection entitled «Kolomyjky» (8622 items), «Koljadky and ščedrivky» in two volumes (322 items), «Hajivky» (184 texts and 107 melodies) et al. He is also the author of several critical studies on numerous songs and ballads. Worthy of special note are his scholarly treatises on neologisms in folksongs, as well as his special collections on traditions such as: «Ukrajins'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji» (Ukrainian marriage rituals and traditions, 1919), «Pokhoronni zvyčaji i obrjady» (Funeral Customs and Rites) and others. Unsurpassed is his two volume collection «Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji» (Studies of Ukrainian Demonology, 1904-1912) which includes 1575 narratives on 53 types of demons. But the main thrust of his work was the research of prose works in folklore. In his six volume collection alone, entitled «Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy» (Ethnographic Materials from the Hungarian Rus', 1898-1912), he published 470 examples of prose pieces of folklore which he himself recorded. In addition, he also published various collections of animal fairy tales, fairy tales dealing with social aspects of everyday life, legends, anecdotes, tales, licentious tales, as well as several handbooks on the methodology of ethnographic research. Of ethnographical im-

portance are also his writings on folk cuisine, the furriers trade, and weaving.

III. *Literary Activities.* As the founder and editor of the «Ukrainian-Ruthenian Publishing Company», Hnatjuk edited and published over 140 volumes of Ukrainian and international fiction. Under his leadership (1900-1907 and 1922-1926), the «Literaturno-Naykovyj Visnyk» (The Literary and Scholarly Herald) became the most significant Ukrainian periodical in the area of literature and communal life of this time. Hnatjuk also published several collections of manuscripts from the 17th-19th centuries, as well as two volumes of scholarly studies devoted to Ivan Franko. Hnatjuk maintained contact with almost all the Ukrainian writers of his time and translated works from practically all the Slavic languages into Ukrainian as well as from German, French, and Hungarian.

IV. *Philological Activities.* Hnatjuk's folklore records are characterized by precise geographical descriptions of individual items and are an important contribution to dialectology, a discipline to which he contributed several special studies. In addition, he wrote on such topics as Ukrainian grammar, lexicology, orthography, social linguistics et al. He also published a number of articles in various periodicals on the purity of literary Ukrainian and the struggle with the reactionary Russophile movement in Russia, Galicia and Transcarpathia.

Conclusions. Volodymyr Hnatjuk was the most important Ukrainian ethnographer of his time as well as a generally accepted authority on Slavic and European folklore. He also made substantial contributions to Ukrainian literary studies and linguistics.

Bibliography of the most important works of Volodymyr Hnatjuk from the three disciplines mentioned above (335 works, excluding reviews).

Epilogue. M. Musynka. My Life with V. Hnatjuk, which is the author's account of how he came to know Hnatjuk's work, how he collected materials on him in Kyiv, L'viv, Prjasiv et al. and how he wrote his candidature thesis on the man and his work.

Zusammenfassung

Mykola Mušynka

VOLODYMYR HNATJUK. Sein Leben und Werk auf dem Gebiet der Folklore, Literatur und Sprachwissenschaft.

Im Vorwort zeichnet Arkadij Žukovs'kyj eine kurze Charakteristik des vorliegenden Werkes und seines heute in der Tschechoslowakei lebenden und wirkenden Autors.

Einleitung. Im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts war die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (SGW) die bedeutendste ukrainische kulturelle Institution, die ab 1897, seit der Übernahme der Leitung durch den Historiker Mychajlo Hruševs'kyj, eine besonders rege Tätigkeit entwickelte. M. Hruševs'kyj gewann seinen Schüler Volodymyr Hnatjuk zur Mitarbeit, der von 1898 bis zu seinem Tode (1926) den Sekretärsposten in der ŠGW bekleidete, wobei er eine bedeutende wissenschaftliche und organisatorische Arbeit leistete. Mehrere Teilansichten sind bereits über Volodymyr Hnatjuk verfaßt worden; dies ist die erste Monographie, die seinem Gesamtwerk und seinem Beitrag zur ukrainischen Kultur gewidmet ist.

I. *Biographie.* Volodymyr Hnatjuk wurde am 9.V.1871 als Sohn eines Webers im Dorf Velesniv (Ternopil'-Gebiet) geboren. Er besuchte das Gymnasium in Bučač und Stanyslaviv und studierte sodann klassische Philologie und Ukrainistik an der philosophischen Fakultät der Universität L'viv. 1894 heiratete er Olena Majkivs'ka, mit der er drei Kinder hatte. Bereits in seiner Studentenzeit begann er an folkloristischen und ethnographischen Expeditionen teilzunehmen, und bereiste vornehmlich die Ungarische Rus', ein bis dahin nur wenig erforschtes Gebiet. 1903 erlitt er eine schwere Erkrankung; seitdem vervollständigte er seine Folkloresammlung mit Hilfe eines breitangelegten Netzes von Korrespondenten. Im Verlag der ŠGW erschienen Dutzende seiner Bände mit hervorragend bearbeitetem Folklorematerial, von denen die meisten bis heute nicht übertroffen wurden. V. Hnatjuk war Mitglied zahlreicher europäischer wissenschaftlicher Gesellschaften; 1924 wurde er zum Mitglied der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kyjiv gewählt. Er starb am 6.10.1926 in L'viv, wo er auch bestattet wurde.

II. *Folkloristisch-ethnographische Tätigkeit.* V. Hnatjuk war auf fast allen Gebieten der Volkskunde tätig. In seiner Studienzeit hatte er bereits zwei Sammelwerke mit Volksliedern seines Heimatdorfes zusammengestellt (500 bzw. 800 Texte), die leider verschollen sind. Unter seinen gedruckten Liedersammlungen sind folgende hervorzuheben: eine Volksliedersammlung der Ruthenen Jugoslawiens (430 Aufzeichnungen); die dreibändige Sammlung «Kolomyjky» (8622 Beispiele); «Koljadky und ščedrivky» in zwei Banden (322 Beispiele); «Hajivky» (184 Texte und 107 Melodien) u.s.w. Den Liedern, vor allem den Balladen, hat er auch einige wissenschaftliche Abhandlungen gewidmet. Bemerkenswert sind seine Arbeiten über Lieder — Neubildungen. Einige gesonderte Sammelwerke hat Hnatjuk dem Volksbrauchtum gewidmet: «Ukrajins'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji» (Ukrainische Hochzeitsriten und-brauche, 1919); «Pochoronni zvyčaji j obrjady» (Begräbnisbräuche und-riten) u.s.w. Bisher unübertroffen bleibt auch sein zweibändiges Sammelwerk «Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji» (Beiträge zur ukrainischen Dämonologie, 1904-1912) mit 1575 Erzählungen über 53 Wesen der Dämonologie. Doch sein Hauptaugenmerk galt der Erforschung der Volksprosa. Allein im sechsbändigen Werk «Etnohraficni materijaly z Uhors'koji Rusy»

(Ethnographisches Material der Ungarischen Rus', 1898-1912) hat er 470 von ihm selbst aufgezeichnete Beispiele der Volksprosa veröffentlicht. Außerdem veröffentlichte er, häufig mehrbändige, Sammlungen von Tiermärchen, Märchen über die Gesellschaft und den Alltag, Sagen, Anekdoten, Überlieferungen, Zoten u. dgl. m. sowie einige für Folkloresammler bestimmte Handbücher der Methodik. Aus ethnographischer Sicht sind seine Schriften über die Volkskuche, Kürschnerei und Weberei von Bedeutung.

III. *Tätigkeit auf literarischer Ebene.* Als Begründer und Redakteur der «Ukrainisch-Ruthenischen Verlagsgesellschaft» hat Volodymyr Hnatjuk über 140 Bände ukrainischer und internationaler Belletristik bearbeitet und veröffentlicht. Unter seiner Leitung (1900-1907 und 1922-1926) wurde der «Literaturno-Naukovyj Visnyk» (Literarisch-wissenschaftlicher Bote) zur bedeutendsten ukrainischen Zeitschrift für Literatur und Gemeinschaftswesen jener Zeit. Zu den von ihm herausgegebenen Werken gehören auch einige Sammlungen von Handschriften aus dem 17.-19. Jahrhundert sowie zwei Sammelbände, die

Ivan Franko gewidmet sind. V. Hnatjuk unterhielt Kontakte mit fast allen ukrainischen Schriftstellern seiner Zeit und übersetzte aus fast allen slavischen Sprachen sowie aus dem Deutschen, Französischen und Ungarischen.

IV. *Sprachwissenschaftliche Tätigkeit.* Seine folkloristischen Notizen zeichnen sich durch Exaktheit in der graphischen Schilderung einzelner Erscheinungen aus und bilden zugleich wichtige Unterlagen zur Dialektologie, einem Gebiet, dem er auch einige Sonderabhandlungen gewidmet hat. Darüber hinaus behandelte er in seinen Schriften Themen wie ukrainische Grammatik, Lexik, Rechtschreibung, Soziallinguistik u.a. Der Reinheit der ukrainischen Literatursprache und dem Kampf mit dem reaktionären Russophilentum in Rußland, Galizien und Transkarpatien widmete Hnatjuk eine Reihe von Artikeln, die in Zeitschriften veröffentlicht wurden.

Schlusfolgerungen. Volodymyr Hnatjuk war der bedeutendste ukrainische Volksforscher seiner Zeit und zugleich eine allgemein anerkannte Kapazität auf dem Gebiet der slavischen und selbst der europäischen Folkloristik. Um die Entwicklung der ukrainischen Literatur und Sprachwissenschaft hat er sich große Verdienste erworben.

Bibliographie der wichtigsten Schriften Volodymyr Hnatjuks aus den drei o.g. Bereichen (335 Werke, ohne die Rezensionen).

Epilog. M. Mušynka. Mein Leben mit V. Hnatjuk. Der Autor erzählt von seiner Bekanntschaft mit Volodymyr Hnatjuk, vom Zusammentragen von Unterlagen über V. Hnatjuks Nachlaß in Kyjiv, L'viv, Paris, Prjašiv, Prag u.a., von seiner Kandidatsdissertation über V. Hnatjuk u.s.w.

Іменний покажчик

- А**
 Абрамов, І.....133, 150
 Азарій.....158
 Айнштайн, А(льберт)25
 Андерсон, В.....136, 180
 Антонович, В(олодимир) ..18, 82, 114,
 137, 179
 Арабажин, К(остянтин)136, 180
 Ардаліч, В(олодимир).....144
 Арне, А(нтте Аматус)19, 59, 116,
 117, 128, 147, 148, 296
 Арсенич, П.І.....34
 Арсень, Б.100
 Афанасьєв, О(лександр).....135
Б
 Байгер, Й.136
 Байда.....107
 Байрон, Д(жордж Г.)66
 Байцура, Іван7, 348
 Балов, А.51
 Балудянський, А.158
 Балушенко, І.Г.....28
 Бальзак, О(норе де).....187
 Бан, Матій.....185
 Бараг, Л.Г.116
 Барвінок, Ганна.....172, 189
 Барвінський, В(олодимир)66
 Барин, Тинис41
 Баричова, Е.....201
 Барт, Яків.....185
 Бартош, (Франтішек)141
 Бачинський, М.40
 Безсонов, П(етро).....136
 Бенфей, (Теодор).....98
 Березовський, І.....31
 Березовський, І.П.
 (Березовский, И.П.)116
 Бернекер, Е(ріх)
 (Berneker, Erich)233
 Бесермені, Марія99
 Бичков, А(фанасій)179
 Біганич, Л(ука)31, 95,
 293, 294, 338
 Біленький (псевдо
 Г. Стрипського).....154
 Білий, В.....28
 Білиловський, К.54
 Біндас, Ю.50, 339, 357
 Бірчак, В(олодимир)12, 155,
 171, 174
 Біхер, К(арл)67
 Бобенко, В.....133, 150
 Бобров, В.....117, 135
 Богатирьов, П(етро) (Богатырёв)
 21, 143, 333, 334
 Боднар, Іван Андрійович ..16, 29, 31,
 35, 39, 87, 219, 277, 292, 317, 319,
 330-331, 334-337, 344
 Боднар, Текля87
 Бодуен де Куртене, (Ян) ...19, 25, 135,
 165, 233
 Бодянский, О(сип)18, 31, 103,
 332, 337
 Бойчук, М(ихайло)3, 7, 12, 336
 Боккаччо, (Джованні)119
 Бонкал, О.225, 226
 Бордуляк, Т(имотей)164
 Боржковський, В.203
 Борух, Г.70
 Бочковський, Г.27
 Браве, Я.....179
 Брик, І.209, 277
 Броніслав, Г.137
 Брех, О(ляф).....51, 191, 192,
 196-198, 259, 285
 Брюкнер, О(лександр)25, 138, 165
 Брюлов, К(арл) (Брюллов) 161
 Бряник, Андрій.....45
 Будилець, С.....240
 Будилович, А.....199
 Букечевич, Ілля.....185, 251
 Бунганич, П. П.343
 Бурачинський, Тит42
В
 Вагилевич, І(ван)103
 Вайт, А.Д.67, 187
 Валес, Едгар.....187
 Варга, Дюра.....338
 Василенко, З.І.....102
 Васьків, В.32
 Вацлав з Олеська.....136
 Ведмедик, П.32
 Венелин, Юрій (справжнє прізвище
 Гуца)73, 253, 254, 334

- Вергун, Д.....172, 232
 Верхратський, І(ван).....192, 211,
 260, 329
 Веселовський, О(лександр) 135
 Бинниченко, Володимир ..170, 190, 336
 Вихор, Микита.....94, 118, 246
 Відш, Ф.185
 Візнер, Ю(ліус).....67
 Вілле, О.233
 Вовк, Федір.....17, 18, 42,
 44, 52, 54, 58, 60, 83, 88, 130, 163, 164,
 209, 248, 277, 320, 322, 336
 Вовчок, Марко.....65, 103,
 158, 162
 Возняк, М(ихайло).....54, 170, 329
 Возняк, Симеон.....122
 Войціцький, К(азімір).....136
 Волховський, Ф.167
 Волянські.....78, 270, 318
 Воробкевич, Г(ригорій).....174
 Вороний, М(икола).....190
 Вотруба, (Франтішек).....184
 Врабель, М(ихайло).....22, 50, 72,
 75, 100, 157, 339
 Врабцова, Ева.....20, 316, 324
 Врчевич, Вук.....145
- Г**
 Гавлічек-Боровський, К(арел)164
 Гавлгман, Гергарт.....66, 186
 Гаерштам, Густав.....186
 Гайне, Генріх.....66, 169, 172,
 186
 Галайка, Ілько.....74
 Галечка, Т(ібор).....346
 Гартл, А.155
 Гамсун, Кнут.....187
 Гарматій, Лука.....56, 166, 249,
 277
 Гарматій-Щегельська, А.....32
 Гельвольд, Ф.132
 Герасименко, В.345
 Герета, Ігор П.8, 16, 29,
 31-33, 46, 52, 79, 144, 219, 220, 337,
 347, 350, 361
 Геровський, Ю(рій)
 (Gerovsky, G.).....203
 Гиряк, М.29, 246, 325
 Гій, Осиф.....74
 Гінтер, З.67
- Главачек, Ф(рантішек) (Hlavacek,
 Frantisek)48, 56, 182,
 316, 320, 332, 344
 Глібов, Л(еонід)174
 Гнатюк, Ганя.....41, 42, 44
 Гнатюк, Гілярко.....44
 Гнатюк, Ірина.....42, 89
 Гнатюк, Михайло44
 Гнатюк (Піснячевська), Олександра
 23, 33, 35, 42, 78, 84, 86-88, 266, 267,
 270, 272, 310, 311, 327, 332-334, 336,
 338, 341, 342, 347, 349, 351, 352, 354
 Гнатюк (ур. Майківська), Олена
 14, 42, 44, 91, 94, 266, 267, 269, 270,
 271, 330, 331
 Гнатюк, Філько.....44
 Гнатюк, Юрко.....42, 78, 89,
 267, 270, 273, 316-318, 331
 Гоголь, Микола.....66, 176
 Головацький, Я(ків)18, 103, 128-
 129
 Голуб, Еміль.....138, 256
 Гомер.....43, 65, 185
 Гончар, Іван Макарович.....327
 Горак, Їржі.....19, 30, 35,
 95, 105, 140-141, 182, 286, 332,
 344-345
 Горалек, Карел.....340
 Горацій.....186
 Горбач, Олекса.....191, 203,
 237, 257
 Гординський, С(вятослав) 335-336
 Гординський, Я(рослав).....174
 Грабович, І(ларіон).....174, 249
 Грабовський, П(авло).....135, 174
 Гребінка, Є(вген).....174
 Гржебеняк, В.150
 Гривняк, Ю.173, 340
 Григорович, Д(митро).....179, 333
 Гриневиц, Варвара.....41
 Грицай, М.21, 326
 Грінберг-Стшетельська, З. 136
 Грінченко, Борис.....18, 51, 54,
 58, 128, 133, 163, 171-172, 238, 329
 Грунтвіг.....146
 Грушевська, К(атерина).....18, 336
 Грушевський, Михайло.....9, 17, 18, 25,
 27, 43, 45, 49-50, 52, 58-60, 65, 71-74,
 81, 84, 131, 145, 149, 161, 163,
 166-167, 188-190, 209, 221, 232, 237-

- 238, 247, 252, 275, 277, 283, 331, 336,
342, 360, 363
- Грушевські (родина).....78
- Грядилевич, Іван.....155
- Губчак, М(ихайло).....60
- Гулька, Петро.....41
- Гулька, Р.....141, 182, 183
- Гуменюк, А.І.....105
- Гуменюк, П.....109
- Гуменюк, С.....177
- Гумецька, Л.Л.....32, 191-192
- Гус, Ян.....183
- Гуца, Іван.....73-74
- Гуца, Юрій (див. Венелін, Юрій)
73, 144
- Гуцков, Кароль.....186
- Гушалевиц, І(ван).....174
- Гюго, Віктор.....66
- Гавронський Равіта, Ф(ранцішок)136
- Гаршин, Всеволод.....66, 176,
- Горький, М(аксим).....37, 66, 136,
164, 166, 176-179
- Грабовський, Б(ронислав)
(див. Бронислав, Г.).....181, 250
- Гренджа-Донський.....228
- Грім, брати.....146
- Д**
- Данилов (Данилів), В(олодимир)
100, 123, 135-136
- Данилов, Кирша (див. Кирша Дани-
лов).....135
- Д'Анкона, (Олександр).....146
- Данте, (Алігері).....66
- Дашкевич, Я.....345, 362
- Дворжак, К(арел).....21, 35,
325-326
- Дей, О(лексій) І(ванович).32,
35, 105, 327, 345, 347, 353
- Дем'янчук, Д.....28, 93
- Дефо, Д(аніель).....211
- Джаншієв, Г.....179, 250
- Дзєндзелівський, Й.О.....33, 191-192,
202, 217, 224-225, 228, 347
- Дзірович, Ю.....164
- Дигасінський, А(дольф).....250
- Дикарев, Д.....88, 111, 245
- Добрянський, А(дольф).....75, 156
- Довбуш, Олекса.....79, 121, 143
- Добровольський, А.....137
- Добшинський, П(авло).....142-143
- Довнар-Запольський,
М(итрофан).....51, 133
- Доланський, Юліус.....340
- Доленга-Холаковський, Зоріян.....18,
31, 82, 136, 337
- Дольницька, Марта.....16, 35, 332
- Доманицький, В(асиль).....107-108
- Домбровський, П.....137
- Донцов, Д(митро).....91, 190, 331
- Дорошенко, В(олодимир).....27, 59, 185,
190, 277, 336
- Дорошенко, Д(митро).....331
- Достоевський, Федір.....66, 176
- Драгоманов, (Михайло).....18, 45, 70,
76-77, 82, 88, 156, 170
- Дубай М.....343
- Дуличенко, А. Д.....201
- Дулишкович, І(ван).....158
- Дурново, М(икола).....180
- Духнович, О(лександр).....75-76,
156, 361
- Е**
- Еган, Е(дмунд).....183, 241
- Енгельс, Ф(ідріх).....67, 239
- Є**
- Єнсєн, А(льфред).....165
- Єремійчук, Д.....240
- Єфремов, С(єргій).....66, 237
- Єх, Яромір.....217, 340
- Ж**
- Жаткович, Ю(рій).....46, 48, 73,
77, 102, 154, 157, 163, 254
- Жданов, І.....179, 250
- Жєгота Паулі (див. Паулі
Жєгота).....136
- Житецький, П(авло).....18, 130,
211, 248
- Жуковський, Аркадій.....5, 23, 323,
342-343, 363, 374
- З**
- Забіла, В(іктор).....174, 249
- Заборський, Й.....193
- Завітєвич, Василь.....105
- Заглада.....34
- Залєський, В(ацлав).....101
- Залозецький, В.....174
- Заплетал, Ф(лоріян).....22
- Здзярський, С(таніслав).....137-138

- Зеленський, В.В.....231
 Зібрт, Ч(енек).....131, 141,
 182, 345
 Зілінський, І(ван).....165, 345, 358
 Зілінський, О.І.....29, 35, 46,
 90, 224, 316, 343
 Зілінський, О(рест).....16, 22, 324,
 332, 341
 Златарський-Москвин, Яків 44, 203
 Злоцький, Т.....223
 Золя, Еміль.....66, 187, 216,
 251
 Зробек, Я.....240
 Зубрицький, Михайло.....130, 248
Й
 Йоффе, А(врам).....25
І
 Іванов, П(етро).....133, 150
 Іванців, Євген Маркович..16, 328
 Іванчук, Олекса.....121
 Іліч, Д(рагутін).....185
 Інгрем, Дж(он).....66-67
 Істрін, В(асиль).....178
К
 Кабашніков (Кабашников),
 К.П.....116
 Кавтський (Кауцький),
 К(арл).....67, 239
 Кайндль, Р(аймунд) Ф(рідріх)51, 132,
 148, 150
 Каліна (Калина), А(нтін)..42, 43, 138
 Камінський, В.....49
 Караджіч, (Вук).....141
 Кареев, (Микола).....66
 Карлович, Ян.....181, 250
 Кармалюк, У(стим).....143
 Карманський, (Петро).....171
 Карський, Е(вфій).....134
 Кашуба, Кирило.....41
 Квітка, К(лимент).....18, 78,
 100, 108
 Квітка-Основа'яненко, Григорій
 162, 175
 Келлер, Р.....140
 Керек'ярт, І.....41
 Кирша, Данилов (див. Данилов,
 Кирша).....100, 123,
 135-136
 Кистяковський, М.....183
 Клінгер, К.....180
 Кловстон, В. А.....98, 148, 171
 Клофач.....227
 Кляйст, Г(айнріх).....186
 Кобзей-Сіак.....95
 Кобилянська, Ольга.....65, 78, 88,
 169, 173, 275
 Кобилянський, Б.....202
 Кобринська, Наталія.....47, 163, 169,
 173, 175, 275
 Коваленко, В.....237
 Ковалів, Степан.....173
 Колесса, Микола.....35, 347
 Колесса, Олександр.....43, 52, 58, 60
 Колесса, Ф(іларет).....18, 22, 28, 45
 65, 83, 88, 100, 105, 107-108, 130, 248,
 275, 316, 331, 342, 346
 Коломийченко, Ф.....111
 Колочавський, Петро.....249
 Колцуняк, (Микола).....92
 Кольберг, О(скар).....128, 133,
 136, 141, 150
 Конан-Дойль, А(ртур).....186
 Кондратов.....158
 Кониський, Олександр.....162, 189
 Конощенко, А.....100
 Конрад, Й(оган).....67
 Копач, І.....145, 275
 Коперницький, І(сидор).....136
 Копчак, І.....163
 Коренець, Д(енис).....71
 Коробка, М(икола).....51, 103, 133,
 135, 150
 Короленко, В(олодимир).....66, 164, 178
 Корш, Ф(едір).....86, 136, 165,
 180, 207, 231
 Кос, М(ихайло).....66
 Косарович, Ірина.....331
 Косач, О(льга)
 (див. Пчілка, Олена).....174
 Косич, М(арія).....134
 Костельник, Гавриіл (Габор)
 50, 77, 145, 159-160, 200, 339, 356
 Костомаров (Костомарів), Микола
 18, 170, 179, 218
 Костюк, Юрій.....341, 343
 Котляревський, Іван.....130,
 160, 161, 249, 250
 Котляревський, О(лександр) 82
 Кох, Г(анс).....25

- Коцюбинський, Михайло 27, 28, 37, 54, 57, 65, 67, 78, 79, 165-168, 175, 177, 189, 190, 249, 286, 318, 327, 360
- Кочиш 200
- Кравець, М. 8, 32, 362
- Кравченко, Богдан 352
- Кравченко, М(ихайло) 107
- Кравченко, Уляна 163, 164
- Крालицький, А(натолій) 75, 156
- Краль, Їржі 141
- Крамар, Грицько 41
- Красицький, Ф(отій) 78
- Кревецький, І(ван) 71, 82-88, 164, 213, 223, 240
- Кримський, А(гатангел) 37, 65, 93, 148, 163, 171-174, 190, 211, 237, 240, 320
- Крон, Карл 147, 148
- Крушельницька, С(альомя) 54
- Крушельницький, А(нтін) 27
- Крушківіч 42
- Кубійович, Володимир 5, 23, 33, 342
- Кузеля, З(енон) 18, 130, 204, 248, 342
- Кулич, О. 50
- Куліш, Ганна (див. Барвінок, Ганна) 172
- Куліш, Пантелеймон 18, 162, 173
- Кульчицька, О(лена) 94
- Купер, Дж(еймс) Ф(енімор) 66, 187
- Курашкевич, В. 203
- Курило, О. 237
- Куримський, О. 90, 224
- Курцій Руф. 66, 186
- Кухаренко, Яків 162
- Кухарський, Андрій 51, 137, 142
- Л**
- Лабош, Ф. 49
- Лавренюк 350
- Лазаревський, М(ихайло) 162
- Лаппо-Данилевський, А. С. 231
- Лассаль, Ф(ердінанд) 67, 239
- Латяк, Дюра 30, 33, 99, 244, 246, 316, 338-339
- Левинська, Юля 99
- Левицький, В(олодимир) 163, 206
- Левицький, О. 111, 174
- Левицькі 81, 155, 249
- й, П(авл
- Леннрот, Е(ліяс)ульський, 148
- Лепкий, Богдан) 170, 184
- Лепкий, С(ильве)Юліус 174, 275
- Ледуховський, Іковські 182
- Лисенко, Микол 337 18, 71, 130, 163, 248, 322 Марта ...
- Лібкнехт, К. і, В(асил) 239
- Лінтур, Петро ... й, П. 315, 332
- Лобода, А(ндрій)Тро) 18, 28, 134
- Лозинський (Лози)В(олодим)В(ладислав) 137, 180 6
- Лозинський, М. Ц(митро) 177, 322
- Лукиан і, Федір 66, 186
- Луцький, О(стап)Михайл 171
- Людкевич, С(та)В, 156, 171 18, 54, 163, 322
- Ляторовський, І. Д. 103
- Ляхович, В. І(ван) 48
- ікола) ...
- М**
- Маєр, К. лександі 25
- Мазон, А(нрі) ... 25
- Майківська, Оле Гнатюк, Олена) нд) 42, 269, 363
- Майківська, ПалДріх) 42
- Майківський, П. 42
- Макаренко, Н. (фред) 123
- Маковей, Осип 60, 65, 173, 175, 189, 275, З(ргій) ...
- Максимович, М. 18, 82
- Маланка, Д.А. ... 51
- Маланчук, А. Ю(рій) 32, 151
- Малинка, О(лек) 157, 163 104
- Малиновський, 123
- Манжура, І(ван) (див. П. 18, 82
- Манзіон, П. 233
- Мансіка, ВілльТ(авло) :с 147-148
- Маркович, О(ле) ... 130, 174, 328-329 Аркадій
- Мартович, Лесь , 374 65, 88, 162, 164, 173, 183, 3
- Масарик, Т(ома)ор) 25, 67
- Масперо, Гастон) 66-67
- Мацейовський, асиль) 182, 250
- Мацюк, О. 32
- Маяганець, Л. (ацлав) 111
- Мейснер, Алоїз В. 141
- Меліхерчик, А(ндоріян) іchercik) 143
- Мельник, В. (танісла) 347
- Мельник, М(икс) 204, 205

- Мендес, Катувль186
 Менцинський, М(одест) ..54
 Метерлінк, (Моріс)169
 Мечетт, Г.179, 250
 Микитась, О.155
 Микола II (цар)176, 230
 Мирний, Панас (див. Рудченко,
 Панас)168
 Мирник, Дорко41
 Митрак, О(лександр)75, 157
 Мишанич, О.10-11, 32,
 51, 153
 Мишанич, С.В.121
 Мілетич, Л(юбомир)145
 Міллер, О(рест)135, 259
 Мішкєвіч, А(дам)181
 Млака, Д(анило)163
 Могилянський, М(ихайло) 86, 88, 94
 Могильницький, М.28
 Модестов, В.205
 Мойчейчук78
 Мокань225
 Мольнар, М.183
 Мольнар, Юлія50, 99
 Мопасан, Гі де66, 187
 Морган, Л.239
 Мордовець, Д(анило)162, 189
 Моторний347
 Мочульський, М(ихайло) 53, 55
 Мошинський, Й.136-137
 Мурко, М(атвій)145, 184, 345
 Мустиянович158
 Мушинка, Магда 35, 352
 Мушинка (Mušinka) Микола
 16-23, 30, 33-34, 37, 46-47, 49-50, 64,
 74-75, 77, 86, 90, 131-132, 141, 160,
 223, 226, 242, 292, 309-312, 315-316,
 318-319, 321-322, 326-327, 335, 337,
 339-340, 343, 347, 349-350, 353-356,
 358-359, 362-363, 365, 374-375, 392
- Н**адь, Д.72, 74,
 145, 200
 Назарев, К.179
 Наумович, В(олодимир) ..66
 Некзельський, Е.155
 Некрасов218
 Нелипович, Н.203
 Нечай108
- Нечуй-Левицький, Іван65, 162-163
 Никіфоровський, М(икола) 134
 Нідерле, Л(юбор)25, 131, 141,
 233, 345
 Нішинський, П(етро)186
 Новакович, Стоян185
 Новицький, Я(ків)108
 Новіков (Новиков), Н.В. 116
 Новосельський, А.136
 Номис, М.18
- О**гієнко, І(ван)237
 Огоновський, Г.58
 Огоновський, О(мелян) ...103, 224-225
 Огоновський, П(етро)174
 Олександр III (цар)239
 Олесь, О(лександр)37, 79
 Олехнович, В.181
 Ольденбург, С(ергій)180, 231
 Оніщук, (Антін).....92, 115, 121
 Онучков, М.135
 Оркан, В(ладислав)167, 181
 Охримович, В(олодимир) 47
- П**авлик, М(ихайло)28, 45, 47,
 56, 70, 164, 174, 275
 Павлович, О(лександр)75-76, 156
 Паєрон, Едуард187
 Паленчані, М.50
 Панчук, Е(паміондас)169
 Папгаргаї, Д.77
 Панькевич, Іван.....16, 20, 22,
 27, 30, 35, 89-91, 94, 125, 191,
 203, 209, 223-225, 228-229, 287, 316,
 323-325, 330, 332, 344, 356-357, 361
 Панькевич, Ю(ліан)118
 Параджанов, С(ергій)167, 327
 Паріс, Гастон146
 Партицький, О(мелян)106
 Пастрнек, Ф(рантішек).....131, 141,
 191, 194-195
 Пата, Йозеф.....141
 Паулі, Жєґота.....136
 Пачовський, В(асиль)171, 175
 Пачовський, М(ихайло) ...107, 207
 Пеан233
 Пелеш, Ю(ліан)40
 Петро Ігорчук (псевд. Мушинки,
 Миколи).....345

- Петров, В(іктор)18, 28
 Петров, Микола130, 248
 Петровський, С.240
 Петрушевич, І.275
 Пилична, Магда41
 Пипін, О(лександр)103, 179, 251
 Полівка, Їржі (Polivka, Jiri) 19, 27, 99,
 114, 116-117, 139-140, 145, 165,
 182-183, 320, 345
 Полівка158
 Полянський, В.41
 Полянський, П(етро)145
 Понтопідан, Генріх187
 Попович, О.158, 174, 204
 Поповський, Б.136
 Порембовіч, Е(двард) (Porebowicz,
 Edward)146
 Поспішіл, Франтішек141
 Потебня, О(лександр)18
 Прево, Марсель187
 Предслава49
 Прокоп, І.31
 Прохвата, О.44
 Прус, Б(олеслав)181
 Пулюй, І(ван)66, 173, 255
 Пустай, Михайло11, 46,
 316, 361
 Пушкін, О(лександр)179
 Пчілка, Олена54, 103, 163
- Р**
 Равіта, Ф.136
 Райнах, Соломон186
 Раковський, Іван66, 75,
 156, 209
 Рамач, Ганна99, 111
 Расін, Жан187
 Рауль, А.25
 Ребошарка, І(ван)30, 74,
 131, 344
 Рейонен, І.186
 Рентген, (Конрад)173
 Репай134, 197
 Ржегорж, Ф(рантішек)112-113, 139,
 182, 248
 Рибников, П(авло)136
 Рильський, М(аксим)10, 18, 28,
 105, 322
 Роздольський, О(сип) (Йосип)
 45, 65, 83, 87, 92, 105, 244
- Розов, В(олодимир)136, 180
 Розовський, Юзько149
 Розоський, Ю.44
 Роман, Михайло7, 348, 352
 Романенчук, Б(огдан)17,
 33-34, 243
 Романчук, Ю(ліян)47, 238
 Ротт225
 Рошкович158
 Руданський, Степан43, 175, 228,
 329
 Рудловчак, О(лена)129, 155,
 341, 348
 Рудницький, Л.33, 243
 Рудченко, Іван18, 130
 Рудченко, Панас (див. Мирний,
 Панас)168
 Руліковський, Е(двард)136, 256
 Русов, О(лександр)18
 Ряппо, (Ян)95
- С**
 Сабов, Є(вмен)75, 157
 Сабов, К(ирило)75, 157
 Савицька, Марія38
 Савицький, Ілля38
 Савчук, О.103
 Самборський, А.А.240
 Сахаров, І(ван)136
 Светла, Кароліна251
 Свенціцький, (Іларіон)18, 94, 206
 Святополк49
 Семінська, К.111
 Сеньобос, Ш(арль)67, 240
 Серов, О(лександр)135
 Серошевський, В(аслав)181
 Сиваченко, В.32
 Сиваченко, М.Е.130
 Сильвай, Іван75, 156
 Сівєрс197-198
 Сієвіньський (Севінський), А. 123
 Сімович, В(асиль)175
 Сімпсон, Д.25
 Січинський, Д(енис)100
 Сковорода, Г(ригорій)130
 Скрипка, В.32
 Сластона (Сластьон), О(панас)
 107-108
 Смаль-Стоцький, С(тепан)93
 Смешенко, Г.237

- Смирнов, Л. М.115, 135
Смольська, Оксана337
Смольський, Г(ригорій) ...16, 335-337
Соболевський, О(лексій) .131, 194-195
Сокальський, Б(роніслав) 136-137
Сомаліцький.....184
Сперанський, М(ихайло) .100, 135
Сроковський, К(онстантин) 181
Сталін221
Старицький, М(ихайло) ...174, 250
Стебницький, П(етро)92-93, 214
Стеллецький, С.240
Степаненко, В.88
Стефаник, Василь.....4, 16, 44, 65, 88, 145, 173, 183-184
Стецький, Т(адей)136, 167
Стечкін177
Стороженко, Олекса.....162
Стоянович, Л(юбомир)25
Стрипський, Гіядор (Ядор) 48, 77, 89, 154, 157, 228, 254
Стрібер, Марія99
Стріндберг, Август187
Струк, Данило.....35, 44, 84, 150, 188, 334, 351
Студинський, К.203
Стшелецький, А.43
Штетельська, З(офія)136-137
Сулима, М.237
Сумцов, М(икола)18, 101-103, 232, 320
- Т**
Талько-Гринцевич, Ю(ліян) 136
Тамаш77, 200
Тарасевський, П.88
Тарасенко, М.27-28
Твейн, Марк187
Тен, І(політ)67
Терлецький, В(олодимир) 75, 255
Тершаковець, М.238
Тимошенко, П. Д.210
Тимченко, Євген191, 237
Тіхий, Ф(рантішек) (Tichy, Frantisek) 19, 22, 35, 141, 182-183, 226, 288, 316, 332, 344-345, 357
Тобілевич, Іван163
Тодоров, П(етко)145, 164, 185
Толстой, Лев66, 175-176, 179
- Томашівський, С(тепан) ..71, 141, 164, 209, 238
Томпсон, С(тіт).....116
Торбар, Осип185, 251
Труш, І(ван)54, 164, 275, 277
Тургенєв, Іван66, 176
Туровський, К(азимір)136
Туряниця347
- У**
Удзієля (Удзеля), С(еверин) 137
Українка, Леся65, 78, 108, 163, 169-170, 190
Урїл Метеор (див. Сильвай, Іван) 156
Успенський, Г(ліб)179, 251
- Ф**
Фалат, І.50
Фасмер, М(акс).....25
Федоровський, М(ихайло) 134
Федорчук, І.237
Федькович, Ю(рій) О(сип) 88, 158, 175, 228, 329
Фенцик, Є(вген)75, 157
Фіндрік, Меланія99
Фішер, А(дам)137
Флобер, (Густав)66
Флоринський, (Тимофій) 178
Флявер, Еліон—
Флямарион, К(аміль)67
Форман, С(таніслав) (Forman, Stanislav)233
Фотул, Михайло46
Франки (родина)78
Франко, Іван17-18, 20, 25-26, 32, 35, 37, 40, 43-45, 47-58, 60-61, 65-66, 68, 70-72, 77-78, 88, 95, 102, 109, 122-125, 130, 132, 153, 158, 163-167, 169-172, 188-190, 209, 218-219, 228-229, 237, 250, 255, 275, 277, 286, 298, 320, 322, 329, 336, 342, 350, 364
Франко, Ольга53
Франко, Тарас32
Франц Йосиф331
Фрас, Ебергард67
- Х**
Халанський, М(ихайло) 107
Ханат158
Хатемкін, А.109

- Хитров, І240
 Хмельовський, П(етро)182, 250
 Ходаковський, З. Д. (див. Доленга-
 Ходаковський)18, 31, 82,
 103, 136, 332, 337
 Хотек, Карел141
 Хоткевич, Г(нат).....78-79, 167, 175
 Цамбель, С(амуель) (Czambel,
 Samuel) 131, 144, 182, 191, 199
 Цвіклінський, (Людвик) ..42, 185
- Ч**
 Чабиняк, Іван333, 343
 Чайковський, А.....162, 275
 Чайковський, М.204
 Чебан, С.123
 Чемберлен, Г. С.186
 Червенська, Л. Ф.237
 Червеняк, А.346
 Черемшина, (Марко)183
 Черемшинський, Остап ...8, 15-16, 29,
 31-32, 46, 52, 79, 144, 293, 322, 336-
 337, 347, 350, 353
 Черета Спиридович233
 Черний, А(дольф)19, 139, 164,
 182, 183, 226, 345
 Чехов, Антон66, 176, 178
 Чикаленко, Є.215
 Чопей, Л(аслов)75, 157, 228
 Чубинський, П(авло)18, 103
 Чучка, Ю.75
- Ш**
 Шабалевська, С.136
 Шахматов, О(лексій)19, 25, 77,
 136, 165, 172, 180, 202, 231, 320
 Шевченко, Л.27
 Шевченко, Тарас4-5, 8, 17-18,
 20, 23, 25, 27, 33, 36, 43-44, 47, 59, 61,
 70-71, 77, 84-85, 88, 90, 92, 94-95,
 125, 130, 144, 161-162, 164, 170, 184,
 205, 218, 228, 237-238, 242-243, 249-
 250, 255, 291, 310, 320, 322-324, 326,
 328, 341-342, 349, 351, 354, 357, 359-
 361, 363
 Шекерик(-Доників), Петро
 92, 111, 121, 245
 Шекспір, (Вільям)66
 Шелепець, Й.16, 30, 192,
 316, 343-344
 Шеллер, А.179, 251
 Шемета, В.237
 Шерер, Е(дмон)67
- Шерер, Марія351
 Шишманов, І(ван)144
 Шкультети, Й(озеф)143-144, 182
 Шмідт, Рудольф187
 Шнайдер, Й(осип)132
 Шнір-Пепловський, С(таніслав) 250
 Шніцлер, Артур187
 Шопен, Ф(ридерик)181, 250
 Шробар, В(авро)185
 Штекль, А.25
 Штець, М.228
 Штібер, М.179
 Штольц200
 Шумада, Н. С.102
 Шухевич, Володимир130, 132,
 248, 277
- Щ**
 Щербаківський, В(адим) 18
 Щурат, В(асиль)175, 186
- Ю**
 Юзвенко, В. А.136
- Я**
 Явдик, Л.238
 Яворницький, Д(митро) ...18, 238, 253
 Яворський, Д.100
 Яворський, Ю(ліян)128, 203, 205
 Яворський95, 172
 Ягіч, В(атрослав)25, 165, 191,
 202, 211, 256
 Ядор (див. Стрипський, Гядор)
 48, 154, 157, 254
 Якимів, П.44
 Янів, Володимир39, 251
 Янков, В.144
 Янович158, 275
 Яношик26, 61, 64,
 81, 248
 Яремка, Олекса154
 Ярошинська, Є(вгенія)163, 275
 Ясевич-Бородаєвська240
 Ясенчук, А. Ю.158, 337
 Ястребов, В(олодимир)133, 150,
 248
 Ясько, М.49
 Яценко, М(ихайло)17, 28-29,
 32, 34-35, 42, 44, 54-55, 57-58, 81, 93,
 97-98, 100, 105-106, 111, 124, 138,
 176, 180, 213, 236, 238, 243-244, 300,
 315, 317, 326-327, 330-331, 344, 347,
 351-353, 355
 Яшуржінський, Х(ризант) 51

Зміст

Передмова Микола Мушинки.....	4
Передмова Аркадія Жуковського.....	17
ВСТУП	24
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ	
Біографія В. Гнатюка	38
РОЗДІЛ ДРУГИЙ	
Фольклористично-етнографічна діяльність.....	97
I. Народні пісні	98
II. Звичай та вірування	111
III. Народна демонологія	112
IV. Народна проза	115
1. Казки про тварин (байки)	117
2. Фантастично-пригодницькі казки (казки)	118
3. Соціально-побутові казки (новели)	119
4. Анекдоти (приказки)	120
5. Перекази	120
6. Легенди.....	121
7. Прислів'я та приказки	123
8. Сороміцький фольклор	123
V. Методика збирання та класифікація фольклору.....	124
VI. Текстологічні принципи записування й видання фольклорних матеріалів	128
VII. Історія української фольклористики та етнографії	130
VIII. Фольклор та етнографія окремих регіонів української території.....	131
IX. Фольклор та етнографія інших народів.....	133
РОЗДІЛ ТРЕТІЙ	
Діяльність на літературному полі	153
РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ	
Мовознавча діяльність	191
ВИСНОВКИ	235
БІБЛІОГРАФІЯ ОСНОВНИХ ПРАЦЬ В. ГНАТЮКА	242
ІЛЮСТРАЦІЇ	263

ДОДАТКИ

Перший лист Миколи Мушинки до Олександри Гнатюк.....	315
Лист-відповідь Олександри Гнатюк Миколі Мушинці.....	318
Рецензія на рукопис монографії «Володимир Гнатюк» доктора, кандидата наук Миколи Мушинки.....	319
Стежками життя з Володимиром Гнатюком.....	323
Бібліографія праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка, опублікованих до 1987 року	355
Бібліографія праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка, опублікованих після 1987 року ..	359
Додатки до бібліографії праць Володимира Гнатюка	362

РЕЗЮМЕ

українською мовою.....	363
французькою мовою	365
англійською мовою.....	368
німецькою мовою	371

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	374

Навчальне видання

Микола МУШИНКА

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

**Життя та його діяльність в галузі
фольклористики, літературознавства та мовознавства**

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Надія Бульчак*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Нелі Домарецької*

Підписано до друку 15.01.2012. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 22,32. Умовн. фарбо-відб. 22,32.Зам. 197

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, просп. С. Бандери, 34а, м.Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 43-00-46; 25-18-09

publishing@budny.te.ua www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2216-3

9 789661 022163